

**ODESA
NATIONAL UNIVERSITY
HERALD**

Volume 16 Issue 1/2 (5/6) **2011**

SERIES

LIBRARY STUDIES
BIBLIOGRAPHY STUDIES
BIBLIOLOGY

ВІСНИК

**ОДЕСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ**

Том 16 Випуск 1/2 (5/6) **2011**

СЕРІЯ

БІБЛІОТЕКОЗНАВСТВО
БІБЛІОГРАФІЗНАВСТВО
КНИГОЗНАВСТВО

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE, YOUTH AND SPORT OF UKRAINE
Odesa I. I. Mechnikov National University

ODESA NATIONAL UNIVERSITY HERALD

Series: Library studies, Bibliography studies, Bibliology

Scientific journal

Published twice a year

Series founded in October, 2007

Volume 16 Issue 1/2 (5/6) 2011

Odesa
«Odesa National University»
2011

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

ВІСНИК ОДЕСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

*Серія: Бібліотекознавство, бібліографознавство,
 книгознавство*

Науковий журнал

Виходить 2 рази на рік

Серія заснована у жовтні 2007 р.

Том 16, випуск 1/2 (5/6) 2011

Одеса
«Одеський національний університет»
2011

Засновник та видавець:

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Редакційна колегія журналу:

І.М. Коваль (головний редактор), О.В. Запорожченко (заступник головного редактора), В.О. Іваниця (заступник головного редактора), Є.Л. Стрельцов (заступник головного редактора), С.М. Андрієвський, Ю.Ф. Ваксман, В.В. Глебов, Л.М. Голубенко, Л.М. Дунаєва, В.В. Заморов, Є.В. Круглов, В.Г. Кушнір, В.В. Менчук, О.В. Сминтина, В.І. Труба, О.В. Тюрин, Є.А. Черкез, Є.М. Черноіваненко.

Редакційна колегія серії:

В.М. Хмарський, д-р іст. наук (науковий редактор); М.О. Подрезова, директор Наукової бібліотеки (заступник головного редактора); О.В. Полевщикова, канд. іст. наук (відповідальний секретар); О.А. Бачинська, д-р іст. наук; І.С. Гребцова, д-р іст. наук; А.А. Непомнящий, д-р іст. наук; В.П. Пружина, заступник директора Наукової бібліотеки; В.В. Самодурова, ст. наук. співробітник; Є.М. Черноіваненко, д-р філол. наук; Шляхова, д-р філос. наук.

Editorial board of the journal:

I.M. Koval (Editor-in-Chief), O.V. Zaporozhchenko (Deputy Editor-in-Chief), V.O. Ivanytsia (Deputy Editor-in-Chief), E.L. Streltsov (Deputy Editor-in-Chief), S.M. Andrievsky, Yu. F. Vaksman, V.V. Glebov, L.M. Golubenko, L.M. Dunaeva, V.V. Zamorov, V.E. Kruglov, V.G. Kushnir, V.V. Menchuk, O.V. Smyntyna, V.I. Truba, O.V. Tyurin, E.A. Cherkez, E.M. Chernoiivanenko.

Editorial board of the series:

V.M. Khmarsky, DrSc (History) (Scientific editor); M. O. Podrezova, Director of the Scientific library (Deputy Editor-in-Chief); O. V. Polevshchikova, Cand. Sc (History) (Executive Secretary); O.A. Bachinskaya, DrSc (History); I.S. Grebtsova, DrSc (History); A.A. Nepomnyashchy, DrSc (History); V.P. Pruzhina (Deputy Director of the Scientific library); V.V. Samodurova, Senior Researcher; E.M. Chernoiivanenko, DrSc (Philology); N.M. Shlakhova, DrSc (Philology).

З 16 тому «Вісник ОНУ. Серія: Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство» має власну подвійну нумерацію

CONTENTS

THE SCIENTIFIC LIBRARY OF ODESA I. I. MECHNIKOV NATIONAL UNIVERSITY : HISTORICAL EVENTS

Kochmar V. S., Murashko O. S. INTERNATIONAL CONTACTS OF THE NOVOROSSIIYSKIY UNIVERSITY IN THE LIBRARIANSHIP	11
Merzlyakova S. O. ORGANIZATION OF WORK IN SCIENTIFIC LIBRARY OF ODESSA I. I. MECHNIKOV STATE UNIVERSITY UNDER THE NIKOLAI VLADIMIROVICH PAVLYUK LEADERSHIP IN 1951-1960 YEARS.....	56

BIBLIOGRAPHICAL STUDIES

Bakhchivangi G. P., Elpatyevskaya V. S. TO THE HISTORY OF THE STUDY OF PHILOSOPHY IN ODESSA NOVOROSSIIYSKIY UNIVERSITY (ON THE STACKS OF SCIENTIFIC LIBRARY OF ODESSA I. I. MECHNIKOV NATIONAL UNIVERSITY)	71
Polevshchikova E. V. THE FRENCH IN THE BOOKTRADE OF ODESSA IN THE FIRST HALF OF THE 19TH CENTURY (ON THE MATERIALS OF BOOKSELLING CATALOGUES)	94
Poliakova Yu. Yu. KHARKIV THEATRICAL PERIODICALS (1917–1933): TYPOLOGY, SUBJECT MATTERS, RANGE OF PROBLEMS	110
Samodurova V. V. THE JOURNAL OF EXPERIMENTAL PHYSICS AND ELEMENTARY MATHEMATICS IN THE STASCKS OF SCIENTIFIC LIBRARY OF ODESSA I. I. MECHNIKOV NATIONAL UNIVERSITY.....	127

EARLY PRINTED AND RARE EDITIONS

Liashenko O. L. POLISH RELIGIOUS LITERATURE OF THE 17TH – 18TH CENTURIES IN THE UNIVERSITY LIBRARY	135
Usatenko I. M. BOOKS FROM THE UKRAINIAN T. SHEVCHENKO STATE LIBRARY IN THE STACKS OF THE ODESSA I. I. MECHNIKOV NATIONAL UNIVERSITY.....	159

COLLECTIONS AND COLLECTORS

Alekseenko M. V. THE BOOKS FROM IAN SNIADOCKI'S COLLECTION IN THE LIBRARY OF THE RICHELIEU LYCEUM: ON THE HISTORY OF THE FORMATION OF THE LYCEUM COLLECTION	177
Berezhok E. V. CARTOGRAPHIC MATERIALS IN THE BOOK COLLECTION OF A COUNT ALEXANDER STROGANOV	197

Velikodnaya A. V.	
POLISH PERIODICALS OF THE LATE 18TH – THE FIRST HALF OF THE 19TH CENTURY FROM THE ANDRZEJ KUCHARSKI'S LIBRARY	215
Pigulevskaya I.	
THE LIFETIME EDITIONS OF ITALIAN HUMANISTS OF THE 15TH – 16TH CENTURIES FROM THE BOOK COLLECTION OF A MATHEMATICIAN I.	
TIMCHENKO	233

SCIENTIST – LIBRARY – BOOK

Berezin S. E.	
THE HISTORIAN OF ANTIQUITY, LIBRARIAN, PUBLICIST: NEW MATERIALS TO THE BIOGRAPHY OF IVAN IVANOVICH DUSINSKIY (1879-1919))	243
Muzychko O. E.	
HISTORICAL-PHILOLOGICAL CABINETS IN THE SYSTEM OF HIGHER EDUCATION IN ODESA AT THE END OF 19TH CENTURY – 1920S.....	253

LIBRARY TECHNOLOGIES : INNOVATION ACTIVITIES

Podrezova M. A.	
INFORMATION AND ANALYTICAL ACTIVITIES OF MODERN LIBRARY	271
Kostyrko T. N.	
UNIVERSITIES OF UKRAINE: JOINING OPEN ACCESS MOVEMENT	283
Larenkova S. V.	
LIBRARY HOLDINGS PRESERVATION: GENERAL TRENDS OF ACTIVITIES (FROM THE EXPERIENCE OF LIBRARIES)	290
Migunova T. S.	
THE INTEGRITY OF THE HUMAN HERITAGE: MYTH OR REALITY? (FROM THE EXPERIENCE OF LIBRARIES).....	295

REVIEWS

Bilousova L. G., Zhelaskov S. A.	
THE SHRINES OF ORTHODOX SPIRITUALITY.....	303
Grebtsova I. S.	
THE VALUABLE EDITION OF THE COLLECTION OF SOURCES ON CONTEMPORARY HISTORY OF ODESSA I. I. MECHNIKOV NATIONAL UNIVERSITY	306
Kukharensko V. A.	
WE WEREN'T BORN YESTERDAY!	310

ЗМІСТ

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ОДЕСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА: ШЛЯХАМИ ІСТОРІЇ

Кочмар В. С., Мурашко О. С.

МІЖНАРОДНІ ЗВ'ЯЗКИ НОВОРОСІЙСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ
В БІБЛІОТЕЧНІЙ СФЕРІ.....11

Мерзлякова С. О.

ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ ОДЕСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ ЗА ЧАСИ КЕРУВАННЯ МИКОЛИ ВОЛОДИМИРОВИЧА
ПАВЛЮКА (1951-1960 РР.).....56

БІБЛІОГРАФІЧНІ ШТУДІЇ

Бахчиванжи Г. П., Єлпатьївська В. С.

ДО ІСТОРІЇ ВИВЧЕННЯ ФІЛОСОФІЇ В ОДЕСЬКОМУ (НОВОРОСІЙСЬКОМУ)
УНІВЕРСИТЕТІ (НА МАТЕРІАЛАХ ФОНДІВ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ
ОНУ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА).....71

Полевщикова Е. В.

ФРАНЦУЗЫ В КНИЖНОЙ ТОРГОВЛЕ ОДЕССЫ В ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЕ XIX В.
(ПО МАТЕРИАЛАМ КНИГОТОРГОВЫХ КАТАЛОГОВ)94

Полякова Ю. Ю.

ТЕАТРАЛЬНАЯ ПЕРИОДИКА ХАРЬКОВА (1917–1933): ТИПОЛОГИЯ,
ТЕМАТИКА, ПРОБЛЕМАТИКА110

Самодурова В. В.

ЖУРНАЛ «ВЕСТИК ОПЫТНОЙ ФИЗИКИ И ЭЛЕМЕНТАРНОЙ
МАТЕМАТИКИ» В ФОНДАХ НАУЧНОЙ БИБЛИОТЕКИ ОДЕССКОГО
НАЦИОНАЛЬНОГО УНИВЕРСИТЕТА ИМЕНИ И. И. МЕЧНИКОВА.....127

СТАРОДРУКИ ТА РІДКІСНІ ВИДАННЯ

Ляшенко О. Л.

ПОЛЬСЬКА РЕЛІГІЙНА ЛІТЕРАТУРА XVII–XVIII СТ. В УНІВЕРСИТЕТСЬКІЙ
БІБЛІОТЕЦІ135

Усатенко І. М.

КНИГИ З УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОЇ БІБЛІОТЕКИ ІМ. Т. ШЕВЧЕНКА
В КНИГОСХОВИЩІ ОДЕСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА159

КОЛЕКЦІЇ ТА КОЛЕКЦІОНЕРИ

Алексеев М. В.

КНИГИ ИЗ КОЛЕКЦИИ ЯНА СНЯДЕЦКОГО В БИБЛИОТЕКЕ РИШЕЛЬЕВСКОГО
ЛИЦЕЯ: К ИСТОРИИ ФОРМИРОВАНИЯ ЛИЦЕЙСКОГО СОБРАНИЯ.....177

Бережок Е. В.

КАРТОГРАФИЧЕСКИЕ МАТЕРИАЛЫ В БИБЛИОТЕКЕ ГРАФА АЛЕКСАНДРА
ГРИГОРЬЕВИЧА СТРОГАНОВА.....197

Великодная А. В. ПОЛЬСКИЕ ПЕРИОДИЧЕСКИЕ ИЗДАНИЯ КОНЦА XVIII – ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЫ XIX В. ИЗ БИБЛИОТЕКИ АНДЖЕЯ КУХАРСКОГО	215
Пигулевская И. В. ПРИЖИЗНЕННЫЕ ИЗДАНИЯ ТРАКТАТОВ ИТАЛЬЯНСКИХ ГУМАНИСТОВ XV–XVI ВВ. В КНИЖНОЙ КОЛЛЕКЦИИ МАТЕМАТИКА И. Ю. ТИМЧЕНКО...	233

ВЧЕНИЙ – БІБЛІОТЕКА – КНИГА

Березин С. Е. АНТИКОВЕД, БИБЛИОТЕКАРЬ, ПУБЛИЦИСТ: НОВЫЕ МАТЕРИАЛЫ К БИОГРАФИИ И. И. ДУСИНСКОГО (1879-1919)	243
Музичко О. Є. ІСТОРИКО-ФІЛОЛОГІЧНІ КАБІНЕТИ У СТРУКТУРІ ВИЩОЇ ОСВІТИ В ОДЕСІ НАПРИКІНЦІ XIX – ПЕРШІЙ ТРЕТИНИ XX СТ.	253

БІБЛІОТЕЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ: ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ

Подрезова М. А. ИНФОРМАЦИОННО-АНАЛИТИЧЕСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ СОВРЕМЕННОЙ БИБЛИОТЕКИ	271
Костирко Т. М. УНІВЕРСИТЕТИ УКРАЇНИ: ПРИЄДНАННЯ ДО РУХУ ВІДКРИТОГО ДОСТУПУ	283
Ларенкова С. В. ЗБЕРЕЖЕННЯ ФОНДІВ: ЗАГАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ (З ДОСВІДУ РОБОТИ БІБЛІОТЕК).....	290
Мигунова Т. С. СОХРАННОСТЬ ДОСТОЯНИЯ ЧЕЛОВЕЧЕСТВА: МИФ ИЛИ РЕАЛЬНОСТЬ? (ИЗ ОПЫТА РАБОТЫ БИБЛИОТЕК)	295

РЕЦЕНЗІЇ

Білоусова Л. Г., Желясков С. А. СВЯТИНІ ПРАВОСЛАВНОЇ ДУХОВНОСТІ	303
Гребцова И. С. ЦЕННОЕ ИЗДАНИЕ КОМПЛЕКСА ИСТОЧНИКОВ ПО СОВРЕМЕННОЙ ИСТОРИИ ОДЕССКОГО НАЦИОНАЛЬНОГО УНИВЕРСИТЕТА ИМЕНИ И. И. МЕЧНИКОВА.....	306
Кухаренко В. А. И МЫ НЕ ЛЫКОМ ШИТЫ!	310

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА
ОДЕСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА:
ШЛЯХАМИ ІСТОРІЇ

УДК 027.7:378.4(477.74):021.8“1865/1920”

В. С. Кочмар,

зав. сектором Наукової бібліотеки

Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

вул. Преображенська, 24, м. Одеса, 65082, Україна

О. С. Мурашко,

головний бібліограф Наукової бібліотеки

Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

вул. Преображенська, 24, м. Одеса, 65082, Україна

МІЖНАРОДНІ ЗВ'ЯЗКИ НОВОРОСІЙСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ В БІБЛІОТЕЧНІЙ СФЕРІ

У статті прослідковано міжнародні книжкові зв'язки Новоросійського університету. Увагу зосереджено на зарубіжних колективних дарувальниках, особливо — наукових установах та товариствах. В результаті проведеної роботи був складений перелік організацій та каталог книг, що дає можливість ознайомитися з працями, які зберігаються у фондах НБ до сьогоднішніх часів. Розвиток більш-менш регулярних, але вельми плідних зарубіжних зв'язків, позитивно вплинув на збагачення фондів бібліотеки університету.

Ключові слова: дарувальники, міжнародні книжкові зв'язки, Новоросійський університет, Наукова бібліотека, Смітсонівський інститут, Бібліотека Конгресу, Інститут науки Карнегі, Югославська (Загребська) академія наук та мистецтв, Товариство історії Франції, Ватиканська Апостольська бібліотека, Британський музей, Фінське наукове товариство.

Однією з цікавих сторінок історії Наукової бібліотеки ОНУ імені І. І. Мечникова є міжнародні книжкові зв'язки. Вивчення цього питання дозволяє досить глибоко та повно розкрити шляхи поповнення бібліотеки, а також культурні зв'язки Новоросійського університету з іншими країнами. Саме цей аспект історії Наукової бібліотеки університету висвітлюється в даній статті.

Наукова бібліотека університету, як відомо, розпочинає свою історію з дня утворення попередника Новоросійського університету — Рішельєвського ліцею, точніше, бібліотеки Рішельєвського ліцею у 1917 р. За свідченням першого історіографа Новоросійського університету О. І. Маркевича, у 1865 р. основна бібліотека Рішельєвського ліцею налічувала 12400 назв у 28505 томах [20, с. 589]. Новостворений університет відразу ж став інтелектуальним центром півдня Російської імперії. Існування закладу такого масштабу було б неможливим без повноцінної бібліотеки, тому першочерговою задачею керівництва університету було поповнення бібліотеки. В протоколах засідання Ради Новоросійського університету за 1865 р. вказується на недостатню кількість книг у навчальному закладі, у зв'язку з чим Попечитель Одеського навчального округу звертався з клопотанням до міністра народної освіти про передання до Новоросійського університету дублетів інших книгосховищ та примірників видань інших наукових закладів [25]. За п'ятдесят п'ять років існування Новоросійського університету бібліотека поповнилася більш ніж в 10 разів.

Закупівля та відбір літератури проводилися дуже ретельно. Політика формування бібліотеки вимагала придбання вітчизняної та зарубіжної літератури, яка б задовольняла потреби університету і виховувала широко освічених фахівців. Але обмеженість у коштах Міністерства народної освіти змушувала його відмовляти університету у виділенні додаткових асигнувань на закупівлю потрібної літератури, приватні ж пожертвування не могли покрити всіх витрат учбового закладу [31, с. 42]. Керівництво університету, розуміючи важливість бібліотеки, давало їй гроші за рахунок інших статей, але це не поліпшувало справи – попит на літературу серед професорів і студентів рік у рік зростав. Тому університет звертався до інших учбових закладів і наукових установ з проханням сприяти поповненню фондів.

У поповненні фондів бібліотеки активну участь брав професорсько-викладацький склад Новоросійського університету. Рада університету обирала з професорів бібліотечну комісію, яка займалася найважливішими нагальними справами бібліотеки. Учасниками цієї комісії у різні часи були Л. С. Ценковський, О. М. Богдановський, І. А. Маркузен, К. І. Карастельов, Е. Р. Штерн, Р. В. Орбинський, Б. В. Богішич та ін. У склад комісії обов'язково включався бібліотекар. Крім того, професорам, які не обиралися офіційно до бібліотечної комісії, але були видатними фахівцями, часто доручалася експертиза наукової цінності тих книжкових надбань, що мали надходити до бібліотеки [21, с. 15]. Кожен професор мав змогу оформити замовлення на необхідну книгу, якої не було в бібліотеці, до бібліотечної комісії.

Для ознайомлення з колекціями книг, що пропонувалися на продаж, викладачі виїжджали в спеціальні відрядження. Поповненню університетської бібліотеки сприяла також мережа комісіонерів. Основним же джерелом поповнення бібліотеки, можна навіть сказати збагачення фондів, були книжкові колекції, частково придбані, але в більшості – подаровані особами чи організаціями та закладами. Так, наприклад, з 2311 одиниць книг, що надійшли до основної бібліотеки університету у 1915 р., 1692 примірники були отримані в дар [23, с. 350].

Значення дарувань для фондів бібліотеки важко недооцінити. Цьому питанню було присвячено багато публікацій¹. Найбільш змістовним серед інших є видання «Дарители Научной библиотеки Одесского (Новороссийского) университета, 1865-1920» [11], що є результатом багаторічної праці співробітників відділу рідкісних книг та рукописів та співробітників інформаційно-бібліографічного відділу Наукової бібліотеки. Видання містить перелік дарувальників бібліотеки Новоросійського університету за період його існування (1865-1920 рр.), в якому вказуються приватні особи та дарувальники-організації, кількість подарованих примірників та роки дарування. Інформація подається у вигляді біографічних довідок по персоналіях (частина 1) та фактографічних довідок про організації (частина 2).

Головним джерелом для складання списку імен та переліку організацій став комплект інвентарних книг фундаментальної бібліотеки Імператорського Новоросійського університету, який зберігся до наших часів. В цих книгах послідовно фіксувалися всі надходження до бібліотеки: як придбання комісіонерів, так і дари приватних осіб та організацій. Безумовно, результати даного дослідження, відбиті в книзі «Дарители Научной библиотеки Одесского (Новороссийского) университета, 1865-1920», дозволяють скласти доволі повне уявлення про склад дарувальників бібліотеки за означений період та доповнити знання про розповсюдження в Одесі на межі XIX та XX століть таких культурних практик, як дарування та колекціонування.

На жаль, не всі отримані книги, вказані в інвентарних книгах, збереглися в фондах Наукової бібліотеки до наших часів. Як відомо, після закриття Новоросійського університету в 1920 р. в Одесі було організовано декілька вищих навчальних закладів, в результаті чого студентський відділ бібліотеки університету був розподілений між новими інститутами. Основна частина фондів залишилася в своєму колишньому будинку (вул. Преображенська, 24). Внаслідок злиття з Одеською публічною бібліотекою в 1930 р. деякі примірники колишньої університетської бібліотеки були передані публічній бібліотеці (Одеська національна наукова бібліотека ім. М. Горького).

В даному дослідженні увага звертається на колективних дарувальників, представлених як вітчизняними, так і зарубіжними організаціями, закладами, установами. Умовно усіх колективних дарувальників бібліотеки Новоросійського університету (близько 550 назв) можна поділити на 5 категорій: державні та наукові установи, учбові заклади, суспільні організації, редакції журналів. Основним завданням даного дослідження було виявити видання, подаровані зарубіжними організаціями.

Перелік зарубіжних дарувальників бібліотеки Новоросійського університету висвітлює картину міжнародних контактів учбового закладу. Інвентарні книги бібліотеки містять відомості про 46 іноземних організацій та закладів. За роки свого існування як підрозділу Новоросійського університету бібліотека отримувала книги з Європи (Копенгагенського, Краківського, Афіського, Оксфордського та інших університетів), Азії (Токійського університету), Центральної та Південної Америки (університети Канзаса та Буенос-Айреса), Австралії (Мельбурнський університет). Бібліотека підтримувала зв'язки з такими відомими книгосховищами світу, як бібліотека Ватикану, Конгресу США, Бодлі (Оксфорд). Партнерами університетської бібліотеки також виступали іноземні наукові організації: Британський музей, Югославська (Загребська) академія, Товариство історії Франції, Наукове товариство у Фінляндії, американські наукові товариства, зокрема Смітсонівський інститут та Інститут Карнегі у Вашингтоні. Дари саме наукових організацій і стали об'єктом даного дослідження.

Надходження літератури з-за кордону до Російської імперії взагалі, та до Новоросійського університету зокрема, підпорядковувалися Правилам про безкоштовне відправлення поштою видань до Росії. Ці Правила були затверджені 9 серпня 1865 р. Імператором Російської імперії [26].

Дари іноземних організацій надходили до бібліотеки різними шляхами. По-перше, безпосередньо від наукової організації до університету. По-друге, за допомогою професорів університету, які знаходилися у закордонних відрядженнях. По-третє, частина видань отримувалася за допомогою Комісії з міжнародного обміну видань [32, с. 157]. Ця комісія була заснована 22 квітня 1877 р. при Міністерстві народної освіти, яка була і національним центром книгообміну Російської імперії. Комісією був складений «Проект правил російської комісії з міжнародного обміну видань в галузі науки та мистецтва», в якому були намічені обов'язки комісії: розсилка вітчизняним та іноземним урядовим та науковим установам видань, переданих в дар або для обміну; збір відомостей з різних книгосховищ про наявність дублетів друкованих видань, які бажано було б отримати закордонним вченим установам; друкування щорічно каталогу офіційних видань міністерств, управлінь, статистичних комітетів, наукових установ і товариств [12, с. 13-14].

Значний інтерес при вивченні міжнародних книжкових зв'язків Росії представляє діяльність Комісій з міжнародного обміну видань: американської (при Смітсонівському інституті) і російської (при Міністерстві народної освіти).

Російсько-американські книжкові стосунки існують вже більше двох століть. Їхнє виникнення було обумовлено виходом Російської імперії до берегів Тихого океану, відкриттям зі Сходу Нового Світу та освоєнням Руської Америки. У другій половині XIX ст. російсько-американські книжкові зв'язки отримали подальший розвиток. Події 60-х років – скасування рабства та громадянська війна в США, скасування кріпосного права в Росії, продаж Аляски, взаємні візити воєнно-морських ескадр – відкрили нову еру у взаємовідносинах двох країн [8].

Важлива роль в процесі книгообміну між Російською імперією та США належить Смітсонівському інституту, який відновив перервані громадянською війною наукові зв'язки з рядом наукових установ Росії та налагодив нові контакти з різними державними відомствами. Так, у 1867 р. Конгресом Сполучених Штатів був прийнятий закон, який дозволяв чинити під наглядом Смітсонівського інституту обмін офіційних документів США на відповідні видання інших урядів всього світу. Крім урядових документів дозволялося пересилати видання різних управлінь з фінансових питань, статистики, сільського господарства та інші в обмін на відповідні праці.

Надіслана до Росії секретарем Смітсонівського інституту Дж. Генрі пропозиція щодо вказаного закону мала позитивну відповідь. Після цього циркуляри з Міністерства народної освіти Російської імперії були направлені до учбових округів. Ряд університетів, в тому числі і Новоросійський, дали згоду на обмін своїх видань на офіційні видання США. Таким чином, Міністерство народної освіти Російської імперії повідомило американському посланцю перелік книг та інших публікацій, які пропонувалися для обміну на американські видання. Серед них – Журнал Міністерства народної освіти, Збірки постанов та розпоряджень МНО, щорічні звіти російських університетів, вчені праці, дисертації, Університетські відомості Московського університету та університету Св. Володимира, а також Записки Новоросійського університету.

Результатом акцій, проведених з ініціативи Смітсонівського інституту, стало розширення російсько-американських книжкових зв'язків. Обмін науковою літературою США з Росією у 1870-1871 рр., згідно з даними Смітсонівського інституту, досягав 150-160 назв на рік. В 1876 р. цей же інститут виступив ще з однією ініціативою – здійснювати обмін виданнями між Росією та Бібліотекою Конгресу, з чим Російська імперія не тільки погодилася, але й запропонувала організувати книгообмін на постійній основі [8].

В інвентарній книзі бібліотеки Новоросійського університету за 1905 р. міститься запис про надходження у фонди бібліотеки двох книг з Бібліотеки Конгресу [11, с. 306-307]. Бібліотека Конгресу (англ. *Library of Congress*) є національною бібліотекою США, однією з найбільших бібліотек світу².

Повертаючись до Смітсонівського інституту, треба відмітити, що саме з цією організацією Сполучених Штатів Новоросійський університет мав найбільш тісні зв'язки стосовно книгообміну та дарування видань. Смітсонівський інститут (англ. *Smithsonian Institution*) – це один з найбільших науково-дослідних інститутів та культурних центрів США³. Інститут був заснований в 1846 р. у Вашингтоні за спеціальною постановою, схваленою Конгресом США на кошти англійського хіміка та мінералога Дж. Смітсона⁴ (1765-1829), ім'я якого і носить інститут. Крім до-

слідницької, освітньої та культурознавчої діяльності інститут активно займається видавництвом: щорічно заклади Смітсонівського інституту випускають збірники наукових праць, монографії, звіти про стан та діяльність підрозділів, щомісячник «Смітсоніан» (англ. «*Smithsonian*»), наукові журнали, путівники.

Згідно з інвентарними книгами, до бібліотеки Новоросійського університету надходження від Смітсонівського інституту надходили у різні роки, починаючи з 1865 р. Головним чином, це була література з природничих наук. Цікавим фактом, до речі, є запис в інвентарній книзі, що у 1865 р. літературу зі Смітсонівського інституту до Новоросійського університету доставив доцент Л. Х. Беркевич, в подальшому доктор астрономії, професор, перший завідувач Астрономічної обсерваторії Новоросійського університету.

Як і в будь-якій організації, товаристві чи закладі наукового характеру, в Смітсонівському інституті склалися щорічні звіти про діяльність, витрати та стан інституту, які видавалися в друкованому вигляді. В фондах Наукової бібліотеки зберігаються такі звіти з 1858 по 1957 рр., але з деякими лакунами. З 1965 р. видання змінило свою назву на «*The Smithsonian year*»; таких звітів в університетській бібліотеці налічується 2 примірники 1965 та 1966 рр. видання. Згідно з інвентарними книгами, в дар Новоросійському університету від Смітсонівського інституту надійшло 5 подібних книг (Дод.: 1-4). У щорічних звітах друкувався загальний звіт про діяльність інституту, складений секретарем, а також звіти підрозділів та комісій. Крім того, однією з частин видання були статті та наукові доповіді членів інституту.

Серед звітів підрозділів інституту привертає увагу звіт про діяльність Національного музею Сполучених Штатів⁵ (Дод.: 5), який є складовою частиною науково-дослідного та культурного комплексу Смітсонівського інституту. У виданні міститься інформація про стан та діяльність Музею за звітний період, тобто за 1894 р., а також стаття про історію Національного музею та каталог його експонатів. Крім того, додаються достатньо змістовні статті, що описують та ілюструють колекції музею. Наприклад, стаття керівника відділу етнології про пересування під час подорожей первісних людей (засоби пересування, взуття, засоби захисту); дослідження керівника відділу доісторичної антропології з питання використання давніми народами свастики на предметах побуту та ін.

Крім щорічних звітів про діяльність інститут публікував звіти про різноманітні дослідження, зокрема про метеорологічні дослідження по територіях всіх штатів Америки, про періодичні явища в рослинному та тваринному світах; про відкриття, стан та зникнення озер, річок та інших водоймищ США (Дод.: 9, 20, 21).

Досить корисними виданнями, які бібліотека отримала від Смітсонівського інституту, є звіти Комісії з відкриттів у галузі механіки за 1860-1862 рр. (Дод.: 17-19) (Іл. 1). В першому томі видання міститься інформація про патенти (діючі та термін дії яких минув), описи та патентні форми на відкриття та винаходи, видані в названих роках. Другий том – це ілюстрований додаток до описаних в 1-му томі винаходів.

Праці, що є результатами різноманітних досліджень Смітсонівського інституту, видавалися в друкованому вигляді, частіше в рамках певних серій. Однією з таких серій інституту була серія «Смітсонівський внесок у науку» (Дод.: 8, 13, 23) (Іл. 2). В фондах Наукової бібліотеки ОНУ імені І. І. Мечникова зберігаються декілька видань цієї серії.

Іншою серією друкованих видань Смітсонівського інституту є серія «Смітсонівські колекції», присвячена вивченню тваринного світу Північної Америки (Дод.: 7, 10-12, 14) (Іл. 3). В фондах Наукової бібліотеки університету містяться 5 примірників з цієї серії. Це здебільшого книги з ентомології, які містять результати досліджень вчених інституту. Видання представляють собою свого роду каталоги різних рядів комах (твердокрилих та лускокрилих) з детальним описом представників даного ряду. Також є доволі значущим видання, що містить бібліографічні списки праць, виданих до 1860 р., з питань конхології⁶ Північної Америки.

Крім того, серед дарів Смітсонівського інституту зустрічаємо окремі видання з різноманітних питань, наприклад, огляд рослинного світу штату Колорадо (Дод.: 15); практичні рекомендації з виправлення риторичних та інших дефектів мовлення (Дод.: 6); довідник публічних бібліотек, бібліотек закладів, установ та товариств Сполучених Штатів та Британських провінцій Північної Америки (Дод.: 22).

Окрім Смітсонівського інституту, свідченням тісних російсько-американських книжкових зв'язків є надходження у фонди Наукової бібліотеки дарів з Інституту науки Карнегі (англ. *Carnegie Institution for Science*)⁷ – американської організації, що займається заохоченням та підтримкою наукових досліджень. Організацію заснував великий монополіст металургійної промисловості Ендрю Карнегі⁸ у 1902 р. в м. Вашингтон.

Свої дослідження вчені Інституту Карнегі видають у вигляді наукових монографій (з 1903 р. вийшла приблизно 1 тис. томів), а статистичні дані та деякі розвідки публікуються у щорічниках (з 1902 р.). За свідченням інвентарних книг, від Інституту до Наукової бібліотеки Новоросійського університету надійшли дари у 1905 та 1906 рр. «Щорічник за 1904 р.» (Дод.: 28), отриманий у якості дару, є яскравим прикладом перших випусків подібних видань та містить матеріали досліджень з астрономії, археології, ботаніки, хімії, геології, математики та фізики.

Усі монографії, що публікувалися вченими Інституту Карнегі, виходили у рамках однієї серії і були однаковими за своїм оформленням, а відрізняв їх лише порядковий номер (Дод.: 25-27, 29-37, 41-51). Тематика досліджень дуже різноманітна – це матеріали з біології та генетики рослин і тварин, медицини, фізичних та хімічних властивостей речовин, мінералогії, математики, астрономії, історії, археології та антропології.

З-поміж інших виділяємо праці американського астронома Саймона Ньюкомба, відомого своїми роботами з теоретичної астрономії і складанням зоряних каталогів. Праця вченого «Внесок у статистичні дані Зірок. Стаття перша: до питання про Галактику та інші великі планети зі скупченням зірок» (Дод.: 48) присвячена дослідженню класів великих планет, галактики і різних скупчень зірок. У своїй роботі вчений вивчив рух великих планет, визначив астрономічні постійні і склав каталоги точних положень зірок. Займався також теорією руху Місяця, супутників планет, теорією сонячних затемнень, проблемою походження астероїдів (Іл. 4).

Монографія, підготовлена Нобелівським лауреатом в області хімії (1914), професором Гарвардського університету Теодором Річардсом і його асистентом Уїлфредом Стуллом, «Новий метод у вивченні стиснення» (Дод.: 46) – фундаментальний внесок у хімічну теорію (Іл. 4). У роботі вчені досліджують стиск 35 простих тіл і багатьох сполук. Спостереження проводилися в хімічній лабораторії Гарвардського коледжу, Кембриджі, Массачусетсі. Вчені розглянули цілий ряд властивостей простих речовин і сполук. Особливо виділяються дослідження вчених у галузі

стиску простих речовин при підвищеному тиску. Крім роботи над визначенням атомних мас, Т. Річардс займався проблемами рівноваги, електрохімії та хімічної термодинаміки. Вивчення термодинамічних властивостей елементів при низьких температурах дозволило Т. Річардсу в 1902 р. зробити спостереження, які передбачили третій закон термодинаміки, відкритий три роки потому В. Нернстом⁹.

Окремого вивчення заслуговує чотиритомне видання робіт американського астронома і математика Д. Хілла¹⁰, відомого своїми роботами в області небесної механіки і, зокрема в області теорії руху Місяця (Дод.: 40) (Іл. 5). Видання вражає своєю масштабністю. Перший том супроводжується розгорнутою біографічною довідкою про вченого. Усі праці, що ввійшли до чотиритомника, розташовані за тематикою досліджень. Основні праці вченого присвячені теорії руху планет і астероїдів, загальним питанням теорії збурень небесних тіл, уточненню мас планет та ін.

Привертає увагу серія досліджень куратора антропології Колумбійського музею Джорджа Дорсі, що є результатом досліджень, розпочатих вченим у 1903 р. Перша книга «Традиції народу арікара» (Дод.: 33) розповідає про традиції арікара¹¹ – індіанського народу групи кедді в США. Книга цікава тим, що вона адаптована до дитячого сприйняття, бо побудована у вигляді оповідань. Наступна розвідка вченого «Міфи Вічити» (Дод.: 32) також побудована у вигляді оповідань і продовжує серію досліджень в галузі антропології. Книга розповідає про індіанське плем'я вічита¹¹, що мешкало в США на території штатів Канзас, Оклахома і Техас (Іл. 5).

Історії створення Сонячної обсерваторії Маунт-Вілсон Інституту Карнегі¹² присвячені дві монографії Джорджа Еллері Хейла – американського астронома, винахідника спектрогеліографа. Роботи надруковані у рамках єдиної серії «Внесок у науку Сонячної обсерваторії на горі Маунт-Вілсон, Каліфорнія» (Дод.: 38, 39). У першій книзі вчений наводить факти щодо необхідності будівництва обсерваторії на горі Вілсон в Каліфорнії. За словами автора, повітря на горі Вілсон спокійніше, ніж в інших частинах Північної Америки, що робить її ідеальним місцем для астрономічних спостережень, зокрема – для інтерферометрії. Наступна монографія присвячена розповіді про облаштування, обладнання та перші дослідження, що були проведені у заснованій обсерваторії (Іл. 6). Інші роботи Хейла присвячені фізиці Сонця і зірок. Вчений провів перші експерименти, пов'язані з виявленням загального магнітного поля Сонця.

Вражає своєю глибиною книга Ефраїма Дугласа Адамса – американського видавця, широко відомого у всьому світі своїми роботами з історії Європи та Англії. У роботі «Вплив У. Гренвіля на іноземну політику У. Пітта, 1787-98» обговорюється курс Англійського уряду під час Великої французької революції (Дод.: 25) (Іл. 6). Увага автора зосереджена на постаті Уільяма Гренвіля¹³, обраного в палату общин Великобританії у 1782 р. Уільям мав великий вплив на політичні погляди свого двоюрідного брата Уільяма Пітта Молодшого¹⁴ (прем'єр-міністр Великобританії). Уільям Гренвіль став близьким союзником Уільяма Пітта, а також служив в уряді як скарбничий армії з 1784 по 1789 рр.

Колективними дарувальниками Наукової бібліотеки були, звичайно ж, заклади і установи Європи. Серед слов'янських країн відзначимо Югославську академію наук та мистецтв (хорв. *Jugoslavenska Akademija Znanosti i Umjetnosti*)¹⁵, яка зветься також «Загребською академією», за місцем знаходження у місті Загребі, і «Хорватською академією», за державою чи народністю. Заснування академії було пов'язане зі слов'янським вченим, хорватським суспільним діячем

Ф. Рачкієм¹⁶ та католицьким єпископом, головою національно-ліберальної партії І. Штрессмайером¹⁷.

З першого ж року існування академія мала свій друкований орган «Відомості (праці) Югославської академії наук та мистецтв» (*Rad Jugoslavenska Akademija znanosti i umjetnosti*) (Дод.: 54), в якому публікувалися наукові статті членів академії та інших вчених з різноманітних питань науки та мистецтва. Кожний випуск завершується протоколами засідань членів академії за різними відділеннями: математико-природничого, філологічно-історичного та філософсько-історичного. Крім того, у виданнях містяться некрологи вчених, звіти про нові книжкові надходження до академії. В Науковій бібліотеці ОНУ зберігається комплект названого видання. На сьогодні Наукова бібліотека володіє усіма випусками, починаючи з 1867 р. і закінчуючи 1913 р. без проміжків (взагалі 200 випусків).

Окрім цього видання академія випускала ще декілька, наприклад, «Історичні пам'ятники південних слов'ян» («*Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium*») (1867-1876), «Письменники Хорватії» («*Stari pisci hrvatski*») та ін. У фондах університетської бібліотеки зберігається багатотомне видання Югославської академії наук та мистецтв «Письменники Хорватії», яке налічує 21 том. Кожний окремий том містить твори певного письменника Хорватії минулих століть. Згідно з інвентарними книгами, у 1872 р. в дар від Югославської академії бібліотека Новоросійського університету отримала 4-й том цього видання (Дод.: 53) (Іл. 7), який містить твори відомого хорватського поета та драматурга Мауро Ветрані¹⁸. Відкриваючи книгу, стає зрозумілим, чому саме цей том був отриманий у якості дару. На форзаці видання є запис про те, що трагедія «Гекуба» («*Hekuba*»), що міститься в даному томі, була передрукована з рукопису, який на той час зберігався в бібліотеці Новоросійського університету. На 389 сторінці видавництвом була зроблена позначка «*Rukopis carskoga universiteta u Odesi*» (Рукопис Імператорського університету в Одесі).

Ще одним виданням, яке надійшло у дар від Югославської академії, є книга «Документація про змову бана П. Зринського та князя Фр. Франкопана», що являє безумовну цінність при вивченні історії Хорватії (Дод.: 52). Книга представляє собою збірку листів, спогадів, урядових та інших документів стосовно союзу двох хорватських політиків та суспільних діячів – Петра Зринського та Фран Крсто Франкопана¹⁹. Вступна стаття до видання написана упорядником збірки та президентом Югославської академії Ф. Рачкієм. У ній зазначено, що матеріал збирався з багатьох архівів та бібліотек, установ різних міст і навіть країн.

Крім споріднених нам слов'янських країн дари до бібліотеки надходили і з Західної Європи: з Франції (Товариство історії Франції), Італії (Бібліотека Ватикану); Північної Європи: Фінляндії (Фінське наукове товариство); а також з Англії (Британський музей).

Товариство історії Франції (фр. *Société de l'histoire de France*)²⁰ було засновано 21 грудня 1833 р. з ініціативи Франсуа Гізо²¹, міністра народної освіти Франції того часу. Товариство випускало Бюлетені та Щорічники, де друкувалися праці членів товариства та інших вчених (з 1863 р. ці видання об'єднуються під однією назвою «*Annuaire-Bulletin de la Société de l'histoire de France*»). Крім періодичних видань товариство друкувало окремі історичні документи: хроніки, мемуари, фінансові та судові матеріали [41].

Виходячи з назви товариства та звертаючи увагу на характер його діяльності, зрозуміло, що ця установа дарувала Новоросійському університету книги історич-

ної тематики. Усі книги, що є дарами Товариства історії Франції, можна умовно поділити на декілька груп. По-перше, це видання, присвячені особам, що управляли державою, тобто королям Франції (Іл. 9): 1) п'ятитомне видання, що містить листування Людовика XI²², короля Франції з 1461 по 1483 рр. (Дод.: 63) (Іл. 8). Безперечно, листування надає можливість отримати докладну інформацію про короля Франції: його особисті зв'язки, політичні та суспільні погляди, проекти та плани стосовно держави; 2) життя Людовика XII²³, короля Франції з 1498 до 1515 рр. (Дод.: 56); 3) хронологія правління королів Франції, починаючи з Пилипа IV з династії Капетингів (Дод.: 68). Закінчується хронологічна розповідь 1405 р., коли на троні була вже династія Валуа; 4) збірник звітів, інвентарних описів майна королів Франції (Пилипа V (le Long)²⁴, Пилипа VI (Філіп де Валуа)²⁵, Карла VI²⁶, королеви Клеменції Угорської, вдови короля Франції Людовика X (Hutin)²⁷), зроблені їхніми скарбничими (Дод.: 69). Ця інформація є цінною для дослідників життя та побуту королівських сімей.

Другу групу книг складають мемуари різних осіб (Іл. 10): 1) спогади головного маршала Франції Клода Луї Гектора де Віллара (1653-1734), найбільш успішного французького полководця війни за іспанську спадщину, з додаванням текстів листів маршала (Дод.: 66); 2) спогади Шарлоти Морней²⁸ – дружини Пилипа де Плюссі-Морней (1549-1623), державного діяча Франції (Дод.: 65). Хоча книга присвячена життю Філіпа де Плюссі-Морней, вона багато розповідає про жінку, яка написала цей твір [36]; 3) мемуари Жан-Еро де Гурвіля (1625-1703) – відомого фінансового діяча Франції часів Людовика XIV, секретаря та довіреної особи відомого французького письменника, філософа-мораліста Франсуа VI де Ларошфуко (Дод.: 64).

Третю групу складають книги з різних питань історії Франції (Іл. 12): 1) найбільш значуща праця французького поета, письменника та історика епохи Відродження Теодора Агриппа д'Обіньє «Всесвітня історія»²⁹ (Дод.: 55) (Іл. 11). Книга являє собою своєрідний літопис релігійних заколотів минулих років, насичений фактичним матеріалом з історії релігійних війн (особисті спогади автора, архівні документи, кореспонденція політичних діячів); 2) «Скандальна хроніка» (Дод.: 61), що є однією з найбільш цінних хронік, які відображають історію Франції за часів Людовика XI. Взагалі це видання представляє собою щоденник паризького нотаріуса Жана де Руа за 1460-1483 рр., який дуже прискіпливо записував усі великі події, що відбувалися в столиці на той час; 3) книга німецького дипломата та історика права Езекієля Спангейма (1629-1710) представляє собою велику за об'ємом та глибоку за змістом докладну записку про дворові відношення Франції у 1690 р., тобто за часів Людовика XIV (Дод.: 71). В ній містяться характеристики на усіх членів королівського двору Людовика XIV, перелік та опис діяльності державних служб, зокрема суду Версала. Основна увага в цій праці зосереджена на характеристиці Короля-Сонця, як називали Людовика XIV³⁰: його особистих якостей, любовних потягах та пристрастях [34]; 4) «Нормандська хроніка XIV ст.» – це текст невідомого автора (Дод.: 57). Як припускають дослідники, автором був нормандський лицар, який висвітлював події, що відбувалися в Нормандії³¹ у 1296-1372 рр., головним чином під час Сторічної війни. Текст написаний старофранцузькою мовою приблизно у 1369-1372 р. Видання надає картину воєнних подій тих часів [22]; 5) збірка законів та нормативних актів Людовика IX³² (Дод.: 58). Видання є одним з перших значних пам'ятників звичайного права Франції, що має велике історичне та наукове значення – завдяки йому значно збагачуються сучасні

знання про феодальне та приватне право Французького королівства XIII ст.; 6) «Діяння єпископів Камбре» – це анонімний середньовічний агіографічний твір, який описує історію єпархії Камбре³³ та її єпископів з 1092 по 1138 рр. (Дод.: 59). Рукопис цього тексту зберігається в Гаазі. Вперше «Діяння» були надруковані у 1615 р. Оригінальна назва цього історичного джерела відсутня. Текст подається латинською мовою [43].

Чергова група видань – це книги про окремих осіб – діячів Франції того періоду: 1) біографічна поема про життя Уільяма Марешала (фр. *Guillaume le Maréchal*) (1146-1219), першого графа Пембрука – найвеличнішого лицаря християнського світу (Дод.: 60). Рукопис невідомого автора був опублікований П. Мейером у тритомному виданні 1891-1984 рр.; 2) видання, присвячене життю та діяльності Гастона IV³⁴ (Дод.: 62). До книги ввійшли ненадруковані у XV ст. фрагменти рукопису біографа Гастона IV Гійома Лезера (Leseur).

Ще однією книгою, подарованою французьким товариством, було видання «Казки менестреля з Реймса» (Дод.: 70). Вперше текст даного видання був надрукований у 1837 р. під назвою «Chroniques de Reims».

Усі видання, що за інвентарними книгами значаться дарами Товариства історії Франції, були надруковані та відредаговані чи укладені членами товариства.

Книжкові зв'язки Новоросійського університету з Італією підтверджують дари Ватиканської Апостольської бібліотеки (лат. *Bibliotheca Apostolica Vaticana*)³⁵ – бібліотеки, що володіє цінним зібранням рукописів середньовіччя та епохи Відродження. Бібліотека була заснована в XV столітті папою Миколою V³⁶.

Серед усіх книг, подарованих Ватиканською Апостольською бібліотекою у 1906 р., найбільшої уваги привертає серія каталогів Апостольської Ватиканської бібліотеки, що створена за наказом папи римського Льва XIII³⁷ та складається з декількох частин: описи латинських, грецьких та вірменських рукописів; описи «палатинської» бібліотеки, що становить собою значну частину Гейдельберзької бібліотеки, подарованої Ватиканській бібліотеці у 1623 р. баварським курфюрстом Максиміліаном I³⁸; описи «коптської» бібліотеки, або Кодексу Борджиа³⁹ – манускрипт V ст. грецькою та коптською мовами; описи «урбінської» бібліотеки герцога Федеріко Монтефельтро⁴⁰ у м. Урбіно, перевезеної та подарованої у 1657 р. папою Олександром VII⁴¹ (1655-1667); описи «олександрівського» відділення Ватиканської бібліотеки, які у 1690 р. надійшли у спадок папі Олександру VIII⁴² (1689-1691) від шведської королеви Христини⁴³, а також фамільна бібліотека венеціанських родичів Оттобонів папи Олександра VIII; описи книг графа Чиконьяра⁴⁴ і рукописи кардинала Анджело Мая, що був головним бібліотекарем Ватиканської бібліотеки з 1819 по 1854 рр.

У фондах Наукової бібліотеки представлені каталоги «палатинської» (Дод.: 80) та «урбінської» бібліотеки (Дод.: 81), а також каталоги латинських та грецьких рукописів (Дод.: 79) (Іл. 13).

Ватикан – релігійна столиця Італії, тому більшість дарів – книги релігійної тематики. Це зібрання листувань пап, їх енциклік⁴⁵, а також невідомих архівних документів (Дод.: 72, 73, 83, 90). Так, монографію П'єтро Балана – видатного італійського історика та архіваріуса Ватикану – присвячено проблемам відношення між католицькою церквою та слов'янами Болгарії, Боснії, Сербії та Герцеговини (Дод.: 74) (Іл. 14). Балан був не тільки письменником, а й пристрасним оратором, що вирізнявся особливо під час з'їзду італійського католицького руху, який проводився майже щороку в різних італійських містах. Будучи ще студентом тре-

тього курсу богословської семінарії, П'єтро публікував брошури про папство в м. Падуї, а також друкував багаточисленні статті у журналах богословської тематики. Найбільш П'єтро Балана цікавила історія католицької Італії стосовно політики папи Льва XIII.

Привертає увагу також видання раніше невідомих документів папи римського Климента V⁴⁶, що було задумане у 10 томах, але опубліковано було лише два томи (Дод.: 89) (Іл. 15). Перший том містить відомості про життя Климента V та історію його понтифікату. Оповідь супроводжена об'ємними та змістовними коментарями. Другий том становить собою серію додатків до першого тому. Подібними є два томи послань та листувань папи римського Гонорія III⁴⁷ (Дод.: 88) (Іл. 16).

Окремого вивчення заслуговує монографія «Археологічні та історичні спогади подорожі св. Кирила і Мефодія та їх апостольство серед слов'янських народів» Доменіко Бартоліні – кардинала, італійського археолога, історика, біографа – присвячена описам Великоморавської місії св. братів Кирила та Мефодія⁴⁸ до слов'янських народів, розпочатої у 863 р. (Дод.: 75).

Книжкові зв'язки з Північною Європою здійснювалися завдяки Фінському науковому товариству (*Societas Scientiarum Fennica*)⁴⁹. Це товариство було засновано у 1838 р. у м. Гельсінгфорсе (Гельсінкі).

Фінське наукове товариство, починаючи з 1842 р., має свій друкований орган «Записки (Праці) Наукового товариства Фінляндії» («*Acta Societatis scientiarum Fennicae*») (Дод.: 91). У цьому виданні публікували свої наукові праці та результати досліджень члени товариства, а також інші вчені. У Науковій бібліотеці ОНУ імені І. І. Мечникова зберігається майже повний комплект цього видання, з 1842 р. по 1945 р. лише з деякими лакунами. Крім того, є два випуски нової серії «Записок» за 1957 та 1958 рр. Згідно з інвентарними книгами, Фінське товариство подарувало бібліотеці у 1867 р. 8-й том «Записок» у двох частинах. У першій частині зібрані праці з природничих наук (хімії, астрономії, ентомології), серед яких привертає увагу визначна і доволі велика праця Ф. В. Макліна «Описи виду *Strongylium Kirby*, виконані Ж. Т. Лакондером, а також пов'язані з ним форми», що містить докладну ентомологічну класифікацію ряду жуків з додаванням ілюстрацій. У другому томі надруковані праці історико-філологічного напрямку.

Наступне видання, отримане у дар, представляє собою протоколи засідань Фінського наукового товариства (Дод.: 95-98) (Іл. 17). Крім безпосередньо протоколів, у виданні представлені наукові доповіді членів товариства. У 1867 р., згідно з інвентарними книгами, Фінське наукове товариство передало до Новоросійського університету 4 випуски Протоколів. Крім цих примірників, у фондах Наукової бібліотеки зберігаються Протоколи з 1853 по 1922 рр. У перших випусках видання не поділялося на тематичні розділи – протоколи засідань та статті вчених усіх секцій товариства друкувалися разом, але з 1909 р. видання виходило по секціях: А. Математично-природничі науки, В. Гуманітарні науки, С. Звіти та протоколи засідань.

Фінське наукове товариство займалося науковими дослідженнями, які публікувалися у серії «Внесок Фінського наукового товариства в науку» (Іл. 18). Кожен том цього видання був присвячений певній тематиці та містив декілька статей чи одну монографію. У списку подарованих у 1867 р. Науковій бібліотеці книг зазначено декілька примірників названої серії. По-перше, це результати досліджень членів товариства за 1861, 1863 рр. в природничому та етнографічному напрямках, стосовно крупних фінських міст Куопіо⁵⁰ та Оулу⁵¹ (Дод.: 99, 100). Під

час досліджень було проведено серйозне вивчення географії, етнографії, клімату, історії даного регіону. По кожному аспекту надані докладні статті та статистичні матеріали. По-друге, сьомий том представляє собою своєрідний каталог комах ряду двокрилих, де перелічені та докладно описані різновиди даного ряду (Дод.: 94). Восьмий том містить праці філологічного напрямку (Дод.: 93). Наприклад, стаття про топоніми в Уусімаа⁵² та змістовна праця, присвячена герою трагедії Й. Ю. Векселя⁵³ «Даніель Юрт». У дев'ятому томі Матіас Акіандер, професор російської мови університету Гельсінкі, надає докладний огляд шкільної системи освіти у Выборзі⁵⁴ (Порвоо) (Дод.: 92). У книзі йдеться про історію школи у фінському місті Порвоо: започаткування школи у м. Выборг, історія розвитку, внутрішня організація школи, система освіти, органи керування школою, переведення школи з Выборгу до Порвоо. Надається перелік гімназій у фінських містах з короткою інформацією про їх заснування, діяльність та викладацький склад.

Останньою науковою установою у нашому переліку, яка є дарувальником Наукової бібліотеки Новоросійського університету за інвентарними книгами, є Британський музей (англ. *British Museum*)⁵⁵ – головний історико-археологічний музей Британської імперії (нині – Великобританії) і один з найбільших музеїв світу.

Британський музей був створений в 1753 р. на основі трьох колекцій – колекції відомого британського лікаря і натураліста Хенса Слоуна, колекції графа Роберта Харлі⁵⁶, а також бібліотеки антиквара Роберта Коттона⁵⁷, яка стала основою Британської бібліотеки.

Усі книги, подаровані Британським музеєм у 1875 р., представляють собою каталоги-описи різноманітних колекцій, що зберігаються у фондах музею. Серед подарованих видань особливого вивчення заслуговує серійне видання Британського музею «Короткий огляд колекцій Британського Музею». Представлені каталоги з цієї серії – «Каталог вибраних грецьких монет, відтворених засобом гальванопластики, які представлені в оздобленій золотом залі» (Дод.: 108), «Каталог Бронзової зали Відділу грецьких та римських старожитностей» (Дод.: 106) та «Каталог греко-римських скульптур Відділу грецьких та римських старожитностей» (Дод.: 107) (Лл. 19). Британський музей володіє великою нумізматичною колекцією, що нараховує близько 750 тис. експонатів – від перших монет (VII ст. до н.е.) до сучасності. Каталог старовинних грецьких монет (близько 650-600 до н.е.) був розроблений містером Б. В. Гедом – помічником хранителя Відділу монет та медалей Британського музею, надалі один із засновників школи нумізматів-античників. Представлений каталог є першим каталогом Британського музею, що дозволяє вважати його однією з рідкісних праць з нумізматики взагалі та з античної нумізматики зокрема. Монети у каталозі зібрані відповідно до країни використання. До кожної монети надається коротка характеристика: з якого металу зроблена, повний опис вигляду монети.

Другий та третій каталоги складені Чарльзом Ньютоном, доглядачем Відділу грецьких та римських старожитностей Британського музею. Перший каталог містить опис колекції бронзи, що потрапила до музею у різні часи. Частина колекції було придбано, а частина надійшла у спадок музеєві від попечителів музею Томаса Холліса, Ричарда Найта, Уільяма Темпля та ін. Каталог містить докладний опис історії створення колекції, а також історію кожного експонату. Другий каталог вміщує описи колекції греко-римських скульптур у Галереї Таунлі⁵⁸. Найбільшої уваги автор приділяє колекції бюстів, подарованої Ричардом Найтом у 1824 р., а також колекції статуй, куплених у палаці Фарнезе у Римі. Каталог вміщує докладні описи

204 експонатів колекції, що представляють декоративно-прикладне, ювелірне мистецтво античного світу, геми, скляні судини, теракотові статуетки.

Окрім згаданого вище каталогу Б. В. Геда, у фондах НБ представлено каталог Р. Пула «Каталог грецьких монет Британського музею. Італія» (Дод.: 101) (Іл. 21), що містить описи монет стародавньої Італії згідно з систематизацією античних монет Еккеля. Видання містить докладну інформацію про метал, з якого виготовлена монета, її розміри, а також змістовні описи її вигляду, що іноді супроводжуються малюнками. За словами автора, при складанні каталогу він користувався раніше складеним каталогом Б. В. Геда. Але, на відміну від каталогу Геда, праця Р. Пула містить декілька допоміжних покажчиків (географічний, типовий, а також покажчик деяких відмінних рис експонатів, грецьких та римських назв, таблицю розрахунку мір ваги), які значно полегшують роботу з каталогом.

Іншою роботою Р. Пула є «Каталог римських медальйонів Британського музею» (Дод.: 103) (Іл. 20). У каталозі докладно описано історію кожного медальйону, що зберігається у Британському музеї, надається інформація про його можливе походження, а також детальний опис вигляду та фізичних характеристик. Каталог супроводжується допоміжними покажчиками імен-власників медальйонів, покажчиком медальйонів за роками, а також автотипіями усіх експонатів.

Наступну монографію, що привертає увагу надзвичайно яскравим оформленням, присвячено опису колекції теракот⁵⁹ Британського музею. Це праця Тейлора Комбе «Опис колекції старовинних теракот у Британському музеї: з гравюрами» (Дод.: 104) (Іл. 22). У 1807 р., у зв'язку зі зростанням колекції Британського музею, було створено Департамент старожитностей, наглядцем якого став Тейлор Комбе. Його основним завданням було стежити за установкою єгипетських скульптур, придбаних в якості трофеїв наполеонівських війн у 1801 р., а також за Галерею Таунлі. Монографія присвячена історії зібрання колекції Чарльзом Таунлі. В ній розміщуються не тільки ілюстрації самих скульптур, але й план розміщення експонатів у залах. Кожна ілюстрація супроводжується докладним описом.

Наймасштабнішим виданням з усіх дарів Британського музею є одинадцятитомна праця «Опис колекції стародавнього мармуру у Британському музеї: з гравюрами», започаткована Т. Комбе (Дод.: 105) (Іл. 23). Кожен том видання присвячено окремій колекції, історія створення якої розповідається у вигляді вступної статті до тому. Перлиною колекцій старожитностей Стародавньої Греції є мармури Елджина (Elgin Marbles) з Афінського Акрополю. Це неперевершене зібрання давньогрецького мистецтва, яке представляє собою фрізи з головного храму Афінського Акрополю Парфенону. Завдяки лорду Елджину, який доклав багато зусиль для перевезення колекції до Лондону, в Британському музеї зберігається це зібрання.

Розглянувши видання, які надійшли до бібліотеки Новоросійського університету в дар, треба згадати про алгоритм обробки цієї літератури. По-перше, такі видання приймалися бібліотекою та вносилися у журнал відповідного зразка. В журналі зазначалися: порядковий номер; дата отримання; назва з позначенням тому, частини, випуску та року видання; від кого надійшло; присвоєні бібліотекою інвентарний номер та шифр. Таким чином, цей журнал служить вказівкою, які подаровані видання та в якій кількості надійшли до бібліотеки протягом року. Закладу чи особі, що надіслала книгу, відправлялися листи з подякою чи повідомлення про отримання книги на звичайних листівках. Такі листівки надавали бібліотеці можливість просити, у разі необхідності, про поповнення того чи іншого видання.

Якщо до бібліотеки надходила біль-менш велика партія книг, то на титульній сторінці кожної з них ставився відбиток штемпеля з вказівкою, від кого отримана книга. Реєстрація подарованих видань відбувалася відразу ж при надходженні їх до бібліотеки.

Подаровані видання, які стали власністю бібліотеки, повинні були неодмінно записуватися до інвентарних книг, що становлять собою документ першої важливості [35, с. 193-196].

Розглянувши наукові установи, заклади та товариства зарубіжжя, що були дарувальниками Наукової бібліотеки Новоросійського університету, складено перелік книг, подарованих іноземними науковими організаціями. Цей перелік дає можливість зробити висновок, що доволі молодий університет мав зв'язки з різноманітними установами найрізноманітніших країн світу, які своїми дарами всебічно поповнювали фонди бібліотеки. Дари Американських товариств здебільшого відносяться до природничо-наукової літератури, а видання з Європейських організацій носять гуманітарний характер.

Проаналізувавши подаровані книги, можна сказати, що це були здебільшого видання організацій, з яких вони надходили: Праці, Наукові записки, Відомості, Протоколи тощо. Ці видання надають змогу отримати реалістичну інформацію про діяльність закладів, про дослідження, які проводилися там, про склад членів товариств. Крім того, результати досліджень, які викладалися в статтях, окремих книгах та багатотомних виданнях, і сьогодні мають велику наукову цінність.

Примітки:

¹Маркевич А. И. Двадцатипятилетие императорского Новороссийского университета. – Одесса, 1890 р.; Шестериков П. С. Постановка библиотечного дела в университетских и некоторых других библиотеках России. – Одесса, 1915 р.; Наукова бібліотека Одеського державного університету імені І. І. Мечникова : путівник / упоряд. Т. З. Ходжаш. – Одеса, 1959 р.; Іменні колекції професорів Одеського (Новоросійського) університету в Науковій бібліотеці ОНУ – національне надбання держави : матеріали науково-практичної конференції (25-26 квіт. 2000 р., м. Одеса). – Одеса, 2001 р.; Наукова бібліотека Одеського національного університету імені І. І. Мечникова : іст. нарис : до 185-річчя заснування. – Одеса, 2002.

²Бібліотека Конгресу (англ. *Library of Congress*) була заснована в 1800 р. та розташована у Вашингтоні. Найбільша за площею книгозбирання та одна з найважливіших бібліотек світу. На сьогоднішній день загальний фонд бібліотеки налічує близько 147 млн. примірників, з яких 33 млн. одиниць книг та інших друкованих видань на 470 мовах світу, більш ніж 63 млн. рукописів. Бібліотека Конгресу володіє найбільшою колекцією рідкісних книг в Північній Америці, а також має величезну колекцію документів, карт, фотографій, аудіо- та відеозаписів [39].

³Смітсонівський інститут (англ. *Smithsonian Institution*) був створений для сприяння розвитку та розповсюдженню знань. До складу Смітсонівського інституту входять 19 музеїв та галерей, в тому числі Національний музей і Національна галерея мистецтв; Національний зоологічний парк; 9 науково-дослідних закладів. У колекціях інституту налічується понад 142 млн. експонатів. Головою інституту за традицією є президент США [29].

⁴Смітсон Джеймс (англ. *J. Smitson*) (1765-1829) – англ. хімік, мінералог. Народився у Франції. Під ім'ям Джеймса Луїса Меїсі став видатним вченим. Після смерті матері взяв прізвище Смітсон (по батькові). Опублікував 27 наукових праць з хімії. Відкрив новий мінерал – карбонат цинку, який був названий на його честь «смітсонітом». Дж. Смітсон заповів увесь свій статок на «заснування закладу в США, який буде сприяти розвитку та розповсюдженню знань» [28; 40].

⁵Національний музей США входить до всесвітньовідомого науково-культурного комплексу – Смітсонівський інститут. Національний музей був заснований у 1946 р., містить більш ніж 60 млн. експонатів з антропології, ботаніки, зоології, ентомології, мінералогії, історії науки та техніки, мистецтва та народної творчості тощо.

⁶Конхологія – наука, що вивчає мушлі моллюсків.

⁷Інститут науки Карнегі (англ. *Carnegie Institution for Science*) створювався як незалежна дослідницька організація. Кошти на його підтримку надходили від федеральних грантів і приватних пожертвуваль. До складу Інституту входять шість підрозділів, які є незалежними один від одного і розташовані на західному і східному узбережжях Сполучених Штатів: департамент біології рослин (Стенфорд, Каліфорнія, 1903), відділ земного магнетизму (Вашингтон, округ Колумбія, 1904), геофізична лабораторія (Вашингтон, округ Колумбія, 1905), департамент ембріології (Балтімор, штат Меріленд, 1913), департамент глобальної екології (Стенфорд, Каліфорнія, 2002), дві обсерваторії (Пасадена, штат Каліфорнія і Лас-Кампанас, Чилі, 1904) [38].

⁸Карнегі Ендрю (англ. *Andrew Carnegie*) (1835-1919) – американський підприємець, великий сталепромисловець, філантроп, мультимільйонер. Засновник Корпорації Карнегі в Нью-Йорку, Фонду Карнегі за міжнародний мир, Інституту Карнегі у Вашингтоні, університету Карнегі-Меллона та Музею Карнегі в Пітсбурзі [15].

⁹Нернст Вальтер Герман (нім. *Walther Hermann Nernst*) (1864-1941) – німецький хімік, лауреат Нобелівської премії з хімії в 1920 р.

¹⁰Хілл Джордж Вільям (англ. *George William Hill*) (1838-1914) – американський астроном і математик. Головною його заслугою в астрономії було доведення до високого ступеня точності теорії руху Місяця власними оригінальними математичними методами. Хіллом визначена так звана Сфера Хілла, яка описує сферу гравітаційного впливу одного астрономічного тіла, що обертається навколо іншого, важчого небесного тіла. Побудована Хіллом теорія руху Юпітера й Сатурна використовується до теперішнього часу при складанні астрономічних щорічників [33].

¹¹Арікара (англ. *Arikara*, мовою пауні – «роги», назва походить від традиційного головного убору з двох кістяних пластин) – індіанський народ групи кедді в США.

Вічита (англ. *Wichita*) – індіанське плем'я, що мешкало в США і говорило мовою уїчита кадоанської сім'ї на території штатів Канзас, Оклахома і Техас [30].

¹²Сонячна обсерваторія Маунт-Вілсон Інституту Карнегі (англ. *Mount Wilson Solar Observatory*). Заснована у 1904 р. Джорджем Еллері Хейлом – американським астрономом – на кошти, отримані від Інституту Карнегі у Вашингтоні. До кінця 1923 р. Хейл був її директором. Обсерваторія ґрунтувалася на новому для астрономії принципі – вона була не тільки наглядовою установою, а й великою фізичною лабораторією [38].

¹³Гренвіль Вільям (англ. *William Wyndham Grenville*) (1759-1834) – перший барон Гренвіль, 19-й прем'єр-міністр Великобританії (1806-1807).

¹⁴Пітт Вільям Молодший (англ. *William Pitt the Younger*) (1759-1806) – другий син Вільяма Пітта. На протязі 20 років був прем'єр-міністром Великобританії, причому вперше очолив кабінет у віці 24 років, став наймолодшим прем'єр-міністром Великобританії за всю історію держави.

¹⁵Югославська академія наук та мистецтв (хорв. *Jugoslavenska Akademija Znanosti i Umjetnosti*) була заснована у 1867 р. Першим президентом академії став Ф. Рачкій. Югославська академія приваблювала найкращі вчені сили хорватів на ниві науки і літератури. Її члени звертали увагу на чисті науки та прикладні знання, але особливо їх цікавили долі південного слов'янства, минуле слов'янських народів і їх земель, зокрема сербсько-хорватського роду [13].

¹⁶Рачкій Франц (хорв. *Franjo Rački*) (1828-1894) – хорватський історик та політичний діяч. Священик (з 1852 р.). Лідер Народної ліберальної партії (з 1861 р.), лідер Незалежної народної партії (з 1866 р.). Заклав основи хорватської археографії, опублікував велику кількість документів з історії південних слов'ян [18].

¹⁷Штрессмайер Йосип Георг (хорв. *Josip Juraj Strossmayer* або *Štrosmajer*) (1815-1905) – хорватський політичний діяч, католицький єпископ німецького походження, теолог, меценат. Доктор філософії (1834) та теології (1842); єпископ у Дьяковарі (з 1850 р.). Лідер Народної ліберальної партії (1863-1870 рр.). Прихильник югославізму (культурне та політичне зближення слов'янських народів, створення об'єднаної федеративної югославської держави тощо) [5].

¹⁸Ветранович Мавро (хорв. *Mavro Vetranović* або Мауро Ветрані, іт. *Mauro Vetrani*) (1482-1576) – хорватський поет і драматург, бенедиктинський чернець із м. Дубровник. Залишив велику літературну спадщину, що включає прозу, драми, релігійну і сатиричну поезію та незакінчену епічну поему, що складається з 4374 рядків [19].

¹⁹Зринський Петар (хорв. *Petar Zrinski*) (1621-1671) – хорватський політик і громадський діяч. Бан Хорватії (1664-1671 рр).

Франкопан Фран Крсто (хорв. *Fran Krsto Frankopan*) (1643-1671) – хорватський політик, громадський діяч і поет.

У сучасній Хорватії обидва вшановуються як герої боротьби за свободу Хорватії: саме вони у середині XVII ст. повстали проти діючої тоді влади. Були страчені за участь у антигабсбурзькій змові (1670) [14, с. 99-102].

²⁰Товариство історії Франції (фр. *Société de l'histoire de France*) своїми задачами вважало відновлення історичної науки, розповсюдження історичних знань серед населення, виховання інтересу до історії Франції. Саме в лавах цього Товариства зосереджувалися найкращі французькі вчені-історики [41].

²¹Гізо Франсуа П'єр Гійом (фр. *François Pierre Guillaume Guizot*) (1787-1874) – французький державний діяч, дипломат, історик. Не раз обіймав міністерські посади в урядах Франції, зокрема міністра іноземних та внутрішніх справ і міністра освіти; у 1847-1848 рр. був прем'єр-міністром країни. Член Французької академії (1836-1874 рр.) [1].

²²Людовик XI (фр. *Louis XI*) (1423-1483) – король Франції з 1461 по 1483 рр. Головною метою його політики було збирання усіх французьких земель. Саме він заснував монархію у Франції на руїнах феодалізму, поширив кордони країни [27, с. 321-327].

²³Людовик XII (фр. *Louis XII*) (1462-1515) – король Франції з 1498 по 1515 рр. Людовик XII врегулював відносини між селянами та власниками. За судові реформи, а також за щирість та сердечність, Людовик XII отримав ім'я «отця народу» (*le Père du peuple*). Зовнішня ж політика призвела Францію до ряду невдалих війн [27, с. 327-329].

²⁴Піліп V Довгий (фр. *Philippe V le Long*) (1291-1322) – король Франції з 1316 до 1322 рр. Піліп V виявив себе діяльним і працьовитим государем. Приєднав до Франції частину Фландрії; став ініціатором прийняття Салічного закону, який забороняв жінкам наслідувати корону Франції; намагався провести низку адміністративних реформ. Відомий своєю прихильністю до поезії та ненавистю до євреїв [27, с. 542-543].

²⁵Піліп VI де Валуа (фр. *Philippe VI de Valois*) (1293-1350) – король Франції з 1328 до 1350 рр., родоначальник династії Валуа на французькому престолі. Під час його правління почалася Сторічна війна (між Францією та Англією) [27, с. 543-545].

²⁶Карл VI Божевільний, офіційне прізвисько Улюблений (фр. *Charles VI le Fol, ou le Bien-Aimé*) (1368-1422) – король Франції з 1380 до 1422 рр., походив з династії Валуа. В період його правління була поновлена Сторічна війна. Результатом правління Карла VI став розпад Франції як єдиної держави [27, с. 250-251].

²⁷Людовик X Сварливий (фр. *Louis X le Hutin* або *le Querelleur*) (1289-1316) – король Франції з 1314 до 1316 рр. та король Наварри (1305-1316) [27, с. 321-327].

Клеменція Угорська (фр. *Clémence de Hongrie*) (1293-1328) – королева Франції та Наварри з 1315 до 1316 рр., дружина короля Людовика X.

²⁸Морней Шарлотта Арбалест, уроджена Борде (1550-1606) – дружина Піліпа де Плюссі-Морней. У 1584 р. Шарлотта почала писати мемуари про життя свого чоловіка. Вперше вони були опубліковані у 1623 р., незабаром після смерті її чоловіка.

²⁹д'Обін'є Теодор Агриппа (фр. *Théodore Agrippa d'Aubigné*) (1552-1630) – діяч гугенотського руху Франції, поет та історик. Популярними були його «Трагічні поеми» («*Les tragiques*», 1616) та «Загальна історія», яка охоплює події здебільшого французької та європейської історії другої половини XVI ст. [7].

³⁰Людовик XIV де Бурбон, який отримав при народженні ім'я Луї-Дьйодонне («Богоданий», фр. *Louis-Dieudonné*), також відомий як «король-дитя», а потім – «король-сонце» (фр. *Louis XIV Le Roi Soleil*), крім того, Людовик XIV Великий (1638-1715), король Франції та Наварри з 1643 до 1715 рр. Період самостійного правління Людовика XIV (з 1661 р.) вважався апогеєм у розвитку французького абсолютизму [27, с. 331-341].

³¹Нормандія (фр. *Normandie*, норманск. *Normaundie*) – історична область в північно-західній Франції. Нормандія неодноразово була предметом суперечок між Англією та Францією [16].

³²Людовик IX Святий (фр. *Louis IX, Saint Louis*) (1214-1270) – король Франції з 1226 по 1270 рр. Керівник 7-го та 8-го хрестових походів [27, с. 317-321].

³³Камбре (фр. *Cambrai*) – місто та коммуна на півночі Франції, де з приходом християнства, приблизно у V ст., було створено єпископство.

³⁴Гастон IV де Граї чи де Фуа (фр. *Gaston de Grailly (de Foix)*) (1423-1472) – гасконський командуючий на службі короля Франції під час Сторічної війни.

³⁵Ватиканська Апостольська бібліотека (лат. *Bibliotheca Apostolica Vaticana*). У бібліотеці зберігалися і до цих пір зберігаються старовинні і середньовічні латинські, грецькі, єврейські документи. Саме у Ватиканській бібліотеці зберігаються найбільш старі екземпляри латинських Біблій. Бібліотека постійно поповнюється і в даний час її фонди налічують близько 1 600 000 друкованих книг, 150 000 манускриптів, 8300 інкунабул, більше 100 000 гравюр і географічних карт, 300 000 монет і медалей [37].

³⁶Микола V (лат. *Nicolaus PP. V*, світське прізвище та ім'я – Томмазо Парентучеллі, іт. *Tommaso Parentucelli*) (1397-1455) – папа римський (1447-1455). Його вважають першим папою-гуманістом. Протягом восьми років свого господарювання в Ватикані Микола V пристрасно займався збором античних рукописів і будівництвом. Був засновником Ватиканської бібліотеки [10].

³⁷Лев XIII (лат. *Leo PP. XIII*, світське прізвище та ім'я – граф Вінченцо Джоакіно Печчі, іт. *Vincenzo Gioacchino Raffaele Luigi Pecci*) (1810-1903) – папа римський (з 1878 р.). Став першим папою після об'єднання Італії. Специфічні умови, у яких після ліквідації папської держави довелося Льву XIII здійснювати вищу владу в католицькій церкві, змусили його виробити нову модель функцій папи, авторитет якого і верховенство були визнані догматом, але кордони його влади як в політичній, так і у внутрішньоцерковній сферах були в значній мірі обмежені. Саме він видав найбільшу кількість енциклік [10].

³⁸Максиміліан I (нім. *Maximilian I. Kurfürst von Bayern*) (1573-1651) – герцог Баварії з 1597 р., курфюрст Пфальца (1623-1648), курфюрст Баварії з 1648.

³⁹Кодекс Борджиа – месоамериканський манускрипт релігійного і ритуального змісту. Припускається, що він був створений до іспанського завоювання Мексики деь в районі південної чи західної Пуебла. Кодекс Борджиа – основний з манускриптів Групи Борджиа, якій він і дав назву. Кодекс зроблений зі шкіри тварини і розділений на 39 квадратних аркушів розміром 27 на 27 см. Всі аркуші, крім першого і останнього, розписані з обох сторін і читаються зправа наліво. Названий на ім'я італійського кардинала Стефано Борджиа, який володів манускриптом до того, як він потрапив в Бібліотеку Ватикану.

⁴⁰да Монтефельтро Федеріко (іт. *Federico da Montefeltro*) (1422-1482) – правитель (з 1444 р.) і герцог Урбіно (з 1474 р.). Відомий кондот'єр епохи італійського Ренесансу з роду Монтефельтро. Будучи першим герцогом Урбінським, зібрав при своєму дворі велику кількість діячів мистецтва та науки.

⁴¹Олександр VII (лат. *Alexander PP. VII*, світське прізвище та ім'я Фабіо Кіджи, іт. *Fabio Chigi*) (1599-1667) – папа римський (1655-1667). Папа був прихильником наук та мистецтва. Завдяки папському меценатству у Римі виникали шедеври барокової архітектури [10].

⁴²Олександр VIII (лат. *Alexander VIII PP*, світське прізвище та ім'я П'єтро Вітто Оттобоні, іт. *Pietro Vitto Ottoboni*) (1610-1691) – папа римський (1689-1691). Олександр VIII відновив традиції непотізма, зробивши кардиналами двох своїх племінників – Мазко і П'єстро. Налагодив відносини з Людовиком XIV, що перебував у політичній ізоляції після смерті Іакова II Англійського. Французький король повернув папі Авіньйон і відмовився від права притулку для посольського палацу в Римі. Олександр щедро допомагав грошима рідній Венеції в боротьбі проти турків [10].

⁴³Христина (швед. *Kristina*) (1626-1689) – королева Швеції, дочка Густава II Адольфа та Марії Елеонори Бранденбурзької.

⁴⁴Чиконьяра Леопольд (іт. *Cicognara*) (1789-1834) – граф, італійський історик та бібліофіл. Був підданним Цизальпінської республіки в Турині, державним радником Італійського королевства та, нарешті, директором Венеціанської академії мистецтв [10].

⁴⁵Енцикліка – основний папський документ з різних питань, адресований віруючим, єпископам та архієпископам.

⁴⁶Климент V (лат. *Clemens V*, світське прізвище та ім'я Раймонд Бертран де Гот) (1264-1314) – сто дев'яносто четвертий папа римський (1305-1314). Відзначився намаганнями знайти компроміс з французькою монархією, розпуском тамплієрів і перенесенням Римської Курії з Риму до Авіньйону [10].

⁴⁷Гонорій III (лат. *Honorius*, світське прізвище та ім'я Ценціо Савеллі, іт. *Cencio Savelli*) (1148-1227) – сто сімдесят шостий папа римський (1216-1227). Відомий, зокрема, завдяки написанню значних богословських праць – «*Liber censuum Romanae ecclesiae*» і «*Ordo Romanus*», які є одними з найважливіших і найнадійніших джерел з деяких питань середньовічного церковного життя. Окрім них, Гонорій III відомий як автор життєпису Григорія VII і ряду гримуарів [10].

⁴⁸Кирило і Мефодій – болгарські слов'янські просвітителі та проповідники християнства, творці слов'янської азбуки, перші перекладачі богослужбових книг на слов'янську мову, брати.

⁴⁹Фінське наукове товариство (*Societas Scientiarum Fennica*). За характером діяльності являло собою вчену академію. Діяльність товариства була спрямована на розвиток науки шляхом організації прилюдних лекцій, семінарів та колоквиумів, публікацій у науковій літературі, надання грантів та нагород. Крім того, задачею товариства було сприяння розвитку зв'язків між науковою спільнотою як Фінляндії, так і зарубіжжя. Товариство поділялося на 4 підрозділи: фізико-математичний, природничих, гуманітарних та суспільних наук [42].

⁵⁰Куопіо (фін. *Kuopio*) – портове місто у Фінляндії на озері Калавесі (фін. *Kallavesi*, у системі озер Сайма). Адміністративний центр провінції – Північне Саво [17].

⁵¹Оулу (фін. *Oulu*, швед. *Uleåborg*) – шосте за величиною місто Фінляндії, адміністративний центр губернії Оулу, найстаріше місто у Північній Фінляндії [24].

⁵²Уусімаа (Усіма), чи Нюланд (фін. *Uusimaa*, швед. *Nyland*) – назва регіону у Фінляндії.

⁵³Вексель Йосип Юліус (*Josef Julius Weeksell*) (1838-1907) – відомий фінський (шведський) поет. Головний твір Векселя – похмура, історична трагедія у віршах «Даніель Юрт» («*Daniel Hjort*»), одна з найкращих драм з усієї фінської (шведської) літератури. Вона була перекладена чеською, фінською та російською мовами («Русское Богатство», 1883 г., №№ 5-6 та окр. відб., СПб., 1883) [6].

⁵⁴Виборг (фін. *Viipuri*, швед. *Wiborg*) – місто в Росії, адміністративний центр Виборгського муніципалітету Санкт-Петербурзької області. Виборг був заснований шведами у Середні віки [9].

Порвоо (фін. *Porvoo*, Борго, швед. *Borgå*) – комуна у Фінляндії, невелике місто поблизу від Гельсінкі. Після закінчення у 1721 р. Ніштадського миру, Порвоо стає провідним культурним центром Фінляндії. Оскільки м. Виборг від цього ж часу знаходилося на російській території, то Виборгська єпархія та Виборгська середня школа були переведені звідти у Порвоо. Своя власна середня школа в Порвоо була відкрита у 1725 р.

⁵⁵Британський музей (англ. *British Museum*). Музей відкрився для відвідувачів у 1759 р. і був розміщений у Монтегю-хаусі. Музей поділений на відділи: нумізматичний, зоологічний, ботанічний, геологічний і мінералогічний. На місці Монтегю-хауса у 1823-47 рр. вибудовано нині існуючу будівлю музею в стилі класицизму. Музей спочатку замислювався як зібрання старожитностей Стародавньої Греції та Риму. Разом з археологічними знахідками і предметами мистецтва, які ввозили до Лондона з усіх куточків колоніальні агенти Британської імперії, музей поповнювався малюнками, гравюрами, медалями, монетами і книгами різних епох [2; 3]. Одним з головних скарбів музею була його бібліотека, найбільша у Великобританії.

⁵⁶Харлі Роберт – 1-й граф Оксфорд і граф Мортімер (1661-1724) – британський політик і державний діяч.

⁵⁷Коттон Роберт Брюс (1571-1631) – перший баронет, англійський антиквар, засновник Коттонської бібліотеки. Історичні документи, які він зібрав в своїй бібліотеці, зрештою лягли в основу колекції Британського музею [2].

⁵⁸Галерея Таунлі у Британському музеї (англ. *Townley Gallery*) створена у 1805 р. Носить ім'я на честь Чарльза Таунлі, англійського антикара і колекціонера. Багато подорожуючи світом, Чарльз Таунлі зібрав чудову колекцію старожитностей, особливо відому своїм мармуром. Колекція римської античної скульптури Таунлі після його смерті була придбана Британським музеєм за рахунок Парламентського гранту у 1805 р. [2].

⁵⁹Теракота (італ. *terra cotta* – «палена земля») – в широкому значенні слова – всякого роду виріб з обпаленої глини і сама обпалена глина в складі виробу, у вузькому ж сенсі – виконаний з такої глини неглазурований художній твір, наприклад, архітектурна прикраса, рельєфне зображення будь-якої сцени, кругла фігура, бюст, опукло орнаментована посуда і т. п. [4].

Список використаної літератури

1. Алпатов М. А. Гизо Франсуа Пьер Гийом [Текст] / М. А. Алпатов // БСЭ : в 30 т. / гл. ред. А. М. Прохоров. – 3-е изд. – М., 1971. – Т. 6. – С. 517.
2. Британский музей [Электронный ресурс]. – Доступно з : <http://www.britishmuseum.org/>
3. Британский музей в Лондоне [Текст] // Энциклопедический словарь / Ф. А. Брокгауз, И. А. Ефрон. – СПб., 1894. – Т. 4а (8). – С. 683-686.
4. Бритова Н. Н. Греческая теракота [Текст] / Н. Н. Бритова. – М. : Искусство, 1969. – 180 с. – (Сер. «Из истории мирового искусства»).
5. В-въ В. Штрессмайеръ [Текст] / В. В-въ // Энциклопедический словарь / Ф. А. Брокгауз, И. А. Ефрон. – СПб., 1903. – Т. 39а (78). – С. 931.
6. Вексель Иосиф Юлиус [Текст] // Новый энциклопедический словарь / Ф. А. Брокгауз, И. А. Ефрон. – СПб., [1912]. – Т. 9. – Стб. 858.
7. Величковский С. Теодор Агриппа Д'Обинье, 1552-1630 [Текст] / С. Величковский // Писатели Франции / сост. Е. Г. Эткинд. – М., 1964. – С. 63-70.
8. Вишнякова Н. В. Из истории распространения русской книги в США [Текст] / Н. В. Вишнякова // Вестн. Омского ун-та. – 1998. – Вып. 3. – С. 44-50.
9. Выборг [Текст] // БСЭ : в 30 т. / гл. ред. А. М. Прохоров. – 3-е изд. – М., 1971. – Т. 5. – С. 513.
10. Готлиб А. Папство [Текст] / А. Готлиб // Энциклопедический словарь / Ф. А. Брокгауз, И. А. Ефрон. – СПб., 1897. – Т. 22а (44). – С. 729-748.
11. Дарители Научной библиотеки Одесского (Новороссийского) университета, 1865-1920 [Текст] : материалы к истории Одесского национального университета им. И. И. Мечникова / сост. : Е. В. Бережок, Е. В. Полевщикова, Е. В. Савельева, В. В. Самодурова ; науч. ред. В. А. Смытына ; библиогр. ред. М. А. Подрезова ; Одес. нац. ун-т им. И. И. Мечникова, Науч. б-ка. – Одесса : Астропринт, 2005. – 422 с.
12. Елепов Б. С. Геополитический характер распространения русской книги : к постановке вопроса / Б. С. Елепов, С. А. Пайчадзе. – Новосибирск, 2001. – 84 с.
13. Ир. П. Юго-Славянская академия [Текст] / Ир. П. // Энциклопедический словарь / Ф. А. Брокгауз, И. А. Ефрон. – СПб., 1904. – Т. 41 (81). – С. 283.
14. История южных и западных славян [Текст] : учебник для студ высш. учеб. завед. : в 2 т. / под ред. Г. Ф. Матвеева, З. С. Ненашевой. – 2-е изд. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 2001. – Т. 1. – 687 с.
15. Карнеги Эндрю [Электронный ресурс]. – Доступно з : http://ru.wikipedia.org/wiki/Карнеги,_Эндрю
16. Коробочко А. И. Нормандия [Текст] / А. И. Коробочко // БСЭ : в 30 т. / гл. ред. А. М. Прохоров. – 3-е изд. – М., 1974. – Т. 18. – С. 129-130.
17. Куопио [Текст] // БСЭ : в 30 т. / гл. ред. А. М. Прохоров. – 3-е изд. – М., 1973. – Т. 14. – С. 12.
18. Ламанский В. Рачкий [Текст] / В. Ламанский // Энциклопедический словарь / Ф. А. Брокгауз, И. А. Ефрон. – СПб., 1899. – Т. 26 (51). – С. 392-394.
19. Лось И. Ветранич [Текст] / И. Лось // Энциклопедический словарь / Ф. А. Брокгауз, И. А. Ефрон. – СПб., 1892. – Т. 6 (11). – С. 141.
20. Маркевич А. И. Двадцатипятилетие императорского Новороссийского университета [Текст] : ист. записка / А. И. Маркевич. – Одесса, 1890. – XVII, 734, XC, IV с.
21. Наукова бібліотека Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова : історичний нарис до 185 річчя заснування [Текст] / А. В. Зайченко, Н. В. Мусієнко, О. В. Полевщикова [та ін.] ; відп. ред. В. А. Сминтина. – Одеса : Астропринт, 2002. – 248 с.
22. Нормандская хроника XIV ст. [Текст] // Советская историческая энциклопедия / под ред. Е. М. Жукова. – М., 1967. – Т. 10. – Стб. 342-343.
23. Отчет по библиотеке Императорского Новороссийского университета за 1915 год [Текст] // Отчет о состоянии и деятельности Императорского Новороссийского университета за 1915 год / сост. В. Н. Мочульский. – Одесса: тип. «Техник», 1916. – С. 349-352.
24. Оулу [Текст] // БСЭ : в 30 т. / гл. ред. А. М. Прохоров. – 3-е изд. – М., 1975. – Т. 19. – С. 24.
25. Протокол заседания совета Императорского Новороссийского университета от 18 мая 1865 г. [Текст]. – Одесса, 1865. – П. 3. – С. 15-16.

26. Протокол заседания совета Императорского Новороссийского университета от 18 марта 1866 г. [Текст]. – Одесса, 1866. – П. 3. – С. 51-52.
27. *Рыжов К.* Все монархи мира : Западная Европа [Текст] / К. Рыжов. – М. : Вече, 1999. – 655 с.
28. Смитсон Джеймс [Текст] // Энциклопедический словарь / Ф. А. Брокгауз, И. А. Ефрон. – СПб., 1900. – Т. 30а (60). – С. 536.
29. Смитсоновский институт [Текст] // БСЭ : в 30 т. / гл. ред. А. М. Прохоров. – 3-е изд. – М., 1976. – Т. 23. – С. 615.
30. *Стукалин Ю.* Хороший день для смерти [Текст] / Ю. Стукалин. – М. : Гелеос, 2005. – 384 с.
31. Университетская библиотека [Текст] // Отчет о состоянии Новороссийского университета за 1902 год / сост. И. А. Линниченко. – Одесса : Эконом. тип., 1903. – С. 40-42.
32. Университетская библиотека [Текст] // Отчет о состоянии и деятельности Императорского Новороссийского университета за 1903 г. / сост. П. Е. Казанский. – Одесса : Эконом. тип., 1904. – С. 156-157.
33. Хилл Дж. Уильям [Текст] // БСЭ : в 30 т. / гл. ред. А. М. Прохоров. – 3-е изд. – М., 1978. – Т. 28. – С. 252.
34. *Хохлова Ю. С.* Человек двора в системе ценностных ориентаций и в реальной практике во Франции конца XVI-XVII вв. [Текст] : дис. ... канд. ист. наук : 07.00.03 / Ю. С. Хохлова. – Иваново, 2010. – 209 с.
35. *Шестериков П. С.* Постановка библиотечного дела в университетских и некоторых других библиотеках России [Текст] / П. С. Шестериков. – Одесса : Коммерч. тип., 1915. – 261 с.
36. Charlotte de Mornay, 1550-1606 [Электронный ресурс] // Other women's voices : translations of women's writing before 1700. – Доступно з : <http://home.infionline.net/~ddisse/mornay.html>
37. Biblioteca Apostolica Vaticana : official website [Электронный ресурс]. – Доступно з : <http://www.vaticanlibrary.va/home.php?pag=uffammissioni>
38. Carnegie Institution for Science : official website [Электронный ресурс]. – Доступно з : <http://carnegiescience.edu/>
39. Library of Congress : official website [Электронный ресурс]. – Доступно з : <http://www.loc.gov/about/>
40. Smithsonian Institution : official website [Электронный ресурс]. – Доступно з : <http://www.si.edu/>
41. Société de l'histoire de France : official website [Электронный ресурс]. – Доступно з : <http://www.shfrance.org/>
42. Societas Scientiarum Fennica : official website [Электронный ресурс]. – Доступно з : <http://www.scientiarum.fi/>
43. *Theo M. Riches.* Some Reflection on the Autograph of the «Gesta episcoporum Cameracensium» [Электронный ресурс] / Theo M. Riches // Jaarboek voor Middeleeuwse Geschiedenis. – Uitgeverij Verloren, 2007. – № 10. – С. 7-46. – Доступно з : <http://books.google.ru/books?id=WbI-ANMDIsC&pg=PA7#v=onepage&q&f=false>

Надійшла 15.10.2011

Додаток

Перелік книг, подарованих іноземними науковими організаціями бібліотеці Новоросійського університету

*Для зручності користування каталогом у кожній позиції зазначено шифр зберігання,
рік надходження видання до бібліотеки Новоросійського університету та тематична рубрика*

Смітсонівський інститут у Вашингтоні

1. Annual report of the board of regents of the Smithsonian institution, showing the operations, expenditures and condition of the Institution for the year 1857. – Washington : Government printing office, 1858. – 438 p. – (35-th Congress, 1-st Session).

125/111

1865. Періодичні видання.

2. Annual report of the board of regents of the Smithsonian institution, showing the operations, expenditures and condition of the Institution for the year 1864. – Washington : Government printing office, 1865. – 450 p.

125/111

1866. Періодичні видання.

3. Annual report of the board of regents of the Smithsonian institution, showing the operations, expenditures and condition of the Institution for the year 1872. – Washington : Government printing office, 1873. – 456 p. – (42-d Congress, 3-d Session).

125/111

1875. Періодичні видання.

4. Annual report of the board of regents of the Smithsonian institution, showing the operations, expenditures and condition of the Institution for the year 1873. – Washington : Government printing office, 1874. – 452 p. – (43-d Congress, 1-st Session).

125/111

1875. Періодичні видання.

5. Annual report of the board of regents of the Smithsonian institution, showing the operations, expenditures and condition of the Institution for the year ending 30, 1894 : Report of the U. S. National Museum. – Washington : Government printing office, 1896. – 1030 p.

125/111

1897. Періодичні видання.

6. Bell A. M. Phonetic syllabication the cure for oratorical and other defects of speech / A. M. Bell. – Washington : the Volta Bureau, 1896. – 30 p.

21/245

1896. Філологія.

7. Binney W. G. Bibliography of North American Conchology, previous to the year 1860. Pt. 1 : American authors / W. G. Binney ; Smithsonian institution. – Washington, 1860. – 650 p. – (Smithsonian Miscellaneous Collections).

125a/461

1865. Бібліографія.

8. Dean J. The gray substance of the Medulla Oblongata and Trapezium / J. Dean ; Smithsonian institution. – Washington, 1863. – 91 p. – (Smithsonian contributions to knowledge ; № 173).

134/48

1865. Анатомія.

9. Graham J. D. Annual report on the improvement of the harbors of lakes Michigan, St. Claire, Erie, Ontario and Champlain for the year 1858 / J. D. Graham. – Washington, 1859. – 96 p.

101/3

1865. Фізична географія.

10. Leconte Jh. L. Classification of the Coleoptera of North America. Pt. 1 / Jh. L. Leconte ; Smithsonian institution. – Washington, 1861. – 214 p. – (Smithsonian Miscellaneous Collections).

130/112

1865. Ентомологія.

11. Leconte Jh. L. List of the Coleoptera of North America. Pt. 1 / Jh. L. Leconte ; Smithsonian institution. – Washington, 1863. – 56 p. – (Smithsonian Miscellaneous Collections ; № 140).

130/114

1865. Ентомологія.

12. Leconte Jh. L. New species of the North American Coleoptera. Pt. 1 / Jh. L. Leconte ; Smithsonian institution. – Washington, 1863. – 92 p. – (Smithsonian Miscellaneous Collections ; № 167).

130/113

1865. Ентомологія.

13. Mitchell S. W. Researches upon the anatomy and physiology of respiration in the Chelonia / S. W. Mitchell, G. R. Morehouse. – Washington, 1863. – 42 p. – (Smithsonian contributions to knowledge ; № 159).

130/2162

1865. Зоологія.

14. Morris J. G. Synopsis of the described Lepidoptera of North America. Pt. 1 : Diurnal and crepuscular Lepidoptera / J. G. Morris ; Smithsonian institution. – Washington, 1862. – 358 p. – (Smithsonian Miscellaneous Collections).

130/111

1865. Ентомологія.

15. Porter C. Synopsis of the Flora of Colorado / C. Porter, J. M. Coulter. – Washington : Government printing office, 1874. – 180 p.

173/168

1875. Природничі науки

16. Report of the commissioner of patents for the year 1861 : Agriculture / United States Patent office, Smithsonian institution. – Washington, 1862. – 656 p. – (37-th Congress, 2-d Session).

148/81

1865. Ентомологія.

17. Report of the commissioner of patents for the year 1860 : Arts and manufactures. – Washington : G. W. Bowman, printer, 1861. – Vol. 1. – 862 p. ; Vol. 2 : Illustrations. – 643 p. – (36-th Congress, 2-d Session).

117/4

1866. Прикладна математика.

18. Report of the commissioner of patents for the year 1861 : Arts and manufactures. – Washington : G. W. Bowman, printer, 1863. – Vol. 1. – 669 p. ; Vol. 2 : Illustrations. – 440 p. – (37-th Congress, 2-d Session).

117/4

1866. Прикладна математика.

19. Report of the commissioner of patents for the year 1862 : Arts and manufactures. – Washington : Government printing office, 1864. – Vol. 1. – 752 p.

117/4

1866. Прикладна математика.

20. Report of the commissioner of patents : Results of meteorological observations, 1854-1859 / United States Patent office, Smithsonian institution. – Washington, 1861. – Vol. 1. – 1219 p. – (36-th Congress, 1-st Session).

102/29

1865. Фізична географія.

21. Report of the commissioner of patents : Results of meteorological observations, 1854-1859 / United States Patent office, Smithsonian institution. – Washington, 1864. – Vol. 2, pt. 2 : Observations upon periodical phenomena in plants and animals, 1851-1859. – 538 p. – (36-th Congress, 1-st Session).

102/29

1865. Фізична географія.

22. Rhees W. J. Manual of Public Libraries, Institutions and Societies in the United States and British province of North America / W. J. Rhees ; Smithsonian institution. – Philadelphia : J. B. Lippincott & Co, 1859. – 687 p.

230/2340

1865. Бібліотекознавство.

23. Schott Ch. A. Meteorological observations in the Arctic seas by McClintock F. L., made on board the arctic searching yacht “Fox” in Baffin Bay and Prince regent’s Inlet, in 1857, 1858 and 1859 / Ch. A. Schott ; Smithsonian institution. – Washington, 1861. – 146 p. – (Smithsonian contributions to knowledge ; № 146).

102/30

1865. Фізична географія.

24. Twenty-first annual report of the board of trustees of the public schools of the city of Washington. – Washington : McGill & Witherow, printers and stereotypes, 1866. – 86 p.

15/248

1866. Педагогіка.

Інститут науки Карнегі у Вашингтоні

25. Adams E. D. The Influence of Grenville on Pitt’s Foreign Policy, 1787-98 / E. D. Adams. – Washington, 1904. – 79 p. – (Carnegie Institution of Washington ; publ. 13).

191/182

1905. Історія.

26. Atomic Weights of Sodium and Chlorine / T. W. Richards, R. C. Wells. – Washington, 1905. – 70 p. – (Carnegie Institution of Washington ; publ. 28).

127/592

1906. Хімія.

27. Baird J. The Color Sensitivity of the Peripheral Retina / J. Baird. – Washington, 1905. – 80 p. – (Carnegie Institution of Washington ; publ. 29).

133/1280

1906. Медицина.

28. Carnegie Institution of Washington : Year Book, 1904 / R. S. Woodward ; Carnegie Institution of Washington. – Washington, 1905. – № 3. – 291 p.
265/175

1905. Періодичні видання.

29. Castle W. E. Heredity of Coat Characters in Guinea-Pigs and Rabbits / W. E. Castle. – Washington, 1905. – 78 p. – (Carnegie Institution of Washington ; publ. 23).
130/1219

1905. Зоологія.

30. Conard H. The Waterlilies : a monograph of the Genus Nymphaea / H. Conard. – Washington, 1905. – 279 p. – (Carnegie Institution of Washington ; publ. 4).
137/479

1905. Ботаніка.

31. Desert Botanical Laboratory of the Carnegie Institution / F. V. Coville, D. T. MacDougal. – Washington, 1903. – 58 p. – (Carnegie Institution of Washington ; publ. 6).
137/477

1905. Природничі науки.

32. Dorsey G. A. The Mythology of the Wichita / G. A. Dorsey. – Washington, 1904. – 351 p. – (Carnegie Institution of Washington ; publ. 21).
54/119

1905. Історія. Антропологія.

33. Dorsey G. A. Traditions of the Arikara / G. A. Dorsey. – Washington, 1904. – 202 p. – (Carnegie Institution of Washington ; publ. 17).
54/118

1905. Історія. Антропологія.

34. Duerden J. E. The coral Siderastrea Radians and its postlarval development / J. E. Duerden. – Washington, 1904. – 130 p. – (Carnegie Institution of Washington ; publ. 20).
130/1222

1905. Біологія.

35. Enteman W. M. Coloration in Polistes / W. M. Enteman. – Washington, 1904. – 88 p. – (Carnegie Institution of Washington ; publ. 19).
130/1220

1905. Ентомологія.

36. Farlow W. Bibliographical index of North American Fungi / W. Farlow. – Washington, 1905. – Vol. 1, pt. 1 : Abrothallus to badhamia. – 312 p. – (Carnegie Institution of Washington ; publ. 8).
140/455

1906. Бібліографознавство.

37. Gulick J. T. Evolution. Racial and habitudinal / J. T. Gulick. – Washington, 1905. – 269 p. – (Carnegie Institution of Washington ; publ. 25).
131/1178

1906. Природничі науки.

38. Hale G. E. A study of the conditions for Solar research at mt. Wilson, California / G. E. Hale ; Carnegie Institution of Washington. – Washington, 1905. – № 1. – 27 p. – (Contributions from the Solar Observatory mt. Wilson, California).
124/50

1906. Астрономія.

39. Hale G. E. The Solar Observatory of the Carnegie institution of Washington / G. E. Hale ; Carnegie Institution of Washington. – Washington, 1905. – № 2. – 22 p. – (Contributions from the Solar Observatory mt. Wilson, California).

124/50

1906. Астрономія.

40. Hill G. W. The collected mathematical works : in 4 vol. / G. W. Hill. – Washington, 1905-1907. – Vol. 1-4. – (Carnegie Institution of Washington ; publ. 9).

Vol. 1. – 1905. – 400 p.

Vol. 2. – 1905. – 360 p.

Vol. 3. – 1906. – 440 p.

Vol. 4. – 1907. – 450 p.

104/145

1906. Математика.

41. The isomorphism and thermal properties of the Feldspars / introduction by G. Becker. – Washington, 1905. – 95 p. – Pt. I : Thermal study / A. L. Day, E. T. Allen ; Pt. II : Optical study / J. P. Iddings. – (Carnegie Institution of Washington ; publ. 31).

145/1355

1906. Геологія. Мінералогія.

42. Jennings H. S. Contributions to the study of the behavior of lower organisms / H. S. Jennings. – Washington, 1904. – 256 p. – (Carnegie Institution of Washington ; publ. 16).

131/1090

1905. Зоологія.

43. MacDougal D. T. Mutants and Hybrids of the *Oenotheras* / D. T. MacDougal ; assist. : A. M. Vail, G. H. Shull, J. K. Small. – Washington, 1905. – 57 p. – (Carnegie Institution of Washington ; publ. 24).

137/478

1905. Ботаніка.

44. Morse A. P. Researches on North American Acridiidae / A. P. Morse. – Washington, 1904. – 55 p. – (Carnegie Institution of Washington ; publ. 18).

130/1221

1905. Фізична географія.

45. Mottier D. M. Fecundation in Plants / D. M. Mottier. – Washington, 1904. – 187 p. – (Carnegie Institution of Washington ; publ. 15).

136/736

1905. Ботаніка.

46. New Method for Determining Compressibility / T. W. Richards, W. N. Stull. – Washington, 1903. – 45 p. – (Carnegie Institution of Washington ; publ. 7).

127/588

1905. Фізична хімія.

47. Newcomb S. A statistical inquiry into the Probability of Causes of the Production of Sex in Human Offspring / S. Newcomb. – Washington, 1904. – 34 p. – (Carnegie Institution of Washington ; publ. 11).

131/238

1905. Біологія. Генетика.

48. Newcomb S. Contributions to Stellar statistics. First paper : on the position of the Galactic and other principal planes toward which the stars tend to crowd / S. Newcomb. – Washington, 1904. – 32 p. – (Carnegie Institution of Washington ; publ. 10).

118/269

1905. Астрономія.

49. Noguchi H. The action of Snake venoms upon cold blood animals / H. Noguchi. – Washington, 1904. – 16 p. – (Carnegie Institution of Washington ; publ. 12).
130/1303

1905. Зоологія.

50. Pumpelly R. Explorations in Turkestan with an account of the basin of eastern Persia and Sistan : expedition of 1903 / R. Pumpelly. – Washington, 1905. – 324 p. – (Carnegie Institution of Washington ; publ. 26).
91/691

1905. Археологія.

51. Shull G. H. Stages in the development of *Sium cicutaefolium* / G. H. Shull. – Washington, 1905. – 28 p. – (Carnegie Institution of Washington ; publ. 30).
136/759

1906. Ботаніка. Генетика.

Югославська (Загребська) академія

52. Izprave O Uroti Bana P. Zrinskoga I Kneza Fr. Frankopana = Acta coniurationem Bani Petri a Zrinio et com. Fr. Frangepani / Fr. Rački ; Jugoslavenska Akademija Znanosti I Umjetnosti. – Zagrebu, 1873. – 595 c.
71/262

1873. Історія. Політика.

53. Pjesme Mavra Vetranića Čavčića / skupili : V. Jagić, I. A. Kaznačić, Gj. Daničić ; Jugoslavenska Akademija znanosti i umjetnosti. – Zagrebu : Knjižari Fr. Župana (Albrehta I Fidler) na prodaju, 1872. – Dio 2. – 490 c. – (Stari pisci Hrvatski ; kn. 4).
26/210

1872. Література.

54. Rad Jugoslavenska Akademija znanosti i umjetnosti. – Zagrebu, 1873. – Kn. 23, 24.
27/51

1873. Періодичні видання.

Товариство історії Франції

55. Aubigné A. d'. Histoire Universelle : [en 10 t.] / A. d'Aubigné ; Societe de L'Histoire de France. – Paris : Librairie Renouard, H. Loones, successeur, 1886-1895.

T. 1 : 1553-1559. – Paris, 1886. – 384 p.

T. 2 : 1560-1568. – Paris, 1887. – 368 p.

T. 3 : 1568-1572. – Paris, 1889. – 398 p.

T. 4 : 1573-1575. – Paris, 1890. – 392 p.

T. 5 : 1576-1579. – Paris, 1891. – 392 p.

T. 6 : 1579-1585. – Paris, 1892. – 379 p.

T. 7 : 1585-1588. – Paris, 1893. – 412 p.

T. 8 : 1588-1593. – Paris, 1895. – 421 p.

T. 9 : 1594-1602. – Paris, 1897. – 480 p.

T. 10 : Table des matières / par de Vaissière. – Paris, 1909. – 374 p.

65/596

1895. Світова історія.

56. Auton J. d'. Chroniques de Louis XII / J. d'Auton ; réd. R. De M. La Clavière ; Societe de L'Histoire de France. – Paris : Librairie Renouard, H. Loones, successeur, 1889-1895. – T. 1. – 1889. – 408 p. ; T. 2. – 1891. – 404 p. ; T. 3. – 1893. – 404 p. ; T. 4. – 1895. – 557 p.

65/598

1895. Історія Франції.

57. Chronique Normande du XIV-e siècle / A. et É. Molinier ; Societe de L'Histoire de France. – Paris : Librairie Renouard, H. Loones, successeur, 1882. – LXXV, 408 p.

65/607

1895. Історія Франції.

58. Les Établissements de Saint Louis : accompagnés des textes primitifs et de textes derives / P. Viollet ; Societe de L'Histoire de France. – Paris : Librairie Renouard, H. Loones, successeur, 1881-1886.

T. 1 : Introduction. Textes primitifs. – 1881. – III, 526 p.

T. 2 : Textes des établissements. – 1881. – 539 p.

T. 3 : Textes primitifs. Textes dérivés. Notes. – 1883. – 379 p.

T. 4 : Notes (suite et fin). Table glossaire. – 1884. – 395, XII p.

65/606

1895. Історія Франції.

59. Gesta pontificum Cameracensium = Gestes des évêques de Cambrai de 1092 à 1138 / R. P. Ch. de Swedt ; Societe de L'Histoire de France. – Paris : Librairie Renouard, H. Loones, successeur, 1880. – XXXVIII, 274 p.

65/605

1895. Історія.

60. L'Histoire de Guillaume le Maréchal comte de striguil et de Pembroke regent d'angleterre de 1216 a 1219 : poème français / réd. P. Meyer ; Societe de L'Histoire de France. – Paris : Librairie Renouard, H. Loones, successeur, 1891-1894. – T. 1. – 1891. – II, 366 p. ; T. 2. – 1894. – 390 p.

65/599

1895. Філологія. Історія Франції.

61. Journal de Jean de Roye : connu sous le nom de Chronique scandaleuse, 1460-1483 : en 2 t. / J. de Roye ; réd. Bernard de Mandrot (T. 1, 2) ; J. le Clerc (T. 2) ; Societe de L'Histoire de France. – Paris : Librairie Renouard, H. Loones, successeur, 1894-1896.

65/611

1895. Історія Франції.

62. Leseur G. Histoire de Gaston IV, comte de Foix : chronique française inédite du XV-e siècle : en 2 t. / G. Leseur ; réd. H. Courteault ; Societe de L'Histoire de France. – Paris : Librairie Renouard, H. Loones, successeur, 1893-1894.

65/609

1895. Історія Франції.

63. Lettres de Louis XI, roi de France / réd. : J. Vaesen, Ét. Charavah ; Societe de L'Histoire de France. – Paris, Librairie Renouard, H. Loones, successeur, 1883-1895.

T. 1 : Lettres de Louis Dauphin, 1438-1461 / Ét. Charavah. – Paris, 1883. – XXIV, 392 p.

T. 2 : Lettres de Louis XI, 1461-1465 / J. Vaesen. – Paris, 1885. – 396 p.

T. 3 : Lettres de Louis XI, 1465-1469 / J. Vaesen. – Paris, 1887. – 389 p.

T. 4 : Lettres de Louis XI, 1469-1472 / J. Vaesen. – Paris, 1890. – 376 p.

T. 5 : Lettres de Louis XI, 1472-1475 / J. Vaesen. – Paris, 1895. – 405 p.

65/595

1895. Історія Франції.

64. Mémoires de Gourville / J. H. de Gourville ; réd. L. Lecestre ; Societe de L'Histoire de France. – Paris : Librairie Renouard, H. Loones, successeur, 1894-1895. – T. 1 : 1646-1669. – 1894. – CXVJ, 264 p. ; T. 2 : 1670-1702. – 1895. – 332 p.

65/610

1895. Історія Франції.

65. Mémoires de madame de Mornay : édition revue sur les manuscrits, publiée avec les variants et accompagnée de lettres inédites de m-r et de m-me du Plessis Mornay et de leurs enfants / [Ch. A.] Mornay ; réd. m-me de Witt, née Guizot ; Societe de L'Histoire de France. – Paris : Chez m-me Ve Jules Renouard, 1868-1869. – T. 1. – 1868. – VIII, 332 p. ; T. 2. – 1869. – 331 p.

65/600

1895. Історія Франції.

66. Mémoires du Maréchal de Villars / L. H. Villar ; réd. M. le Mis de Vogüé ; Societe de L'Histoire de France. – Paris : Librairie Renouard, H. Loones, successeur, 1884-1892. – T. 1. – 1884. – X, 472 p. ; T. 2. – 1887. – 378 p. ; T. 3. – 1889. – 366 p. ; T. 4. – 1891. – 393 p. ; T. 5. – 1892. – 440 p.

65/597

1895. Історія Франції.

67. Mémoires inédits de Michel de la Huguerye / Huguerye M. ; réd. A. de Ruble ; Societe de L'Histoire de France. – Paris : Librairie Renouard, H. Loones, successeur, 1877-1880. – T. 1 : 1570-1577. – 1877. – 468 p. ; T. 2 : 1577-1587. – 1878. – 420 p. ; T. 3 : 1587-1602. – 1880. – 498 p.

65/604

1895. Історія Франції.

68. Moranvillé H. Chronographia regum Francorum / H. Moranvillé ; Societe de L'Histoire de France. – Paris : Librairie Renouard, H. Loones, successeur, 1891-1897. – T. 1 : 1270-1328. – 1891. – 293 p. ; T. 2 : 1328-1380. – 1893. – 398 p. ; T. 3 : 1380-1405. – 1897. – 340 p.

65/608

1895. Історія Франції.

69. Nouveau recueil de comptes de l'argenterie des rois de France / réd. L. Douët-d'Arcq ; Societe de L'Histoire de France. – Paris : Librairie Renouard, H. Loones, successeur, 1874. – LXXJ, 360 p.

65/601

1895. Історія Франції.

70. Récits d'un ménestrel de Reims au treizieme siècle / réd. N. de Wailly [Joseph Noël Wailly] ; Societe de L'Histoire de France. – Paris : Librairie Renouard, H. Loones, successeur, 1876. – LXXJ, 332 p.

65/603

1895. Історія французької літератури.

71. Spanheim É. Relation de la cour de France en 1690 / É. Spanheim ; réd. M. Ch. Schefer ; Societe de L'Histoire de France. – Paris : Librairie Renouard, H. Loones, successeur, 1882. – LVII, 462 p.

65/602

1895. Історія Франції.

Ватиканська Апостольська бібліотека

72. Acta (Leonis XIII. Pontificis Maximi) : in 22 vol. / Leonis XIII. – Romae, 1881-1903. 201/428

1906. Історія. Релігія. Біографістика.

73. Acta (Pii IX. Pontificis Maximi) : pars prima, acta exhibens, quae ad ecclesiam universam spectant : in 7 vol. / Pii IX. – Romae, 1854-1878. 201/372

1906. Історія. Релігія. Біографістика.

74. Balan P. Delle relazioni fra la chiesa cattolica e gli Slavi della Bulgaria, Bosnia, Serbia, Erzegovina / P. Balan. – Roma : Stamperia Vaticana, 1885. – 262 p. 4/857

1906. Історія. Релігія. Біографістика.

75. Bartolini D. Memorie storico-critiche archeologiche dei Santi Cirillo e Metodio e del loro apostolato fra le genti slave / D. Bartolini. – Roma : Tip. Vaticana, 1881. – XXIX, 256 p. 21-в/345

1906. Славістика. Історія. Релігія. Біографістика.

76. Bossi G. La guerra d'Annibale in Italia da Canne al Metauro / G. Bossi. – Roma : Tip. Vaticana, 1891. – 216 p. 63/240

1906. Історія.

77. Cavagnis F. Della natura di societa giuridica e pubblica competente alla Chiesa / F. Cavagnis. – Roma : Tip. Vaticana, 1887. – VII, 91 p. 201/430

1906. Історія. Релігія. Біографістика.

78. Cecconi E. Histoire du Concile du Vatican d'après les documents originaux : préliminaires du Concile : in 4 vol. / E. Cecconi ; ouvrage trad. de l'italien par J. Bonhomme et D. Duvillard. – Paris, 1887. 4/852

1906. Історія. Релігія. Біографістика.

79. Codices vaticani latini / recensuerunt Marcus Vattasso, Pius Franchi De'Cavalieri. – Romae : Typ. Vaticana, 1902. – T. 1. – XV, 586 p. – (Bibliothecae Apostolicae Vaticanae codices manuscripti recensiti). 230/2202

1906. Мистецтвознавство.

80. Codices palatini latini / praeside J. B. Cardinali Pitra ; recensuit et digessit Henricus Stevenson junior ; recognovit I. B. de Rossi. – Romae : Typ. Vaticana, 1886. – T. 1. – CXXXII, 327 p. – (Bibliothecae Apostolicae Vaticanae codices manuscripti recensiti = Bibliotheca Apostolica Vaticana codicibus manuscriptis recensita). 230/2203

1906. Мистецтвознавство.

81. Codices urbinates graeci / praeside Alfonso Cardinali Capecelatro. – Romae : Typ. Vaticana, 1902. – T. 1. – XV, 586 p. – (Bibliothecae Apostolicae Vaticanae codices manuscripti recensiti). 230/2199

1906. Мистецтвознавство.

82. Ecclesiae jura in matrimonium Christianum : ratione et auctoritate adserta / Giacinto Sigismondo Gerdil, Josephus M. Granniello. – Romae : Typ. Vaticanis, 1896. – 248, 162 p.

1906. Історія. Релігія.

83. I Papi ed i Vespri siciliani : con documenti inediti o rari. – Terza edizione con nuove aggiunte. – Roma : Stamperia Vaticana, 1885. – xiii, 82 p.

4/856

1906. Історія. Релігія.

84. Marucchi O. Catalogo del Museo Egizio Vaticano : con la traduzione dei principali testi geroglifici / O. Marucchi. – Roma, 1902. – 384 p.

83a/192

1906. Мистецтвознавство.

85. Monumenti del Museo Lateranense / R. Garrucci ; drawings by P. Guglielmi, F. Severati, G. B. Borani ; Museo Gregoriano Lateranense. – Roma, 1861. – 120 p.

1906. Мистецтвознавство.

86. Nussi V. L. conventiones : de rebus ecclesiasticis inter S. Sedem et Civilem Potestatem variis formis initae in XXV titulos / V. Nussi. – Romae, 1869. – XVIII, 280, 80 p.

201/428a

1906. Історія. Релігія. Біографістика.

87. Prodrumi Th. Commentarios in carmina sacra melodorum Cosmae Hierosolymitani et Ioannis Damasceni ad fidem codd. mss. primvm edidit et varietate lectionis instruxit in quinqvagesimvm sacerdotii natalem Leonis XIII pont. max. / Th. Prodrumi ; praefatus est I. B. Pitra. – Romae : ex Bibliotheca Vaticana, 1888. – XXVII, 120 p.

32 173/2

1906. Філологія.

88. Regesta Honorii Papae III : jussu et munificentia Leonis XIII pontificis maximi ex Vaticanis archetypis aliisque fontibus : in 2 vol. / edidit P. Pressutti. – Romae, 1888-1895.

4/855

1906. Історія. Релігія. Біографістика.

89. Regestum Clementis Papae V : ex Vaticanis archetypis sanctissimi domini nostri Leonis XIII pontificis maximi ivssu et munificentia / Catholic Church, Monachorum ordinis S. Benedicti. – Romae : Typ. Vaticana, 1885. – T. 1. – CCCXXV, 284 p. ; 1892. – T. 2 : Appendices. – 523 p.

4/854

1906. Історія. Релігія. Біографістика.

90. Trama A. Storia di S. Gregorio VII : scritta su molti documenti inediti / A. Trama. – Roma : Tip. Vaticana, 1887. – X, 371 p., 728 p., [2] c. di tav. : ill.

4/853

1906. Історія. Релігія. Біографістика.

Фінське наукове товариство

91. Acta Societatis scientiarum Fennicae. – Helsingforsiae, 1867. – T. 8, pt. 1. – X, 518 p. ; T. 8, pt. 2. – 449, 35 p.

216/13

1867. Періодичні видання.

92. Akiander M. Skolverket inom fornda Wiborgs och nuvarande Borgå stift. – Helsingfors, 1866. – 375 s. – (Bidrag till Kännedom af Finlands Natur och Folk ; H. 9). 216/17

1867. Історія організації освіти Фінляндії.

93. Bidrag till Kännedom af Finlands Natur och Folk Helsingfors, 1867. – H. 8. – 88 s. 216/17

1867. Філологія.

94. Bonsdorff E. J. Finlands tvåvingade insekter (Diptera), förtecknade och i korthet beskrifne. D. 2. – Helsingfors, 1866. – 306 s. – (Bidrag till Kännedom af Finlands Natur och Folk ; H. 7). 216/17

1867. Ентомологія.

95. Öfversigt af Finska Vetenskaps-Societetens Förhandlingar, 1863-1864. – Helsingfors, 1864. – V. 6. – 198 s.

96. Öfversigt af Finska Vetenskaps-Societetens Förhandlingar, 1864-1865. – Helsingfors, 1865. – V. 7. – 178 s.

97. Öfversigt af Finska Vetenskaps-Societetens Förhandlingar, 1865-1866. – Helsingfors, 1866. – V. 8. – 180 s.

98. Öfversigt af Finska Vetenskaps-Societetens Förhandlingar, 1866-1867. – Helsingfors, 1867. – V. 9. – 82 s. 216/15

1867. Періодичні видання.

99. Rein G. Materialier till utredande af Finlands statistic. D. 1 : Kuopio Län / G. Rein. – Helsingfors, 1864. – 363 s. – (Bidrag till Finlands naturkännedom, etnografi och statistic, utgifna Finska Vetenskaps-Societetens ; H. 10). 216/16

1867. Історія Фінляндії.

100. Rein G. Materialier till utredande af Finlands statistic. D. 2 : Uleåborgs Län / G. Rein. – Helsingfors, 1867. – 371 s. – (Bidrag till kännedom af Finlands natur och folk, utgifna Finska Vetenskaps-Societetens ; H. 10). 216/17

1867. Історія Фінляндії.

Британський музей у Лондоні

101. A Catalogue of the Greek Coins in the British Museum. Italy / R. S. Poole ; British Museum. Dept. of Greek and Roman Antiquities. – London, 1873. – viii, 432 p. 35/23

1875. Мистецтвознавство. Нумізмати́ка.

102. A Catalogue of the Greek and Etruscan Vases in the British Museum / S. Birch, C. T. Newton ; British Museum. Dept. of Greek and Roman Antiquities. – London, 1851-1870. – Vol. 1. – 1851. – 372 p. ; Vol. 2. – 1870. – 332 p. 83a/58

1875. Мистецтвознавство.

103. Catalogue of the Roman Medallions in the British Museum / Herbert A. Grueber ; ed. R. S. Poole ; British Museum. Dept. of Coins and Medals. – London, 1874. – VIII, 154 p. : ill.

35/30

1875. Мистецтвознавство. Нумізматика.

104. Combe T. A description of the collection of ancient terracottas in the British Museum : with engravings / T. Combe ; British Museum. Dept. of Greek and Roman Antiquities. – London, 1810. – 39 p. : ill.

83/142

1875. Мистецтвознавство.

105. A description of the collection of Ancient Marbles in the British Museum : with engravings / British Museum. – London, 1812-1861. – Pt. 1 / T. Combe. – 1812 ; Pt. 2 / T. Combe. – 1815 ; Pt. 3 / T. Combe. – 1818 ; Pt. 4 / T. Combe. – 1820 ; Pt. 5 / Edw. Hawkins. – 1826. – [4], 44 p. ; Pt. 6 / C. R. Cockerell. – 1830. – VII, 32 p. ; Pt. 7. – 1835. – 2, 75 p. ; Pt. 8 : Frieze of the Parthenon / Edw. Hawkins. – 1839. – 4, 209 p. ; Pt. 9 / Edw. Hawkins. – 1842. – [4], 195 p. ; Pt. 10 / Edw. Hawkins. – 1845. – [6], 141 p. ; Pt. 11 / S. Birch. – 1861. – [4], 106 p.

83/141

1875. Мистецтвознавство.

106. A guide to the Bronze Room in the Department of Greek and Roman Antiquities / C. T. Newton ; British Museum. Dept. of Greek and Roman Antiquities. – London, 1871. – 57 p. – (Synopsis of the contents of the British Museum).

83a/60

1875. Мистецтвознавство.

107. A guide to the Græco-Roman Sculptures in the Department of Greek and Roman Antiquities / C. T. Newton ; British Museum. Dept. of Greek and Roman Antiquities. – London, 1874. – 92 p. – (Synopsis of the contents of the British Museum).

83a/59

1875. Мистецтвознавство.

108. A guide to the select Greek coins exhibited in electrotpe in the gold-ornament room / Mr. Head ; British Museum. Dept. of Coins and Medals. – London, 1872. – 48 p. – (Synopsis of the contents of the British Museum).

83a/61

1875. Мистецтвознавство. Нумізматика.

109. Description of the Greek papyri in the British Museum. P. 1 / ed. J. Forshall ; British Museum. Dept. of Manuscripts. – London, 1839. – 84 p., 6 leaves of plates.

35/65

1875. Мистецтвознавство.

110. Homer. Fragments of the Illiad of Homer from a Syriac palimpsest / Homer ; ed. and pref. W. Cureton. – London, 1851. – xiv, 129 p.

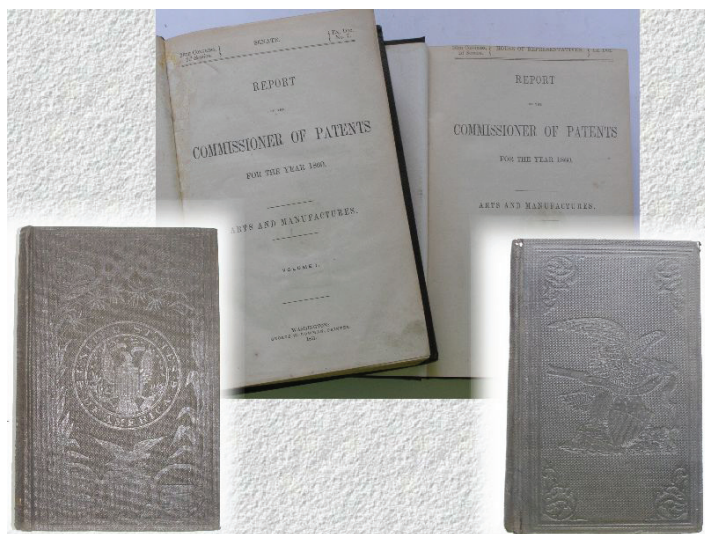
32 1/79

1875. Мистецтвознавство.

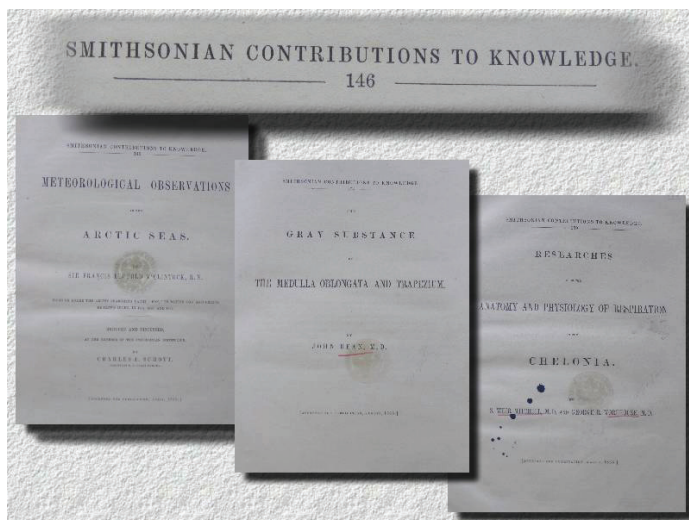

Ілюстрації

СМІТСОНІВСЬКИЙ ІНСТИТУТ

Іл. 1. Звіти Комісії з відкриттів у галузі механіки за 1860 р.
у 2-х томах.

Іл. 2. Видання Смітсонівського інституту, надруковані в рамках
серії «Смітсонівський внесок у науку».

Іл. 3. Видання Смітсонівського інституту, надруковані в рамках серії «Смітсонівські колекції».

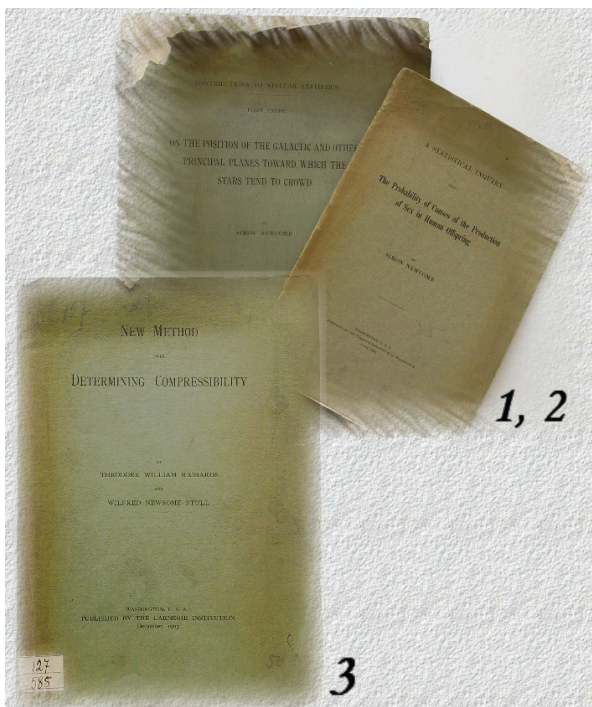
ІНСТИТУТ НАУКИ КАРНЕГІ У ВАШИНГТОНІ

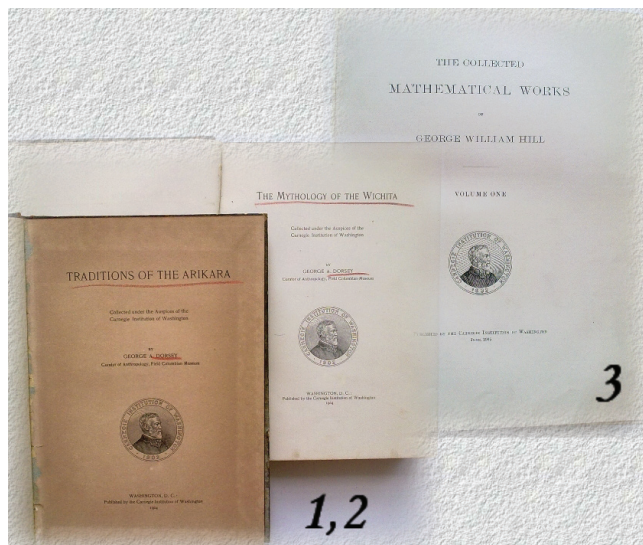
Іл. 4.

1, 2. Праці американського астронома Саймона Ньюкомба «Внесок у статистичні дані Зірок.

Стаття перша: до питання про Галактику та інші великі планети зі зкупченням зірок» та «Статистичні дані про ймовірне прогнозування статі майбутньої дитини у людини».

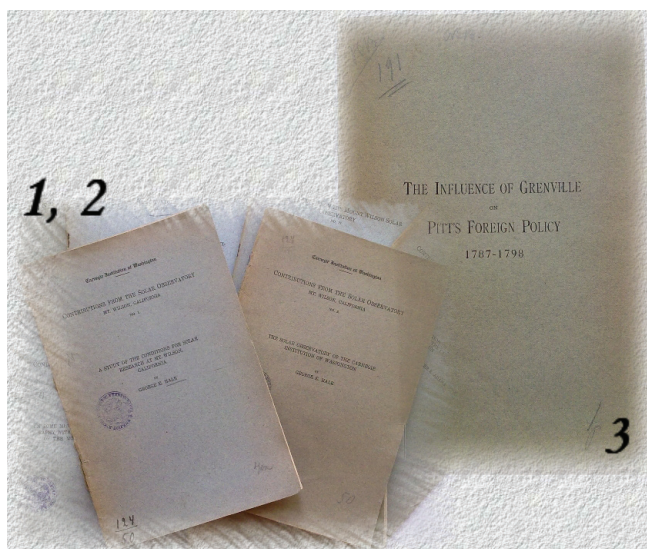
3. Монографія Т. Річардса та У. Стулла «Новий метод у вивченні стиснення».

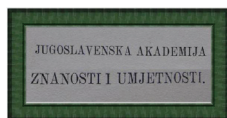
Іл. 5.

- 1, 2. Дослідження куратора антропології Колумбійського музею Дж. Дорсі «Традиції народу Арікара» та «Міфи Вічити».
3. Титул першого тому чотиритомного видання робіт видатного математика і астронома Д. Хілла.

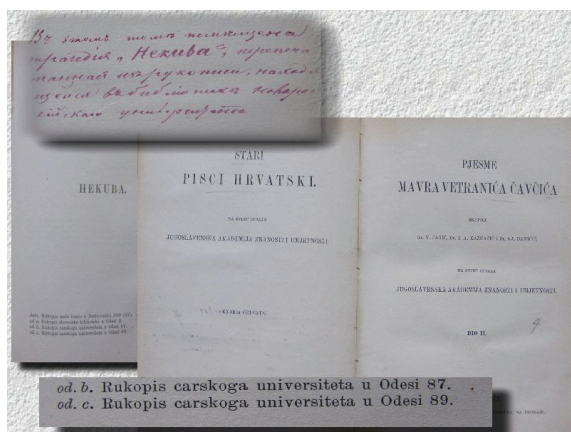

Іл. 6.

- 1, 2. Дві монографії Дж. Хейла, надруковані у рамках єдиної серії «Внесок у науку Сонячної обсерваторії на горі Маунт-Вілсон, Каліфорнія».
3. Книга американського видавця Е. Адамса «Вплив У. Гренвіля на іноземну політику У. Пітта, 1787-98».

ЮГОСЛАВСЬКА АКАДЕМІЯ НАУК ТА МИСТЕЦТВ

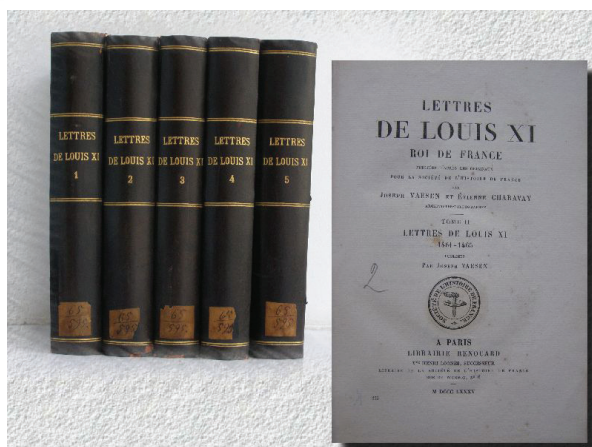

Л. 7.

Четвертий том багатомного видання «Письменники Хорватії» з текстом трагедії Мауро Ветрані «Некиба», рукопис якої зберігався в Новоросійському університеті, про що свідчать позначки у виданні.

ТОВАРИСТВО ІСТОРІЇ ФРАНЦІЇ

Л. 8.

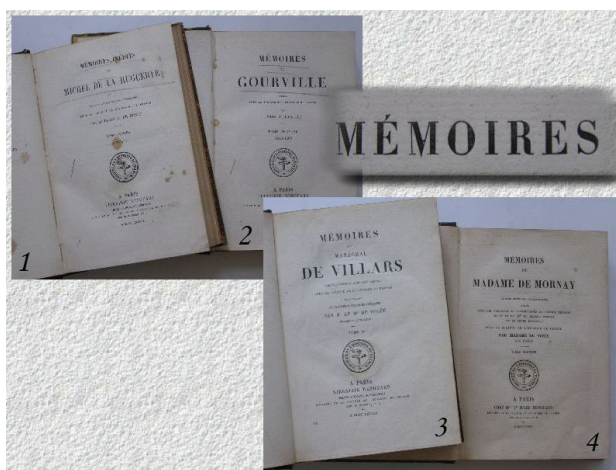
Багатомне видання, що містить листування короля Франції Людовика XI з іншими особами з 1461 по 1483 рр.

Іл. 9.

Титульні листи видань, присвячених королям Франції:

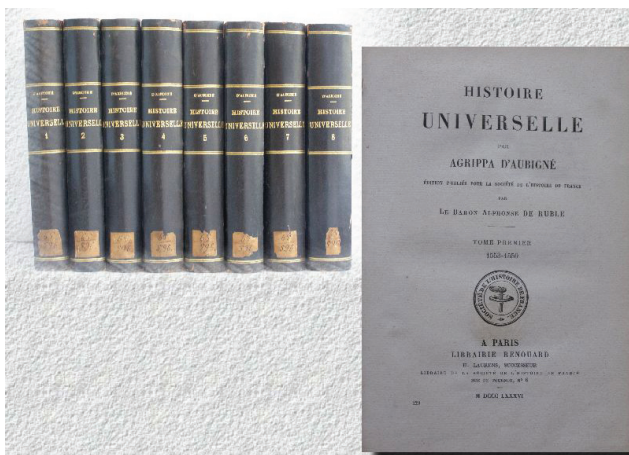
1. Хронологія правління королів Франції, починаючи з Філіпа IV з династії Капетингів та закінчуючи 1405 р., коли на троні була династія Валуа.
2. Літопис життя Людовика XII, короля Франції з 1498 до 1515 рр.
3. Збірка звітів, інвентарних описів майна королів Франції, зроблених їхніми скарбниками.

Іл. 10.

Історико-мемуарні видання Товариства історії Франції:

1. Мемуари політичного діяча Франції, що описують політичні події та міжнародні стосунки Франції XVI ст.
2. Мемуари Жан-Еро де Гурвіля — відомого фінансового діяча Франції часів Людовика XIV.
3. Спогади головного маршала Франції Клода Луї Гектора де Вільяра, найбільш успішного французького полководця війни за іспанську спадщину.
4. Спогади Шарлоти Морней — дружини Філіпа де Плюссі-Морней (1549-1623), державного діяча Франції.

Іл. 11.

«Всесвітня історія» французького поета, письменника та історика епохи Відродження Теодора Агриппа д'Обіньє.

Іл. 12.

Видання з історії Франції:

1. «Скандальна хроніка, 1460-1483 рр.» паризького нотаріуса Жана де Руа.
2. «Нормандська хроніка XIV ст.». Автор невідомий.
3. Докладна записка про двірські відносини Франції в 1690 р. німецького дипломата та історика права Езекієля Спангейма.
4. Збірка законів та нормативних актів короля Франції Людовика IX – перший визначний пам'ятник звичайного права Франції.
5. «Діяння єпископів Камбре», анонімний середньовічний агіографічний твір.

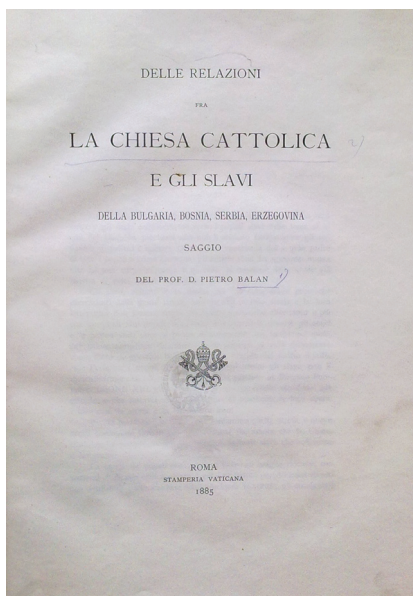

ВАТИКАНСЬКА АПОСТОЛЬСЬКА БІБЛІОТЕКА

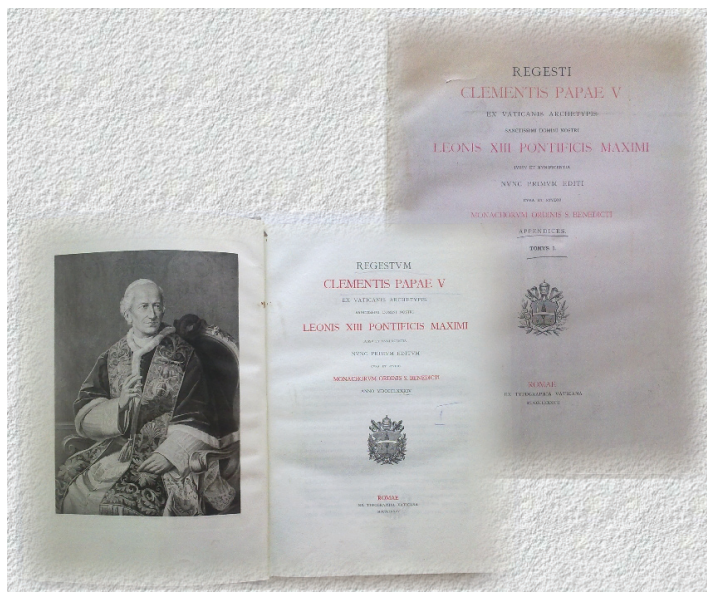
Іл. 13.

Титульні сторінки серії каталогів Апостольської Ватиканської бібліотеки: «паладинської» та «урбінської» бібліотеки, а також каталогу латинських та грецьких рукописів.

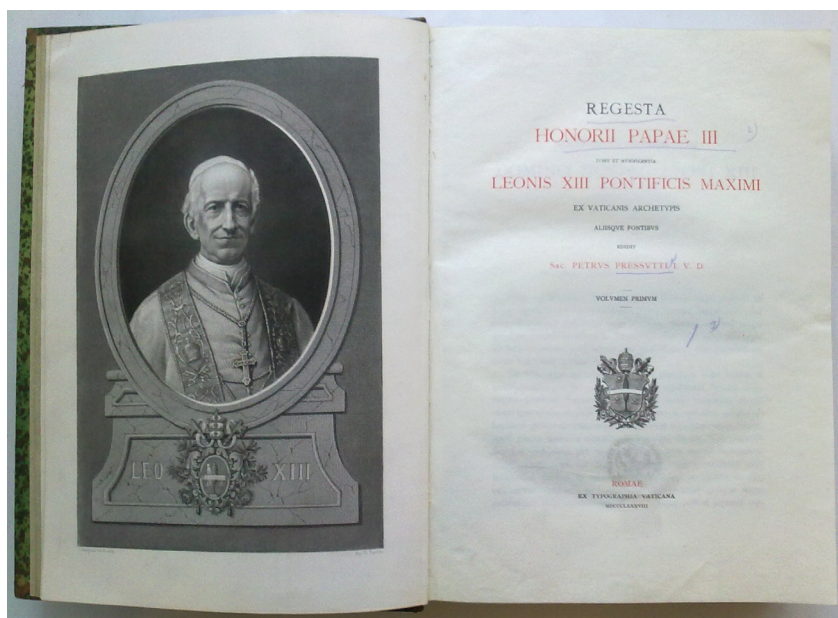
Іл. 14.

Титульна сторінка монографії П. Балана «Відносини між католицькою церквою та слов'янами Болгарії, Боснії, Сербії та Герцеговини».

Іл. 15.

Видання раніше невідомих документів папи римського Климента V, опубліковане за наказом пари римського Лева XIII.

Іл. 16.

Титульна сторінка першого тому послань та листувань папи римського Гонорія III, опубліковане за наказом пари римського Лева XIII.

ФІНСЬКЕ НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО

Л. 17.

Протоколи засідань Фінського наукового товариства.

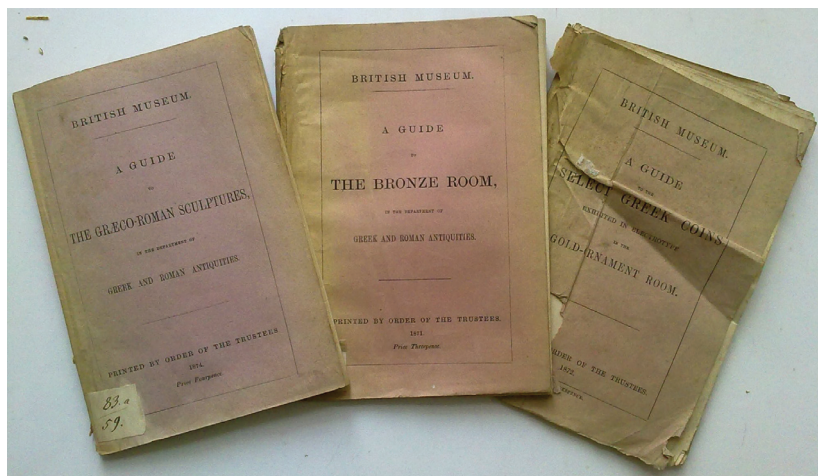

Л. 18.

Праці членів Фінського наукового товариства, надруковані у серії
«Внесок Фінського наукового товариства в науку».

БРИТАНСЬКИЙ МУЗЕЙ У ЛОНДОНІ

Іл. 19.

Серійне видання Британського музею «Короткий огляд колекцій Британського Музею». Представлені каталоги з цієї серії: «Каталог вибраних грецьких монет, відтворених засобом гальванопластики, які представлені в оздобленій золотом залі» (Б. В. Гед), «Каталог Бронзової зали Відділу грецьких та римських старожитностей» та «Каталог греко-римських скульптур Відділу грецьких та римських старожитностей» (Ч. Ньютон).

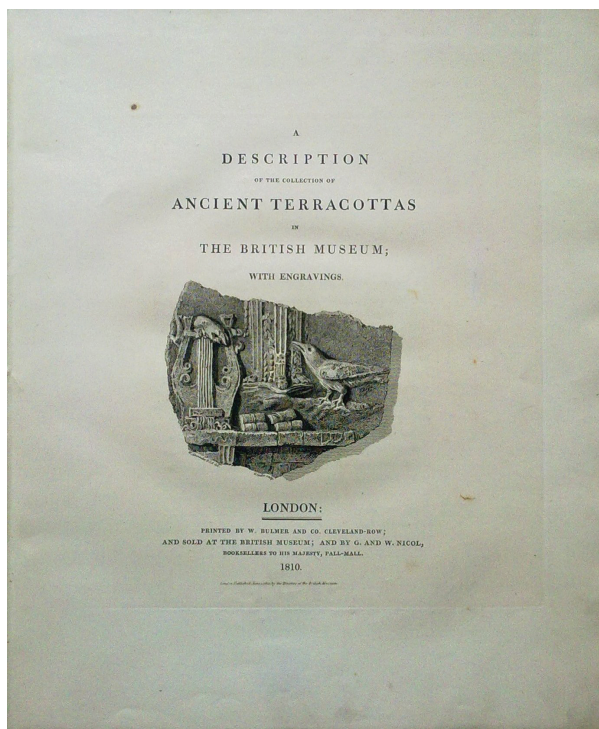
Іл. 20.

«Каталог римських медальйонів Британського музею», складений Р. Пулом.

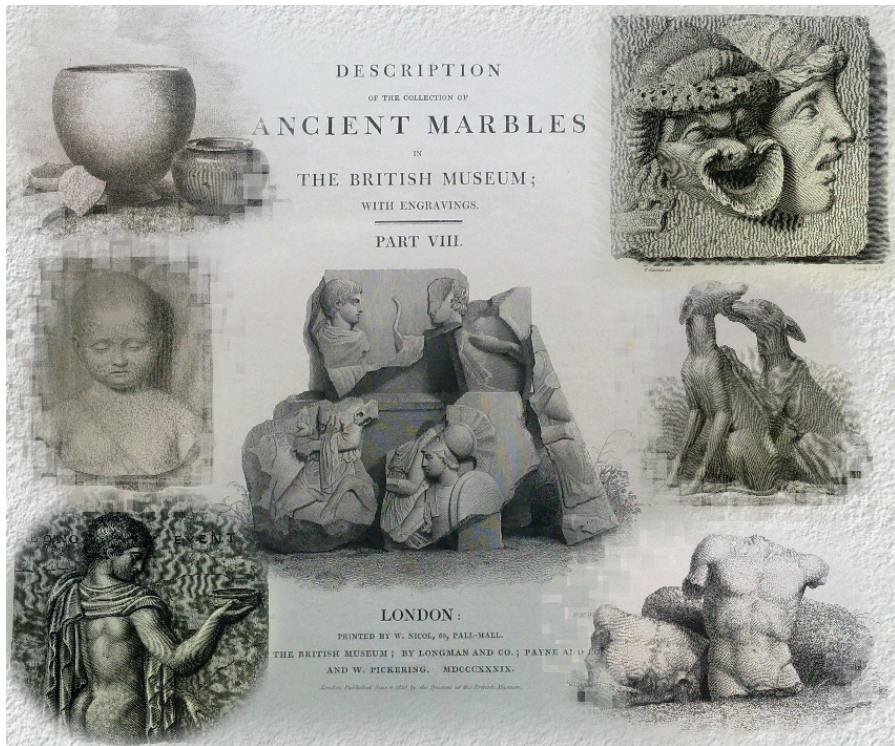
Іл. 21.

«Каталог грецьких монет Британського музею. Італія», складений Р. Пулом. Каталог містить описи монет стародавньої Італії згідно з систематизацією античних монет Еккеля.

Іл. 22.

Праця Т. Комбе «Опис колекції старовинних теракот у Британському музеї: з гравюрами», присвячена історії зібрання колекції мармуру Чарльзом Таунлі.

Іл. 23.
Одинадцятитомне видання, започатковане Т. Комбе
«Опис колекції стародавнього мармуру у Британському музеї:
з гравюрами».

МЕЖДУНАРОДНЫЕ СВЯЗИ НОВОРОССИЙСКОГО УНИВЕРСИТЕТА В БИБЛИОТЕЧНОЙ СФЕРЕ

В. С. Кочмар,

зав. сектором Научной библиотеки

Одесского национального университета имени И. И. Мечникова

ул. Преображенская, 24, г. Одесса, 65082, Украина

Е. С. Мурашко,

главный библиограф Научной библиотеки

Одесского национального университета имени И. И. Мечникова

ул. Преображенская, 24, г. Одесса, 65082, Украина

Резюме

В статье прослежены международные книжные связи Новороссийского университета. Внимание сосредоточено на зарубежных коллективных дарителях, особенно — научных учреждениях и обществах. В результате проведенной работы был составлен перечень организаций и каталог книг, что дает возможность ознакомиться с трудами, которые хранятся в фондах НБ до сегодняшних дней. Развитие более или менее регулярных, но весьма плодотворных зарубежных связей, положительно повлияло на обогащение фондов библиотеки университета.

Ключевые слова: дарители, международные книжные связи, Новороссийский университет, Научная библиотека, Смитсоновский институт, Библиотека Конгресса, Институт науки Карнеги, Югославская (Загребская) академия наук и искусств, Общество истории Франции, Ватиканская Апостольская библиотека, Британский музей, Финское научное общество.

INTERNATIONAL CONTACTS OF THE NOVOROSSIYSKIY UNIVERSITY IN THE LIBRARIANSHIP

V. S. Kochmar,

Scientific Library of the Odessa

I. I. Mechnikov National University

24, Preobragenskaya St., Odessa, 65082, Ukraine

O. S. Murashko,

Scientific Library of the Odessa

I. I. Mechnikov National University

24, Preobragenskaya St., Odessa, 65082, Ukraine

Summary

The article traced the international book contacts of Novorossiyskiy University. Author's attention was focused on foreign collective donors — especially scientific institutions and societies. A list of organizations and a catalog of books was prepared as a result of this work. It makes possible to get acquainted with the books, which are stored in the stacks of the Scientific library. Development of a more or less regular, but very effective foreign relations, had a positive impact on the enrichment of the University library's stacks.

Key words: donors, international book contacts, Novorossiyskiy University, Scientific Library, Smithsonian Institution, Library of Congress, Carnegie Institution for Science, Yugoslav Academy of Sciences and Arts, Society of French History, Bibliotheca Apostolica Vaticana, British Museum, Finnish Society of Sciences.

УДК 027.7:378.4(477.74):929Павлюк”1951/1960”

С. О. Мерзлякова,

головний бібліограф Наукової бібліотеки

Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

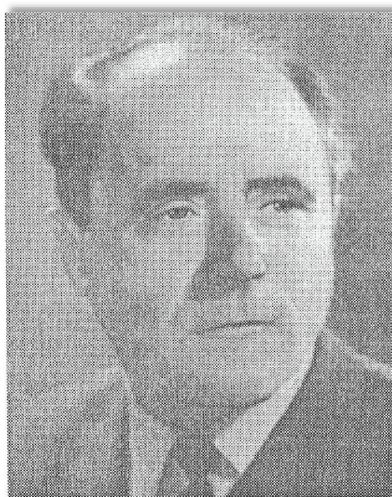
вул. Преображенська, 24, м. Одеса, 65082, Україна

тел. 34 80 11

ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ ОДЕСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ЗА ЧАСИ КЕРУВАННЯ МИКОЛИ ВОЛОДИМИРОВИЧА ПАВЛЮКА (1951-1960 РР.)

Стаття присвячена роботі Наукової бібліотеки Одеського державного університету імені І. І. Мечникова у 1951 – 1960 рр. У цей період директором бібліотеки був кандидат філологічних наук, доцент Одеського державного університету імені І. І. Мечникова Микола Володимирович Павлюк.

Ключові слова: М. В. Павлюк, Одеський державний університет імені І. І. Мечникова, Наукова бібліотека.

М. В. Павлюк

Наукова бібліотека Одеського національного університету була заснована у 1817 р., вона має багату славетну історію, сповнену злетів і падінь. Бурхливі події, що відбувалися протягом кількох століть на теренах нашої батьківщини, знайшли своє відображення і в історії бібліотеки. Одним із найсуперечливіших і бурхливих було двадцяте століття, з його революціями, війнами та змінами державного устрою. Історія бібліотеки – це також долі та біографії людей, які в ній працювали. Серед них було багато талановитих, досвідчених фахівців, що раділи за її майбутнє, зберігали книжкові скарбниці для наступних поколінь. Одним з таких прихильників бібліотечної справи був Микола Володимирович Павлюк, який прийшов працювати у Наукову бібліотеку на початку другої половини ХХ ст.

Микола Володимирович Павлюк народився 16 жовтня 1920 р. в Одесі. Його батько працював касиром на заводі, мати була домогосподаркою. Коли у 1922 р. батька не стало, мати почала працювати машиністкою у морехідному училищі. У 1938 р. він вступив на літературний факультет Одеського державного університету, який закінчив у 1941 р. Велика Вітчизняна війна припинила подальше навчання. З початку липня 1941 р. по червень 1942 р. навчався у Горьківському училищі зенітної артилерії, звідки пішов на фронт, де з липня 1942 р. по серпень 1943 р. воював на Західному фронті у 1268-му артилерійському полку на посаді начальника взводу та начальника полкового зв'язку, у вересні-жовтні 1943 р. – начальника полкового зв'язку 544-го минометного полку. У листопаді 1943 р. Павлюка було направлено слухачем Вищої офіцерської школи у м. Чкалові. Після закінчення школи, у лютому 1944 р., він знов повернувся на фронт, де з березня 1944 р. по грудень 1945 р. брав участь у боях Третього Українського фронту, виконуючи обов'язки командуючого батареї 527-го Зенітно-артилерійського полку. Після демобілізації із армії у лютому 1946 р. М. В. Павлюк був направлений старшим піонервожатим в середню школу № 25 м. Одеси. Потім він працював: інструктором по вузам у міствиконкомі комсомолу (березень-вересень 1946 р.), другим секретарем Водно-транспортного РВ ЛКСМУ (жовтень 1946 р. – січень 1947 р.), другим секретарем з пропаганди та агітації Обласного комітету комсомолу (з лютого 1948 р.). У 1947 р. він заочно закінчив філологічний факультет Одеського державного університету та вступив до аспірантури на кафедру слов'янської філології [1]. Після смерті його наукового керівника проф. М. В. Беляєва у 1949 р. молодого вченого було переведено до Львівського університету, де він успішно захистив кандидатську дисертацію на тему "Категории местоимения в старопольском языке" (1952).

На початку 1950-х рр. молодого вченого було направлено працювати до Наукової бібліотеки університету, директором якої він був у 1951-1960 рр. У монографії «Наукова бібліотека ОНУ ім. І. І. Мечникова: історичний нарис: до 185-річчя заснування» так охарактеризовано внесок Павлюка у розвиток бібліотеки: *«З початку 1950-х років бібліотеку очолив кандидат філологічних наук, доцент М. В. Павлюк – освічений славіст, талановитий лінгвіст, який пізніше завідував кафедрою російської мови Одеського університету. Він багато зробив для зростання престижу Наукової бібліотеки. Ця людина, яка сама багато та творчо працювала, зуміла організувати наукову роботу колективу бібліотеки таким чином, що за час його директорства були видані бібліографічні покажчики, які стали прикрасою в загальній масі публікацій в університеті»* [3, с. 177].

Про події, які відбувались у бібліотеці за цей період, можливо дізнатись із щорічних звітів з наукової роботи Наукової бібліотеки ОДУ. Основними пріоритетними видами науково-дослідницької роботи в галузі бібліотекознавства та бібліографії на цей час були: складання спеціалізованих картотек, бібліографічних покажчиків та розробка окремих питань науки. Одним з головних завдань стає розкриття та популяризація фондів Наукової бібліотеки. У 1945 р. бібліотеці Одеського державного університету ім. І. І. Мечникова за наказом РНК УРСР було надано статус наукової установи. З того періоду наука стає одним із головних напрямків у роботі бібліотеки. Її працівники здобули можливість самостійно займатися науковими розробками, які тісно були пов'язані з кафедральними темами університету. З того часу плани та тематика бібліотечної роботи затверджуються Вченою радою університету та куруються проректором з наукової роботи.

Одним із пріоритетних напрямків наукової роботи того часу стає вивчення та систематизація праць учених університету та літератури про них за всі часи його існування. З 1946 р. тема «Біобібліографічний словник професорсько-викладацького складу Одеського університету» увійшла у наукову проблему «Минуле міста Одеси та Одеської області». Роботою над темою керувала Комісія, яку очолював ректор, виконавцем теми було призначено колектив співробітників Наукової бібліотеки. Ця праця повинна була показати значення Одеського університету як одного із найвизначніших наукових центрів країни та висвітлити вклад університетських вчених у розвиток світової та вітчизняної науки. Метою дослідження було: по-перше, створення довідкового видання «Біо-бібліографічний словник професорсько-викладацького складу Одеського університету», по-друге, складання допоміжної картотеки наукових праць учених, по-третє, публікація окремих біобібліографій видатних учених університету. В період з 1946 р. до середини 1960-х рр. бібліографи проводили копітку роботу зі збору та обробки інформації для підготування біобібліографічного словника до видання. Так, працівниками бібліотеки була оброблена велика кількість матеріалів з таких архівів, як архів Міністерства Народної Просвіти (м. Київ), Республіканський архів Міністерства внутрішніх справ (в м. Харків), Одеський обласний архів, матеріали з відділу кадрів ОДУ ім. І. І. Мечникова та ін. Крім того, матеріали збиралися шляхом особистого опитування співробітників, які працювали на той час в університеті, а також тих, хто працював раніше. У 1948 р. була введена та розроблена анкета для отримання нових даних про осіб, які підлягали внесенню до словника. Нові анкети були розповсюджені по кафедрах університету.

У звіті за 1951 р. М. В. Павлюк зазначив: *«С 1949 г. и по настоящее время сделана очень значительная и осязательная работа. Только подумать, что сделана картотека, отражающая более 18 тыс. трудов научных работников университета почти за 90 лет существования университета, причем об огромном количестве этих трудов не могла бы дать читателю сведений никакая библиотека. Я уже не говорю о других результатах, полученных в результате разработки»* [8, с. 4]. Було зібрано відомості про 714 осіб учених, розпочалася робота над виданням. Але ця робота була припинена з невідомих причин [2, с. 177]. Зібрана інформація залишилася в архіві бібліографічного відділу бібліотеки в рукописному варіанті і донині поповнюється новими матеріалами.

Співробітниками бібліотеки на основі біословника було складено ряд біобібліографій учених вузу: проф. історії Є. М. Щепкіна, славіста проф. П. О. Потапова, відомого математика Ф. Н. Шведова, видатного ембріолога О. О. Ковалевського, проф. хімії П. І. Петренка-Критченка, славіста О. О. Кочубинського та багатьох інших. М. Н. Ільєнковим були написані короткі критико-бібліографічні нариси, присвячені видатним ученим Одеського університету – І. І. Мечникову, І. М. Сеченову, М. О. Умову та ін.

Продовженням та підсумком роботи над темою «Біобібліографічний словник професорсько-викладацького складу Одеського університету» стало створення у 2000 р. чотиритомного видання «Професори Одеського (Новоросійського) університету: біографічний словник», яке було перевидано та доповнено у 2005 р. До складу першого видання біографічного словника увійшли 518 статей про професорів. Статті у томах розташовані за алфавітом. Перший том був присвячений ректорам Одеського (Новоросійського) університету. Це була нова форма видання, яка органічно поєднала у собі прикмети бібліографічного та наукового довідника.

Наприкінці кожної статті надано список основних праць ученого та літератури про нього. У роботі над виданням приймали участь вчені університету та співробітники Наукової бібліотеки.

У другій половині 1951 р. поза планом Наукова бібліотека починає розробляти такі теми: «Бібліографія радянської криміналістики», «Стародруковані та рідкісні книги НБ ОНУ ім. І. І. Мечникова», «Матеріали про видатного українського механіка І. А. Тимченка», «Славістика в Одесі (матеріали до історії російської славістики)».

«Бібліографія радянської криміналістики» – це систематичний покажчик літератури з радянської криміналістики та криміналістичних дисциплін (судові: психологія, медицина, хімія, фізика, фотографія та ін.), який відображає радянську криміналістичну літературу в її становленні, розвитку та проблемах за період 1918–1951 рр. Виконував роботу бібліограф А. К. Папаспіракі (1951–1952 рр.). До покажчика увійшли книги, журнальні та газетні статті. Він складався з п'яти розділів та включав в себе близько 3000 назв. Покажчик призначався для використання юристами та експертами у галузі криміналістичних дисциплін. В останньому варіанті бібліографічний покажчик мав назву «Советская криминалистика и пограничные области».

Тема «Стародруковані та рідкісні книги НБ ОНУ ім. І. І. Мечникова» для Наукової бібліотеки стала однією з провідних на довгі роки. Фонд Наукової бібліотеки після Великої Вітчизняної війни налічував 1.289.015 одиниць літератури [2], серед яких були іменні бібліотеки Воронцова, Шильдера, Строганова, Григоровича та ін. У багатьох відділах основного фонду знаходились цінні та рідкісні видання. У 1950-х р. почалась систематична робота з виявлення та опису рідкісних видань бібліотеки, метою якої було створення спеціального каталогу рідкісних книг та відокремлення їх територіально для подальшої роботи з ними. У роботі приймали участь: А. К. Папаспіракі (керівник), Т. З. Ходжаш, М. В. Севастьянова, В. С. Фельдман, А. А. Терлецький. Так, у своєму виступі за 1951 р. Т. З. Ходжаш розповідала про роботу по розшуку рідкісних книжок: *«...тщательно просматриваются отделы систематического каталога; при обнаружении там интересующей нас книги, выписывается ее шифр, а затем книга просматривается на месте и описывается «де-визу».* Кроме того, по различным библиографическим указателям мы находим указания о ценных книгах и потом стараемся отыскать эти книги в наших фондах. Если книги у нас обнаруживаются, мы их описываем» [8, с. 7]. Працюючи над даною темою, співробітники протягом 1950–1960 рр. публікували статті у різних виданнях, інформуючи читачів про рідкісні видання, які знаходяться у бібліотеці. Саме в той час починають створювати картотеку автографів. У лютому 1979 р. вдалося відкрити відділ рідкісних книг та рукописів з наданням йому окремого приміщення. Фонд відділу склали книги, відібрані з основного фонду задовго до створення самого відділу. На сьогоднішній день у ньому налічується понад 100 000 одиниць збереження, відбір літератури з основного фонду продовжується. Фонд стародруків, рідкісних видань і рукописів Наукової бібліотеки ОНУ імені І. І. Мечникова згідно Постанови КМ України (від 22 вересня 2004 р. за N 124) набув статусу об'єкта національного надбання.

На початку 1950-х рр. на фізико-математичному факультеті ОДУ планувалося відкриття музею. На допомогу у створенні допоміжних матеріалів для музею співробітники Наукової бібліотеки О. О. Мишаков (керівник) та І. З. Леви розробили тему «Матеріали про видатного українського механіка Й. А. Тимченка». Робота

була закінчена у 1952 р. Присутній на Звітній науковій конференції Наукової бібліотеки проф. П. М. Павлов зазначив, що *«покойный Тимченко был исключительно талантливым конструктором и изобретателем целого ряда приборов, которые опередили открытие очень важных научных явлений»* [8, с. 3].

Ще однією з провідних тем на той час стає «Славистика в Одессе (материалы к истории российской славистики)». Метою цієї роботи було складання бібліографічного покажчика книг та статей з питань славістики, авторами яких були вчені Одеського (Новоросійського) університету за усі роки його існування. З другої половини 1951 р. над цією темою працював М. В. Павлюк, у 1953 р. до нього приєднується М. І. Кириченко. Про значення цієї теми Микола Володимирович казав: *«В вопросах изучения славянского мира, истории славянских народов – русские ученые занимают приоритет... Почему мною взята именно эта тема? – Дело в том, что в стенах Одесского университета работали крупнейшие слависты, такие как Ягич, Григорович, Кочубинский, Линниченко и др. Само возникновение Одесского университета было связано с целью просвещения, сближения славянских народов... В связи с этим первые шаги университета в области гуманитарных наук направлены были на разработку вопросов славянских отношений, языков, культуры»* [8, с. 7]. Над цією темою учений працював в обласному архіві МВС. В результаті цієї роботи у різні часи було видано ряд статей. У 1952 р. вийшла стаття «Яскрава сторінка з біографії Якова Федоровича Головацького», присвячена видатному українському славісту та фольклористу. У 1953 р. на матеріалах картотеки зі славістики разом з М. І. Кириченко був підготовлений і зданий до друкарні покажчик «Бібліографія праць про життя та діяльність професора Новоросійського (Одеського) університету Віктора Івановича Григоровича» – одного із засновників слов'янської філології в Україні та Росії, першого декана історико-філологічного факультету. У 1954 р. М. В. Павлюком було складено картотеку та написана оглядова стаття «Наукові видання Одеського (Новоросійського) університету за 90 років». Окрім того, ним створена довідкова картотека Одеських періодичних видань, яка налічувала 62 найменування. У 1955 р. була укладена біобібліографія видатного професора Одеського університету Ф. Є. Корша. За зібраними матеріалами М. В. Павлюк написав статтю «Одесский год Адама Мицкевича» (разом з доцентом В. В. Мартиновим), а у 1957 р. – статтю «Славянское языкознание в Одесском (Новороссийском) университете за 90 лет». У 1958-1959 рр. було укладено картотеку з історії створення та діяльності Слов'янського благодійного товариства імені Кирила та Мефодія в Одесі за 1870-1917 рр. На основі підібраних матеріалів в 1959 р. була написана стаття «К истории Одесского славянского благотворительного общества».

У 1952 р. розпочата робота над темою «Усовершенствование системы классификации книг в Научной библиотеке». Метою цієї праці було навести порядок у розташуванні літератури, яка зберігалася у фондах бібліотеки та ввести нові розділи, які з'явилися у результаті розвитку нових галузей наук. За радянські часи роботи бібліотеки нові відділи у класифікації з'являлися шляхом приєднання до раніше існуючих відділів буквенних показників. Це призвело до порушення колишньої системи та переповнення і ускладнення схеми великою кількістю підвідділів. Роботу з переробки схеми класифікації було доручено виконувати Є. Я. Письмену та О. Ю. Ноткіній. Ними була розроблена загальна схема. В основу цієї роботи покладено схему бібліотечної класифікації, яка була розроблена комісією у складі представників Міністерства культури та найбільших на-

укових бібліотек СРСР. У бібліотеці було розширено та перероблено ряд відділів, наприклад: математика, фізика, ботаніка, геологія, загальна історія та ін. Відкриті нові відділи, такі як історія Китаю, Кореї, Чехословаччини та ін. Робота проводилася таким чином, щоб зміни у схемі не викликали перешифровок. У 1954 р. в результаті роботи відділ каталогізації отримав докладну схему, в якій кожен відділ був заповнений великою кількістю рубрик. Відділи були розташовані у тому ж порядку, як у новій схемі Державної бібліотеки СРСР ім. Леніна (Москва).

У 1953 р. бібліотекою розроблялись наступні теми: «Возз'єднання України з Росією у 1654 р.», «Матеріали на допомогу будівництва Каховської ГЕС», «Флора та рослинність Південно-Західної УРСР та використання рослинних багатств у народному господарстві», «Славістика в Одесі», «Стародруковані та рідкісні книги Наукової бібліотеки ОДУ імені І. І. Мечникова» та ін.

Керівником теми «Возз'єднання України з Росією у 1654 р.» був призначений доц. С. М. Ковбасюк, виконавцями – Р. М. Рапопорт та Є. С. Жакуліна. Ця тема була присвячена ювілейній даті 300-річчя возз'єднання України з Росією. У 1954 р. був підготовлений бібліографічний покажчик «К 300-летию воссоединения Украины с Россией (1654-1954)». Він складався із 6 розділів та включав в себе літературу і першоджерела. Однак, покажчик не був надрукований, а лише видрукуваний на машинці у 4-х примірниках. У своєму виступі М. В. Павлюк зазначив: *«Заслуги авторов данной работы как раз и заключаются в том, что, взяв узкий, но чрезвычайно насыщенный событиями период истории Украины, они смогли собрать исчерпывающий материал...мы можем заявить Научной части, что пока еще нет лучшего указателя. Это пособие имело бы свое значение в истории собирания библиографии по истории Украины»* [10, с. 4 - 5].

Роботою над темою «Матеріали на допомогу будівництва Каховської ГЕС» керував проф. Ю. А. Гапонов, виконавцями були О. О. Мишаков, М. Н. Бушева. У 1951 р. почалася дослідна робота у районі майбутньої Каховської ГЕС, була створена об'єднана Каховська експедиція, до складу якої увійшли геологи Ленінграду, Москви, Києва та Одеси. На допомогу вченим Наукова бібліотека надсилала до експедиції книги та періодику. Так, у 1953 р. керівники одеського загону проф. Ю. А. Гапонов та доц. Л. Б. Розовський звернулися до бібліотеки з проханням скласти картотеку з цікавих для них розділів: географії та геології Причорномор'я, Дніпровському та Каховському водосховищам, береговим та донним процесам у морях, озерах, лиманах та річках. У результаті було складено картотеку з 360 карток. Робота мала вигляд спеціалізованої бібліографічної картотеки-покажчика, яка є бібліографічним посібником закритого типу для читачів бібліотеки.

Метою роботи над темою «Природные ресурсы Одесской области» було укладання покажчика, який охоплював би літературу з 1837 р. і до 1955 р. з цього питання. Працювали над нею доц. Ф. Є. Петрунь (керівник) та О. О. Мишаков. Цей покажчик став цінним посібником для наукових працівників геолого-географічного факультету, які комплексно вивчали природні ресурси Одеської області. Він складався з 91 тематичного розділу та налічував понад 2000 позицій. У 1955 р. робота була закінчена.

У 1953 р. співробітниками Т. М. Гольц та М. Н. Ільєнковим під керівництвом ректора університету проф. С. І. Лебедева була опрацьована тема «Вклад вчених Одеського університету у біологічну науку».

У 1954 р., у зв'язку з 90-літнім ювілеєм університету, бібліотека розпочала підготовку «Систематического указателя к Запискам Новороссийского университета

1867-1919 гг.», керівником проекту був М. В. Павлюк. Ця робота повинна була дати вичерпний перелік матеріалів до історії університету та розвитку наук у ньому. До покажчика було включено зміст 113-ти томів «Записок Новороссийского университета» та 59-ти випусків «Записок» по факультетах. Також до нього були включені огляди викладання наук в Новоросійському університеті, звіти про стан та діяльність університету та протоколи засідань Ради університету. Він складався із 21 розділу: перші 18 розділів поділені за науками, 19-ий розділ містив інформацію про персоналії, у 20-му розділі було надано перелік фотографій з «Записок», 21-й розділ містив матеріали про історію університету та окремі кафедри. Видання мало іменний покажчик. Передмову до нього написав професор А. Г. Готалов-Готліб. Покажчик було надруковано у першому номері «Праць Одеського державного університету імені І. І. Мечникова. Серія бібліографічна» за 1957 р. [5].

У 1954 р. було розпочато роботу над темою «Революционно-демократическое движение студенчества в Одесском (Новороссийском) университете». Співробітники бібліотеки М. І. Кириченко, О. О. Мишаков та Є. С. Жакуліна під керівництвом доцента С. М. Ковбасюка працювали разом з кафедрою історії СРСР та науковими співробітниками Одеського обласного архіву. Працюючи з джерелами, фахівці виявили велику кількість матеріалу, що була присвячена революційному руху серед професорсько-викладацького складу університету. Тому у 1957 р. було вирішено розширити рамки наукової теми та перейменувати її у «Революционное движение в Одесском (Новороссийском) университете». У 1958 р. робота була закінчена.

У 1954 р. співробітниками В. М. Терлецькою та А. М. Куліковою розроблялась тема «Этапы развития славянского языкознания (русский, украинский и белорусский языки)», попередня назва «Пути развития советского языкознания в последискуссионный период». Перші два роки роботи були спрямовані на розписування та систематизацію матеріалів із провідних мовознавчих журналів. У 1958 р. усі матеріали, зібрані у картотеці, були систематизовані та розподілені за схемою на 110 рубрик, затверджених кафедрою української мови. Матеріали картотеки були використані при написанні підручника «Сравнительная грамматика восточно-славянских языков», який був виданий вперше у державі Одеським університетом. Одним з авторів цього підручника був М. В. Павлюк.

У 1955 р. для читачів були організовані постійно діючі виставки нових надходжень до бібліотеки іноземної наукової літератури. Також були введені складання і розсилання бібліографічним відділом тематичних бюлетенів нових надходжень літератури по університетським кафедрам.

У 1955 р. була розпочата робота над покажчиком «Библиографический указатель к Запискам Общества сельского хозяйства Южной России (1895-1922 гг.)» (видав Т. М. Гольд). Товариство сільського господарства було засновано у 1828 р., воно мало великий вплив на розвиток господарства ще зовсім молодого краю. Товариство протягом 89 років видавало «Записки Общества сельского хозяйства Южной России», які представляли собою енциклопедію сільськогосподарських знань. А. С. Бориневич видав покажчик до «Записок» за 1828-1894 рр. Наукова бібліотека продовжила цю працю, розширивши рамки покажчика до 1922 р. Після перегляду журналу було виписано 1066 карток та складено алфавітний покажчик авторів (206 імен). Матеріали були систематизовані та розташовані за 31 рубрикою, згідно затвердженої схеми: сільське господарство, дослідні поля і станції, клімат, ґрунт, його обробка і добриво та ін. Спеціальні рубрики були присвячені питанням

ветеринарії, економічним питанням, торгівлі, звітам Товариства сільського господарства та ін. Результатом роботи стала картотека-показчик та бібліографічний довідник, який був вкрай потрібний для природознавців, краєзнавців та робітників сільського господарства.

У 1955 р. під керівництвом М. В. Павлюка над темою «Систематический указатель статей, помещенных в периодических изданиях Одесского (Новороссийского) университета за 1865-1955 гг.» працювали М. Н. Бушева, О. Ф. Борисова, Р. М. Рапопорт. Співробітниками була складена друга частина показчика – «Систематический указатель к периодическим изданиям научных обществ при Новороссийском университете (1872-1919 гг.)». Усі зібрані матеріали були систематизовані за спеціальними розділами (дисциплінами). Таким чином був отриманий бібліографічний показчик, присвячений діяльності наукових товариств при Новоросійському університеті, які відігравали помітну роль у розвитку вітчизняної науки. Цю працю високо оцінив відомий історик та педагог, професор Одеського державного університету А. Г. Готалов-Готліб: *«Мне доставило большое моральное удовольствие то, что наконец, впервые за 90 лет существования нашего университета, мы реально приблизились к объемному, осязаемому овладению богатым научным наследством, оставленным многочисленным коллективом ученых и преподавателей Одесского университета»* [7, с. 11]. У 1957 р. було продовжено роботу над III частиною показчика (1920-1955).

У 1955 р. була розпочата робота над темою «Систематический указатель книг Шильдеровского фонда Научной библиотеки ОГУ». Фонд Шильдера – це рідкісне зібрання книг з історичних наук. Воно належало директорів Петербурзької публічної бібліотеки, історик М. К. Шильдеру (1842-1902). Після смерті вченого частина колекції була продана Новоросійському університету (1902-1903 рр.), до складу якої увійшло близько 7000 томів. Для систематизації видань було створено 70 тематичних рубрик. Картотека фонду літератури російською мовою складалася з 3000 каталожних карток.

У 1957 р. за постійними запитами читачів Наукова бібліотека розпочала роботу по створенню картотеки книг, виданих в Одесі та присвячених самому місту за весь період його існування. Результатом цієї роботи стала картотека «Одесика», яка сьогодні функціонує як База даних Наукової бібліотеки ОНУ. Зараз База даних «Одесика» представлена в електронному каталозі і систематично поновлюється.

До середини 50-х років XX ст. Наукова бібліотека, постійно займаючись науковою роботою, вийшла на такий високий науковий рівень, що виникло питання про окреме видання своїх робіт в «Працях Одеського університету». 23 січня 1955 р. на засіданні Ради Наукової бібліотеки ОДУ було прийнято рішення поставити перед ректоратом університету питання про надання бібліотеці прав видавати збірку праць бібліотеки в «Працях Одеського університету», надаючи їм назву «Труды Одесского государственного университета им. И. И. Мечникова. Серия библиографических и библиотечковедческих работ» [7, с. 20]. У своєму виступі Є. Чижевська зазначила: *«...я должна отметить, что многочисленные работы библиотек страны, публикуемые в печати, очень часто далеко уступают по качеству и по содержанию и, я бы сказала, по значению работам, выполненным в нашей библиотеке и рекомендуемым к печати. Поэтому университету никогда не придется краснеть за печатную продукцию нашей библиотеки»* [7, с. 19-20]. Вже у 1957 р. вийшов із друку перший випуск наукових праць бібліотеки – «Праці Одеського державного університету імені І. І. Мечникова. Бібліографічна серія». До випуску

увійшли: перша частина систематичного покажчика статей, розміщених у «Працях Одеського університету» за період 1865-1917 рр. та стаття М. В. Павлюка «Періодичні видання Одеського (Новоросійського) університету за 90 років».

З 1 червня 1955 р. розпочалась робота над темою «Обозрение «Одесского вестника» (1838-1893 гг). «Одесский вестник» був першою російською газетою в Одесі. Ідея розкрити зміст газети виникла під час перегляду декількох комплектів «Одесского вестника» під час розшуку матеріалів по темі «Славистика в Одессе». Різноманітний матеріал газетних статей став невичерпним джерелом з історії розвитку міста та Новоросійського краю. В Науковій бібліотеці зберігається комплект газет за 61 рік. Із них було зроблено 3,5 тис. бібліографічних записів, які були розташовані в хронологічному порядку.

У 1957-1958 рр. М. І. Кириченко була розроблена нова тема «Обозрение местных газет – «Новороссийский телеграф» (1893-1900) та «Одесские новости» (1901-1919). Про важливість цієї роботи М. В. Павлюк казав, що *«в результате этой работы наши читатели – местные ученые, краеведы, историки, географы, искусствоведы, литераторы – получают возможность познать и использовать в своих творческих изысканиях огромную массу интересных и богатых материалов о нашем крае, его культуре и т. д., которые нашли свое отражение на страницах местных газет и в силу отсутствия в библиотеках этих газет, отсутствия их росписи и по ряду других причин, фактически исключены из обращения. Я лично испытал удовольствие, когда нашел в местных газетах прошлого целый ряд исключительно ценных материалов по близкой моему сердцу славистике... Я считаю, что с работой этой торопиться не стоит, нужно весьма тщательно и внимательно, от строки до строки, пересмотреть все газеты и взять из них для картотеки все достойное нашего внимания, чтобы в будущем никто в поисках материалов не убивал время на сплошной просмотр всех комплектов газет»* [6, с. 8-9]. У 1959 р. М. І. Кириченко за пропозицією філологічного факультету на матеріалах газети «Одесский вестник» написала статтю «Одесса в 1827 году».

У 1958 р. велась робота за темою «Охрана природы Степной Украины» (виконавець Т. М. Гольд, консультант – проф. І. І. Пузанов). Були зібрані та систематизовані біографічні матеріали про вчених, які брали участь в організації природоохоронних заходів на Україні. Було укладено картотеку «М. Горький на юге Украины». Співробітники В. С. Фельдман та М. Н. Ільєнков за темою «Периодическая пресса Одессы в 19 в.» створили картотеку, яка налічувала 96 назв.

У 1959 р. під керівництвом доц. П. А. Некрасова розпочалась робота над темою «История Одесского государственного университета», в ній брали участь А. В. Захарова, М. Н. Ільєнков, В. М. Терлецька, О. О. Мишаков. У 1960-1964 рр. було сплановано написати нарис історії Одеського (Новоросійського) університету (1865-1965 рр.) та скласти біографічний словник професорів та викладачів університету за 100 років його існування. Бібліотека приймала безпосередню участь не тільки у написанні історії університету, а також надавала кафедрам матеріали для написання розділів. Підсумком багаторічної роботи бібліотеки стала картотека праць учених університету та праць про них, яка включала понад 20 тис. карток. Крім того, були зібрані спогади, архівні виписки, автобіографічні та біографічні відомості більш ніж 1200 осіб, які працювали в університеті протягом усього його існування. У 1968 р. було видано «Історію Одеського університету за 100 років», в її написанні брали участь 73 автори. М. В. Павлюк був одним з авторів підрозділу

«Філологічні науки: «Мовознавство і літературознавство». Окремо був виділений підрозділ «Наукова бібліотека», яку написав П. М. Бондаренко.

Визначною подією для бібліотеки стало видання у 1959 р. довідника Т. З. Ходжаш «Наукова бібліотека Одеського державного університету імені І. І. Мечникова: путівник», М. В. Павлюк був відповідальним редактором цього видання. Він був складений «з метою популяризації Наукової бібліотеки Одеського державного університету, ознайомлення з нею, як з однією із скарбниць знань нашого краю, широких читацьких мас...» [11, с. 10]. Уперше за 140 років існування бібліотеки вийшла праця, яка знайомила читача з книжковими фондами та освітлювала роботу бібліотеки. Довідник складався з декількох розділів, які були присвячені різним аспектам праці бібліотеки. Так, була представлена структура бібліотеки, надана загальна характеристика книжкового фонду, повідомлялось про правила обслуговування читачів, коротко висвітлювалась робота кожного відділу. Один з розділів «Стародруки і рідкісні книжки» вперше знайомив широке коло читачів з рідкісними виданнями Наукової бібліотеки. Наприкінці путівника відомості про бібліотеку у вигляді резюме надані на чотирьох мовах (російською, англійською, французькою та німецькою).

З п'ятдесятих років М. В. Павлюк працював не лише в бібліотеці, він викладав в університеті спочатку на посаді старшого викладача, потім – доцента кафедри української мови, загального та слов'янського мовознавства. Багато років Микола Володимирович працював заступником редактора та редактором університетської газети «За наукові кадри», де друкувалися його статті. У цей час в газеті працювали відомі вчені І. М. Дузь, В. В. Фашенко, ще зовсім юний журналіст Б. Ф. Дерев'яно. У першому півріччі 1960 р. М. В. Павлюк пішов з посади директора бібліотеки, продовжуючи працювати в університеті, де у 1971-1978 рр. очолював кафедру російської мови Одеського державного університету. Микола Володимирович Павлюк був різносторонньою людиною, коло його наукових інтересів охоплювало різні аспекти філологічної науки. Він написав понад 100 наукових робіт, був автором цілої низки праць з історії слов'янських мов – російської, української, болгарської, чеської, польської, сербської та хорватської. У 1970 р. вийшов конспект лекцій для студентів філологічного факультету «Історія українського мовознавства XIV-XVIII ст.». Його продовженням у 1978 р. була монографія науковця «Основні етапи розвитку українського мовознавства дожовтневого періоду», яка охоплювала розвиток наук про мову від XVII ст. до 1917 року, яка лягла в основу докторської дисертації. Вчений був одним із ініціаторів та авторів «Інверсійного словника української мови» (1971-1976). У 1978 р. Микола Володимирович Павлюк пішов з життя, але залишив після себе велику наукову спадщину та світлу пам'ять у людей, з якими він працював.

Кафедра російської мови на початку 1980-х рр. започаткувала спецкурс «Русисты Одесского университета». У 1980 р. доцент В. Ф. Шишов, за редакцією професора Ю. О. Карпенка видав бібліографію праць М. В. Павлюка. У передмові до видання Ю. О. Карпенко пише: *«Преподаватели уходят... Но дело их продолжается. Остаются ученики. Остаются книги. И эти книги не надо забывать... Опыт творческих исканий Н. В. Павлюка, разносторонность его интересов и несомненная лингвистическая одаренность дают молодому специалисту-филологу и пищу для размышлений, и пример для подражания»* [12, с. 3]. Микола Володимирович залишив після себе не тільки наукову спадщину, він багато зробив для діяльності Наукової бібліотеки, підняв її престиж. Про його керівництво відомо

мі бібліографи-краєзнавці О. Ю. Ноткіна та В. С. Фельдман згадували: *«Десять лет (1951-1960) дорогой Николай Владимирович руководил нашим коллективом, это был подарок интеллектуальной интеллигенции города. Выступая на первом с его участием собрании библиотеки, он в очень деликатной форме заявил о том, что будет требовать от коллектива знаний, соответствующих назначению библиотеки, а от библиографов – знание содержания книг и периодических изданий соответственно отраслям науки»* [4, с. 23].

Список використаних джерел та літератури:

1. ДАОО, ф. 22, оп. № 22-16, од. хр. 467, л. 1-6.
2. ДАОО, ф. 1438, оп. 12, од. хр. 31, л. 55 : Отчет Одесского государственного университета им. И. И. Мечникова.
3. Наукова бібліотека Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова : історичний нарис : до 185-річчя заснування / А. В. Зайченко, Н. В. Мусієнко, О. В. Полєвщикова [та ін.] ; відп. ред. В. А. Сминтина ; заст. відп. ред. М. О. Подрезова. – Одеса : Астропринт, 2002. – 246 с.
4. Ноткіна О. Николай Владимирович Павлюк / Ольга Юдовна Ноткіна, Виктор Семенович Фельдман // Вместе с ними : о сотрудниках научной б-ки ОНУ им. И. И. Мечникова, оставивших след в нашем сердце. – Одесса : Optimum, 2006. – С. 23-27.
5. Праці Одеського державного університету імені І. І. Мечникова. – Одеса, 1957. – Т. 147. – Бібліогр. сер. – Вип. 1. – 103 с.
6. Протокол заседания отчетной научной сессии Совета НБ ОГУ им. И. И. Мечникова 15 января 1960 г. // Сводный отчет о научной работе [Науч. б-ки ОГУ им. И. И. Мечникова] за 1959 год. – Одесса, [б. г.]. – С. 1-11.
7. Протокол заседания Совета Научной библиотеки Одесского Государственного университета им. И. И. Мечникова : засед. 23 янв. 1956 г. // Сводный отчет о научной работе [Науч. б-ки ОГУ им. И. И. Мечникова] за 1955 год. – Одесса, [б. г.]. – С. 1-22.
8. Протокол отчетной научной конференции Научной библиотеки Одесского Государственного университета им. И. И. Мечникова : засед. 25 янв. 1952 г. // Сводный отчет о научной работе [Науч. б-ки ОГУ им. И. И. Мечникова] за 1951 год. – Одесса, [б. г.]. – С. 1-8.
10. Протокол отчетной научной конференции Научной библиотеки Одесского Государственного университета им. И. И. Мечникова : засед. 5 янв. 1955 г. // Сводный отчет о научной работе [Науч. б-ки ОГУ им. И. И. Мечникова] за 1954 год. – Одесса, [б. г.]. – С. 4-5.
11. Ходжаш Т. З. Наукова бібліотека Одеського державного університету імені І. І. Мечникова : путівник / Т. З. Ходжаш. – Одеса, 1959. – 95 с.
12. Шишов В. Ф. Николай Владимирович Павлюк (1920-1978) : методические материалы к спецкурсу «Русисты Одесского университета» / Виктор Федорович Шишов. – Одесса : ОГУ, 1980. – 22 с.

Надійшла 10.11.2011

С. А. Мерзлякова,

главный библиограф

Научной библиотеки ОНУ имени И. И. Мечникова

ул. Преображенская, 24, г. Одесса, 65082, Украина

тел. 34 80 11

**ОРГАНИЗАЦИЯ РАБОТЫ НАУЧНОЙ БИБЛИОТЕКИ
ОДЕССКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА
ВО ВРЕМЯ РУКОВОДСТВА НИКОЛАЯ ВЛАДИМИРОВИЧА
ПАВЛЮКА (1951-1960 ГГ.)**

Резюме

Статья освещает работу Научной библиотеки Одесского государственного университета имени И. И. Мечникова в 1951-1960 гг. В этот период директором библиотеки был кандидат филологических наук, доцент Одесского государственного университета имени И. И. Мечникова Николай Владимирович Павлюк.

Ключевые слова: Н. В. Павлюк, Одесский государственный университет имени И. И. Мечникова, Научная библиотека.

S. O. Merzlyakova,

Scientific Library of the

Odessa I. I. Mechnikov National University

24, Preobragenskaya St., Odessa, 65082, Ukraine

**ORGANIZATION OF WORK IN SCIENTIFIC LIBRARY OF ODESSA
I. I. MECHNIKOV STATE UNIVERSITY UNDER THE NIKOLAI
VLADIMIROVICH PAVLYUK LEADERSHIP IN 1951-1960 YEARS**

Summary

The present article deals the work of Scientific Library of Odessa I. I. Mechnikov State University in 1951-1960. During this period the library director was a PhD, associate professor of Odessa I. I. Mechnikov State University Nikolay Vladimirovich Pavluk.

Key words: N. V. Pavluk, Odessa I. I. Mechnikov State University, Scientific Library.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ШТУДІЇ

УДК 1(091):378.4(477.74):027.7“1817/...”

Г. П. Бахчиванжи,

зав. інформаційно-бібліографічним відділом

Наукової бібліотеки Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

вул. Преображенська, 24, м. Одеса, 65082, Україна

В. С. Єлпатівська,

провідний бібліограф

Наукової бібліотеки Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

вул. Преображенська, 24, м. Одеса, 65082, Україна

ДО ІСТОРІЇ ВИВЧЕННЯ ФІЛОСОФІЇ В ОДЕСЬКОМУ (НОВОРОСІЙСЬКОМУ) УНІВЕРСИТЕТІ (НА МАТЕРІАЛАХ ФОНДІВ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ ОНУ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА)

З 90-х років минулого століття на теренах нашої країни почали досліджувати феномен інституціалізації філософської культури XIX – XX ст., який пов'язаний з діяльністю викладачів, що працювали в учбових закладах. Наше звернення до цієї тематики спонукала виставка, яка відбулася у 2010 році за темою «Розвиток філософії в Одесі», де на огляд відвідувачам було представлено ряд філософських праць учених Одеського (Новоросійського) університету.

Мета даної статті – означити представників університетської філософії та показати їх доробок. Частина з них зробила вагомий внесок в обґрунтування та поширення філософської думки на Україні.

Ключові слова: Рішельєвський ліцей, Новоросійський університет, Одеський національний університет, університетська філософія, філософська думка, історія філософії, логіка, психологія.

На початку XIX ст. вищі навчальні заклади стають важливими центрами, де починається формування і розвиток історико-філософської науки в Україні. Серед них неабияке місце займає і Новоросійський університет, який було засновано у 1865 році у складі трьох факультетів. На історико-філологічному факультеті було створено кафедру філософії, яку очолив професор Рішельєвського ліцею Роберт Васильович Орбінський. З цього часу і до революції наука філософія стає загальною дисципліною, яка читалась на усіх факультетах університету. Серед відомих професорів, які викладали філософію в Новоросійському університеті, були й імена світового значення, такі як М. Я. Грот, М. М. Ланге, Г. В. Флоровський, С. Л. Рубінштейн та ін.

Але ж якщо говорити про розвиток філософської науки у нашому регіоні, то справедливо буде згадати і про перші учбові заклади та їх викладачів, які, на наш погляд, теж закладали перші підвалини філософської думки на теренах нашої країни. Це Комерційна гімназія та Рішельєвський ліцей, де вже тоді практикувалось викладання логіки, психології, естетики, моральності та філософської граматики [23, с. 113-114].

Пальму першості у цій справі слід віддати викладачу Комерційної гімназії, а згодом Рішельєвського ліцею Івану Івановичу Дудровичу.

І. І. Дудрович (1782-1843) – професор філософії. За походженням був із карпато-росів, мав духовне звання. Іван Іванович – молодший брат відомого філософа Андрія Івановича Дудровича, ректора Харківського університету. У 1812 році І. І. Дудрович закінчив Слобідську українську гімназію і вступив до Харківського університету, де вивчав риторику, поезію, російську, латинську і німецьку словесності, естетику, археологію, педагогіку, російську історію та географію, всесвітню, стародавню та нову історію з її критикою, а також науки морально-політичного відділення. Після закінчення університету він отримав диплом зі ступенем кандидата філософії і був призначений вчителем словесності до Одеської комерційної гімназії (1815), де деякий час викладав історію та географію. З відкриттям Рішельєвського ліцею І. І. Дудрович став ад'юнктом ліцею (1817). Спочатку він обіймав посаду професора російської та латинської словесності, згодом його затвердили професором філософії [24, с. 352]. І. І. Дудрович читав курс логіки, психології та моральної філософії. Предмети викладав за своїми конспектами, спираючись на твори Карпе, Снелля, Шада, Гиллебранда, Мемеля, Клейна та ін. [32, с. 2]. Його уроки завжди були пронизані моральністю, релігійністю та глибоким переконанням. Професор І. І. Дудрович входить до числа тих, кому Рішельєвський ліцей був найбільше зобов'язаний своїм початковим розвитком, особливо у перші роки свого заснування. Професор три рази обіймав посаду директора ліцею, був членом його правління та виконував обов'язки: вченого секретаря (1826-1827), окремого цензора (1829-1832), старшого члена Одеського цензурного комітету. І. І. Дудрович брав активну участь у громадському житті. В день відкриття ліцею виголосив промову латинською мовою [26, с. 72-73].

Серед учених, з іменами яких можна пов'язати становлення професійної філософії на півдні України, слід назвати учня І. І. Дудровича, випускника філософського відділення Рішельєвського ліцею, більш відомого як славіста – Костянтина Петровича Зеленецького. **К. П. Зеленецький (1812-1858)** – професор російської словесності, надвірний радник, магістр філософії Імператорського Московського університету. Був автором теоретичних публікацій, у яких розвивав ідеї шеллінгіанства. Своєю старанністю та успіхами в науках ще за часів навчання в ліцеї звернув на себе увагу своїх викладачів, а саме професора І. І. Дудровича. Для продовження навчання К. П. Зеленецький був відряджений у Московський університет (1833), де вже через рік склав іспит на кандидата словесних наук та отримав ступінь магістра (1837). Згодом він був допущений до викладання російської словесності у Рішельєвському ліцеї. За своїми конспектами Костянтин Петрович читав курси: «Історія загального красного мистецтва до Данте», звертаючи особливо увагу на праці Гомера, переважно на його лірику та драму, а також на час Августа, Данте, Шекспіра, Гете та на сучасну літературу. Викладав «Історію руської літератури» та курс «Загальне філософське мовознавство з додатком до мови російської». Окрім цих предметів постійно практикував студентів у перекладах, проводив критичні розбори творів.

Вчений відрізнявся бажанням працювати, писати, друкуватися. Уже в 40-х роках XIX ст. вийшли його фундаментальні праці, які стали серйозними учбовими путівниками для гімназій та університетів. Хоча його учбово-літературна діяльність переважно була присвячена історії літератури та мови, К. П. Зеленецький відомий нам ще і як автор цілого ряду філософських робіт, таких як: «Система и содержание философского языкоучения, с приложением к языку русскому» (СПб, 1841), «Об общем законе жизни духа человеческого», «Об основе знания, его пред-

елах и значении», «О месте занимаемом логикой в системе философии», «О логике как о систематическом целом и как о науке, объясняющей факты мышления и знания».

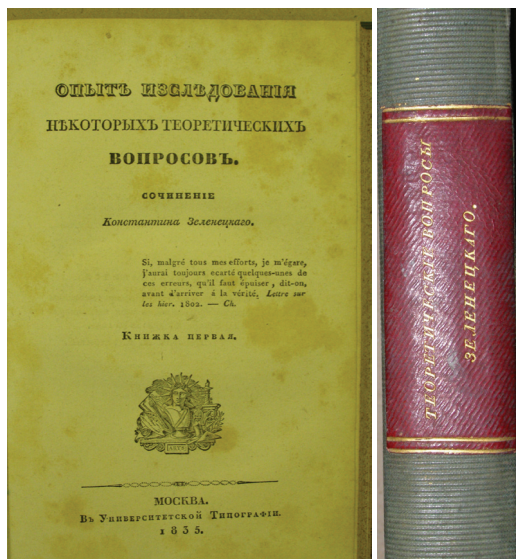
У фондах НБ ОНУ імені І. І. Мечникова поряд з творами К. П. Зеленецького з філології зберігаються і його філософські праці – «Опыт исследования некоторых теоретических вопросов» (1835-1836) та «Система и содержание философского языкоучения, с приложением к языку русскому» (1841).

«Опыт исследования некоторых теоретических вопросов» – це перша серйозна робота вченого, яка була написана ще за студентських часів. Над дослідженням цієї теми автор працював протягом п'яти років, про що свідчать дати наприкінці кожного розділу. Видання складається з чотирьох книг. У першій книзі простежується зв'язок філософії з іншими науками – логікою, географією, політичною історією. У другій книзі, присвяченій філологічній науці, розглядається питання словесності, риси філософської граматики, а також три роди драматичної поезії. В третій книзі мова йде про знання та логічну думку. А в четвертій автор робить висновок про загальний закон життя духу. В передмові вчений зізнається, що бажає відкрито висловити свої думки та плоди своєї праці.

«Система и содержание философского языкоучения, с приложением к языку русскому» – це конспект лекцій, який було надруковано у 1841 році типографією Імператорської Російської Академії у Санкт-Петербурзі. Робота має присвячення – вона була адресована Дмитру Максимовичу Княжевичу, попечителю Одеського учбового округу. Книга складається зі вступу та двох основних частин. У першій частині – «Теория образования слова человеческого» – автор розглядає значення слова людського у відношенні до мислення, звуки людського голосу, різні форми слова людського. У другій – «Теория развития слова человеческого» – досліджує походження слова людського, а також причини появи різних мов та їх розгалуження, систему розгалуження мов земної кулі.

У своїх працях К. П. Зеленецький намагався здійснити свого роду синтез вчення Канта і Шеллінга, доходячи висновку про те, що закони буття та закони пізнання є рівноцінні законам розуму. Духовність та розумність для нього – в сутності тотожні між собою [42, с. 492].

Професор К. П. Зеленецький, як і його попередник І. І. Дудрович, брав активну участь у громадському житті, був цензором Одеського цензурного комітету (1837–1850), дійсним членом Одеського товариства історії і старожитностей (з 1842), членом Імператорського російського географічного товариства, членом-кореспондентом Археологічного товариства в Санкт-Петербурзі та Сербського літературного товариства в Белграді.

Свій внесок у розвиток філософської думки зробив і колега К. П. Зеленецького професор Микола Дмитрович Курлянець.

М. Д. Курлянець (1802-1835) – кандидат Московського університету, надвірний радник, який працював свого часу у Рішельєвському ліцеї, викладаючи фізико-математичні і військові науки.

Вчений перебував під впливом Шеллінга, дотримувався позицій об'єктивного ідеалізму, близьких до пантеїзму романтичної традиції. Визнавав ідеальну єдність світу, єдність людини і природи як єдиного організму.

Будучи прибічником дедуктивно-синтетичного методу в дослідженні природи, критично ставився до всеіндуктивізму, метафізичних поглядів, захищав єдність і взаємозв'язок усіх явищ природи та її динамічного розвитку. Не погоджувався з природознавцями, які підрозділяли природу на ізольовані світи і підміняли закони вигадками, водночас цінував вчення Коперника, Галілея та Ньютона.

У своїх нарисах Дмитро Чижевський зазначає: «М. Д. Курлянець для перекладів вибирав дійсно класичні твори. Тому Одеса збагатила російську літературу досить важливими перекладами» [46, с. 79]. Щоправда, українська філософська культура збагачувалась від цього не надто плідно, оскільки уряд Російської імперії на той час забороняв публікацію філософської літератури, в тому числі й перекладної, українською мовою. Але ж наші вчені, як бачимо, успішно пропагували філософські праці німецьких просвітників, тим самим поширюючи філософські вчення в Україні. Професор М. Д. Курлянець здійснив переклад визначних філософських творів Шеллінга «Введение в умозрительную физику» (Одесса, 1833), Шуберта «Главные черты космологии» (Одесса, 1834), Шуве «Физическая география» (Одесса, 1835), Стефанса «О постепенном развитии природы» (Одесса, 1835). У фондах Наукової бібліотеки з названих робіт М. Д. Курлянцева є тільки дві, та й ті зберігаються лише по одному примірнику – це: «Введение в умозрительную физику», «Главные черты космогонии». Обидві роботи невеликі за обсягом, друкувались в Одеському видавництві – «Городская типография».

Серед філософів Південної Пальмири треба згадати ім'я представника романтичного шеллінгіанства Йосипа Григоровича Міхневича. **Й. Г. Міхневич (1809–1885)** – професор філософії, статський радник, магістр богослов'я та словесних наук. Народився у Володимирському повіті, Волинської губернії у сім'ї священика. Закінчив Волинську семінарію, Київську духовну академію (1833). Один рік читав там лекції (1838). У 1839 році був призначений професором Рішельєвського ліцею, де читав усі філософські дисципліни, а саме: «Психологію» по керівництву Фрідріха Фішера та обох Карусів і Мішеля; «Логіку» по власному конспекту; «Естетику» по керівництву Фікера; «Історію філософії» по керівництву Теннемана, Риттера, Рикснера та Мішеля.

У Рішельєвському ліцеї вчений працював майже 20 років. За цей час перебував на посаді Інспектора ліцею (1841-1845, 1850), радника правління (1847-1850),

був членом ліцейського будівного комітету (1849), членом Одеського товариства історії та старожитностей (з 1843), займався виданням Новоросійського календаря (з 1841).

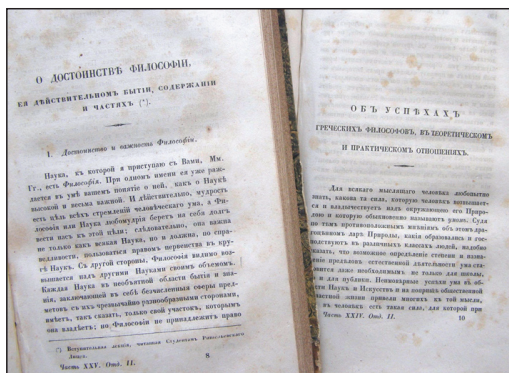
У своїх філософських поглядах був близький до Шеллінга і Гегеля. Виявляв інтерес до сучасної філософії та її пізнання. На думку Й. Г. Міхневича, філософія важлива не тільки як всяка наука, але і повинна, за справедливостю, користуватися правом першості в колі наук [27, с. 8]. «... філософія для професора Й. Г. Міхневича, звернення

свідомості на саму себе, наука про свідомість. Свідомість же виявляється в прагненні від людини до світу, в прагненні від світу до людини і прагненні від того і іншого до Бога. А тому в ролі частин філософії у нього виступають психологія (наука про душу), логіка (наука про мислення) і метафізика (наука про пізнання ідеальної сторони речей), яка в свою чергу, поділяється на теологію, космологію, та антропологію [42, с. 492].

Серед праць вченого – курси лекцій, підручники, актові промови, але й значущими з точки зору філософії є і статті, які друкувались в періодичних виданнях. Наприклад, у фондах НБ ОНУ імені І. І. Мечникова читачі можуть ознайомитись зі статтями, які були надруковані в «Журнале Министерства народного просвещения» – це «Об успехах греческих философов, в теоретическом и практическом отношениях» (1839) та «О достоинстве философии ее действительном бытии, содержании и частях» (1840). В першій статті мова йде про дорогоцінний дар природи – силу людського розуму та його безграничні межі. Автор аналізує, як далеко сягають знання грецьких філософів. Він зазначає, що «філософія є Наука свідомості; а у свідомості, яка, як світло душі нашої, то зосереджується у центрі нашого духу, то входить в коло предметів, що існують поза нами, то підноситься до початку, що все перевищує і що все вміщує, виразно відрізняються три істотних елементи, які означені у філософів наступними іменами: я, не-я і абсолют, і які охоплюють собою все існуюче: я означає суб'єкт, усвідомлюючий людину; не-я – предмети, які усвідомлюють і обмежують свідомість, світ, а абсолют – первісну провину і усвідомлюючого та усвідомлюваного, Бога» [28, с. 133]. Саме на ці основні елементи намагались відповісти грецькі філософи і саме про них йде мова у статті Й. Г. Міхневича. Журнал потрапив до фондів бібліотеки Новоросійського університету з бібліотеки Віленської Академії, про що свідчить печатка на титульній сторінці «Academ. Vilnensis»¹.

У вступній лекції «О достоинстве философии ее действительном бытии, содержании и частях», яку Й. Г. Міхневич читав студентам Рішельєвського ліцею, мова йде про перевагу і цінність філософії як всеосяжної науки, яка намагалася обійняти усю цілісність предметів, дійти до останніх підстав всього існуючого та розкрити глибину нашого духу.

Отже, як бачимо, професори Рішельєвського ліцею творили оригінальні філософські праці, які стали добре знані не тільки в Україні, а й за її межами.

Політико-ідеологічні наслідки революції 1848 року в Західній Європі вплинули й на філософську думку в Україні, яка на той час входила до складу Російської імперії. Царським урядом Росії ставилось питання, чи є корисним викладання філософії при тодішньому розвитку цієї науки німецькими вченими і чи не слід прийняти заходів стосовно забезпечення студентів від мудрувань нових філософських систем? У 50-60 роках XIX ст. в університетах, а Рішельєвський ліцей на той час мав статус вищого навчального закладу, викладання філософії було припинено та замінено викладанням логіки та психології. Функції професури були перекладені на викладачів та вихованців духовних академій. У Рішельєвському ліцеї ця роль випала професору богослов'я Михайлу Павловичу Павловському.

М. П. Павловський (1809-1898) – магістр Київської Духовної Академії, протіерей, законовчитель. У Новоросійський університет прийшов професором богослов'я і пропрацював до 1873 року. З 1850 року викладав психологію й логіку. Викладання вів згідно програми Святійшого Синоду.

В період заснування Новоросійського університету (1865) наука філософія стає спеціалізацією історико-філологічного факультету, а також загальною дисципліною, яка читалась на усіх факультетах. Першим професором, хто читав студентам історію філософії в Новоросійському університеті, був Роберт Васильович Орбінський.

Р. В. Орбінський (1828-1892) – філософ, педагог, фінансист, громадський діяч. З медалью закінчив Головний педагогічний інститут у Санкт-Петербурзі зі званням старшого вчителя (1851) і в тому ж році був призначений на посаду ад'юнкта Рішельєвського ліцею по кафедрі педагогіки, де викладав російську словесність в ліцейській гімназії. З моменту заснування Новоросійського університету, в період з 1865 і до 1876 року, Р. В. Орбінський – професор кафедри історії філософії. Вчений став першим світським викладачем філософії в Одесі після 10-річної перерви, пов'язаної з суворою заборонаю викладати філософію особам, що не мають духовного звання [39, с. 650].

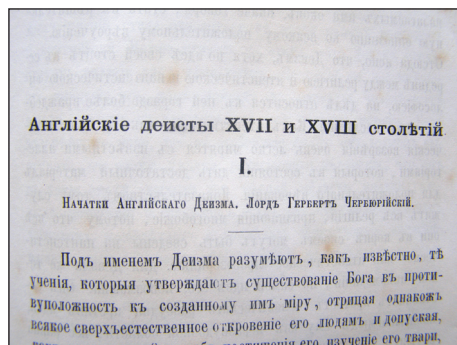
Роберт Васильович чимало сприяв поглибленню філософської освіти в Одесі. Як професійний філософ був добре обізнаний з творами Канта і присвячував цілий рік на їх вивчення зі студентами. Одночасно вивчав праці й інших німецьких філософів, читав курси з історії давньогрецької філософії від Р. Декарта й Ф. Бекона, курс новітньої філософії, особливу увагу звертав на твори О. Конта, Шопенгауера і Гартмана, викладав курси християнської філософії та курс психології. Вчений мав репутацію не просто гарного, а надто талановитого, яскравого педагога й лектора. За відгуками слухачів, умів пояснювати складні питання філософії (наприклад, Канта) настільки глибоко і разом з тим посилено, емоційно і яскраво, що його лекції запам'ятовувалися на все життя. Слухачем його лекцій був відомий історик, краєзнавець, доктор наук, професор, а також випускник Імператорського Новоросійського університету (1869) – Олексій Іванович Маркевич. У своїй книзі «Двадцатипятилетие Императорского Новороссийского университета» він писав: «Багато я чув гарних лекторів у своєму житті, достатньо назвати Ореста Миллера минулого часу, але такого як Р. В. Орбінський ніколи не чув. Дуже спокійно сидячи за кафедрою, не хвилюючись, але дуже виразно та витонченою літературною мовою викладав він свій предмет, жодного разу не запнувшись і ніколи не обмовившись чи поправляючи себе. Закривши очі, ви могли уявити собі, що вам читають наукову статтю» [24, с. 306]. В той же час Р. В. Орбінський був дуже суворим екзаменатором. Наприклад: вивчивши історію філософії по Куно Фішеру або за контекстом, який він давав, можна було розраховувати тільки на посередню оцінку,

а для більш вищої оцінки необхідно було читати праці філософів в оригіналі.

У 1868 році вийшла серйозна його філософська праця – «Английские Деисты XVII и XVIII столетий»². Під Деїзмом, – пише автор, – розуміють вчення, які стверджують існування Бога на противагу створеному їм світу, заперечуючи однак надприродне одкровення його людям та допускаючи як єдиний спосіб осягнення його, вивчення його творіння, тобто природи [35, с. 3-4]. На думку вченого, деїзм представляє протиставлення як пантеїзму, так і атеїзму. Автор пише, що «Деїзм, хоча по ідеї своїй стоїть у середині між релігією і атеїстичною та пантеїстичною філософією, насправді ставиться до неї більш вороже, ніж остання. Як атеїстичні, так і пантеїстичні погляди дуже легко миряться з відомими алегоріями, які в змозі дати достатній матеріал для позитивного вірування. Доказом тому служать усі релігії, що визнають багатобожжя, бо всі вони в корені своєму можуть бути зведені на пантеїстичний або атеїстичний світогляд» [35, с. 4]. Ця праця, що й досі зберігається в Науковій бібліотеці, була надрукована в періодичному виданні «Записки Императорского Новороссийского университета» (1869) загальним обсягом 140 сторінок. У 1873 році Р. В. Орбінський підготував актову промову «Едуард Гартман і його філософія несвідомого». Питання щодо рекомендації її до опублікування неодноразово розглядалося на засіданні Ради університету у 1873 році, оскільки «деякі частини» промови «викликали сумніви з точки зору чинних законів про пресу».

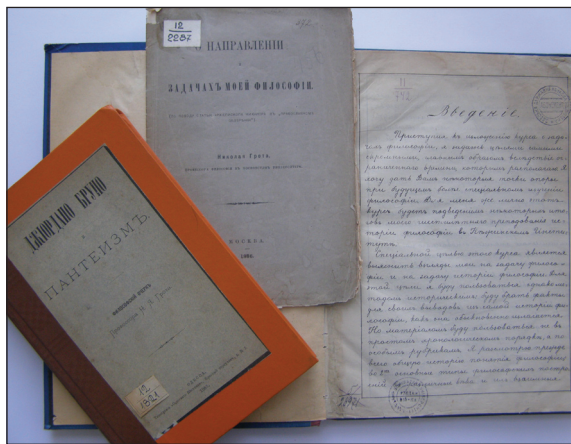
Р. В. Орбінський був відомий як людина яскраво виявлених просвітницьких вільнолюбивих поглядів й широкого кругозору, він вміло поєднував викладання в університеті із директорством у Комерційному училищі та брав активну участь у громадському житті міста. Наприклад, перебуваючи на службі у генерал-губернатора Новоросійського та Бессарабського краю в якості чиновника і знаючи іноземні мови, часто брав участь у переговорах. Вчений був ще й головою кураторської ради Міської жіночої гімназії, секретарем Одеських комітетів торгівлі і мануфактур та Біржового комітету, постійним експертом з питань торгівлі, гласним Одеської міської думи, суддею в університетському суді. Свої праці він друкував в періодичних виданнях «Южный сборник», «Журнал Министерства Народного Просвещения», «Русское слово», «Записки Одесского Общества Истории и Древностей», «Записки Новороссийского университета» та газеті «Одесский вестник». Після того як Р. В. Орбінський звільнився з університету в 1876 році, викладання філософії було покладено на різних викладачів. А саме: історію грецької філософії викладав доцент Л. Ф. Воеводський, філософію Канта знову читав Р. В. Орбінський, а грецьку філософію читав доцент Лебедев. В період з 1880 і по 1883 рік історію стародавньої філософії читав доцент Л. Ф. Воеводський [24, с. 311].

У цей час основна увага приділялась історії грецької філософії, головним чином філософії Платона та Аристотеля. Курс філософії в цілому у Новоросійському університеті викладався з позицій ідеалізму.

Коротку, але яскраву сторінку в розвиток філософської думки в університеті вписав Микола Якович Грот, чий праці, ідеї та виступи нікого не залишали байдужими. Вони завжди активізували думки інших, кликали до пошуків істини.

М. Я. Грот (1852-1899) народився у Гельсінгфорсі у дворянській сім'ї. Переїхавши з родиною до Санкт-Петербургу, закінчив із золотою медаллю Ларінську гімназію та історико-філологічний факультет Петербурзького університету (1875). Протягом року стажувався у Німеччині (Берлін та Страсбург). Сім років викладав у Ніжинському історико-філологічному інституті (1876-1883). Захистив магістерську дисертацію на тему «Психология чувствований в ее истории и главных основах» (1880) та докторську «К вопросу о реформе логики. Опыт новой теории умственных процессов» (1882). У 1883 році Микола Якович був обраний ординарним професором філософії

Новоросійського університету. В одеський період діяльність М. Я. Грота мала великий успіх, він знайомив слухачів з філософією Платона, читав і проводив розбори його діалогів. Переводив, розбирав та пояснював логічні твори Аристотеля. Читав історію грецької філософії, психологію та вів ще деякі спецкурси. Вчений проводив практичні заняття з історії та критики деяких етичних доктрин новітнього часу. Цей період також відзначений величезною творчою активністю, формуванням основного

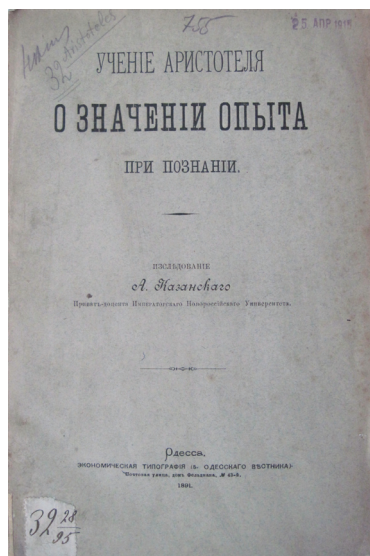
кола проблем і ідей, що набули згодом подальшого розвитку. М. Я. Грот вважається одним із засновників експериментальної психології емоцій, він багато зробив для надання психологічній науці самостійності. Микола Якович брав активну участь в громадському житті, керував філософськими гуртками, був дійсним членом Одеського товариства природознавців, Одеського юридичного товариства, виступав із публічними лекціями, проводив полеміку з колегами-філософами. У статті «Философия в Одессе» Л. М. Сумарокова про М. Я. Грота писала: «Він залишив після себе враження людини до «фанатизму» віруючої в значення філософії, що пристрасно пропагує свої погляди» [42, с. 494]. Як професійний філософ М. Я. Грот формувався під впливом античної філософії. Захоплювався позитивізмом, філософією Г. Спенсера. В одеський період він пориває з позитивізмом і визнає філософію як метафізику – знання про природу світу, про надчуттєву дійсність. Наприклад, у книзі про Дж. Бруно³, яка зберігається у фондах Наукової бібліотеки, він дійшов до ідеї безкінечної свідомості Всесвіту, єдиної, вічної та особистої [38, с. 362]. «Джордано Бруно» – це перша філософська робота вченого, що визначила його подальше філософське світосприйняття. Матеріал викладено у 8-ми розділах і в цілому робота присвячена оцінці значення Дж. Бруно та його спадщини в новій філософії, впливу на філософів XVII ст. та сучасних послідовників. М. Я. Грот намагався згрупувати найважливіші риси в житті та в доктрині Дж. Бруно, що дали можливість виявити загальне значення цього мислителя в ряді представників нової

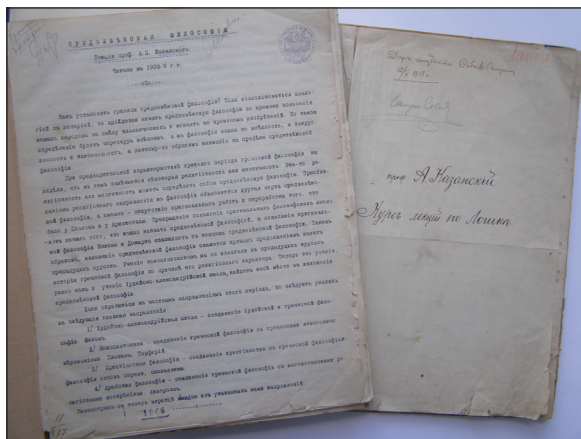
філософії і з'ясувати філософську цінність його системи. Бібліотека ОНУ має ще ряд філософських праць ученого, таких як: «Задачи философии в связи с учением Джордано Бруно» (1885), «О направлении и задачах моей философии» (Москва, 1886), «Очерки философии Платона» (Москва, 1896), «Основные типы философских построений в разные эпохи» («Русское богатство», 1884) та ін. роботи. Одним з найцінніших видань, що зберігається в Науковій бібліотеці, є рукопис курсу лекцій М. Я. Грота «Введение в курс истории философии» загальним обсягом 199 сторінок, виданий способом літографії в Одесі у 1884 році, що на сьогодні є раритетним виданням. Курс лекцій має вступ та дві частини основного тексту. З другої сторінки і до п'ятої – текст відсутній за літографічним браком. У виданні викладені погляди автора на завдання філософії та історії філософії. Для досягнення цієї мети М. Я. Грот користувався історичним методом. Для обґрунтування своїх висновків брав факти із самої історії філософії. Матеріал використовував не в простому хронологічному порядку, а в особливому – за рубриками «Загальна історія поняття філософії» та «Основні типи філософських побудов у ранні епохи», які і стали основною частиною курсу лекцій.

У другій половині 1886 р. М. Я. Грот залишив Новоросійський університет і став ординарним професором Московського університету, де згодом очолив психологічне товариство, яке під його керівництвом перетворилося на один із найбільш жвавих і цікавих інтелектуальних центрів Москви. Вченим було засновано журнал «Вопросы философии и психологии», який виходив в період з 1889 по 1917 роки, де публікувались результати діяльності психологічного товариства, нові переклади світової філософської класики та багато цікавих вітчизняних досліджень, а також праць самого вченого. У фондах Наукової бібліотеки зберігається майже увесь комплект цього журналу, за винятком деяких номерів. Тільки за життя М. Я. Грота до цього видання увійшло понад 65 його статей.

Серед учених-філософів Новоросійського університету слід згадати ім'я заслуженого професора – Олександра Павловича Казанського, який близько 30 років працював у Новоросійському університеті.

О. П. Казанський (1859-?) народився у Москві, навчався у Лазарівському інституті східних мов та на історико-філологічному факультеті Московського університету, який закінчив зі ступенем кандидата і був залишений при університеті для приготування до професорського звання. У 1885 році отримав ступінь магістра філософії і був призначений на посаду приват-доцента Новоросійського університету, де читав курси давньогрецької і середньовічної філософії, філософії нового часу, логіки, психології. Вчений проводив практичні заняття зі студентами. Читав в оригіналі з коментарями діалоги Платона і Аристотеля та взагалі викладання усіх їх філософських доктрин. О. П. Казанський проявляв інтерес до зарубіжної філософії – його цікавили праці У. Гамільтона, довгий час був дослідником вчень Аристотеля. За одеський період вийшли друком декілька філософських робіт, які й досі ретельно зберігаються

в Науковій бібліотеці, а саме: «Философия У. Гамильтона. Очерк по истории английской философии нового времени, преимущественно конца 18-го и первой половины 19-го столетия», яка була надрукована в Записках Новоросійського університету (1908). Окремим виданням вийшла праця «Учение Аристотеля о значении опыта при познании» (1891), де О. П. Казанський проводить дослідження філософських вчень Аристотеля і ставить за мету викласти психологічне, пізнаваль-

не вчення великого філософа. Він аналізує відомі праці давньогрецького філософа – «Фізика» та «Метафізика», «Про молодість і старість», «Про життя та смерть», «Про походження тварин» та ін. Використовує цитати з оригінальних грецьких текстів. Найбільшу увагу автор приділяє поняттю пізнання та його аспектам.

У фондах Наукової бібліотеки є і раритетні видання вченого – це курси лекцій «Средневековая философия» та «Курс лекций по Логике». Лекцію «Средневековая философия» професор О. П. Казанський читав у 1908/1909 академічному році. Видання складається з 44 сторінок машинописного тексту, виданого літографічним способом. На початку доповіді автор визначає межі середньовічної філософії і пояснює, які риси є характерними для її визначення. Автор наголошує, що в середньовічній філософії обов'язково переважає релігійне направлення, яке в свою чергу пояснює другу рису середньовічної філософії – це відсутність філософських шкіл [16, с. 1]. Саме ці визначні категорії і встановлюють межі середньовічної філософії. У лекції вчений зупиняється на основних напрямках цього періоду:

- Іудейсько-александрійська школа – з'єднання іудейської та грецької філософії. Філон та вчення Філона;
- новоплатоніки – поєднання грецької філософії з грецькими язичницьким віруванням. Плотин, Порфірій та їх вчення;
- християнська філософія – з'єднання християнства з грецькою філософією отців церкви, схоластика;
- арабська філософія – поєднання грецької філософії з магометанськими релігійними поглядами. Аввероес.

«Курс лекцій з логіки» – це друга книга, де розглядаються питання про визначення логіки та її відношення до інших наук, про її місце у загальній системі наук. Олександр Павлович зазначає, що дійсним засновником логіки є Аристотель, «... бо він систематично обробив її в найголовніших її частинах» [15, с. 6]. Учений пише: «... у Середньовіччі Аристотелівські логічні твори були відомі тільки по недосконалим перекладам. Вивченням цих перекладів зайнялись деякі із особливо сильних тонких умів свого часу, і в результаті з'явилась зміненна, як було зазначено, Аристотелівська логіка, відносно якої потрібно сказати ще, що хоча вона і справляла враження систематичності, але в той же час була одностороння, абстрактна, і, головне, штучно формальна» [15, с. 7]. Надалі автор веде мову про загальну логіку,

вчення про імена чи терміни, вчення про так звані регулятивні принципи силогізмів та ін. За обсягом курс складається із 40 лекцій і має 133 сторінки машинописного тексту, виданого літографічним способом. З 33 по 36 сторінку текст доповнено рукописом.

У 1914 р. О. П. Казанський переїхав до Москви, де працював приват-доцентом на кафедрі філософії.

Особлива роль в історії розвитку філософії в Новоросійському університеті належить видатному вченому вітчизняної науки, психологу, представнику емпіричного напрямку Миколі Миколайовичу Ланге, який також займався і філософськими проблемами. **М. М. Ланге (1851-1921)** – психолог, філософ і педагог. Заслужений професор (1913), заслужений ординарний професор (1916). Основоположник експериментальної психології. Народився у 1858 році, виховувався у Другій петербурзькій гімназії. Закінчив із золотою медаллю Петербурзький університет (1882). М. М. Ланге більш відомий в науковому колі як психолог, але ж вчений вніс значний вклад і в розвиток філософської думки. Його перша творча робота була написана в галузі філософії: «Философия Лейбница и его отношение к философии Локка».

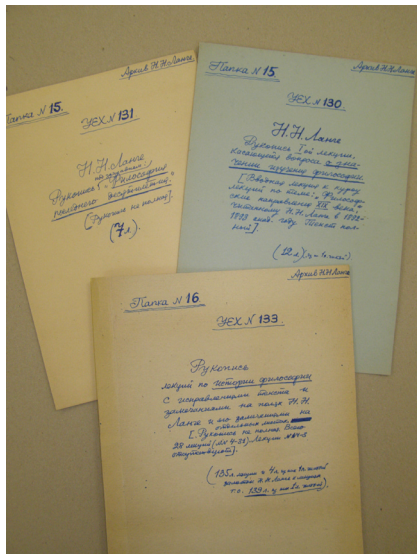
М. М. Ланге стажувався за кордоном, працював у лабораторії професора В. Вундта. Там він надрукував дві роботи, які принесли йому велику популярність. Це – «К теории чувственного внимания и активной апперцепции», та «История нравственных идей XIX века», за яку він отримав ступінь магістра філософії. У 1888 році вчений був призначений приват-доцентом Новоросійського університету по кафедрі історії філософії, де читав курс нової філософії, історії педагогіки, психології, логіки, естетики. Лекції М. М. Ланге відрізнялись науковістю, доступністю і користувались особливим успіхом серед громадськості, їх навіть друкували на сторінках місцевих газет. В одному із номерів газета «Одесский вестник» писала: «Професор Ланге – один з наших кращих лекторів. Він володіє рідкісним умінням викладати найважчі питання абстрактного характеру в красивій і захоплюючій формі» [33, с. 3] .

Перу М. М. Ланге в одеський період належать праці з педагогіки, психології, логіки, а також філософії. На сьогодні у Науковій бібліотеці, а саме у Відділі рідкісних книг та рукописів, зберігається унікальний архів вченого, який може представляти неабиякий інтерес для науковців, в тому числі і для філософів. У 2010 році в результаті сумісного наукового проекту Наукової бібліотеки та кафедри психології Одеського національного університету імені І. І. Мечникова побачила світ монографія за назвою: «Научное наследие Н. Н. Ланге в университетской библиотеке».

Видання віддзеркалює різні аспекти багатосторонньої діяльності професора як психолога, філософа і діяча науки. У книгу увійшли документи із особистого архіву вченого. Складовою частиною видання є і бібліографічний покажчик праць, які зберігаються у фондах Наукової бібліотеки, серед них є і раритетні видання. Відділом рідкісної книги також створено електронний реєстр архіву М. М. Ланге, з яким можна ознайомитись на сайті Наукової бібліо-

теки (http://www.lib.onu.edu.ua/ua/archiv_museum/), де є ряд напрацювань і по філософії. Це такі як: «История философии» – рукопис, «История новой философии» – гектограф, «Великие мыслители XIX в. (И. Кант, Фихте, А. Шопенгауэр, О. Конт, Дж. С. Милль, Г. Спенсер)» – це зібрання вирізок із газети «Одесские новости». Зберігся і рукопис першої філософської праці вченого – «Философия Лейбница и ее отношение к философии Локка» та ін. праці.

Цікавою є праця «Философия последнего десятилетия», де автор порушує важливе питання: «В якому напрямку просувається сучасна філософська думка Європи та Америки та чи можна показати які-небудь загальні характерні риси філософії останнього десятиліття?». Вчений пише: «...важко виділити одне десятиліття із загального історичного потоку та дати йому яку-небудь наукову характеристику. Барвіста різноманітність філософських думок у різних країнах Європи тісно пов'язана з місцевими умовами розвитку розумової культури» [22, с. 1]. Серед архіву М.М. Ланге багато нотатків до лекцій та самі лекції. У фондах НБ ОНУ зберігається «Курс лекций по истории новой философии», які були записані студентками 3-го курсу історико-філологічного факультету Одеських Вищих жіночих курсів у 1907/1908 академічному році. Перед тим, як розпочати курс з вивчення історії філософії, вчений аналізує найважливішу літературу з цього предмета, коментує майже кожную працю та характеризує її автора. Одним із перших серед найвизначніших творів називає «Историю Философии» Куно-Фишера і рекомендує як «...близкий літературний талант автора». Вчений зазначає, що «Куно-Фишер був одним із найбільш видатних германських лекторів, який привертав у свою аудиторію сотні слухачів із усіх кінців світу» [19, с. 4-5]. Другий у списку – Іберверг Фр. (нім. Ueberveg Fr.) та його праця «Нарис історії філософії» (Т. 3.) (нім. «Grundriss der Geschichte der Philosophie»), присвячений історії нової філософії. М.М. Ланге вважає його необхідним довідковим виданням через повноту своїх повідомлень. А книга Фалькенберга «История Новой Философии», на його думку, відрізняється тим, що викладення історії філософії подається не за мислителями, а за проблемами у їх історичному розвитку. Про видатного датського психолога Гефдингга говорить, що він «надає хороші відомості про філософські вчення після Канта», а книга Зібберта (нім. Siebert) «История Новой Философии со времени Гегеля», хоч і не має наукового значення, але важлива як довідкове видання. Натомість зазначає, що «російська оригінальна література бідна», але звертає увагу слухачів на неперевершений нарис про філософію Берклі професора Казанського університету А. І. Смирнова та його праця «История Английской этики», нагадує і про свою роботу – «История нравственных идей 19 века» [19, с. 5].

Свої лекції вчений подавав згідно з періодизацією. Спочатку надавав характеристику філософії Ренесансу, потім його завданням було відстежити історію філософії XVII-XVIII ст., коли паралельно розвивались два напрямки нової філософії: емпіричний і раціоналістичний. І третій період – філософські системи XIX ст.,

визначений, як філософія після Канта. До книги увійшла 51 лекція, загалом це склало 202 сторінки машинописного тексту. Протягом усього курсу лекцій містяться численні дописки, написані рукою М. М. Ланге.

У фондах бібліотеки зберігається «Курс логіки», записаний також слухачками історичного відділення Одеських жіночих курсів на 1904/1905 роки. Це – машинописний текст, розміщений на 72 сторінках і виданий літографічним способом. Курс складався з 21 лекції. Лекція

починалася з розмови про філософію і про її тогочасну організацію в університетах. Вона охоплювала психологію, логіку та історію філософії – стародавньої та нової. М. М. Ланге зазначає, що «При викладенні курсу логіки ми входимо в галузь філософії, тому що психологія тепер все більше виділяється в самостійну та природничу науку, логіка ж завжди була і буде інтегральною частиною філософії» [20, с. 1].

Книга «Логіка» складається з двох частин і містить 22 лекції загальним обсягом 62 сторінки. Перша частина – «Аналитическая или анализ суждений», друга – «Нормативная или собственно логическая». Остання лекція виявляє, за яких умов судження досягає істинності і має логічну цінність.

Протягом усього тексту у цих книгах ми спостерігаємо внесені додатки, які були зроблені власноруч професором М. М. Ланге, завдяки яким можна зробити висновок, що кожна сторінка тексту ретельно перевірялась автором, майже скрізь є примітка автора – «Печать разрешаю. Н. Ланге» – останній запис було зроблено 12 лютого 1905 року.

М. М. Ланге належав до неокантівської філософської традиції, російського індивідуалізму. Вчений був першим в Росії, хто здійснив переклад «Первой аналитики» Аристотеля (1894). Микола Миколайович дотримувався ліберальних політичних поглядів. Був прихильником революції.

Маловідомим широкому загалу є ім'я **Івана Михайловича Малініна**, який став приват-доцентом історико-філологічного факультету Новоросійського університету в 1913 році, а потім магістрантом. Він читав курс вступу до філософії за Корнеліусом, Мессером, Лоським, Кюльпе, Паульсеном, Вундтом. Викладав логіку за творами Джона Стюарта Мілля, Зігварда, Джевонса. У своїх поглядах вчений наполягав на психологічних засадах логіки, користувався працями Платона, Канта. На жаль, бібліотека університету не містить у своїх фондах робіт І. М. Малініна, а інформація про нього, що міститься лише у бібліотечному архіві «Матеріали до біографій вчених та співробітників Одеського (Новоросійського) університету», губиться після 1918 року.

Імена багатьох вчених замовчувались у радянський період, і лише сьогодні є можливим віднайти інформацію про них та їх внесок у розвиток філософської науки. **Михайло Іванович Гордієвський (1885–1938)** був пов'язаний з Одесою та університетом недовго, проте залишив після себе вагомий слід. Син священика, він закінчив Київську духовну семінарію, згодом навчався на історико-філологічному

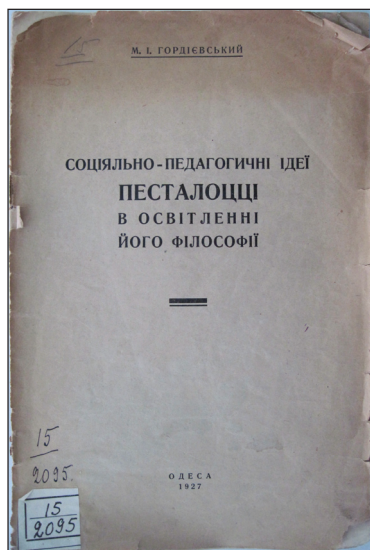
факультеті Юр'ївського університету, звідки був переведений на той же курс до Новоросійського університету. Закінчивши університет у 1910 році з дипломом першого ступеня, М. І. Гордієвський був залишений при кафедрі філософії для підготовки до професорського звання. Його науковим керівником був М. М. Ланге і саме він наполіг на тому, щоб робота Гордієвського про Іммануїла Канта «Критический разбор двух первых антиномий Канта» (Одесса, 1910) була видана окремим виданням. Приват-доцентом та магістрантом Новоросійського університету М. І. Гордієвський став у 1915 році після того, як склав іспити на старшого магістра філософії. У той же час він викладав історію в реальній школі та в Жіночій гімназії м. Одеси. Після того, як професор О. П. Казанський виїхав до Москви, його місце в університеті зайняв М. І. Гордієвський і майже одразу йому було доручено викладати курс та практичні заняття з філософії. Згодом — вже в 1919 році — він став доцентом по кафедрі фі-

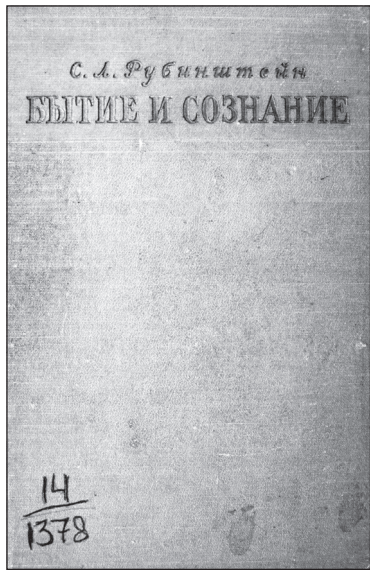
лософії, при цьому викладаючи ще й на Одеських вищих жіночих курсах. Окрім філософії, М. І. Гордієвський також читав лекції з логіки та педагогіки на словесному та історичному відділеннях. Саме педагогіка стала предметом подальших наукових досліджень вченого («Соціально-педагогічні ідеї Песталоцці в освітленні його філософії» (Одеса, 1927), «Радянська ювілейна література про Песталоцці. Критичний огляд» (Одеса, 1928), «Література з історії педагогіки за 10 років революції» (Одеса, 1929). Соціально-політичні події 1917–1918 років наклали відбиток на подальше життя молодого вченого. У часописі «Українське слово» в Одесі він друкував свої праці. Був членом української партії соціалістів-демократів, а у 1917 році став кандидатом у депутати Установчих зборів по Херсонському округу. Входив до складу редакції газети «Боротьба». У 1918 році примкнув до Української партії есерів та став її лідером, проте 1925 року залишив партію. Із реорганізацією системи освіти та Одеського університету М. І. Гордієвському довелося викладати одразу у трьох навчальних закладах — Інституті народного господарства, в Гуманітарно-суспільному інституті та в Інституті народної освіти. Одна із визначних його праць — «К вопросу о социальной педагогике Платона» — була надрукована у «Вчених записках вищої школи», що вийшли друком завдяки зусиллям М. І. Гордієвського та його колег. У цій роботі він зазначає, що Р. Пельман, який займався вивченням громадсько-політичного світобачення Платона, є необ'єктивним: «з платонівських діалогів він приводить тільки ті місця, які, як йому здається, підтверджують його точку зору, абсолютно обходячи увагою ті численні вказівки джерел, які йдуть в розріз з його власною теорією» [4, с. 91]. Сам же М. Гордієвський, спираючись на працю Платона «Політія», торкається таких питань як успадкування здібностей дітьми від батьків: «не будучи викликано необхідністю, залучення до суспільного виховання дітей осіб, які належать до третього стану, в той же час спричинило б дуже небажані наслідки для держави»

[4, с. 92]. У статті Гордієвський погоджується, що проблема загального виховання у Платона вирішується неоднозначно, проте погоджується із перевагою суспільного виховання над родинним.

Вже у 1923 році він увійшов до правління нещодавно відкритого Одеського Будинку вчених, а згодом організував та очолив першу наукову секцію Будинку вчених – Одеське наукове товариство при Всеукраїнській Академії наук. На засіданнях вчений виступав із доповідями, серед яких – «Філософські підвалини педагогіки Г. Песталоцці», «Педагогічні погляди Дьюї», «Наукова й громадсько-педагогічна діяльність професора М. М. Ланге». Виступав М. І. Гордієвський також на засіданнях Одеського бібліографічного товариства університету та друкувався у його «Записках». Наприкінці 20-х років у сфері освіти відбулися значні зміни. Після створення Одеського державного університету він зайняв посаду професора кафедри історії стародавнього світу. Працювати ставало все важче, філософських ідей М. І. Гордієвський вже не торкався, а історична наука була підпорядкована новій ідеології. Вчений був заарештований у 1938 році разом із професором-економістом М. Є. Слабченко, його звинуватили у створенні підпільного союзу визволення України і в день арешту розстріляли. Репресована була і родина вченого. Оглядаючи науковий шлях М. І. Гордієвського, бачимо, що на самому початку його становлення як науковця філософські ідеї були провідними для нього, а згодом, хоч вивчення філософії було заборонено, йому все ж таки вдалося вплітати її засади в педагогіку та історію. У фондах Наукової бібліотеки зберігається лише 6 книг М. І. Гордієвського. Одна з них – «Соціально-педагогічні ідеї Песталоцці в освітленні його філософії» (1927) – знайомить читача з історією розвитку соціальної педагогіки. М. І. Гордієвський намагається поглянути на педагога Песталоцці не як на автодидакта, а як на постановника важливих педагогічних проблем, противника новогуманістичної педагогіки. Автор наводить приклади впливу попередників на діяльність Песталоцці, вказує, яка література сформувала світогляд великого педагога. Розкриваючи його професійні погляди, Гордієвський ототожнює їх із тогочасними реаліями життя.

Прихильник ідей гуманізму, співвідношення добра і зла, синтезу людських почуттів **Сергій Леонідович Рубінштейн (1889–1960)** був вихованцем Рішельєвської гімназії в Одесі, проте отримувати освіту в Новоросійському університеті не став – поїхав до Німеччини. В Одесі, ще до від'їзду, С. Л. Рубінштейн в певних колах познайомився з марксизмом, згодом він став вивчати соціально-філософські та політекономічні праці К. Маркса. Отримавши філософську освіту на філософському факультеті Марбурзького університету та захистивши докторську дисертацію «Вивчення проблеми методу» у 1913 році, він відмовився від пропозиції обійняти посаду професора кафедри філософії одного з університетів Європи і повернувся до Одеси. Починав свій шлях науковця С. Л. Рубінштейн із викладання в гімназіях логіки, психології, філософії. У 1919 році він зайняв посаду приват-доцента ка-

федри філософії історико-філологічного факультету Новоросійського університету. Після смерті М. М. Ланге у 1921 році, С. Л. Рубінштейн був обраний професором та завідуючим кафедрою психології Інституту народної освіти. Читав лекції з логіки, теорії відносності, теорії мистецтва, історії філософії, вів семінар з методології соціальних наук. Паралельно викладав в педогогічному інституті, відкритому в Одесі. Ідея «самодетермінації» або «самодіяльності» як характеристика специфіки суб'єкта, що була розроблена С. Л. Рубінштейном в Одесі, стала новою у філософсько-психологічній думці та лягла в основу опублікованої у 1922 році статті «Принцип творчої самодіяльності». У тому ж році вчений стає директором Одеської центральної наукової бібліотеки (колишньої бібліотеки Новоросійського університету). В цей час він займається написанням робіт з філософії та психології, проте публікувати їх не наважується. За С. Л. Рубінштейном, голо-

вні принципи психологічного дослідження базуються на філософських засадах і мають в основі поєднання свідомості та діяльності. На основі цих принципів він створив філософсько-психологічну концепцію людини та її психіки, теорію мислення як діяльності та як процесу. Саме мисленню присвячено чимало робіт вченого: «О мышлении и путях его исследования» (Москва, 1958), «Процесс мышления и закономерности анализа, синтеза и обобщения» (Москва, 1960). Остання є публікацією першої серії проведених у секторі психології Інституту філософії АН СРСР досліджень мислення та є доповненням попередньої. В ході досліджень автор аналізував глибинний процес мислення, що є аналізом та синтезом, абстракцією та узагальненням. В результаті цих досліджень був розроблений специфічний метод, що широко використовувався вченими-наступниками. Цікавою є ще одна робота вченого, – «Бытие и сознание» (Москва, 1957) де вчений висвітлює одну з найважливіших проблем філософської думки – питання про природу психічного, свідомості та їх відношення до буття, до матеріального світу. Автор розглядає ряд основних питань теорії пізнання – про ідеальне та матеріальне, про суб'єктивне та об'єктивне. В рішенні ряду важливих проблем, що піднімаються у цій праці, центральне місце посідає діалектико-матеріалістичне розуміння детермінізму.

Слід також звернути увагу на те, що в Новоросійському університеті досить активно вивчалось богослов'я. **Георгій Васильович Флоровський (1893–1979)** – один з найвизначніших представників філософської думки ХХ ст., богослов, філософ, візантолог. Син одеського протоієрея, ректора Одеської семінарії, він був вихованцем історико-філологічного факультету Новоросійського університету. В період навчання вивчав не лише літературу та філософію, а й математику, фізику, хімію, біологію. Першою публікацією Г. В. Флоровського став огляд «Новые книги о Владимире Соловьеве» (1912). У 1916 році він склав іспити та був залишений при кафедрі філософії та психології університету. І це не дивно, адже у 1913 році його курсова робота з класичної філології «Миф об Амфитрионе в древней и новой драме» була відзначена срібною медаллю, а у 1916 році за роботу з логіки «Кри-

тический обзор современных учений об умозаключениях» його було нагороджено золотою медаллю. Період революції не завадив йому у 1918-1919 роках отримати ступінь магістра філософії, та після двох відкритих лекцій його було прийнято у приват-доценти Новоросійського університету. У той же час він викладав історію в середній школі, логіку – на педагогічних курсах, а для університету розробив курс «Логіка наук про природу». У 1920 році Г. В. Флоровському довелося емігрувати до Болгарії, і хоча на цьому його тісний зв'язок з Одесою переривається, йому вдалося залишити після себе чималу спадщину. На жаль, більша частина робіт, що їх залишив після себе вчений-богослов, була видана за кордоном і так там і лишилася. Наукова бібліотека має у своїх фондах працю 1912 року «Из прошлого русской мысли», і це єдиний примірник у бібліотеці, що був виданий у ті роки. У книзі Г. В. Флоровський намагається дослідити етапи становлення вітчизняної філософської думки, тісно пов'язавши їх із розвитком політичної самосвідомості російського суспільства. Він привертає увагу до слов'янофільства, посиляючись на відомих вчених минулого: М. О. Бердяєва, В. С. Соловйова, І. С. Тургенева, О. С. Хомякова. Вчений робить такий висновок: «Люди керуються своїми переконаннями, отже потрібно діяти на переконання, переконати людей у істині. Ось яка мета філософії – вчити людей в релігійній істині розуму, здатний переродити, справити життя...» [45, с. 14]. Такі перевидані роботи як «Восточные отцы V-VIII веков» (Москва, 1992), «Жил ли Христос?» (Москва, 1991), «Пути русского богословия» (Вильнюс, 1991) наявні в фондах Наукової бібліотеки. Та незважаючи на це, Г. В. Флоровський залишається найвідомішим філософом серед випускників цієї спеціалізації університету. Щорічно в Одеському національному університеті проводяться Студентські наукові читання пам'яті Георгія Флоровського, а з 2001 року вони стали Всеукраїнською конференцією студентів-філософів. На честь Г. В. Флоровського у травні 2009 року було відкрито Науково-дослідний та освітній центр, основна робота якого полягає у дослідженні творчої спадщини ученого. Вивчаються не лише праці вченого, але й ті проблеми та теми, які він окреслював в своїх роботах. Це, насамперед, російська релігійно-філософська традиція. Центр також ставить за мету вивчення, популяризацію та розвиток досліджень в області візантології, що проводились у Новоросійському університеті. Співпрацюючи із Науковою бібліотекою Одеського університету, центр проводить засідання, що, як правило, супроводжуються книжковими виставками.

Із зміною влади після Жовтневої революції вивчення гуманітарних наук у вищих навчальних закладах зазнало значних змін. У 1928 році в Одесі було затверджено кафедру марксизму-ленінізму, із сфери освіти поступово витіснялась філософія, а на зміну їй приходили історичний матеріалізм, атеїзм та марксизм, філософська наука ставала все більш політизованою: «Нові учбові дисципліни: історія класової боротьби, основи ленінізму, історичний матеріалізм, – у вузах міста читають люди нової формації, переважно практики революційної боротьби» [42, с. 507].

Кафедру філософії в Одеському університеті очолював **Борис Мойсейович Меламед**, який за «помилки у керівництві кафедрою» 1938 році був заарештований та у 1939 висланий на п'ять років до виправничо-трудоих таборів. Згодом він був реабілітований та знов повернувся до університету, де читав історію філософії, а пізніше ще й був нагороджений медаллю «За трудову відмінність». Проте в Науковій бібліотеці зберігається лише праця Б. М. Меламеда «О вере в бессмертие души и загробную жизнь» (Одесса, 1960). В ній автор розглядає людську душу та тіло, стверджуючи неможливість існування душі як чогось відокремленого та не-

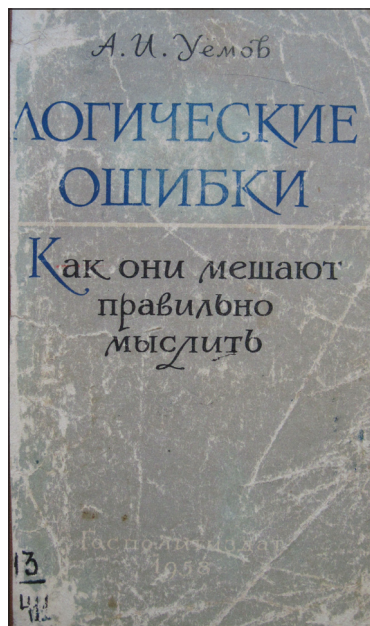
матеріального. Він наводить різні гіпотези, що дозволяють людству вірити у існування раю та пекла, наводить наукові обґрунтування того, що церква, на його думку, помиляється та стверджує, що віра людей у потойбічне життя робить легшим їх існування: «Релігія начебто знімає страх смерті, дає розраду, обіцяє безсмертя, без віри в загробне життя людині неможливо було б миритися з швидкоплинністю життя, з її негараздами» [25, с. 33]. У Науковій бібліотеці також зберігаються і статті з марксистського релятивізму, які читались на наукових сесіях.

У післявоєнні роки кафедру очолював **Самуїл Якович Коган (1902-1977)**. Він читав курс вступу до мовознавства на філологічному факультеті. На початку 30-х років він завідував кафедрою марксизму-ленізму в медичному інституті. У 1932 році співробітники кафедри звинуватили його в симпатіях до «троцькізму» і С. Я. Когана було звільнено. Довелося йому пережити й звинувачення в космополітизмі через цікавість до «іноземців» – Платона, Спінози, Канта. Проте, після кількох років викладання математики на курсах, йому пощастило потрапити до аспірантури Одеського університету, де керівником його був відомий професор-філолог Б. В. Варнеке. У 1943 році він захистив дисертацію «Теория языка В. Гумбольдта», знаходячись разом із евакуйованим університетом у м. Байрам-Алі. Того ж року його було призначено на посаду доцента кафедри філософії. Незважаючи на те, що С. Я. Коган отримав філологічну освіту, йому вдавалося виконувати свої обов'язки на належному рівні. У 1946 році він став завідуючим кафедри, а в 1947 році в Інституті філософії АН СРСР пройшла дискусія з історії філософії, присвячена виходу книги Г. Ф. Александрова «История западноевропейской философии». Ця дискусія стала поштовхом до «викорінення залишків преклоніння перед буржуазною філософією». Нелегкі часи настали для С. Я. Когана – у 1948 році його зняли з посади завідуючого кафедри. Надалі він намагався не проявляти колишньої активності у публічних виступах. Та, навіть будучи доцентом, йому вдалося виховати цілу плеяду одеських науковців: З. В. Першину, І. М. Попову, І. Я. Матковську, В. В. Москаленко. У фондах Наукової бібліотеки можна знайти статті, читані С. Я. Коганом на наукових конференціях: «К вопросу о специфике проявления законов диалектики в развитии социалистического общества» (1955), «О формировании способностей и талантов в социалистическом обществе» (1960), «Об истолковании некоторых свойств языка в гносеологии неопозитивизма» (1961), але фундаментальних праць немає. Наукові інтереси С. Я. Когана торкалися, насамперед, проблем мови, мовлення, мислення та їх співвідношення, а отже, і гносеологічних, тобто, пізнавальних проблем. Він був прихильником позитивізму та чималу увагу приділяв соціальній філософії.

У 1954-1956 роках кафедру очолював І. І. Підгрушний, у 1957-1963 роках – доцент М. Є. Овандер.

Із середини 60-х до середини 70-х років ХХ ст. кафедра філософії переживала піднесення. У 1964 році, після смерті завідуючого кафедрою філософії Одеського університету М. Є. Овандера, на його місце прийшов **Авенір Іванович Уйомов (1928)**. Він щойно захистив докторську дисертацію «Вещи, свойства, отношения и теория выводов по аналогии», і, будучи науковцем із новим для Одеси світобаченням, зміг привнести багато нового для кола одеських філософів. Навколо кафедри були організовані філософські гуртки, семінари, спеціалізації, студентське філософське товариство, що згодом досягло популярності у місті. А. І. Уйомов – послідовник наукової школи професора В. Ф. Асмуса. Він розвивав параметричну загальну теорію систем, досліджував її застосування у різних науках, засну-

вав теорію висновків за аналогією, концепцію емпіричного реалізму, «мови тернарного опису». За спогадами учнів А. І. Уйомова, саме з його появою в університеті почався процес відродження філософії в Одесі. Для нього важливими були набуті знання із різних наук, у тому числі з природничих. Філософський студентський клуб, заснований А. І. Уйомовим, запрошував усіх бажаючих відвідати дискусії, що проходили часто у театралізований та гумористичній формі. Цей клуб породив наступне покоління філософів. З 1973 року А. І. Уйомов завідував відділом теорії управління та системного аналізу в Одеському відділі Інституту економіки АН України. З 1996 року вчений є професором філософського факультету Одеського університету. А. І. Уйомов заснував та очолив Одеське філософське товариство, є лідером філософської школи – однієї з трьох філософських шкіл, що існували ще за часів СРСР. Він є автором близько 500 наукових робіт з філософії, логіки та методології. Серед праць А. І. Уйомова, що містяться у фондах Наукової бібліотеки Одеського

університету, переважно праці з логіки: «Логические ошибки. Как они мешают правильно мыслить» (Москва, 1958), «Задачи и упражнения по логике» (Москва, 1961), «Логические основы метода моделирования» (Москва, 1971), «Основы практической логики с задачами и упражнениями» (Одесса, 1997). У книзі «Логические ошибки. Как они мешают правильно мыслить» описані види логічних помилок, їх сутність та причина виникнення. Автор наводить різні приклади із повсякденного життя, де проілюстровані логічні помилки, та показаний метод їх усунення. А. І. Уйомов також приділив увагу логічним формам думок та вказав, як не допустити логічні помилки у думках різної форми.

У 1977 році кафедру було перейменовано на кафедру філософії гуманітарних факультетів і з цього року до 1981 нею керувала І. М. Попова.

Філософське відділення на базі кафедри філософії природничих факультетів було започатковане 1995 року. Наступного року кафедра філософії у складі Інституту соціальних наук та кафедра філософії природничих факультетів об'єдналися.

Філософський факультет Одеського національного університету як самостійна структурна одиниця був створений 6 жовтня 2000 року на базі філософського відділення ІСН. На півдні та сході України це була перша відкрита спеціальність «Філософія» серед університетів. Під час створення до нього була приєднана кафедра філософії основ загальногуманітарного знання філологічного факультету. У 2002 році була ліцензована друга спеціальність факультету – «Культурологія». До складу факультету входять три кафедри: кафедра філософії природничих факультетів, кафедра філософії і основ загальногуманітарного знання та кафедра культурології. На факультеті працюють 5 науково-дослідних центрів: Центр логічних і системних досліджень (керівник – професор А. І. Уйомов), Центр дослідження культури ім. С. Балея, Центр філософських проблем сучасного гуманітарного знання (керівник – професор І. Я. Матковська), Центр компаративістських досліджень

релігії (керівник – Е. І. Мартинюк) та Центр дослідження німецької філософії (керівник – С. Г. Секундант). Спільно із Інститутом філософії, логіки та соціології Львівського філософського товариства філософський факультет Одеського національного університету видає періодичний збірник «Філософські пошуки», а спільно із філологічним факультетом та міським науковим товариством «Одеська гуманітарна традиція» – збірник «Докса». Спільний проект факультету з Одеською богословською семінарією та фондом «Світсько-церковної згоди» приніс успіх у 2002 році та отримав грант. Окрім того, завдяки активній роботі філософського факультету та його співробітництву з різними організаціями, у тому числі міжнародними, філософія в Одесі знов переживає злет.

Отже, у XXI ст. знову відроджуються філософські традиції Одеського (Новоросійського) університету, які було започатковано ще століття тому. Сьогодні зростає інтерес вчених до недослідженої спадщини минулих літ, забуті імена знов стають актуальними. Наукова бібліотека університету імені І. І. Мечникова, яка зберігає безліч філософських робіт своїх вчених-філософів, стане у нагоді кожному, хто цікавиться розвитком філософських традицій в нашому регіоні.

Примітки

¹Віленська академія – це перша католицька школа університетського рівня, яка була заснована у 1579 році у місті Вільно. Школа мала гуманітарний напрямок, з богословським, філософським та юридичним факультетами і латинською мовою навчання. Віленська бібліотека академії на той час була визначним книгозховищем Східної Європи. Після закриття Віленського університету у зв'язку з придушенням польського повстання, на базі університету було засновано Медико-хірургічну і Духовну академії. У 1843 році значна частина літератури з бібліотеки Віленської Медико-хірургічної академії потрапила до Рішельєвського ліцею (докладніше див. статтю Алексєєнко М. В., в цьому випуску).

²Деїзм розвинувся насамперед у Великобританії у XVII ст. Родоначальником деїзму вважається філософ лорд Герберт Черберрійський, що розвинув ідею релігії розуму.

³Джордано Бруно – італійський священик, монах, філософ і поет. За своїм світосприйняттям був пантеїстом. Він ввів в ідею про нескінченність Всесвіту, про безліч заселених світів та переселення душ. За свої переконання був визнаний єретиком та спалений на вогні Інквізицією.

Список використаної літератури:

1. Абульханова-Славская К. А. Философско-психологическая концепция С. Л. Рубинштейна / К. А. Абульханова-Славская, А. В. Брушлинский. – М. : Наука, 1983. – 243 с.
2. Бойправ М. Д. Наукова спадщина і сучасна психологія / М. Д. Бойправ. – Ніжин, 2009. – 182 с.
3. Випускники Одеського (Новоросійського) університету : енцикл. словн. Вип. 1. / упоряд. : М. О. Подрезова, В. П. Пружина, В. В. Самодурова ; відп. ред. В. А. Сминтина ; заст. відп. ред. М. О. Подрезова ; ОНУ ім. І. І. Мечникова, Наук. б-ка. – Одеса : Астропринт, 2005. – 264 с.
4. Гордиевский М. И. К вопросу о социальной педагогике Платона / М. И. Гордиевский // Ученые записки высшей школы г. Одессы. – 1922. – Т. 2. – С. 91-96.
5. Гордиевский М. И. Критический разбор двух первых антиномий Канта / М. И. Гордиевский. – Одесса : тип. «Техник», 1910. – 86 с.
6. Гордієвський М. І. Соціально-педагогічні ідеї Песталотці в освітленні його філософії / М. І. Гордієвський. – Одеса, 1927. – 22 с.
7. Гребенник Г. Кафедра или веселые ребята / Геннадий Гребенник // Одеський університет. – 1995. – (№ 22–23) 18 жовт. – С. 5.
8. Гребенник Г. Учитель философии / Геннадий Гребенник // Одеський університет. – 1995. – № 6–9 (12 трав.). – С. 12.

9. Гребенник Г. Учитель философии : продолжение / Геннадий Гребенник // Одеський університет. – 1995. – № 14–17 (28 черв.). – С. 13.
10. Грот Н. Я. Введение в курс истории философии : лекции проф. Новорос. ун-та Н. Я. Грота / Николай Яковлевич Грот. – Одесса : тип. В. Кирхнер, 1884. – 199 с.
11. Грот Н. Я. Джордано Бруно и пантеизм : филос. очерк / Николай Яковлевич Грот. – Одесса : тип. «Одес. вестн.», 1885. – 86 с.
12. Зеленецкий К. П. Опыт исследования некоторых теоретических вопросов / К. П. Зеленецкий. – М. : Унив. тип., 1835-1836. – 266 с.
13. Зеленецкий К. П. Система и содержание философского языкоучения с приложением к языку русско-му : консп. чтений / К. П. Зеленецкий. – СПб : тип. Имп. Рос. Акад., 1841. – 56 с.
14. Історія Одеського університету (1865–2000) / Л. О. Ануфрієв, С. О. Аппатов, Ю. О. Амброз [та ін.] ; гол. ред. В. А. Сминтина. – Одеса : Астропринт, 2000. – 226 с.
15. Казанский А. П. Курс лекций по логике / Александр Павлович Казанский. – [Одесса?], [б. м.]. – 133 с.
16. Казанский А. П. Средневековая философия : лекции, читанные в 1908-1909 гг. / Александр Павлович Казанский. – [Одесса?, 1909?]. – 44 с.
17. Казанский А. П. Учение Аристотеля о значении опыта при познании / Александр Павлович Казанский. – Одесса, 1891. – 415 с.
18. Казанский А. П. Философия У. Гамильтона. Очерк по истории английской философии нового времени, преимущественно конца 18-го и первой половины 19-го столетия / Александр Павлович Казанский // Зап. Новорос. ун-та. – 1908. – Т. 3. – С. 1-128.
19. Ланге Н. Н. Курс истории новой философии, составленный слушательницами 3-го курса историко-филологического факультета / под ред. Н. Н. Ланге 1907/1908. – Одесса, [1908?] – 202 с.
20. Ланге Н. Н. Курс логики, составленный слушательницами исторического отделения Одесских женских педагогических курсов на 1904/1905 академический год / под ред. Н. Н. Ланге. – Одесса : литогр. И. Апостолова, 1904. – 72 с.
21. Ланге Н. Н. Логика / Н. Н. Ланге. – [Одесса?], [б. г.]. – 62 с.
22. Ланге Н. Н. Философия последнего десятилетия / Н. Н. Ланге. – 7 л. (рукопис).
23. Ленц Н. Учебно-воспитательные заведения, из которых образовался Ришельевский лицей 1804-1817 / Ленц Н. – Одесса : Экономическая тип., 1903. – 386 с.
24. Маркевич А. В. Двадцатипятилетие Императорского Новороссийского Университета : историческая записка / А. В. Маркевич // Зап. Имп. Новорос. ун-та. – 1890. – Т. 53. – С. 305-316.
25. Меламед Б. О вере в бессмертие души и загробную жизнь / Б. Меламед. – Одесса, 1960. – 38 с.
26. Михневич И. Г. Исторический Обзор сорокалетия Ришельевского лицея, с 1817 по 1857 г. / сост. Иосиф Георгиевич Михневич. – Одесса : тип. «Л. Нитче», 1857. – 201 с.
27. Михневич И. Г. О достоинстве философии, ее действительном бытии содержании и частях / Иосиф Георгиевич Михневич // ЖМНП. – 1840. – Ч. 25, 2 отд. – С. 111-131.
28. Михневич И. Г. Об успехах греческих философов, в теоретическом и практическом отношениях / И. Г. Михневич // ЖМНП. – 1839. – Ч. 24, 2 отд. – С. 129-166.
29. Научное наследие Н. Н. Ланге в университетской библиотеке : монография / В. И. Подшивалкина, Р. Н. Свиначенко, Е. В. Полевщикова ; авт.-сост. : М. В. Алексеенко, Е. В. Бережок, О. Л. Ляшенко [и др.] ; науч. ред. В. И. Подшивалкина ; отв. ред. М. А. Подрезова ; библиогр. ред. В. В. Самодурова ; ОНУ им. И. И. Мечникова. – Одесса : Астропринт, 2010. – 352 с. – (Сер. «Развитие науки в Одесском (Новороссийском) университете» ; вып. : Психология).
30. [Некрологическое известие] // Одесский вестник. – 1843. – № 69 (28 авг.) – С. 329.
31. Обзорение преподавания наук в ИНУ. – Одесса, 1865-1869; 1885-1896; 1897-1900-1915.
32. Обзорение преподавания наук в Ришельевском лицее. – Одесса, 1838; 1843, 1844; 1857.
33. [Объявление о лекции Н. Н. Ланге] // Одесские вестник. – 1892. – № 50 (23 февр.) – С. 3.
34. Одесский университет. – 1995. – 7 черв. – С. 4.
35. Орбинский Р. В. Английские Деисты XVII и XVIII столетий / Роберт Васильевич Орбинский // Зап. Имп. Новорос. ун-та. – Одесса : тип. П. Францова, 1868. – Т. 3, вып. 1. – 142 с.
36. Очерки развития науки в Одессе / В. М. Адамян, Л. А. Алексеева, Ю. А. Амброз [и др.]. – Одесса : НАН Украины. Южный науч. центр, 1995. – 576 с.
37. Плесская-Зебольд Э. Г. Одесские немцы 1803-1920 / Э. Г. Плесская-Зебольд. – Одесса, 1999. – 520 с.

38. Професори Одеського (Новоросійського) університету : біогр. словн. : в 4-х т. / відп. ред. В. А. Сминтина ; ОНУ ім. І. І. Мечникова, Наук. б-ка. – 2-е вид., доп. – Одеса : Астропринт, 2005. – Т. 1 : Ректори. – 2005. – 124 с. ; Т. 2. – 2005. – 509 с. ; Т. 3. – 2005. – 597 с. ; Т. 4. – 2005. – 629 с.
39. Роберт Васильевич Орбинский // Исторический вестник. – 1893. – № 2-3. – С. 650 (Смесь).
40. Рубинштейн С. Л. О мышлении и путях его исследования / Сергей Леонидович Рубинштейн. – М. : изд. Акад. наук СССР, 1958. – 147 с.
41. Русская философия : словарь / под общ. ред. М. А. Маслина. – М. : Республика, 1995. – 655 с.
42. Сумарокова Л. Н. Философия в Одессе / Л. Н. Сумарокова // Очерки развития науки в Одессе / В. М. Адамян, Л. А. Алексеева, Ю. А. Амброз [и др.]. – Одесса : Титул, 1995. – С. 491-52.
43. Уемов А. И. Логические ошибки : как они мешают правильно мыслить / Авенир Иванович Уемов. – М. : Гос. изд-во полит. лит., 1958. – 118 с.
44. Философское отделение в университете // Одеський університет. – 1995. – № 10-13 (7 черв.). – С. 4.
45. Флоровский Г. В. Из пришлого русской мысли / Г. В. Флоровский. – Одесса, 1912. – 22 с.
46. Чижевський Д. Нариси з історії філософії на Україні / Д. Чижевський. – Вид. 2-е. – Мюнхен, 1983. – 175 с. – (Сер. «Монографії» ; ч. 34.).
47. Шеллинг Ф. Введение в умозрительную физику / Ф. Шеллинг ; пер. с нем. Николай Курляндцев. – Одесса : Гор. тип., 1833. – 63 с.
48. Шуберт Г. Главные черты космологии / Г. Шуберт ; пер. с нем. Николай Курляндцев. – Одесса : Гор. тип., 1834. – 121 с.

Надійшла 20.11.201

А. П. Бахчиванжи,

зав. інформаційно-бібліографічним відділом

Научної бібліотеки Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
ул. Преображенская, 24, г. Одесса, 65082, Украина

В. С. Елпатьевская,

ведущий библиограф

Научной библиотеки Одесского национального университета имени И. И. Мечникова
ул. Преображенская, 24, г. Одесса, 65082, Украина

**К ИСТОРИИ ИЗУЧЕНИЯ ФИЛОСОФИИ В ОДЕССКОМ
(НОВОРОССИЙСКОМ) УНИВЕРСИТЕТЕ (НА МАТЕРИАЛАХ
ФОНДОВ НАУЧНОЙ БИБЛИОТЕКИ ОНУ ИМЕНИ
И. И. МЕЧНИКОВА)**

Резюме

С 90-х годов прошлого века в нашей стране начали исследовать феномен институционализации философской культуры в XIX – XX вв., связанный с деятельностью преподавателей, работавших в учебных заведениях. Наше обращение к этой тематике побудила выставка, которая состоялась в 2010 году по теме «Развитие философии в Одессе», где на обозрение посетителям были представлены ряд философских трудов ученых Одесского (Новороссийского) университета.

Цель данной статьи – обозначить представителей университетской философии и показать их наследие. Часть из них сделала весомый вклад в обоснование и распространение философской мысли на Украине.

Ключевые слова: Ришельевский лицей, Новороссийский университет, Одесский национальный университет, университетская философия, философская мысль, история философии, логика, психология.

G. P. Bakhchivangi,

Scientific Library of the
Odessa I. I. Mechnikov National University
24, Preobragenskaya St., Odessa, 65082, Ukraine

V. S. Elpatyevskaya,

Scientific Library of the
Odessa I. I. Mechnikov National University
24, Preobragenskaya St., Odessa, 65082, Ukraine

TO THE HISTORY OF THE STUDY OF PHILOSOPHY IN ODESSA NOVOROSSIIYSKIY UNIVERSITY (ON THE STACKS OF SCIENTIFIC LIBRARY OF ODESSA I.I. MECHNIKOV NATIONAL UNIVERSITY)

Summary

The phenomenon of institutionalization of the philosophical culture in the 19th – 20th centuries has been researched in our country since 1990s. It was associated with the teachers activities in educational institutions. The reason of our investigation was the exhibition “The development of Philosophy in Odessa” held in 2010. Numerous philosophy works of the Odessa Novorossiyskiy University scientists were exhibited there.

The purpose of this article is to identify representatives of the University philosophy and to show their heritage. Some of them made a significant contribution to the study and dissemination of philosophical science in Ukraine.

Key words: Richelieu Lyceum, Novorossiyskiy University, Odessa National University, University philosophy, philosophical science, the history of philosophy, logic, psychology.

УДК 655.42(=133.1):017.4(477.74-25)"18"

Е. В. Полевщикова,

зав. отделом Научной библиотеки

Одесского национального университета имени И. И. Мечникова

ул. Преображенская, 24, г. Одесса, 65082, Украина

тел. (042) 347789

ФРАНЦУЗЫ В КНИЖНОЙ ТОРГОВЛЕ ОДЕССЫ В ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЕ XIX В. (ПО МАТЕРИАЛАМ КНИГОТОРГОВЫХ КАТАЛОГОВ)

Статья написана на материалах изданных в 1833-1837 гг. книготорговых каталогов книжных магазинов выходцев из Франции и Швейцарии, обосновавшихся в Одессе. Каталоги рассматриваются как важнейший источник для воссоздания репертуара предлагавшихся читателям изданий и особенностей книготорговой практики в первой половине XIX века.

Ключевые слова: книжная торговля, книжные магазины, Одесса, книготорговые каталоги, О. Сорон, Д. Миевиль.

Книжные лавки и букинисты Одессы, библиотеки учебных заведений города и частные книжные собрания, – на протяжении длительного периода эти сюжеты привлекают внимание исследователей, прежде всего – краеведов и книговедов, которые ищут ответ на вопрос: что читали одесситы в XIX веке? [4; 5; 7; 10-12; 14; 16; 17; 21; 22; 36-38]¹.

По авторитетному мнению С. З. Лущика, большинство домашних библиотек, сформированных в Одессе в XIX в., исчезло почти бесследно [21, с. 12-14; 22, с. 28]². Сохранившиеся родовые книжные собрания аристократических семейств, которые собирались несколькими поколениями (имеется в виду прежде всего библиотека Воронцовых), вряд ли корректно рассматривать как репрезентативные в этом отношении. Число читателей основанной в 1829 г. публичной библиотеки в первые десятилетия ее существования, очевидно, не было значительным: так, в течение 1843 г. в библиотеке было всего 400 посетителей [29, с. 27]. Следовательно, для реконструкции картины чтения одесской образованной публики первой половины XIX в. поставленный вопрос в известной степени можно перефразировать: какие именно книги продавались в лавках одесских букинистов? Сведения об этом можно почерпнуть из архивных документов, материалов местной прессы, мемуарной литературы и, наконец, книготорговых каталогов, выходивших в Одессе с начала 1830-х гг.

Каталоги книжных магазинов отражают особенности книготорговой деятельности, которая учитывала реалии местного рынка читателей и читательского спроса, фиксируя изменения вкусов и предпочтений в зависимости от моды, состава читающей публики и т. д. Предлагаемый в них репертуар позволяет составить представление о круге чтения грамотной аудитории в ту или иную эпоху. Поэтому книготорговые каталоги являются важнейшим источником как по истории книги, так и по истории чтения.

Однако, насколько нам известно, каталоги одесских книжных магазинов лишь частично были предметом изучения. Так, более полувека назад известный историк

С. Я. Боровой обратился к рассмотрению первого в истории одесской книжной торговли проспекта, опубликованного в 1830 г. под заглавием «Роспись российским книгам, ландкартам, планам, эстампам, портретам и нотам в Одессе, в книжном магазине и библиотеке чтения Н. А. Ключкова» [6]. В Воронцовском фонде Научной библиотеки ОНУ имени И. И. Мечникова и в отделе редких книг и рукописей ОННБ имени М. Горького хранятся изданные в Одессе в 1833-1837 гг. каталоги книжных лавок француза Ж. Сорона и швейцарца Д. Миевиля, которые и являются предметом рассмотрения в данном сообщении.

По данным «Одесского вестника», в 1828 г. через Одесскую таможенную провезли книг на 9623 рубля (через остальные порты Черного моря и сухопутную бессарабскую границу – на 830 рублей) [37, с. 137]. По утверждению А. А. Скальковского, в 1831 г. «привезено в Одессу для продажи» 25 тысяч томов книг, в 1832 г. – 43 тысячи, в 1835 г. – более 30 тысяч томов книг и, «кроме того, много атласов, карт, брошюр, журналов, газет, альманахов, гравюр, прописей и пр.» [34, с. 83]. В 1836 г. в город поступило книг на 50913 рублей, в основном из Австро-Венгрии, Англии, Бельгии, Египта, Италии, Турции, Франции. В.С. Фельдман обратил внимание на примечательный факт: в 1838 г. в Одессу было привезено книг на 59773 рубля, а вывезено за пределы порто-франко в Россию всего на 5113 рублей, из чего следует, что одесситы купили книг более чем на 54000 рублей [37, с. 137]. Появление книжных магазинов в портовом городе, являвшимся культурным центром огромного края, было закономерным.

В литературе часто приводится известное свидетельство И. М. Долгорукого о русской и французской книжных лавках в Одессе в 1810 г. [15, с. 143]. По утверждению автора заметки «Книжная торговля в Одессе», помещенной в «Одесском вестнике» от 11 октября 1856 г., «прежде других книжных лавок в Одессе, заведена была здесь лавка французских книг г[осподино]м Рубо. По всей вероятности, в этой-то лавке А. С. Пушкин, живучи в Одессе (1823-1824), покупал книги и уже составлял здесь свою, впоследствии столь многочисленную, библиотеку» [20]. Достоверно известно, что Жан (или, как его звали в Одессе, Иван Маркович) Рубо (1785/1786-1852) прибыл в Одессу из Марселя в 1803 г. 14 ноября 1819 г. с женой Марией и дочерью Софьей он принял присягу «на вечное подданство России» [1, л. 19]. Деятельный торговец, купец 1-й гильдии, Рубо одним из первых получил звание почетного гражданина города. 15 мая 1830 г. он стал действительным членом Одесского общества сельского хозяйства южной России и неоднократно награждался за успехи в виноградарстве, лесоводстве и садоводстве, а также получил медаль за «полезное» и «за прекращение чумы» [31, с. 392]. В своей лавке «Magazin de nouveautés», находившейся на Ришельевской улице, Рубо продавал иностранные книги и журналы наряду с винами, ликерами, французскими сырами и консервами [33, с. 190]. Этот список товаров можно пополнить. В одном из счетов, выписанных в 1821 г. хозяином лавки генерал-губернатору Новороссии графу А. Ф. Ланжерону, перечислены: фарфоровый сервиз, баночки с тунцом, поднос и фишку (шейные платки); в другом – «27 аршинов газовой ткани в цветочек» [2, л. 57, 72] (ил. 1). Ярлык книжной лавки И. М. Рубо опубликован С. З. Лушиком [21, с. 13].

Известно также, что при этом магазине имелись читальня и библиотека, где можно было получить свежие номера газет и журналов, а также взять книги на дом³ [33, с. 190; 7, с. 146; 37, с. 137-138]. В начале 1828 г. И. М. Рубо обратился в Правление Одесского Ришельевского лицея с прошением удостоить его «зва-

нием книгопродавца для продовольствия одного лица», заявляя при этом о своих «сношениях по сей части со всеми главными в Европе книгопродавцами» [см. 28, с. 60]. Однако уже 28 июня того же года в «Одесском вестнике» было помещено объявление «О продаже книжной лавки, кабинета новостей и библиотеки для чтения Ивана Рубо» [37, с. 138].

Среди владельцев первых книжных лавок в городе называют также купца Ширяева (как установил М. Бельский, его звали Сидор Егорович [4]), торговавшего русскими книгами, «вместе с посудой и хомутами» [33, с. 190] и швейцарца Коллена. По утверждениям исследователей, книготорговая деятельность «швейцарско-подданного Юлия Колена» развернулась не позднее 1819-1820 гг. 30 июня 1820 г. он был причислен «в одесское I гильдии купечество» [11, с. 72-76]⁴. В архивных делах сохранились счета, предъявленные в 1821-1822 гг. хозяином лавки – «Альфонсом Колленом, книготорговцем в Одессе» – графу Ланжерону, в том числе на оплату «бумаги для рисования» и двух томов «оперы во Франции» (о каком именно издании идет речь, установить невозможно) [2, л. 25]. У Коллена имелись издания преимущественно на французском языке, поступавшие из Марселя и других французских портов⁵. По предположению О. И. Губаря, А. С. Пушкин, утоляя свой «библиофильский голод» в Одессе, мог покупать книги и у Альфонса (Юлия) Коллена [11, с. 71]. Эта книжная лавка также упоминается в делах Ришельевского лица. Так, для возврата утерянных книг рекомендовалось «адресоваться к книготорговцу Колен, или кому либо другому о выписке для лица означенных книг...» [28, с. 40]. По сообщению в «Одесском вестнике» от 30 марта 1827 г. «г. Колен, имевший книжную лавку, принес в дар здешнему музею два сочинения на французском языке» [37, с. 138].

Вновь процитируем заметку о книжной торговле в Одессе из местной прессы: «Почти в одно время с магазином г-на Рубо, завелась здесь и немецкая книжная лавка г-на Штюрца»; здесь же упоминается об одновременном появлении магазинов «Сорона-дяди и швейцарца Миевиля» [20], которые оставили особый след в истории одесской книжности.

В 1828 г. в «Одесском вестнике» появилось примечательное объявление: «В доме г. Рено, близ переплетчика Вольтера, открыл книжную лавку Осип Сорон, в лавке можно найти сочинения всех лучших французских писателей, а со временем присовокупить к оным и русские книги...» [36]. В 1831 г. французский негоциант Жозеф (Осип Петрович) Сорон (?–1841) переменил адрес своего магазина, переехав на Ришельевскую улицу, в дом Мясникова (в 1839 г. он еще раз поменял свой адрес, перебравшись в дом Посылина на той же улице [5, с. 43]). По сообщению «Одесского вестника» (1840 г.), «магазин г. Сорона богат произведениями новейшей французской литературы и великолепными изданиями сочинений известных ее авторов и отчасти писателей немецких и английских» [19].

Уже упоминавшийся магазин купца I-й гильдии Клочкова появился на Ришельевской в июне 1830 г. и просуществовал до 1833 г. Как свидетельствует заметка в «Одесском вестнике» (1830 г.), прежде его книжная лавка находилась на ул. Ямской (Новосельского): «Г-н Клочков переводит во вновь открытый магазин Русской книги свою библиотеку для чтения, находившуюся на Ямской близ лютеранской церкви» [38]. В исследованной С. Я. Боровым «Росписи» магазина Клочкова зафиксирована тысяча названий книг; преимущественно это русская художественная литература, в том числе сочинения декабристов К. Ф. Рылеева, В. К. Кюхельбекера, Н. И. Тургенева, «Полярная звезда» за 1823–1825 гг. [6, с. 131-140; 30] (ил. 2).

По данным П. Т. Морозова, «здешние книготорговцы [имелись в виду «гг. Клочков, Сорон, Рубо и Миевиль»] выручают ежегодно до 40,000 руб. чистой прибыли» [23, с. 427]. «Календарь на 1834 год» резюмирует состояние книжной торговли в начале 1830-х гг.: «В Одессе четыре книжные лавки: одна русская (г. Клочкова) и три иностранных (гг. Сорона, Миевиля и Штюльца») лавки сии в то же время и кабинеты для чтения. В 1833 г. число лиц, взявших билеты для чтения книг, составляло: а) у Сорона и Миевиля 175 б) у Клочкова 55» [18, с. 50-51]. «Новороссийский календарь» на 1835 г. сообщал о закрытии в 1833 г. «кабинета чтения купца Клочкова», отметив попутно, что число книжных лавок не уменьшилось, «ибо в 1834 году гг. Золотов и Картамышев открыли новую книжную лавку» [26, 1834, с. 106; 3]⁶.

Спустя два года «Новороссийский календарь» так характеризовал состояние книжной торговли в городе: «В Одессе существует теперь 3 книжные лавки: одна русская: купца Картамышева и две иностранных: купцов Сорона и Миевиля. Сверх того, русские книги продаются в лавке купца Ширяева; на Греческой улице находятся 3 шкапа со старыми книгами на всех языках» [26, 1836, с. LXI]. Ситуация мало изменилась через год: к упомянутым книготорговцам добавился прибывший из Варшавы Александр Браун, который открыл свой книжный магазин на Ришельевской [5, с. 13].

В 1839 г. в ходе обыска, проведенного полицией, в книжной лавке Сорона были обнаружены запрещенные в Российской империи издания «инострального происхождения». Из «Библиотеки для чтения» при магазине были изъяты книги, заключающие в себе «возмутительные республиканские мысли» либо отличавшиеся «безбожием». Главным фигурантом этого дела был еще один одесский книготорговец – упомянутый выше 38-летний уроженец Лозанны Давид Миевиль (Мьевиль). Именно благодаря сохранившемуся заведенному при расследовании связей с деятелями польского освободительного движения делу, детально изложенному в монографии Н. Н. Варварцева, достоверно известно, что он проживал в Одессе с 1819 г. Прежде чем стать содержателем книжного магазина, Миевиль служил учителем французского языка в имении князя Н. Кантакузина в Херсонской губернии, после чего уезжал за границу. Вернувшись в Одессу в 1828 г., Миевиль через год открыл книжную лавку, куда книги и картины доставлялись из Парижа и Брюсселя через Марсель (ил. 3). Д. Миевиль получал их в обход существовавших правил, практикуя специальные заказы на приобретение книг отъезжающим за границу, причем часть томов книготорговец хранил не в магазине, а на квартире, находившейся в том же доме на Дерибасовской, напротив лица [8, с. 67-68].

Напомним, что в конце XVIII – первой половине XIX в. ответственность за распространение запрещенных книг возлагалась на книготорговцев⁷. Надзор за книжными лавками и библиотеками для чтения был возложен на органы полиции, которая получала сведения о каждой запрещенной книге. Обнаруженные запрещенные издания подлежали изъятию, а на книготорговые заведения налагались санкции [9]. По распоряжению властей оба одесских книготорговца были сначала доставлены в Киев, а в конце 1839 г. их должны были выслать за границу «с воспрещением им въезда в империю и с тем, чтобы книжные их лавки в Одессе и Симферополе были немедленно закрыты и проданы с публичного торга» [8, с. 68]. 15 и 22 июня 1840 г. на последней полосе «Одесского вестника» были помещены объявления о продаже книжного магазина Д. Миевиля, купленного харьковским книготорговцем, сардинским подданным Л. Вильетти. Мага-

зин же Сорона перешел его племянникам, продолжившим книжную торговлю до 1860-х гг. [5, с. 43; 21]⁸ (ил. 4).

Обстоятельства этого дела, введенного в научный оборот Н.Н. Варварцевым, хорошо известны. И Сорон, и Миевиль привлекли наше внимание в связи с тем, что в 1830-е гг. была издана серия книготорговых каталогов принадлежавших им книжных магазинов. Об этом сообщил «Новороссийский календарь» на 1836 год: «Книгопродавцы Сорон и Миевиль издали каталоги своих магазинов. В сих каталогах находится 158 страниц в 8 долю» [26, 1835, с. 77]. Имелись в виду изданные в 1833-1835 гг. в Одесской городской типографии «Каталог книжного магазина Жозефа Сорона в Одессе...»; «Каталог книг для чтения» книжного магазина Жозефа Сорона и «Каталог книг кабинета для чтения Д. Миевилля книготорговца в Одессе» [40; 42; 45]. В 1835 г. в Москве у Августа Семена был напечатан каталог книжного магазина Д. Миевилля в Одессе и Симферополе [44]. Два года спустя в Одессе вышли в свет еще два каталога швейцарского книготорговца: «Книжный магазин Д. Миевилля в Одессе. Каталог книг, изданных в Брюсселе»; «Каталог английских книг, находящихся во книжном магазине французских, итальянских и английских книг Д. Миевилля в Одессе» [41; 43]. Рассмотрим внимательнее содержание этих небольших по объему книжечек (ил. 5-6).

В «Каталоге книг для чтения» своего книжного магазина Осип Сорон предлагал 804 книги, перечисленные в алфавите названий (в отдельную рубрику выделены театральные пьесы) [45]. Это были, главным образом, сочинения французских писателей; работы русских, немецких, английских, испанских авторов представлены в переводах на французский язык.

Спустя два года репертуар заведения значительно расширился: «Каталог книжного магазина Жозефа Сорона в Одессе...» насчитывал 1722 названия на французском языке, около 100 названий – на английском, 90 – на итальянском, 10 книг на латинском языке и две – на польском, кроме того – около 50 франкоязычных периодических изданий. В репертуаре доминировала художественная литература; широко представлены труды по истории, мифологии, философии и искусству, работы по богословию, сочинения по педагогике и на морально-правовые темы, в меньшей степени – книги по наукам о природе, медицине и прикладным наукам, кулинарии, гастрономии и т. д. [см. 40].

При магазине работал кабинет для чтения, куда поступали книжные новинки. Здесь же можно было подписаться на журналы «Иностранное обозрение» («Revue étrangère») и «Детский журнал» («Journal des enfans»). В заведении Сорона имелись гравюры, литографии, всевозможная писчебумажная продукция, глобусы, сферы, канцелярские принадлежности и «всё необходимое для занятий рисованием и математикой» [40, р. 3]. Вышеперечисленный ассортимент имелся и у Миевилля, лавка которого служила также и местом хранения «первосортного одеколона» [42, р. 3].

Информация о книжных новинках помещалась и в местной прессе, в том числе франкоязычной. Приведём одно из любопытных сообщений такого рода: «Ж. Сорон, книготорговец [проживающий] в этом городе, имеет честь предупредить публику, что недавно он получил экземпляры поэмы г-на А. Пушкина «Бахчисарайский фонтан» в переводе г-на Л. Репе. Продажа этого сочинения, опубликованного в пользу бедных, столкнулась с задержкой, вызванной бедствием, царившим в Москве, где оно печаталось, что не позволило доставить его вплоть до

сегодняшнего дня. Подписавшихся лиц просят забрать свои экземпляры в книжном магазине вышеуказанного г-на Сорона» [46, р. 44]. Речь, очевидно, идет о переводе пушкинского шедевра членом Общества сельского хозяйства Южной России, одним из редакторов «Записок» Общества и «Одесского вестника» Людовиком Репе (Louis Rerey) (о других книжных новинках в лавке Жозефа Сорона см. сообщения в том же «Новороссийском курьере» [47, р. 268]).

Каталог «книжного магазина Д. Миевиля в Одессе и Симферополе» имеет подзаголовок: «Каталог книг по истории, мемуарам, театральным пьес, стихов, смесь, беллетристика, романы и т. д. и т. п.» [44]. Здесь перечислены 796 названий, среди которых преобладала французская художественная литература (сочинения Шатобриана, Бальзака, Гюго и др.). Среди произведений русских авторов в переводах на французский язык – «История государства Российского» Н. М. Карамзина, басни И. А. Крылова, повести Ф. В. Булгарина, «Сатиры» А. Д. Кантемира и т. д.

Как отмечалось, Миевиль получал немало книг из Брюсселя, что побудило его выпустить отдельный «каталог книг, изданных в Брюсселе» (229 названий) [43]. Миевиль мог похвастаться «большим ассортиментом гравюр и литографий» и разнообразным выбором итальянских и английских изданий. Неудивительно поэтому, что им был подготовлен и выпущен также «Каталог английских книг», имевшихся в книжном магазине [41]. В алфавите названий перечислены 268 изданий: художественная литература, грамматика английского языка и словари, описания путешествий, литература по сельскому хозяйству, медицине, истории. Среди авторов – классики английской литературы: У. Шекспир, Дж. Мильтон, Д. Дефо, но наибольшей популярностью пользовались романы В. Скотта (в продаже имелось полное собрание сочинений в 25 томах и отдельно изданные романы – 24 названия, причем некоторые из них были представлены различными изданиями).

По замечанию Г. Зленко, Д. Миевиль способствовал «продвижению к читателю» целого ряда важных для культурной жизни Одессы изданий: «Новороссийского календаря», «Записок Общества сельского хозяйства южной России», альманаха «Подарок бедных», сочинений А. А. Скальковского и др. [16]. Отметим, что репертуар его книжной лавки включал хрестоматийные сочинения по истории Одессы и Новороссийского края («Очерк по истории Новороссии» Г. де Кастельно), а также изданные в Одессе «Путеводитель по Крыму» Монтандона, труды И. П. Бларамберга и В. Тетбу де Мариньи.

Итак, книготорговые каталоги Ж. Сорона и Д. Миевиля, опубликованные в Одессе в 1830-х гг., дают представление о репертуаре предлагавшихся одесситам изданий. Какая же имевшаяся у них «неблагонадежная» литература побудила полицию принять столь жесткие меры в отношении книготорговцев? Ответ на этот вопрос можно получить, сопоставив содержание каталогов одесских книготорговцев и «Общего алфавитного списка книгам на французском языке, запрещенным иностранною цензурою безусловно и для публики: с 1815 по 1853 г.» [27]⁹. Выясняется, что практически во всех изучаемых каталогах содержалась запрещенная литература. Приведем несколько примеров: «Орлеанская девственница» Вольтера [40, р. 63; 27, с. 375], «История обеих Индий» Рейналя [40, р. 39; 27, с. 298]), воспоминания одного из самых ярких персонажей Французской революции XVIII в. Мирабо [43, р. 10; 27, с. 243], «Мемуары о реставрации» герцогини д'Абрантес [43, р. 3; 27, с. 1], «Романы, сказки и повести» Ш. Нодье [44, р. 25; 27, с. 257], дополненное издание труда географа и публициста К. Мальтбрена «Краткое изложение всеобщей географии, или описание всех частей мира...» [40, р. 62; 27,

с. 224] и др. Возможно, современному читателю причисление некоторых книг к «крамольным» покажется довольно неожиданным. Рассмотрение причин включения тех или иных изданий в указанный «Общий алфавитный список» потребовало бы целого ряда исторических экскурсов, что выходит за рамки данного сообщения. Ограничимся констатацией наличия в книжных лавках одесских книготорговцев литературы, запрещенной на тот момент, но, тем не менее, включенной в репертуар изданных каталогов. Возможно, это обстоятельство сыграло решающую роль в возбуждении уголовных дел против Сорона и Миевиля и в последовавшем закрытии их магазинов¹⁰.

Какую дополнительную информацию о книготорговой практике этой эпохи можно найти в книготорговых каталогах? Во-первых, во всех каталогах указаны цены на предлагавшиеся книги. Кроме того, списки имевшихся у книготорговцев сочинений часто сопровождалась «ассортиментом», то есть сведениями об условиях продажи, а также о предлагаемых услугах (подписка, заказы иностранными корреспондентами, переплетные работы). Так, Сорон брал на себя все обязательства о комиссиях и доставке внутри страны, которая осуществлялась в течение 24 часов, отмечая, что транспортные издержки и расходы на доставку не входят в цену книг [40, р. 3].

Мы узнаем цены абонементов и условия, на которых книги выдавались на руки: цена годового абонемента кабинета для чтения О. Сорона составляла 40 рублей, полугодового – 25 рублей, месячный абонемент стоил 5 рублей. Книготорговец позаботился о «гарантиях» возврата книг читателями, которые были должны оставлять в залог 25 рублей. На срок не более 15 дней выдавалась только одна книга [45, р. 13]. Условия кабинета для чтения Д. Миевиля были менее жесткими: залог составлял 20 рублей, читатель получал на руки от 2 до 5 томов, которые можно было обменивать каждый день, кроме воскресенья и праздничных дней [42]. Оба книготорговца взимали деньги с читателей за потерянные или испорченные книги.

Обратим внимание на методы привлечения покупателей и расширения читательской аудитории, к которым прибегали книготорговцы. В конце каталога О. Сорона помещалась информация о текущих новинках [40], а посетителям магазина Миевиля бесплатно предлагался каталог, в который входили сочинения по вопросам воспитания, благочестивая литература, грамматики и словари, описания путешествий, литература по наукам и искусствам [44, р. 41]. В той же книжной лавке при заказе на сумму от 75 рублей можно было получить скидку на 10%, на сумму 150 рублей – более 15% [41, р. 13].

К сожалению, ни в одном из рассмотренных каталогов не указаны постоянные клиенты интересующих нас магазинов. Несложно предположить, что покупателями подобной книжной продукции были люди образованные. Помимо получивших домашнее и университетское образование дворян, чиновников и военных, в Одессе 1830-1840-х гг. было немало читающей публики и среди других категорий городского населения (духовенства, купечества, мещан). Активными читателями в городе были учащиеся учебных заведений, прежде всего – Ришельевского лицея. В это время Одесса становится местом обучения и подготовки разночинной интеллигенции различных этнических групп [37, с. 142]. Формирование и эволюция целевой читательской аудитории относятся к числу весьма сложных аспектов истории и социологии чтения и требуют специального исследования целого комплекса проблем. В контексте данной публикации заметим, что особенности экземпляров книготорговых каталогов важны для создания образа пользователей этой

разновидности печатной продукции, выступая показателями библиографической культуры не только книгопродавцев, но и читателей.

Четыре из рассмотренных нами шести каталогов были приобретены для библиотеки М. С. Воронцова. Имеющиеся на их страницах пометы и сохранившиеся закладки свидетельствуют о том, что Михаил Семенович и Елизавета Ксаверьевна внимательно просматривали репертуар предлагаемых книг и периодических изданий (как правило, отмечены книжные новинки), которыми предполагалось пополнять богатейшее книжное собрание Воронцовых (ил. 7). Впрочем, не исключено, что эти пометы сделаны служившим в эти годы библиотекарем в доме генерал-губернатора Новороссии Ж. Курвиллем.

Таким образом, рассмотренные издания являются важными источниками для изучения книготорговой практики, во многом воспроизводившей устоявшиеся европейские образцы и перенесенной книгопродавцами иностранного происхождения на одесскую почву. Приведенные сведения позволяют утверждать, что в 1820-1830-е гг. французские книгопродавцы занимали ведущее место в книжной торговле Одессы, что подтверждают и сведения, скрупулезно собранные М. Бельским [5]. Безусловно, этот факт – отражение той выдающейся роли, которую сыграли выходцы из Франции и франкоязычной Швейцарии в становлении нашего города [39, с. 387-388]. Отметим, что после завершения эпохи Ришелье и Ланжерона они более не занимали привилегированного положения в Одессе и наряду с немцами, греками, поляками и др. составляли одну из иностранных общин в портовом городе. Численность французов, проживавших в городе, постепенно снижалась: в 1836 г. французский консул в Одессе сообщал, что число его соотечественников не превышало 350-400 человек [48, р. 126]. На протяжении 1840-х гг. ситуация в книжной торговле города также менялась: французских книготорговцев все активнее теснили их русские, немецкие, польские и греческие (а позднее и еврейские) конкуренты [5; 26, 1842-1849].

И все же нельзя не отметить, что в интеллектуальной истории Одессы «французский след» был довольно ярким: достаточно вспомнить о роли французов в первых учебных заведениях города и об их участии в возникших в 1820-1830 гг. научных обществах; они стояли у истоков таких имевших славное продолжение начинаний, как выход в свет периодических изданий и историко-археологические изыскания в Новороссийском крае. Среди многочисленных культурных инициатив выходцев из Франции в Одессе достойна упоминания и книготорговая деятельность купцов Рубо, Коллена, Сорона и Миевиля, а также пришедших им на смену в 1850-1860-е гг. Ж. Камозна и Ж. Руссо (ил. 8-10). Книготорговые ярлыки перечисленных книжных магазинов, воспроизведенные в этом сообщении, до сих пор встречаются на книгах, попавших в общественные библиотеки и сохранившихся в библиофильских собраниях наших земляков, напоминая об утраченных традициях франкофонии в Одессе.

Примечания

¹ Особо отметим комплекс материалов, собранных В. С. Фельдманом и О. Ю. Ноткиной по данной проблематике и отложившихся в их архиве, который хранится в Научной библиотеке ОНУ имени И. И. Мечникова [24].

² Перечень личных библиотек, собранных одесскими библиофилами в первой половине XVIII в., см. [37, с. 143-144].

³ Как отмечал В. С. Фельдман, особенностью книжной торговли этого периода была высокая стоимость книг и как следствие – низкая оборачиваемость вложенного капитала. Поэтому каждый магазин располагал так называемой «Библиотекой для чтения», то есть отделом, где любую книгу можно было взять «на прочет», оставив денежный залог и получив абонемент, уплачивая за каждый день чтения небольшую сумму. При некоторых магазинах существовали «кабинеты новостей». Здесь за плату предлагали свежие газеты и журналы [38].

⁴ Известно, что отец и сын Коллены были членами местных масонских лож: в 1818 г. Юлий Коллен состоял в ложе «Трех царств природы», а также, вместе с купцом Марком Колленом, входил в знаменитую ложу Эвксинского понта [32, с. 1039, 1041].

⁵ См. также о поступлении книг сухопутным путем [10].

⁶ С. Я. Боровой упоминает о «Росписи русским книгам, ландкартам, планам, видам, портретам и нотам в Одессе в книжной лавке и библиотеке чтения В. И. Картамышева» (Одесса: Городская типография, 1837), которая, к сожалению, в настоящее время отсутствует в одесских книгохранилищах [7, с. 148].

⁷ В Уставе о цензуре 1828 г. правила, относившиеся к книжной торговле, были выделены в особый раздел «О книгопродавцах» [9].

⁸ По сообщениям местной прессы, один из племянников прежнего владельца – Ж. В. Сорон, «приняв от предместника своего О. Сорона эту лавку, совершенно преобразил ее и обогатил в последнее время множеством сочинений, позволенных цензурой, по всем отраслям наук» [цит. по: 14, с. 21].

⁹ К сожалению, в нашем распоряжении нет аналогичного источника для англоязычной литературы – «Общего алфавитного списка книгам на английском языке, запрещенным иностранной цензурой безусловно и для публики с 1815 по 1855 г. включительно» (СПб., 1856).

¹⁰ Как отмечается в литературе, каталоги книжных магазинов и библиотек для чтения, предназначенные для печати, подлежали рассмотрению цензуры; если же в одобренной книге обнаруживалось что-либо предосудительное, книгопродавец не подвергался наказанию за ее продажу [9]. С 1831 г. должность цензора в Одесском цензурном комитете занимал адъюнкт Ришельевского лицея В. Ф. Пахман (1793-1878). В 1844 г. он временно занимал должность председателя Одесского цензурного комитета, а в 1845-1849 гг. состоял сторонним цензором. «Проглядел» ли Викентий Филиппович подозрительные книги, либо пристрастность властей, проявленная в отношении Д. Миевиля и О. Сорона, объяснялась исключительно политическими мотивами? Возможно, ответы на эти вопросы кроются в документах цензурного комитета Государственного архива Одесской области, заслуживающих специального изучения.

Список использованных источников и литературы

1. Государственный архив Одесской области (далее – ГАОО), ф. 4, оп. 12, № 246.
2. ГАОО, ф. 627, оп. 1, № 1.
3. Бельский М. Картамышевы / М. Бельский // Одесский вестник. – 1996. – 15 мая.
4. Бельский М. Книги продавались вместе с хомутами / М. Бельский // Одесский вестник. – 1998. – 2 декабря.
5. Бельский М. Книжная торговля в дореволюционной Одессе : справочник / М. Бельский. – Одесса, 2007. – 80 с.
6. Боровой С. Я. Библиотека чтения Н. Ключкова (Из истории библиотек в начале второй четверти XIX в.) / С. Я. Боровой // Библиотеки СССР. – М., 1957. – Вып. 7. – С. 131-140.
7. Боровой С. Я. Книга в Одессе в первой половине XIX века // Книга : исследования и материалы / С. Я. Боровой. – М., 1967. – Сб. 14. – С. 145-159.
8. Варварцев Н. Н. Украина в российско-итальянских общественных связях (первая половина XIX в.) / Н. Н. Варварцев. – Киев, 1986. – 203, [5] с.
9. Гринченко Н. А. Надзор за книжной торговлей в конце XVIII – начале XX века [Электронный ресурс] / Н. А. Гринченко, Н. Г. Патрушева. – Доступно с сайта <http://www.opentextnn.ru/censorship/russia/dorev/libraries/book/?id=3629>.
10. Губарь О. Книжные тракты / О. И. Губарь // Вечерняя Одесса. – 1990. – 30 июня.
11. Губарь О. Пушкин. Театр. Одесса / О. И. Губарь. – Одесса, 1993. – 92 с.
12. Губарь О. Пушкинская книжная лавка / О. И. Губарь // Вечерняя Одесса. – 1987. – 24 октября.

13. Дерибас А. М. Старая Одесса. Забытые страницы : исторические очерки и воспоминания / А. М. Дерибас. – К., 2004. – 415, [1] с.
14. Дозорец Ф. К. История книжной торговли в Одессе (1794-1917) / Ф. К. Дозорец. – Одесса, 1968. – 62 с.
15. Долгорукий И. М. Славны бубны за горами / И. М. Долгорукий // Чтения в имп. Обществе истории и древностей российских при Московском университете. – 1869. – Кн. 2, № 4-6, отд. 2. – С. 1-170.
16. Зленко Г. Д. «Либерия» Давида Миевиля / Г. Д. Зленко // Вечерняя Одесса. – 1991. – 13 апреля.
17. [Зленко Г. Д.]. Первые книжные лавки в Одессе / Г. Д. Зленко // Знамя коммунизма. – 1985. – 17 февраля.
18. Календарь на 1834 год. – Одесса, 1833. – [2], 97, [3], 1 л. табл.
19. Книжная промышленность в Одессе // Одесский вестник, на 1840 год. – 1840. – 18 декабря.
20. Книжная торговля в Одессе // Одесский вестник. – 1856. – 11 октября.
21. Лущик С. З. Библиофилы старой Одессы / С. З. Лущик. – Одесса, 2005. – 90, [2] с.
22. Лущик С. З. Книжный знак как исторический документ : к истории библиофильства в Одессе / С. З. Лущик // Дерибасовская-Ришельевская : альманах. – Одесса, 2003. – Вып. 14. – С. 22-43.
23. Морозов П. Т. Исторический взгляд на Одессу / П. Т. Морозов // Сочинения. – М., 1883. – С. 393-447.
24. Научная библиотека ОНУ имени И. И. Мечникова. Отдел редких книг и рукописей. Архив В. С. Фельдмана и О. Ю. Ноткиной, карт. 19, ед. хр. 65-69.
25. Нетшин Э. Книготорговые каталоги из собраний Национальной библиотеки Франции : источник данных для исследования истории книги / Э. Нетшин ; пер. с фр. А. Ц. Масевича // Машиночитаемая каталогизация старопечатной книги : материалы обучающих семинаров, прошедших в РНБ в рамках сотрудничества с Консорциумом европ. науч. б-к (CERL) в 2006-2008 гг. : [сб. ст.] / Рос. нац. б-ка ; [сост. : Н. Ф. Вербина, Н. Ю. Кузина ; ред. и пер. А. Ц. Масевич]. – СПб., 2009. – С. 40-51.
26. Новороссийский календарь на 1835 (1836-1850) год. – Одесса, 1834-1849.
27. Общий алфавитный список книг на французском языке, запрещенным иностранною цензурою безусловно и для публики : с 1815 по 1853 год включительно... – СПб., 1855. – 386 с.
28. Полевщикова Е. В. Библиотека Ришельевского лицея в 1817-1828 гг. (по материалам Государственного архива Одесской области) / Е. В. Полевщикова // Вісник Одеського національного університету. – Одеса, 2007. – Т. 12, вип. 4 : Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство. – С. 29-95.
29. Попруженко М. Г. Одесская городская публичная библиотека, 1830-1910 г. : исторический очерк / М. Г. Попруженко. – Одесса, 1911. – 84 с.
30. Роспись российским книгам, ландкартам, планам, эстампам, портретам и нотам в Одессе в книжном магазине и библиотеке чтения Н. А. Клочкова. – Одесса, 1830. – 79, [3] с.
31. Рубо Иван Маркович / Н. М. // Русский биографический словарь, издаваемый имп. Русским историческим обществом : Романовы-Рясовский. – Пг., 1918. – Т. 17. – 817 с.
32. Серков А. И. Русское масонство, 1731-2000 : энциклопедический словарь / А. И. Серков. – М., 2001. – 1224 с. : ил.
33. Скальковский А. А. Из портфеля первого историка г. Одессы / А. А. Скальковский // Из прошлого Одессы. – Одесса, 1894. – С. 190-261.
34. Скальковский А. А. Историко-статистический опыт о торговых и промышленных силах Одессы / А. А. Скальковский. – Одесса, 1839. – 88 с.
35. Скальковский А. А. Шестьдесят лет одесской общественной жизни, 1794-1854 / А. А. Скальковский // ОННБ имени Горького, отдел редких книг и рукописей, фонд 62/6, № 864.
36. Фельдман В. С. «Близ переплетчика Вольтера» / В. С. Фельдман // Знамя коммунизма. – 1987. – 4 июля.
37. Фельдман В. С. На заре одесской книжности / В. С. Фельдман // Есть город у моря : краеведческий сборник. – Одесса, 1990. – С. 136-147.
38. Фельдман В. С. «На прочет за плату»... / В. С. Фельдман // Знамя коммунизма. – 1987. – 19 окт.
39. Яковлев В. А. Кое-что об иноплеменниках в истории г. Одессы. / В. А. Яковлев // Из прошлого Одессы. – Одесса, 1894. – С. 372-393.
40. Catalogue de la librairie de Joseph Sauron, à Odessa. – Odessa, 1835. – 87 p.
41. Catalogue des livres anglais, qui se trouvent à la librairie française, italienne et anglaise de D. Mieville, à Odessa. – [Odessa], 1837. – 20 p.
42. Catalogue des livres du cabinet de lecture de D. Mieville libraire à Odessa. – [Odessa], 1835. – 50 p.

43. Librairie de D. Mieville, à Odessa. Catalogue des livres en Éditions de Bruxelles. – [Odessa], 1837. – 13 p.
44. Librairie de D. Mieville à Odessa et à Simphéropol. Catalogue de livres d'histoire, mémoires, théâtre, poésies, mélanges, belles-lettres, romans, etc.etc. – Moscou, 1835. – 41 p.
45. Librairie de J^h Sauron. Catalogue des livres à la lecture. – Odessa, 1833. – 53 p.
46. Courrier de la Nouvelle Russie. – 1831. – 6/18 février (№ 11).
47. Courrier de la Nouvelle Russie. – 18/30 août (№ 66).
48. *Herlihy P.* Odessa : A History, 1794-1914 / P. Herlihy. – Cambridge (Mass.), 1986. – 411, [1] p.

Надійшла 11.11.2011

О. В. Полевщикова,

зав. відділом Наукової бібліотеки

Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

вул. Преображенська, 24, м. Одеса, 65082, Україна

тел. (042) 347789

**ФРАНЦУЗИ У КНИЖНІЙ ТОРГІВЛІ В ОДЕСІ
У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТ.
(ЗА МАТЕРІАЛАМИ КНИГОТОРГОВИХ КАТАЛОГІВ)**

Резюме

Стаття написана за матеріалами книготоргових каталогів книгарень вихідців із Франції та Швейцарії, що облаштувалися в Одесі (1833-1837). Каталоги розглядаються як важливе джерело для відтворення репертуару пропонованих читачам видань та особливостей книготоргової практики в першій половині ХІХ ст.

Ключові слова: книжна торгівля, книгарні, Одеса, книготоргові каталоги, О. Сорон, Д. Мієвіль.

E. V. Polevshchykova,

chief of the Department

**THE FRENCH IN THE BOOKTRADE OF ODESSA IN THE FIRST
HALF OF THE 19TH CENTURY (ON THE MATERIALS
OF BOOKSELLING CATALOGUES)**

Summary

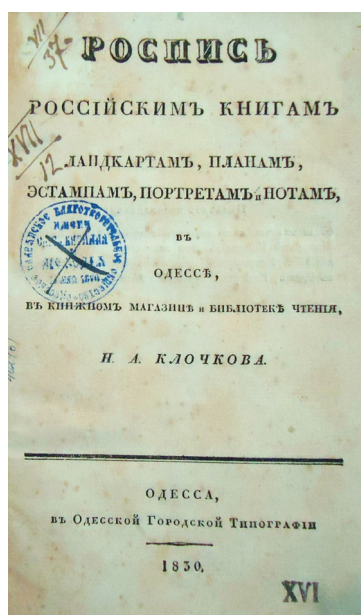
The article is based on the materials of the bookselling catalogues published in 1833-1837 by booksellers of French and Swiss descent settled down in Odessa. The catalogues are regarded as an important source of information which can be used to reconstruct the book repertoire offered to the reading audience as well as to study special features of book trade in Odessa in the first half of the 19th century.

Key words: book trade, bookshops, Odessa, bookselling catalogues, J. Sauron, D. Mieville.

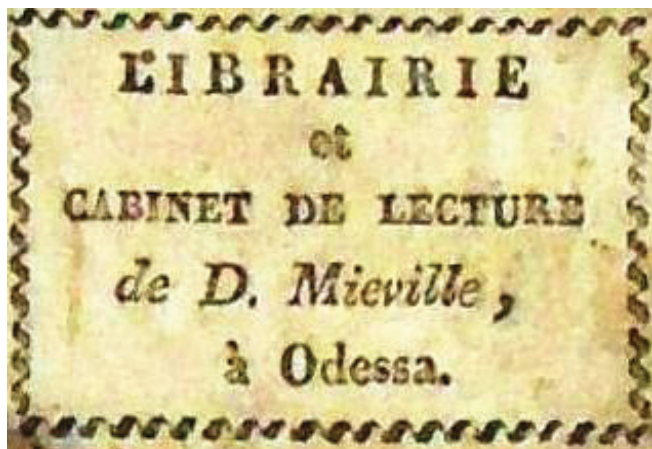
Ілюстрації

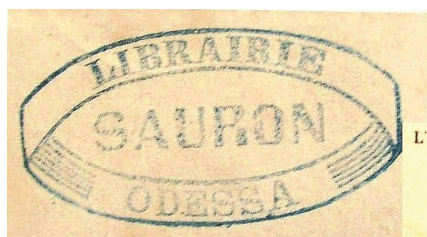
Ил. 1. Счет «Магазина новинок» И. Рубо (ГАОО, ф. 627, оп. 1, №, л. 72).

Ил. 2. Роспись российским книгам ... в Одессе, в книжном магазине и библиотеке чтения Н. А. Ключкова (Одесса, 1830). Титульный лист.

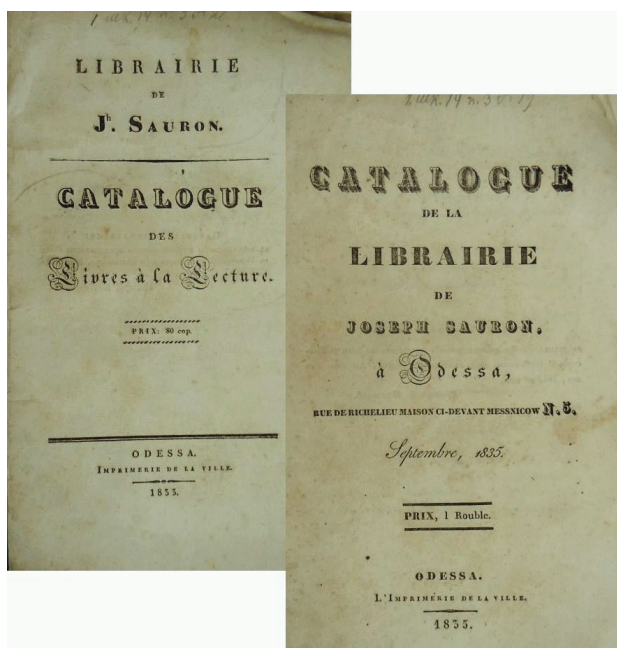
Ил. 3. Книготорговые ярлыки Д. Миевиля.

L'Auteur et les Éditeurs se réservent le droit de traduction et de repro

SAURON. Libraire
A ODESSA

Ил. 4. Штампы книжного магазина Сорона.

Ил. 5. Книготорговые каталоги О. Сорона.

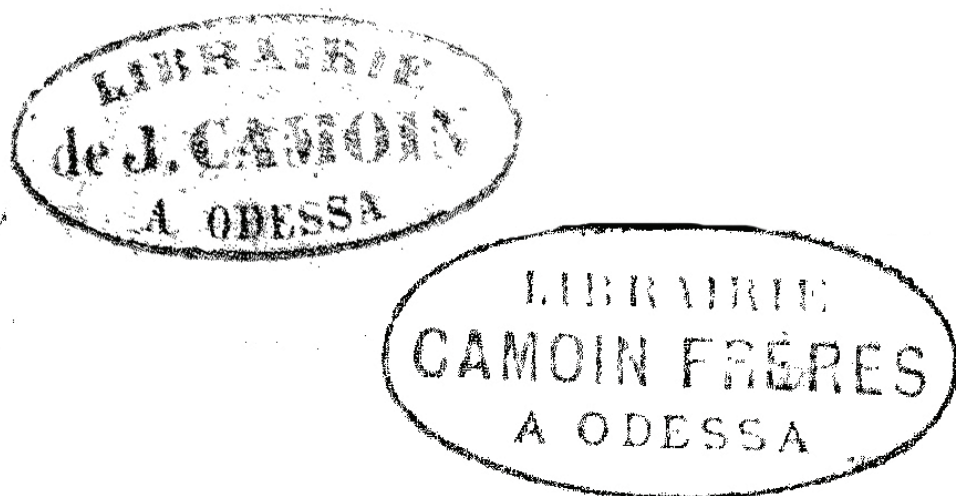
Ил. 6. Книготорговые каталоги Д. Миевиля.

— 50 —		— 51 —	
	historique; par le Baron de Lamothé-Langon, 4 vol. in-12. 15 rbl.		mœurs du XIXe siècle, par Mr. Arthaud, 4 vol. in-12. 12 rbl.
419	JEAN SBOGAR, par Charles Nodier, 1 vol. in-18. 5 rbl.	451	JULIA ou les Souterrains du château de Nazini, par Anne Radcliffe, 2 vol. in-12. 7 rbl.
420	JEANNE DE FRANCE, par Mme de Genlis, 2 vol. in-12. 8 rbl.	452	JULIE, ou la nouvelle Héloïse, par J. Jacques Rousseau, 4 vol. in-18. 6 rbl.
421	— MAILLOTE, ou l'héroïne Cilloise, roman historique, par Defauconpret, 5 vol. in-12. 11 rbl.	453	ILE (l') inconnue, ou Mémoires du Chevalier de Gustines, publiés par Grives, 4 vol. in-12. 10 rbl.
422	JERUSALEM DÉLIVRÉE (la), trad. de l'italien, revue, corrigée et enrichie de la vie du Tasse, 2 vol. in-18. 8 rbl.	454	INES DE CASTRO et la mort de Plinie l'ancien, nouvelle historique, par Mme de Genlis, 1 vol. in-12. 5 rbl.
423	JEUNE INCENDIAIRE (la), ou la Fille du proscrit, par B. Hadot, 4 vol. in-12. 14 rbl.	455	INFLUENCE (de l') des Femmes sur les mœurs et les destinées des Nations, sur leurs familles et la société, et de l'influence des mœurs sur le bonheur de la vie, par Mme F. de Mongellaz 2e édit., augmentée d'une notice sur l'auteur et de deux jolies gravures, d'après le dessin de Dériviera, 2 vol. in-8. 1851. 22 rbl.
424	JEUNES FEMMES (les) par Bouilly, 2 vol. in-12. fig. 12 rbl.	456	— (de l') des Femmes sur la littérature, par Mme de Genlis, 2 vol. in-12. 8 rbl.
425	JOHN DOË, ou le Chef des Rebelles, roman irlandais, par Mr. Banini; trad. de l'anglais; par Defauconpret, 2 vol. in-12. 7 rbl.	457	IPSIBOE, par d'Arincourt, 2 vol. in-12. 7 rbl.
426	JOLIE FILLE (la) de Perth, ou le Jour de Saint Valentin, par Sir Walter Scott, 4 vol. in-12. 18 rbl.	458	ISABELLE DE POLOGNE, par B. Hadot, 2 vol. in-12. 7 rbl.
427	JOURNAL DES CONNAISSANCES USUELLES et pratiques, ou Recueil des notions immédiatement utiles aux besoins et jouissances de toutes les classes de la société et mises à la portée de toutes les intelligences.	459	ISAUURINE et JOHN POHL ou les Révolutions du Château de Git-au-Diable, par M. Victor Ducange, 4 vol. in-12. 16 rbl.
	COLLABORATEURS PRINCIPAUX: MM. Darcet, Ch. Dupin de l'Institut, Francoeur, Payea, le Comte de Lasteyrie, Chevalier Lenormand, professeurs de Technologie; Ariside Vincent, architecte; Cottereau, professeur agrégé à la faculté de médecine; Vavasseur de Cagnon, Clairat, Gillet de Grandmont, docteur médecin, secrétaire général de la Faculté de Médecine pratique. Publié par MM. Gillet de Grandmont et le Comte de Lasteyrie (8 années) de 1825 à 1852. in-8. 155 rbl.	460	ISMAIL-BEN-KAISAR, ou la Découverte du nouveau monde, roman historique, par M. Ferdinand Denis auteur des Scènes de la nature des tropiques etc. d'André le Voyageur etc. 2e édit. 5 vol. in-12. 1829. 15 rbl.
428	— d'une expédition entreprise dans le but d'explorer le cours et l'embouchure du Niger, ou Relation d'un voyage sur cette rivière depuis Yaouri jusqu'à son embouchure; par Richard et John Lander, trad. de l'anglais, par Mme Louise Sw. Belloc, 5 vol. in-8. 1852. 30 rbl.	461	ISMALIE, ou la Mort et l'amour, par Mr. le Vicomte d'Arincourt, 2 vol. in-12. 5 rbl.
429	JUIF (le), tableau de mœurs allemandes, pendant le 15e siècle, par Spindler, 5 vol. in-12. 18 rbl.	462	ITALIEN (l'), ou le Confessionnal des pénitents noirs, par A. Radcliffe, 4 vol. in-18. 10 rbl.
430	JULES, ou l'Enfant adultérin, roman historique et de	463	ITINÉRAIRE de Paris à Jérusalem et de Jérusalem à Paris, par Mr. le Vicomte de Chateaubriand, 5 vol. in-16. 11 rbl.
		464	IWAN WUIGHINE, ou le Gil-blas Russe, par Thadée de Bulgarine, trad. par Ferry de Pigny, 4 vol. in-12. 1829. 16 rbl.
		465	LAI (le) du dernier Ménestrel et le Lord des Iles, par Sir Walter Scott, 2 vol. in-12. 7 rbl.
		466	LAIRDS de Grippy, ou le Domaine substitué, par Defauconpret, 4 vol. in-12. 15 rbl.
		467	LAITIÈRE (la) de Montfermeil, par Ch. P. de Kock, 5 vol. in-12. 18 rbl.

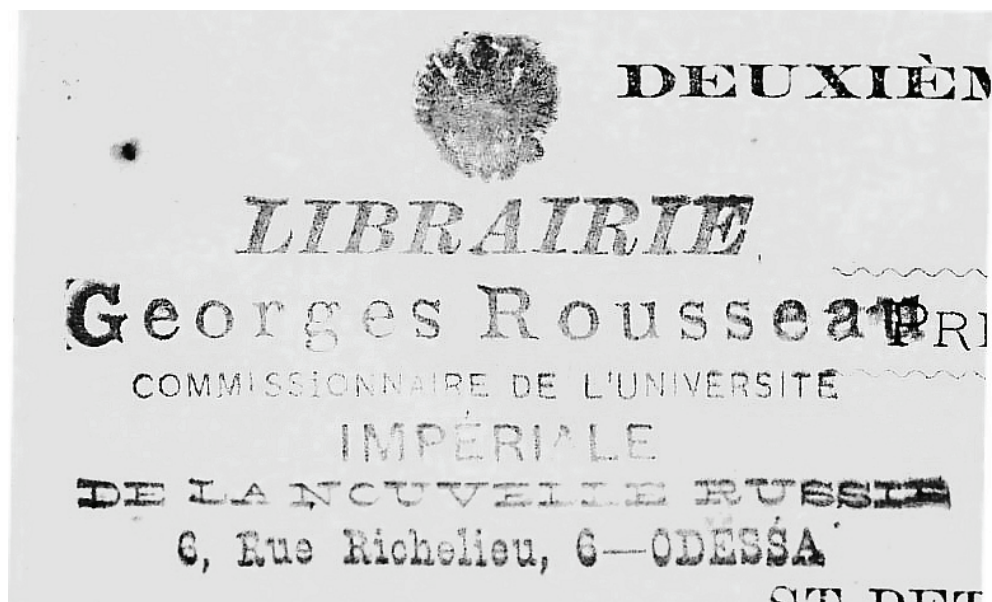
Ил. 7. Книжный магазин Жозефа Сорона. Каталог книг для чтения (Одесса, 1833).
Страница из каталога.

Ил. 8. Книготорговый ярлык Ж. Камозна.

Ил. 9. Штampi книжного магазина Ж. Камозна.

Ил. 10. Штамп книжного магазина Ж. Руссо.

УДК 070.325:7.044:908(477.54)''192/193''

Ю. Ю. Полякова,

главный библиограф

Центральной научной библиотеки

Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина

пл. Свободы, 4, г. Харьков, 61077, Украина,

тел. 707 53 49

ТЕАТРАЛЬНАЯ ПЕРИОДИКА ХАРЬКОВА (1917–1933): ТИПОЛОГИЯ, ТЕМАТИКА, ПРОБЛЕМАТИКА

В статье рассматриваются периодические издания, посвященные театру, которые выходили в Харькове в 1917–1933 гг. Выявлена типология изданий, их авторский состав, проанализирована тематика в контексте сложных общественно-политических условий.

Ключевые слова: специальная периодика, журналы, типология, театральная критика, журналистика.

Неотъемлемой частью развития театрального процесса является театральная критика, обеспечивающая обратную связь между публикой и актерами. Для создания полноценной картины развития театра в каком-либо регионе, его истории необходимо рассмотрение деятельности местных театральных журналов, отражающих это развитие. Харьков всегда считался театральным городом, с придирчивой публикой и грамотными критиками, чутко отзывавшимися на все происходящее на театре и активно работавшими на страницах местных газет и журналов. Но и сами издания, и их авторы изучены пока лишь фрагментарно. Так, театральная тематика не нашла отражения, в частности, в книге И. Л. Михайлина, посвященной истории журналистики Харьковской губернии [39]. Правда, идейные установки и содержание некоторых харьковских изданий 1917–1919 годов раскрываются искусствоведом Ларисой Савицкой в одной из глав монографии «На пути обновления: Искусство Украины в 1890–1910-е годы», но автор не касается в ней театральных проблем [49]. Краткая характеристика выходивших в Харькове журналов, в том числе театральных, содержится в статье автора данной работы [47]. Один из аспектов проблемы нашел отражение в исследовании А. Мойсиной «Театральне життя Харківщини на сторінках спеціалізованих видань «Театральный вестник», «Театральна декада», «Театр, литература, музыка, балет, графика, живопись, кино», но автор в ней не касается вопросов типологии изданий [40]. И хотя время от времени появляются работы, посвященные деятельности отдельных театральных критиков, например, Исаака Туркельтауба [7, 56] или Д. Грудыни [50], цельной картины харьковской театральной прессы первой трети XX ст. до сих пор не существует. Поэтому мы поставили перед собой задачу не только дать общую характеристику харьковских театральных журналов, но и разделить их по типологическим признакам, выявить тематические особенности журналов разных типов.

Заметим, что работа по изучению театральной периодики Харькова затрудняется тем, что в крупнейших библиотеках города (Харьковской научной универсальной библиотеке имени В. Г. Короленко и Центральной научной библиотеке Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина) в силу разных

обстоятельств зачастую отсутствуют полные комплекты многих изданий. Поэтому общие сведения о советской театральной периодике Харькова мы почерпнули из изданий Книжной палаты Украины [45, 46].

Мы ограничим наше исследование журналами, выходившими в Харькове в 1917-1933 гг., поскольку именно в этот период театральная периодика в столичном Харькове развивалась достаточно интенсивно. В 1933 году Харьков перестал быть столицей, и долгое время в нем не выходили журналы, посвященные искусству вообще и театру в частности.

В начале XX века выход театральных периодических изданий в Харькове носил несистематический и случайный характер. Можно вспомнить такие газеты, как «Последние новости сезона» (Харьков, 1907-17, ред. М. И. Шор) или «Вестник опер» (Харьков, 1912–1913, редактор-издатель А. И. Петухов), журналы «Труд и искусство» (1911, издатель Б. Одер) и «Друг искусства» (1913 г., издатель И. Бойко). По словам Л. Савицкой, «совместив в эстетической ориентации идеи неоромантизма и социализма, журналы пытались пропагандировать новые, яркие явления искусства» [49, с. 323]. Эта тенденция сохранилась и в первые послереволюционные годы, когда их авторы и издатели пытались, с одной стороны, сохранить демократические духовные, нравственные и эстетические ориентиры, а с другой – понять потребности победившего класса, то есть пролетариата, в области искусства и обосновать ведущую роль в нем гегемона.

Наша задача – проследить, как происходила эволюция харьковских театральных журналов на протяжении первых десятилетий советской власти, как формировались типы театральных изданий, менялась тематика и проблематика материалов, публикуемых в них.

Для того чтобы выяснить, какие типы периодических изданий превалировали в это время, следует уточнить признаки, по которым будет производиться их характеристика. Существует несколько вариантов классификации изданий. Так, И. Л. Мухранели в своей статье отмечал, что театральная пресса первых лет существования Советской власти делилась на такие группы: издания советских учреждений, управляющих театрами (Наркомпрос и Главполитпросвет), внутритеатральные (издававшиеся отдельными театрами), профсоюзные издания, частные [41, с. 45]. А. А. Чернышев в своей книге «Русская дореволюционная киножурналистика» писал: «Театр и исполнительские искусства, где к творческому процессу причастны большие коллективы и аудитория тоже велика, вызвали к жизни два разряда отраслевой печати – малотиражную, предназначенную профессионалам, и массовую, предназначенную широкой публике» [63, с. 10–11]. Этого же принципа придерживается С. Я. Махонина в своей книге «История русской журналистики начала XX века», предлагая делить театральные издания на журналы, обращенные к специалистам, и массовые [37, с. 225-226]. А. Билык в своей диссертации предлагает более разветвленную систему изданий: «З урахуванням цільового призначення та жанрової специфіки театральні видання поділяємо на рекламно-оглядові (хронікальні), вузькоспеціалізовані, літературно-художні (розраховані на масового читача) та театрознавчі» [4, с. 7]. Киевский исследователь Виктор Собиянский, опираясь на исследование В. Борзенко [6, с. 111], вносит в это определение некоторые коррективы [57, с. 202–203]. Согласно этой типологии, в первую очередь выделяются так называемые «толстые» журналы: «Передовсім «товстим» журналам притаманний високий теоретичний рівень оцінки мистецтва, тож внутрішня структура цих часописів уже усталилася у вигляді постійних розді-

лів» [57, с. 202]. В. Собиянский относит к ним такие издания, как «Просвещение и искусство» (1922), «Кіно» (1925–1933), «Нове мистецтво» (1925–1928), «Радянський театр» (1929–1931). Затем идут сборники пьес, театрально-практические издания (к которым автор относит, например, «Сільський театр»), «театрально-сатирические» издания, специальные периодические библиографические указатели («Літопис друку»), журналы, посвященные вопросам техники сцены, издания рекламного типа, информационные журналы по искусству (к которым Собиянский причисляет такие харьковские издания, как «Художественная мысль» и «Художественная жизнь»), внутритеатральные журналы и «журналы-манифесты» (к ним, по мнению Собиянского, относятся «Нова генерація» и «Гарт»). В особые группы выделяются издания театральных организаций (например, «Барикади театру»), профсоюзная периодика, массовые журналы («Культфронт»), газеты («Театральна газета»).

На наш взгляд, не стоит смешивать при определении типов изданий формальные и содержательные признаки. Их (как и классификаций) может быть несколько. По ведомственной принадлежности (партийные, профсоюзные, отдельных учреждений и группировок). По тематике журналы, в которых помещались материалы, посвященные театру, можно разделить на театральные, специализированные (например, посвященные кино), общехудожественные, литературно-художественные, универсальные (такие, как журнал «Пламя», например). По читательскому назначению – научные, театрально-практические, массовые (куда входят информационные и рекламные). Читательское назначение определяет, естественно, уровень теоретического осмысления и форму подачи материала. Надо заметить, что в чистом виде такие издания почти не встречаются: на страницах общехудожественных изданий появлялись порой специальные театроведческие статьи, а рекламную информацию содержали как научные («Нове мистецтво», «Радянський театр»), так и массовые («Культфронт») издания. Объем же издания зависел от ведомственной принадлежности (и финансовых возможностей) и от времени выхода (издания первых лет Советской власти отличались, как правило, небольшим объемом). Кроме того, некоторое количество серьезных материалов по театру появлялось на страницах литературно-художественных и литературно-критических изданий (таких, как «Червоний шлях»), а также – на страницах массовых журналов («Всесвіт», «Пламя»). Маститые критики порой предпочитали выступать с проблемными статьями именно на «чужой» территории – страницах литературных журналов.

Существование театральной прессы послереволюционного Харькова можно условно разделить на два периода: 1918–1923 – период относительно свободного развития и театральной полемики, связанной с эстетическими предпочтениями критиков; 1923–1933 – период, обусловленный, с одной стороны, политикой украинизации и связанным с ней национальным возрождением, с другой стороны – началом жесткой регламентации со стороны партийных и советских органов.

На развитии художественной жизни и периодической печати первого периода сказывались бурные политические события. После октября 1917 года власть в Харькове менялась много раз (ноябрь 1917 – январь 1918 – Советская власть, апрель–ноябрь 1918 – немецкие войска и войска гетмана Скоропадского, ноябрь–декабрь 1918 – войска Петлюры, январь–июнь 1919 – Советская власть, июнь–декабрь 1919 – деникинские войска, декабрь 1919 – Советская власть). Тем не менее, помимо Городского театра, где играла труппа Синельникова, работали также Героический театр, Большой театр в помещении театра Муссури. В Коммерческом

клубе выступала оперная труппа. Развивались национальные театры. Был создан 1-й Украинский советский театр под управлением Льва Сабинина, работавший в помещении закрытого театра «Тиволи» и выступавший с традиционным украинским репертуаром. Кроме того, в Малом театре выступала еврейская труппа А. Фиш-зона, а чуть позднее, в 1918 году, был создан первый в Харькове стационарный еврейский театр «Унзер Винкль», открылись армянский и польский театры. Работали многочисленные театры миниатюр («Синяя птица», «Жар-птица», «Табакерочка», «Дом артиста», «Аттракцион» и др.), при этом ряды актеров пополнили беженцы из других городов, в том числе из обеих столиц. Это было связано и с тем, что, спасаясь от голода, холода и большевиков, сюда хлынули представители художественного мира, в том числе актеры и режиссеры, например Б. Глаголин, эпатажная режиссерская манера которого несколько лет была в центре внимания харьковской прессы. Действовали и театральные студии (например, студия П. Ильина при Художественном цехе).

Театральные издания возникали и исчезали достаточно хаотично, что было связано как со сменой властей, так и со сменой сотрудников. Хотя ядро харьковской театральной прессы, оставшееся неизменным на протяжении почти десятилетия, определилось очень быстро. Можно перечислить имена журналистов, с успехом работавших в разных изданиях: актер А. Баров, доценты Харьковского университета А. И. Белецкий, А. А. Смирнов, П. Кельвер, П. Краснов, драматург Я. Мамонтов, Б. Одоевский, Л. Предславич, А. Станкевич, И. Туркельтауб, поэт И. Уразов, М. Эвенлев, композитор Б. Яновский, позднее к ним добавились Д. Грудина, В. Коряк, Б. Симанцев, Ю. Смолич, В. Хмурий, Й. Шевченко и некоторые другие критики, псевдонимы которых нам пока не удалось расшифровать.

В первые послереволюционные годы (1918-1923) в Харькове преобладали издания общехудожественной тематики, освещавшие, наряду с другими вопросами литературы и искусства, различные вопросы театральной жизни. Но выходили и специальные театральные издания информационного типа, к которым относятся «Театральный журнал», «Театральный вестник», «Театральный курьер», «Театральная газета» и «Театральные известия».

К сожалению, в Харькове практически не осталось изданий, выходивших в конце 1917 – первой половине 1918 года. Даже выходившая в 1917 году газета «Южный край» практически ничего не писала о театре. Некоторые сведения о театральной жизни города в конце 1918 года можно узнать, пролистав сохранившуюся подшивку газеты «Новая Россия», где о театре писал известный впоследствии театральный художник Исаак Рабинович.

Осенью 1918 года в Харькове выходил «**Театральный журнал**» (1918) под редакторством К. Н. Прокоповича (вышло семь номеров). В оформлении обложки участвовал художник Евгений Агафонов (его оформительская манера была близка дизайну журналов 1910-х годов). В журнале, наряду с репертуаром харьковских театров, хроникой театральной жизни Харькова и других городов, помещались программные и дискуссионные статьи по проблемам театра. Главный вопрос, стоявший на повестке дня – создание нового, пролетарского театра. Именно этой проблеме были посвящены многие статьи, с которыми выступали в основном публицисты и критики. Имеются в виду, например, статьи известного публициста Якова Борисовича Бруксона, автора вышедшей еще в 1911 году книги «Задачи, история и техника театра» и вышедшей позднее книги «Проблема театральности» (1923) [8, 9], или программная статья режиссера М. Рафальского о проблемах со-

здання в Харківке єврейського театру нового типу [48]. Публікувалися короткі одноактні п'єски, які могли поповнити репертуар театру мініатюр [27]. С рецензіями і обзорами виступали такі критики, як П. Краснов (псевдонім – Петроній), В. Королевич, професор університету А. Станкевич, А. А. Смирнов, І. С. Туркельтауб [59], відомий харківський публіцист І. Дриженко (псевдонім – І. Турський) [60], письменниця Анна Лі [32] і багато інших авторів, за часту скривавшись під псевдонімами (Де-Гріє, Пружний), причому творчість деяких з них носило епізодичний характер. Музикальну життя освіщав композитор Борис Яновський. Можна згадати також В. Шкловського, в той момент знаходився в Харківке і написав для журналу замітку про проблеми кінематографа [66]. Матеріали перемежувалися стихотворними присвяченнями акторам і актрисам, фотографіями і зарисовками сцен із спектаклів. Виступали на сторінках видання і актори. Так, відомий в Харківке актор і драматург Олександр Баров (наявна родина – Біргер) опублікував свої роздуми про Московському Художественному театрі [2]. В журналі також публікувалися і літературні матеріали – вірші А. Вергінського, М. Волошина, рецензії на знову виходили книги.

1919 рік ознаменувався виходом газети «**Театральний вестник**», яка видавалася Театральним комітетом Харківського губернського відділу народного освіти і теж носила в основному інформаційний характер. У нас є номери за травень–червень 1919 року (період, коли на зміну Радянській владі прийшли війська Денікіна). На сторінках газети публікувалися відомості про репертуарі, програми спектаклів і навіть давалися анонси спектаклів з коротким пересказом змісту п'єси. Були також розділи «Хроніка», де освіщалися події столичної і провінційної художественної життя і призначення на посади, і «Календарь», де називалися ювілейні і пам'ятні дати. Незважаючи на інформаційний характер газети, тут з'являлися і проблемні статті, присвячені, зокрема, аналізу історії світового театру з метою пошуку в ній тих демократических елементів, які могли служити створенню нового пролетарського театру, а також пошуку созвучних моментів п'єс класического репертуару, які могли б бути поставленими на сучасній сцені. Є в ній, наприклад, стаття «Бернард Шоу і новий театр» П. Кельвера [29]. Обговорювалися на сторінках газети і майбутні гастролі Художественного театру. В рубриці «Театральний щоденник» публікувалися рецензії на спектаклі, зокрема на постановки Б. Глаголіна, який в той момент виглядав режисером-новатором на традиційному харківському сценічному просторі [22]. Рецензії писали критики А. Треплев, А. Смирнов, А. Белецький, І. Туркельтауб, про музику і музикальну оформлення спектакля висказувалися Б. Яновський, І. Шиллінгер, І. Дунаєвський. В 1920 г. з № 2 газета «Театральний вестник» була перетворена в журнал «**Театральні відомості**» (видавець – Театральний комітет губернського відділу народного освіти). І тут значуще місце відводилося інформаційно-хронікальним матеріалам. Писали статті Б. Яновський, В. Юренев, П. Кельвер. З'являлися і рецензії, автори яких частіше всього ховалися за псевдонімами і криптонімами. З № 3 за 1921 г. «Театральні відомості» знову виходили в якості газети, зберегли основні розділи і спрямованість, змінивши тільки назву видавничої організації (1920 – видання Лит.-агит. відділу УКРОСТА; 1921–1922 – Науково-репертуарної комісії Всеукраїнського театру, з №10 1921 г. – Худсектора Главполітпросвіта; на українському і російському мовах). Склад

критиков оставался тем же, но стали появляться и статьи, посвященные проблемам украинского театра, написанные Яковом Мамонтовым [35]. В 1924-1925 гг. на смену «Театральным известиям» пришла «**Театральная газета**». Похожие функции выполнял и журнал «**Театральный курьер**», издававшийся Харьковским бюро рекламы в 1919 году. Большую часть этого издания, по внешнему виду скорее напоминавшего рекламный листок, занимали программы театров, сведения о текущем репертуаре и хроника.

По сути театральным, а по ведомственной принадлежности профсоюзным изданием был еженедельник «**Художественная жизнь**» (1923), который редактировал И. Туркельтауб (издателем была Центральная подсекция Художественно-посреднического бюро ВСЕРАБИСА). В отличие от выходившего в 1922 году журнала «Просвещение и искусство», бывшего органом Южного бюро Всероссийского союза работников просвещения и искусства (Всеиспроса), где теоретические и практические вопросы театральной деятельности почти не поднимались, зато широко были представлены материалы конференций, постановления и распоряжения Всеиспроса, в журнале «Художественная жизнь» освещались вопросы театрального репертуара, создания нового кинематографа, деятельности театров миниатюр, театров для детей, помещались портретные зарисовки актеров, режиссеров и композиторов (В. Петипа, Н. Синельникова, В. Ребикова), рецензии на спектакли. Например, № 5 за 1923 год был целиком посвящен 50-летию юбилею сценической деятельности Н. Н. Синельникова и юбилею харьковского Народного дома. Журнал охотно публиковал сатирические стихи (стихотворные фельетоны) и шаржи Г. К. Холмского. Был раздел хроники и «Официальный отдел», где публиковались материалы, регламентирующие деятельность губернских отделов ВСЕРАБИСА, но этот раздел находился в конце журнала и занимал в нем не очень значительное место. Помещались также программы театров, давались сведения о недельном репертуаре. Среди постоянных авторов журнала, наряду с И. Туркельтаубом, были Милий Стремин (М. Проскурнин), М. Эвенлев, А. Белецкий.

К общехудожественным журналам, на страницах которых поднимались театральные проблемы, относились «Творчество», «Пути творчества», «Шляхи мистецтва», «Театр, литература, музыка, балет, графика, живопись, кино», «Календарь искусств», «Колосья», «Художественная жизнь».

Одним из интересных литературно-художественных изданий был журнал «**Творчество**», издававшийся Харьковским художественным цехом в 1919 году. Художественный цех – литературно-художественная организация, существовавшая в Харькове в 1918–1919 гг. и объединявшая литераторов, музыкантов, художников и театральных деятелей (одним из подразделений Цеха была театральная студия П. И. Ильина). Журнал «Творчество» имел явную историко-критическую направленность, что ощущалось даже в оформлении (чувствовались традиции художников «Мира искусства» – виньетки, заставки, концовки выполнены в манере М. Добужинского). На страницах издания воспроизводились произведения разных художников (от Боттичелли до Мане-Каца), сцены из спектаклей, эскизы их художественного оформления. Журнал состоял из таких разделов: «Стихи, рассказы, пьесы», «Мемуары», «Статьи и обзоры», «Заметки о книгах», «Хроника». Появлялись и материалы, связанные с театром, например, статья приват-доцента Харьковского университета А. А. Смирнова «Душа средневекового театра», связанная с постановкой в студии П. Ильина пьес средневековых авторов (миракля Ж. Бореля «Игра о св. Николае» и фастнахтшпиля Г. Сакса «Странствующий студент» [52]),

его же статья «Ритм и танец» [53], «Дневник петербургской театральной жизни» А. Левинсона (Левинсон А. Дневник петербургской театральной жизни // Творчество. – 1919. – № 4. – С. 30–34).

Значительная часть журнала **«Художественная мысль»** (издание Худсектора Главполитпросвета, 1922, №1–13/14) также была посвящена театру. Здесь на обратной стороне обложки помещалась информация о репертуаре театров. Проблемам театральной жизни были посвящены статьи А. В. Луначарского, И. Туркельтауба, Б. Окоевского, Л. Красовского, А. Белецкого, С. Стрельбицкого, А. Чернева, П. Кельвера, Б. Яновского. Находившиеся в тот момент в Харькове Ю. Олеша и В. Катаев писали для журнала, причем перу Катаева принадлежали стихотворные сатирические зарисовки [28, 44]. Тут же, кстати, были помещены стихотворные шаржи Санкюлота и на них самих.

В 1922–1924 гг. в Харькове выходил еженедельник с длинным и неуклюжим названием **«Театр, литература, музыка, балет, графика, живопись, кино»**. Редактировали журнал харьковские критики Б. И. Окоевский, А. М. Лейтес, М. С. Коссовский, ответственным редактором был поэт И. А. Уразов. Практически в каждом из номеров появлялись программные и теоретические материалы, например, статья В. Калерина «О театре» [26], в которой автор выделяет разные виды театра, «соответствующие сложности и обилию потоков действительности» (агитационный, декоративный, академический и др.), или статья А. Белецкого, посвященная готовящейся постановке Б. Глаголиным пьесы Р. Роллана «Лилюли» [3]. Значительное место в журнале занимали рецензии Б. Окоевского, П. Кельвера, И. Уразова. Привлекали внимание театральные фельетоны Петрония (П. Краснова) и едкие стихотворные характеристики Т. Скальпеля (№ 2). Материалы о театре давались также в разделе «Хроника». В начале каждого номера печатались сведения о недельном репертуаре, в конце – программы харьковских театров.

Одним из типичных общехудожественных изданий был и **«Календарь искусств»** (1923), который редактировали П. Б. Краснов, И. А. Уразов, Б. И. Окоевский. Журнал включал специальный раздел «Сцена», где публиковались рецензии на спектакли, принадлежащие как самим редакторам, так и все тем же авторам – М. Эвенлеву, Б. Яновскому, А. Дэвайону, И. Турскому. Особенностью этого издания стало активное привлечение украинских авторов, работы которых печатались в переводе, например, статья Ю. Меженко «Об украинском театре», посвященная гастролям Киевского театра им. Шевченко в Харькове [38].

В журнале **«Колосья»** (1918), который совместно редактировали журналист, историк и критик В. С. Рожицын и социал-демократ Феликс Кон, театральные материалы появлялись довольно редко. В этих публикациях просматривалась общая тенденция журнала, верно подмеченная Л. Савицкой: «Отстаивание права на свободу самовыражения, борьба против абсолютизации какой-либо идеи, навязывания прокрустова ложа какой-либо партией становится знаменателем любого выступления, любой переводной статьи «Колосев» [49, с. 375]. Стоит упомянуть в этой связи статью Б. Глаголина «Образ императора Павла», посвященную его работе над ролью Павла в спектакле по пьесе Д. Мережковского «Павел I» [15].

Вообще, в начале 20-х годов Борис Глаголин считался чуть ли не единственным представителем авангардного театра в Харькове. Поскольку он был при этом человеком пишущим, статьи режиссера охотно публиковали на своих страницах самые разнонаправленные журналы. Так, его проблемная статья «Харьковский театр»,

посвященная путям преобразования антрепризы Н. Н. Синельникова, появилась на страницах журнала «**Пути творчества**» [16]. Журнал «Пути творчества» в 1919-1921 гг. являлся официальным органом подотдела искусств отдела народного образования Харьковского губисполкома. Журнал редактировали поэт Г. Н. Петников и А. Чапыгин. Кроме Глаголина, по вопросам театра здесь писали композитор Б. Яновский [68, 69, 70], Л. Юркевич [67], художник В. Бобрицкий, выступивший со статьей «К грядущему строительству нового театра», в которой он писал о задачах создания новой сценографии [5]. Видимо, особый интерес вызывал театр М. Рейнгарда, отрывки из книги о нем в переводе с немецкого Л. Г. (Л. Гальперина) были помещены в нескольких номерах журнала [25, 43, 51]. Публиковались рецензии на спектакли харьковских театров, принадлежавшие перу Силена и др., освещались события театральной жизни других городов. С журналом активно сотрудничали футуристы Г. Петников, В. Бобрицкий, В. Хлебников, Е. Гуро, М. Синякова, Н. Асеев. Здесь активно печатались русские футуристы (от Хлебникова до Гуро). Здесь была опубликована знаменитая пьеса бельгийского драматурга Шарля Ван-Лерберга «Пан» [10], поставленная Б. Глаголиным на сцене Городского театра (ставшего к тому времени «Первым советским драматическим театром»), и эскизы ее сценического оформления работы В. Бобрицкого и Б. Косарева. В полиграфическом оформлении журнала принимали участие художники В. Ермилов (фронтиспис в № 1-2) и В. Бобрицкий (концовка в № 1-2).

Существует мнение, что с началом украинизации журнал «Пути творчества» был преобразован в «Шляхи мистецтва» (1921-1923). Во всяком случае, Анна Веселовская в своей книге «Український театральний авангард» подчеркивает преемственность этих двух изданий, ошибочно указывая, что журнал выходил до 1924 года: «Одним із провідних мистецтвознавчих часописів, на шпальтах якого друкувалися полемічні статті з питань теорії, в тому числі так званого лівого мистецтва, був харківський журнал «Шляхи мистецтва» (1919-1924), що протягом 1919-1920 рр. виходив російською мовою під назвою «Пути творчества», а з 1921 під назвою «Шляхи мистецтва». Саме тут була видрукована оглядова замітка Майка Йогансена «Німецькі експресіоністи» та його програмна стаття «Конструктивізм як мистецтво перехідної доби», статті Я. Мамонтова «Трагедія українського актора» і С. Бондарчука «Жовтень в українському театрі» [11, с. 24]. Журнал «Пути творчества» являлся официальным органом подотдела искусств отдела народного образования Харьковского губисполкома (редактор не указан), а «Шляхи мистецтва» – органом худсектора Политпросвещения УССР (выходил под редакцией В. Блакитного, В. Коряка и Г. Коцюбы), значит, в какой-то степени его можно считать правопреемником предыдущего издания. Но не случайно Анна Веселовская, характеризуя журнал, ничего не пишет о «русском» периоде его деятельности. И круг авторов, и круг поднимаемых ими проблем разнятся достаточно сильно. Выход журнала «Шляхи мистецтва» совпал с периодом политики украинизации, он включал совершенно иной круг авторов (в основном украинских), к которому относились В. Коряк, И. Кулик, М. Йогансен, И. Айзеншток, А. Белецкий, Я. Мамонтов, О. Корж, П. Филипович и многие другие украинские писатели, тогда еще не входившие в разнообразные литературные группировки. Воспроизводились декорации А. Петрицкого к постановке «Каменного властелина» Л. Украинки (№ 2) и «Северных богатырей» Ибсена в Киевском государственном драматическом театре им. Т. Шевченко. Был и раздел «Мистецька хроніка», в котором освещались в том числе и события театральной жизни Харькова. И поскольку на повестке дня

были уже другие проблемы, связанные с развитием прежде всего украинского искусства, именно им в журнале отводилось ведущее место. Кроме упоминаемых Веселовской статей Мамонтова и Бондарчука, театру были посвящены работы *Avanti* (В. Коряка) [1]. Авторы журнала «Шляхи мистецтва» в большинстве своем впоследствии оказались членами литературной организации пролетарских писателей «Гарт», а ее орган, одноименный альманах, стал преемником журнала. Журнал «Шляхи мистецтва», по сути, стал прообразом периодических изданий отдельных литературных группировок, характерных для следующего этапа развития харьковской периодики.

Как известно, в начале 20-х годов политику «военного коммунизма» сменила НЭП. В области театральной культуры это выразилось в недолгом оживлении частной антрепризы (вскоре она была задрана постановлениями и налогами).

В апреле 1923 г. XII съезд РКП(б) провозгласил политику коренизации, предусматривавшую вовлечение представителей коренных национальностей в партийный аппарат и государственные органы, применение национальных языков в партийной, хозяйственной работе, образовании, прессе, издательской сфере. Она была вызвана потребностью достижения своеобразного компромисса с крестьянством и национальной интеллигенцией путем либерализации национальных отношений, стремлением партии большевиков расширить социальную базу новой системы, привлекая к управлению республикой представителей нерусских народов. Прошедшая тогда же VI конференция КП(б)У провозгласила политику украинизации, в связи с чем было принято решение об украинизации госструктур и предприятий.

Одним из следствий украинизации стала культурная революция, затронувшая все сферы художественной жизни, в том числе и театр. При этом деятельность столичных театров все больше регламентировалась партийными установками. Поначалу роль лидера отводилась театру имени И. Франка, главный режиссер которого, Гнат Юра, во время работы в Харькове (1923-1926) удачно балансировал между традицией и новаторством. Хранителем традиций театра корифеев в Харькове являлся Украинский народный театр, деятельность которого воспринималась многими деятелями «левого» театра как уступка буржуазному прошлому. Краснозаводской театр, работавший в помещении бывшего Народного дома и территориально наиболее приближенный к рабочей массе, прошел в своей деятельности несколько этапов: сначала здесь работали русские труппы, а с 1927 г. помещение Народного дома передали Украинскому народному театру, преобразовав его в Краснозаводской государственный народный театр. Работали опера и оперетта, в конце 20-х перешедшая на украинский язык и называвшаяся музыкальной комедией. Кроме того, существовал и русский театр в виде частных гастрольных трупп. В свете политики коренизации в 1925 году был открыт Государственный еврейский театр. Продолжал работать театр для детей. Новое революционное искусство, делавшее ставку на авангард, укрепляло свои позиции, поэтому в 1926 году в Харьков был переведен из Киева театр «Березиль», руководимый Л. Курбасом. Особые надежды в деле привлечения к театру рабочей массы власти возлагали на театры рабочей молодежи (ТРОМы) и театры малых форм (ТЕМАФОРы), в особенности на созданный в 1927 году театр «Веселий Пролетар». Развитию театрального процесса (в том числе театральной критики) немало способствовали гастроли лучших театральных коллективов – московского Театра имени Мейерхольда, Государственного еврейского театра, Московского Художественного театра и др. В центре

дискуссий были проблемы репертуара, новой драматургии, режиссуры. В связи с тем, что резко увеличивалось количество украинской прессы (в 1933 г. она составляла 89% всего тиража газет в республике), на страницах изданий появились новые имена. В журналистику пришли молодые украинские писатели и критики – В. Эллан-Блакитный, Остап Вишня, Майк Йогансен, Юрий Смолич, В. Хмурый, Й. Шевченко, Д. Грудына. Харьков стал столицей новой литературы. Появились литературные группировки («Гарт», «Плуг», «ВАПЛИТЕ»), выпускавшие свои журналы и альманахи. Естественно, на деятельности литературно-художественных (в том числе театральных) изданий также отразилась политика украинизации. Это выразилось как в переходе на украинский язык, так и в изменении проблематики изданий – центр тяжести резко сместился в сторону освещения украинской культуры, в том числе и театра. В начале 30-х годов эта политика начала сворачиваться, чему немало способствовал сфабрикованный ГПУ процесс над СВУ (Спілкою визволення України). Точку в «свободном» развитии искусства поставило знаменитое постановление 1932 года «О перестройке литературно-художественных организаций», повлекшее за собой как роспуск этих организаций, так и закрытие их печатных органов.

В области театральной периодики все эти изменения вначале привели к тому, что на смену изданиям широкой тематики, авторам которых был присущ высокий дилетантизм, пришли специальные издания, рассчитанные на конкретных потребителей информации, в которых работали уже профессиональные журналисты. Если ранее критики, писавшие, по сути, для узкого круга единомышленников, руководствовались собственными эстетическими пристрастиями, иногда подкрепленными принадлежностью к определенным группировкам, то теперь все чаще эстетику подменяла политика. Поэтому неудивительно, что во второй половине 20-х годов специальные театральные издания носили, так сказать, прикладной характер. Упор делался на воспитание трудящихся масс с помощью театра. После 1923 г. специальные издания некоторое время существовали в виде таких журналов, как «Сільський театр» (позднее – «Масовий театр»). Поэтому неудивительно, что С. Витык, анализируя современную периодику в статье «Журнали на Радянській Україні», из театральных журналов упоминает только «Сільський театр» [13, № 30, с. 6]. Журнал «Сільський театр» (орган отдела искусства Управления политпросвещения) начал выходить в марте 1926 г. (отв. редактор М. Христовый, в редколлегию вошли также Ю. Смолич, В. Фурер, Д. Грудына, М. Стогний, Л. Болобан). Цели и задачи журнала были сформулированы в редакционной статье первого номера достаточно четко: «Сільський театр» зв'яже між собою всі розпорошені сільські мистецькі осередки й зможе планово й регулярно керувати мистецькою роботою села через практичні вказівки, з техніки чи методики політ освітянської роботи та мистецтва, допомагатиме освіті й вихованню сільських керівників. А найголовніше – даватиме раз у раз художній матеріал, на який так голодні наші гуртки» [23, с. 1]. Журнал публікував п'єси, стихи, песни с нотами, которые могли быть использованы руководителями художественной самодеятельности в селах. В разделе «Методика й техніка» помещались материалы, призванные помочь режисерам самодеятельных театров в постановке пьес – например, статья Д. Грудыны «Робота над п'єсою» [19] или П. Горбенко «Про ляльковий театр» [17]. Активно освещалась работа отдельных кружков на местах. Раздел «Мистецька хроніка» знакомил читателей с современными театрами и их деятельностью. В разделе «Довідки і поради» давались краткие аннотации на вновь выходящие пьесы,

список пьес, рекомендованных к постановке Высшим репертуарным комитетом УПП НКП УССР, календарь дат и событий, которым надо было пользоваться в политико-просветительной работе. В 1931-1933 гг. журнал выходил под названием «Масовий театр». Он сохранил свою прикладную направленность, но предназначался уже руководителям как сельских, так и городских (фабрично-заводских, клубных) кружков художественной самодеятельности. На страницах стали появляться и рецензии на спектакли ведущих столичных театров.

Сходные материалы публиковались на страницах журнала «**Культфронт**» (1925-26 – Рабочий клуб, орган Главполитпроса и культотдела ВУСПС, 1926-1930 – «Кульработник» (1927), 1928-1930 – «Кульробітник», 1931-1935 – «Культфронт»), с той только разницей, что этот журнал был посвящен культурной работе вообще (библиотечной и клубной работе), и театру отводился один из разделов журнала. К особенностям этого издания можно отнести публикации по истории театра и современному театру Л. Дмитровой [21]. Журнал «Культфронт» также публиковал небольшие пьесы, предназначенные для постановки на клубной сцене. Рецензии на страницах журнала поначалу появлялись редко, подробно освещалась только работа харьковского театра малых форм «Веселый Пролетарий», который был призван направлять работу других театров малых форм в клубах и на предприятиях.

Журнал «**Мистецька трибуна**» (1930-1931, изд. Всеукраинского комитета работников искусства) был органом профсоюзным, поэтому большое место в нем отводилось вопросам охраны труда, оплаты, взаимоотношений в учреждениях культуры... Тем не менее, и здесь появлялись рецензии на спектакли, критические очерки, посвященные отдельным коллективам.

Поскольку теоретического специального издания по вопросам театра не было, некоторое время ведущую роль в освещении театрального процесса играл журнал «**Нове мистецтво**» (1925-1928), номинально возглавляемый М. Христовым, но фактически редактируемый журналистом, искусствоведом и театральным критиком Василием Хмурым (настоящая фамилия – Бутенко). Небольшой объем и наличие информационно-рекламной информации не мешали журналу всесторонне отражать художественную жизнь Украины. Кроме емких и кратких передовиц, отражавших не только веяния времени, но и пожелания властей, в нем публиковались материалы, посвященные теоретическим вопросам театра, музыки, изобразительного искусства, творческие портреты, интервью с актерами, режиссерами и директорами театров. Журнал помещал фотопортреты, сцены из спектаклей, эскизы художественного оформления, рецензии на спектакли и кинофильмы. При этом появлялись и фельетоны, принадлежавшие перу Остапа Вишни [12], и карикатуры А. Довженко на театральных деятелей. На страницах издания выступали Ю. Смолич [54], И. Туркельтауб [58], В. Хмурый [62], Я. Мамонтов [34], Л. Курбас [30], В. Волховский [14], Э. Лойтер [33] и многие другие. Тон полемических заметок был весьма задиристым, но поскольку времена были, как говорила некогда Анна Ахматова, «относительно вегетарианскими», обвинения в мелкобуржуазности и консерватизме еще не выглядели политическими доносами.

Несмотря на наличие еженедельника «Нове мистецтво», создание отдельного специального театрального журнала стало в конце 20-х творческой необходимостью и потребностью. Об этом в 1927 году писал драматург и театральный деятель Яков Мамонтов в своей статье «Чергові завдання театрального сезону»: «Нове мистецтво» (орган управління Політосвітою), що виходило протягом двох попередніх сезонів, ні в якій мірі не задовольняло потреби наших театрів і на-

шого, так би мовити, театрального суспільства в серйозному журналі, де яскраво відбивалося б театральне життя не тільки Харкова, не тільки УСРР, а також і СРСР, і всього культурного світу... Рецензії (часом цілком випадкових людей) на поточні вистави, така-сяка хроніка та коротенькі передовиці – хіба ж це «нове мистецтво»? Хіба такий журнальчик може виконувати функцію всеукраїнського органу мистецького (чи хоча б театрального) життя? Ясно, що ні! Такі складні питання, як ув'язка сучасних театральних форм з історичними традиціями українського театру, диференціація театральних напрямків (фіксація типових форм), наукова організація театрального виробництва і багато інших – усе це не може розглядатися в рамках ілюстрованого тижневика, поруч театральних та концертних анонсів і програм» [36, с. 3]. Сходные требования предъявлял к журналу и Юрий Смолич в своей статье «Журнал «Новое мистецтво», полагая, что «Новое мистецтво» разрывается между стремлением удовлетворить потребности как театральных работников (актеров, режиссеров и критиков), так и массового читателя: «Треба ввійти й в положення критика. Одне діло, коли він пише критичний огляд вистави, цінуючи її з усіх поглядів (соціальна аналіза, художньо-формальна аналіза), з тим, щоб з цього почерпнув глядач, – і установкою критика має бути виховання глядача ж. І друге діло, коли він аналізує художню продукцію театру з тим, щоб допомогти театрові ж, разом з ним шукати путі до поліпшення якості (ідейної і формальної) цієї продукції, де в своїх формальних висновках йому доводиться (й треба) оперувати мовою, зрозумілою лише йому і робітникам театра, але зовсім «езопівською» для глядача» [55].

Главполитпрос пошел навстречу критикам и начал издавать журнал «Радянський театр» (1929-1931). Журнал включал разделы «Трибуна», «Гонг», «Огляди», «Рецензії», «Хроніка». На его страницах выступали как нарком просвещения Н. Скрипник, так и многие известные театральные деятели: драматург Я. Мамонтов, известные режиссеры Н. Фореггер, Л. Курбас, Г. Юра, С. Бондарчук, В. Василько, Л. Болобан, профессор и бывший ректор Харьковского муздраминститута Я. Полферов, известный эндокринолог В. М. Коган-Ясный, Ф. Белокриницкий, критики Б. Симанцев, С. Гец, Л. Предславич, П. Горбенко. Здесь освещались вопросы репертуара, музыкального театра и музыкального оформления спектакля, театра для детей, театров малых форм. Большое место отводилось освещению театральных диспутов, участие украинских театров во Всесоюзной Олимпиаде искусства 1930 года. Так, материалы театрального диспута, состоявшегося в июне 1929 года, в центре которого оказалась работа театра «Березиль», в частности постановка пьесы Н. Кулиша «Народный Малахий», занимали значительное место во всех номерах журнала за 1929 год. В журнале размещались также интересные фотоматериалы (сцены из спектаклей, сценическое оформление, эскизы костюмов). Оформляли журнал известные художники Василий Ермилов и Вадим Меллер.

И в этом издании, как и на страницах журнала «Новое мистецтво», особое внимание уделялось театру «Березиль» (можно вспомнить, в частности, острую статью известного впоследствии филолога Ю. Шевелева «Вистава діалектичної думки», в которой он доказывает, что театру удалось одержать блестящую победу над натурализмом пьесы И. Микитенко [64]). Это вызывало недовольство критиков противоположного лагеря, в частности Дмитрия Грудыны, который, впрочем, и сам достаточно резко высказывался на разные темы в журнале «Радянський театр» [20]. Но его разгромная рецензия на это издание, опубликованная на страницах журнал «Мистецька трибуна» [18], выглядит подготовкой к грядущим по-

литическим обвинениям театральных деятелей. Например, он пишет о том, что в передовой статье первого номера отсутствуют важные моменты: «Ми не бачимо, напр., в програмі театру вказівок на те, що «Радянський театр» мусить боротися за генеральну лінію партії на мистецькому фронті, за створення кадрів марксистської теакритики, за критику формалістичних напрямків у теамистецтві і взагалі за самокритику, за створення радянським театром (не журналом) свого стилю, за розвиток самодіяльного театру як міцної бази, передумови для створення пролетарського театру. Нема чого згадувати й про те, що нема в програмових завданнях «Р. Т.» вказівок на втягнення до його роботи широкої маси організованого глядача – робітників» [18, с.12]. Авторів журналу, своїх ідейних противників, Грудина характеризує с присущей ему беспощадностью: «Крім поодиноких, з чітким становленням, цікавих змістовних і конче потрібних статей тт. Скрипника, почасти Бабічева, Сухино-Хоменка та Корлякова, маємо в журналі або ж занадто розпливчасті, вельми академічні статті Білокриницького, Шевченка (в перших №№), «професора» Полфьорова (й де тільки не вгледити цього «головоногого» фахівця!) та інших теоретиків від театру. Коло цих теоретиків досить так обмежене. Творчі потенції їх – так само досить убогі. З практиків театру постійно пише тільки Курбас Лесь. Увесь журнал має якийсь сіруватий колір... Тон його нуднуватий» [18, с. 12]. Трудно поверить, що журналіст со стажем, режиссер Украинского народного театра, автор книги «Художне читання» (Х., 1927), 1929–30 гг. возглавлявший Всеукраинский комитет союза работников искусства [50, с. 104], не представлял, чем теоретический журнал должен отличаться от массового. Да и говоря о «серости», Грудина вряд ли имел в виду только полиграфическое оформление (в то время и у остальных журналов цветными были только обложки, причем с годами дизайн становился все однообразнее и пасмурнее). Нет, это была попытка дискредитировать своих идейных противников, в частности Л. Курбаса, поскольку Грудина ратовал за сохранение традиций украинского народного театра, классического, театра корифеев и предлагал делать упор на развитие самодеятельного театра. Он впоследствии был среди тех, кто организовывал антикурбасовскую кампанию (что не уберегло его самого от участи Курбаса).

После закрытия журнала «Радянський театр» в начале 30-х годов в Харькове больше не было специализированных театральных изданий. Правда, театральный трест делал попытки издавать информационные журналы «Театральна декада» (1931, № 1, 1934, № 1–3) и «Театральний бюлетень» (1933, № 1, 2–3), но их выход носил эпизодический характер.

В это время в Харькове выходят и такие специализированные журналы, как «Кіно» (1925–1933). Но статьи, в которых рассматривались взаимоотношения театра и кинематографа, появлялись на страницах этого журнала чрезвычайно редко [42].

Периодически вопросы театра поднимались на страницах литературно-художественных и литературно-критических изданий, таких как «Червоний шлях» (1923–1936), «Авангард» (Х, 1929), «Плуг» (1925–1933), «Гарт» (1927–1932) «Нова генерація» (1927–1930). Наиболее часто статьи по вопросам авангардного театра появлялись на страницах издания футуристов «Нова генерація», с которой активно сотрудничали такие левые режиссеры, как Ф. Лопатинский, И. Терентьев, Н. Фореггер [61]. Общую характеристику этого издания дает О. Ильницький в своей монографии «Український футуризм (1914–1930)» [24, с. 133–218].

Короткие фотоочерки и театральные рецензии публиковали и иллюстрированные научно-популярные журналы, такие, как «Всесвіт» (с 1925), «Пламя» (1924-1926), «Уж» («Універсальний журнал», 1928-1929, ред. Ю. Смолич), приобщая массового зрителя к театральной культуре.

Таким образом, проанализировав количественный и качественный состав выходивших в столичном Харькове журналов, на страницах которых поднимались вопросы, связанные с театром, мы видим, что за первые 15 лет Советской власти театральная периодика столичного Харькова прошла путь от относительной свободы до относительной специализации, утратив при этом легкость изложения, а приобретя партийную функциональность. За исследуемый период сложилась определенная система изданий, куда входили разные по содержанию и художественному оформлению журналы и газеты, отличавшиеся по степени специализации и читательскому назначению. Постепенно на смену общехудожественным и рекламно-информационным журналам, на страницах которых публиковались теоретические и критические материалы разного уровня (вполне научными были, по сути, только исторические экскурсы университетских профессоров), пришли специализированные издания, в которых печатались статьи, посвященные теоретическим и практическим вопросам театра, написанные на высоком профессиональном уровне. При этом пресса все больше зависела от установок партии и правительства, а аргументами в эстетических спорах все чаще становились политические обвинения. Перевод столицы в Киев в 1933 году и выход постановления «О перестройке литературно-художественных организаций» привел к тому, что Харьков на долгие годы лишился журнальной театральной периодики.

Список использованной литературы

1. *Avanti*. На шляху до пролетарської театральності / *Avanti* // Шляхи мистецтва. – 1921. – № 1. – С. 48–58.
2. *Баров Ал.* Из дневника актера : 20 лет... / Ал. Баров // Театральный журнал. – 1918. – № 4. – С. 4–5.
3. *Белецкий А.* К постановке «Лиллюли» Ромена Роллана / А. Белецкий // Театр, литература, музыка, балет, графика, живопись, кино. – 1922. – № 8-9. – С. 11-13.
4. *Білик А. А.* Театральна критика Одеси в контексті міської видовищної культури (друга половина XIX – друге десятиріччя XX століття) : автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства : 26.01.01 / А. А. Білик. – Х., 2009. – 11 с.
5. *Бобрицкий В.* К грядущему строительству нового театра / В. Бобрицкий // Пути творчества. – 1919. – № 4. – С. 29-30.
6. *Борзенко В. В.* Российская театральная журналистика 1808-1991 гг. : историко-типологическое исследование : дис. ... канд. филол. наук : 10.01.10 / В. В. Борзенко. – Тольятти, 2008. – 191 с.
7. *Ботунова Г. Я.* І. С. Туркельтауб : сторінки життя і творчості / Г. Я. Ботунова // Науково-методична конференція професорсько-викладацького складу «Актуальні проблеми музичного та театрального мистецтва : мистецтвознавство, педагогіка та виконавство» (18-19 квіт. 1995 р.) : тези доп. / Харк. держ. ін-т мистецтв ім. І. П. Котляревського. – Х., 1995. – С. 50–52.
8. *Бруксон Я.* Буржуазный и пролетарский театр / Я. Бруксон // Театральный журнал. – 1918. – № 2. – С. 3-4.
9. *Бруксон Я.* Репертуар и стиль / Я. Бруксон // Театральный журнал. – 1918. – № 4. – С. 3-4.
10. *Ван-Лерберг Ш.* Пан : сатирическая пьеса в трех действиях / Ш. Ван-Лерберг // Пути творчества. – 1919. – № 3. – С. 6-11 ; № 4. – С. 15-22 ; № 5. – С. 15-29.
11. *Веселовська Г.* Український театральний авангард / Ганна Веселовська. – К. : Фенікс, 2010. – 368 с.
12. *Вишня О.* Оперо-опереткові усмішки / Остап Вишня // Нове мистецтво. – 1927. – № 14-15. – С. 16-17.
13. *Вітик С.* Журнали на Радянській Україні / С. Вітик // Культура і побут. – 1927. – 13 серп. (№ 30). – С. 4-6 ; 20 серп. (№ 31). – С. 6-8. – Додаток до газети «Вісті ВУЦВК», № 30.
14. *Волховський В.* Оперета / В. Волховський // Нове мистецтво. – 1927. – № 4. – С. 10-11.

15. *Глаголин Б.* Образ императора Павла / Б. Глаголин // Колосся. – 1918. – № 17. – С. 10-14.
16. *Глаголин Б.* Харьковский театр / Б. Глаголин // Пути творчества. – 1919. – №1-2. – С. 19-28 ; № 3. – С. 23-31.
17. *Горбенко П.* Про ляльковий театр / П. Горбенко // Сільський театр. – 1926. – № 4. – С. 38-41.
18. *Грудина Д.* «Радянський театр» : «місячник управління мистецтв НКО» / Д. Грудина // Мистецька трибуна. – 1931. – № 4. – С. 12-14.
19. *Грудина Д.* Робота над п'єсою / Д. Грудина // Сільський театр. – 1926. – № 1. – С. 28-32.
20. *Грудина Д.* «Стаканчик»... «війнствує» / Д. Грудина // Радянський театр. – 1931. – Ч. 5-6. – С. 51-58.
21. *Дмитрова Л.* Старий і сучасний японський театр / Л. Дмитрова // Культробітник. – 1928. – № 5. – С. 42-44.
22. «Євреї» Чирикова / Энэл // Театральный вестник. – 1919. – № 5-6 (9-11 мая). – С. 3-4. – Подпись : Энэл.
23. Завдання нашого журналу // Сільський театр. – 1926. – № 1. – С. 1-2.
24. *Ільницький О.* Український футуризм, 1914-1930 / Олег Ільницький ; пер. з англ. Рая Тхорук. – Львів : Літопис, 2003. – 453 с.
25. Как Рейнгард работает с актерами : из книги «Театр Рейнгардта» / пер. Л. Г. // Пути творчества. – 1919. – № 4. – С. 49-51
26. *Калерин В.* О театре / В. Калерин // Театр, литература, музыка, балет, графика, живопись, кино. – 1922. – № 1. – С. 2.
27. *Каменский Ан.* Чертячий комиссариат / Ан. Каменский // Театральный журнал. – 1918. – № 2. – С. 4-6.
28. *Катаев В.* Театральные заметки поэта / В. Катаев // Художественная мысль. – 1922. – № 2. – С. 12.
29. *Кельвер П.* Бернард Шоу и новый театр / П. Кельвер // Театральный вестник. – 1919. – № 5-6 (9-11 мая). – С. 2-3.
30. *Курбас Л.* Мамонтові парадокси / Лесь Курбас // Нове мистецтво. – 1928. – № 10-11. – С. 7-8.
31. *Левинсон А.* Дневник петербургской театральной жизни / Андрей Левинсон // Творчество. – 1919. – № 4. – С. 30-34.
32. *Ли А.* Экран и ритм / Анна Ли // Театральный журнал. – 1918. – № 7. – С. 4-5.
33. *Лойтер Е.* Аврам Гольдфаден – збирач єврейського театру / Е. Лойтер // Нове мистецтво. – 1926. – № 31. – С. 10-11.
34. *Мамонтов Я.* Трагікомедія жанр нашого часу / Я. Мамонтов // Нове мистецтво. – 1928. – № 4. – С. 4-5.
35. [Мамонтов Я.] Украинский театр / [Я. Мамонтов] // Театральные известия. – 1921. – № 5 (21-24 окт). – Подпись : Я. М.
36. *Мамонтов Я.* Чергові завдання театрального сезону / Я. Мамонтов // Культура і побут. – 1927. – 17 верес. (№ 35). – С. 2-3. – Додаток до газети «Вісті ВУЦВК».
37. *Махонина С. Я.* Театральные журналы / С. Я. Махонина // История русской журналистики начала XX века : учеб. пособие / С. Я. Махонина. – М., 2002. – С. 224-233.
38. *Меженко Ю.* Об украинском театре : пер. с укр. рукописи / Ю. Меженко // Календарь искусств. – 1923. – № 2. – С. 5-6.
39. *Михайлин І.* Нарис історії журналістики Харківської губернії, 1812–1917 / І. Л. Михайлин. – Х. : Колорит, 2007. – 366 с.
40. *Мойсіна А. А.* Театральне життя Харківщини на сторінках спеціалізованих видань «Театральный вестник», «Театральна декада», «Театр, литература, музыка, балет, графика, живопись, кино» / А. А. Мойсіна // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. – 2007. – № 766 : Філологія, вип. 31. – С. 138-142.
41. *Мухранели И. Л.* Из истории советских театральных журналов (1918–1923) / И. Л. Мухранели // Вестник Московского университета. Сер. 11, Журналистика. – 1971. – № 4. – С. 38-49.
42. *Нечес П.* Шляхи й роздоріжжя / П. Нечес // Кіно. – 1926. – № 12. – С. 7-8.
43. О постановке массовых сцен : из книги «Театр Рейнгардта» / пер. Л. Г. // Пути творчества. – 1919. – № 3. – С. 19-22.
44. *Олеша Ю.* Новые маски / Ю. Олеша // Художественная мысль. – 1922. – № 2. – С. 7-8.
45. Периодические издания УССР, 1917–1960 : Газеты : библиогр. справ. – Х. : Ред.-изд. отд. Кн. палаты УССР, 1965. – 575 с.

46. Періодичні видання УРСР, 1918–1950 : Журнали : бібліогр. довід. – Х. : Вид-во Кн. палати УРСР, 1956. – 453 с.
47. Полякова Ю. Ю. Русские литературно-художественные журналы Харькова XIX – XX века : попытка перечисления / Ю. Ю. Полякова // Культурна спадщина Слобожанщини. Культура і мистецтво. – Х., 2005. – Ч. 5. – С. 29-47 : іл.
48. Рафальский М. Наши чаяния / М. Рафальский // Театральный журнал. – 1918. – № 2. – С. 4.
49. Савицкая Л. Идеи и умонастроения порубежного времени в литературно-художественных журналах Слобожанщины 1910-х годов / Лариса Савицкая // На пути обновления. Искусство Украины в 1890–1910-е годы / Лариса Савицкая. – Х., 2003. – С. 323–331.
50. Самійленко Г. Дмитро Грудина – театральний діяч і актор із творчого гуртка Марії Заньковецької / Г. Самійленко // Ніжинська старовина : наук. іст.-культурол. зб. – 2006. – Вип. 2(5). – С. 98-110.
51. Смерть Дантона : из книги «Театр Рейнгартта» / пер. Л. Г. // Пути творчества. – 1919. – № 1-2. – С. 33-37.
52. Смирнов А. Душа средневекового театра : (к спектаклю Художественного цеха) / А. Смирнов // Творчество. – 1919. – № 2. – С. 33-36.
53. Смирнов А. Ритм и танец / А. Смирнов // Творчество. – 1919. – № 3. – С. 32-35.
54. Смолич Ю. Драматургічна робота МО «Березіль» / Ю. Смолич // Нове мистецтво. – 1926. – № 19-20. – С. 2-3.
55. Смолич Ю. Журнал «Нове мистецтво» / Ю. Смолич // Культура і побут. – 1928. – 14 січ. (№ 2). – С. 6. – Додаток до газети «Вісті ВУЦВК».
56. Собіянський В. Митець у макрокосмі суспільства 1920-х років : театральні-критична діяльність Ісаака Туркельтауба / В. Собіянський // Сучасні проблеми дослідження, реставрації та збереження культурної спадщини / Інститут проблем сучасного мистецтва. – 2009. – № 6. – С. 414-421.
57. Собіянський В. Типологія театральні-мистецьких періодичних видань України 1920-х рр. / Віктор Собіянський // Науковий вісник Київського національного університету театру, кіно і телебачення імені І. К. Карпенка-Карого. – 2010. – Вип. 7. – С. 196-215.
58. Туркельтауб І. На повороті / І. Туркельтауб // Нове мистецтво. – 1926. – № 4. – С. 2.
59. Туркельтауб І. Штрихи / І. Туркельтауб // Театральный журнал. – 1918. – № 7. – С. 3-4.
60. Турский И. Смерть Дантона / И. Турский // Театральный журнал. – 1918. – № 5. – С. 5-6.
61. Фореггер М. Опера / М. Фореггер // Нова генерація. – 1929. – № 12. – С. 49-51.
62. [Хмурий В.] «Мандат» Ердмана в Держдрамі / [В. Хмурий] // Нове мистецтво. – 1926. – № 4. – С. 6-7. – Підпис : В. Х-рий.
63. Чернышев А. А. Русская дооктябрьская киножурналистика / А. А. Чернышев. – М. : Изд-во МГУ, 1987. – 214, [2] с.
64. Шевльов Г. Вистава діалектичної думки : («Диктатура» у Курбаса) / Г. Шевльов // Радянський театр. – 1931. – № 1-2. – С. 61-66.
65. Шевченко Й. «Сільський театр» : (місячник відділу Мистецтва Управління Політосвіти УСРР, №№ 1, 2, 3, 4 та 5-6, березень-серпень 1926 р., видавництво «Радянське село») / Й. Шевченко // Культура і побут. – 1926. – 19 верес. (№ 38). – С. 5-6. – Додаток до газети «Вісті ВУЦВК».
66. Шкловский В. Порча кинематографа / В. Шкловский // Театральный журнал. – 1918. – № 7. – С. 6.
67. Юркевич Л. О театре / Л. Юркевич // Пути творчества. – 1919. – № 3. – С. 56-57.
68. Яновский Б. Задачи оперного театра / Б. Яновский // Пути творчества. – 1919. – № 1-2. – С. 43-45 ; № 3. – С. 35-41.
69. Яновский Б. Музыка к «Ганнеле» и «Пану» / Б. Яновский // Пути творчества. – 1919. – № 3. – С. 53
70. Яновский Б. Пан и Христос / Б. Яновский /// Пути творчества. – 1919. – № 4. – С. 38-39.

Надійшла 10.11.2011

Ю. Ю. Полякова,

головний бібліограф

Центральної наукової бібліотеки

Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

пл. Свободи, 4, м. Харків, 61077, Україна,

тел. 707-53-49

ТЕАТРАЛЬНА ПЕРІОДИКА ХАРКОВА (1917–1933): ТИПОЛОГІЯ, ТЕМАТИКА, ПРОБЛЕМАТИКА

Резюме

У статті розглянуто періодичні видання, присвячені театру, які виходили у Харкові протягом 1917–1933 рр. Виявлено типологію видань, їх авторський склад, проаналізовано тематику в контексті складних суспільно-політичних умов.

Ключові слова: спеціальна періодика, журнали, типологія, театральна критика, журналістика.

Yu. Yu. Poliakova,

Chief Bibliographer,

Central Academic Library,

the V.N. Karazin National University in Kharkiv

4 Ploshcha Svobody, Kharkiv, Ukraine, 61077,

tel. 7075349

KHARKIV THEATRICAL PERIODICALS (1917–1933): TYPOLOGY, SUBJECT MATTERS, RANGE OF PROBLEMS

Summary

The article deals with journals devoted to theater problems, published in Kharkiv between 1917 and 1933. It establishes typology of the periodicals, the circle of contributors as well as analyzes the publications' subject matters against the background of complicated socio-political situation of the 1920s and early 1930s.

Key words: special periodicals, journals, typology, theater critique.

УДК 050:027.7:378.4(477.74)“1886/1917”

В. В. Самодурова,

главный библиограф Научной библиотеки

Одесского национального университета имени И. И. Мечникова

ул. Преображенская, 24, г. Одесса, 65082, Украина

ЖУРНАЛ «ВЕСТНИК ОПЫТНОЙ ФИЗИКИ И ЭЛЕМЕНТАРНОЙ МАТЕМАТИКИ» В ФОНДАХ НАУЧНОЙ БИБЛИОТЕКИ ОДЕССКОГО НАЦИОНАЛЬНОГО УНИВЕРСИТЕТА ИМЕНИ И. И. МЕЧНИКОВА

На примере журнала «Вестник опытной физики и элементарной математики», издававшегося в Одессе в конце XIX — начале XX вв., показана роль профессорско-преподавательского состава физико-математического факультета Новороссийского университета в становлении реформистского движения за модернизацию математического образования. Одной из форм этого движения явилась борьба передовой общественности за широкое распространение научных знаний путем их систематической популяризации.

Ключевые слова: периодическая печать, Новороссийский университет, история математики, математическое образование.

Журнал «Вестник опытной физики и элементарной математики» («ВОФЭМ») был первым регулярным научно-популярным журналом по элементарной математике в дореволюционной России. Все предшествующие попытки издавать такой журнал быстро заканчивались неудачей. Журнал возник в России в самом конце XIX в., в эпоху, которая стала эпохой мощного подъема русского просвещения, эпохой повышенного интереса к естествознанию и точным наукам, когда стали заполняться физические и математические аудитории. К этому времени были созданы все условия для возникновения научного периодического математического издания — появился научный контингент, интересующийся точными науками, т. е. интеллектуальные силы, способные поддерживать научный журнал, и появился читатель, заинтересованный в таком журнале. В

истории «ВОФЭМ» прослеживаются два четких периода: киевский и одесский. Возник журнал в математической среде Киевского университета имени св. Владимира, где более тридцати лет преподавал замечательный ученый, педагог и патриот В.П. Ермаков (1845-1922). Деятельность В.П. Ермакова выходила далеко за рамки непосредственной службы ученого. Он был верным сыном эпохи и стремился активно содействовать общественному прогрессу. В 1884 г. им было принято решение издавать специальный математический журнал с первоначальным названием «Журнал элементарной математики». К сотрудничеству в журнале

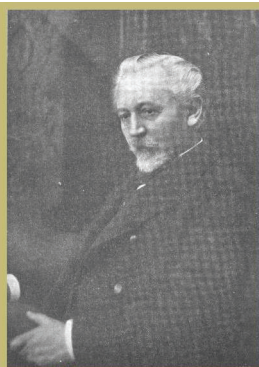
Ермаков
Василий Петрович,
основатель, редактор и издатель
"Журнала элементарной математики"

В. П. Ермаков привлек значительное по тому времени число авторов. В первый же год в подготовке журнала принимали участие профессора Киевского и Петербургского университетов, преподаватели высших и средних учебных заведений. Популярность журнала быстро росла, он стал настольной книгой очень многих учителей математики. За два года издание приобрело научный вес, оно стало самым серьезным и богатым по своему содержанию, самым интересным и популярным по своей форме из всех дореволюционных журналов по элементарной математике. За это время в журнале В. П. Ермакова было помещено свыше 150 статей и заметок, а также 30 рецензий. В. П. Ермакову удалось поставить «Журнал элементарной математики» на высоту европейских органов того же характера, удалось снискать симпатии среди любителей математики, создать ему постоянный контингент читателей. Самого редактора избрали членом-корреспондентом

Академии наук, он получил ординарную профессию в Киевском университете. Все это возложило на В. П. Ермакова ответственные обязанности. Он стал подыскивать лицо, которому смог бы передать руководство налаженным уже делом.

Наиболее подходящей кандидатурой стал сотрудник журнала Э. К. Шпачинский (1848-1912), который заведовал в течение второго года физическим отделом. Будучи горячим энтузиастом нового дела, он разделял с редактором всю работу по выпуску журнала. Так как Э. К. Шпачинский по образованию своему ближе стоял к физике, то это отразилось в названии журнала. Вместо «Журнала элементарной математики» стал выходить «Вестник опытной физики и элементарной математики», первый номер которого увидел свет 21 августа 1886 г. Вознаграждение редактора было настолько незначительным, что ему пришлось искать дополнительную работу. В 1891 г. Э. К. Шпачинскому предложили место в канцелярии попечителя Одесского учебного округа, он переехал в Одессу и перевел туда свой журнал. С этого момента «ВОФЭМ» выходил в Одессе по 24 (в некоторых случаях по 36) номера в год. В целом журнал просуществовал в течение 30 лет до 1917 г. и за это время с честью продолжал дело, начатое его первым редактором В. П. Ермаковым. Э. К. Шпачинский пригласил в качестве секретаря и помощника молодого студента В. А. Гернета, который через некоторое время стал издателем журнала.

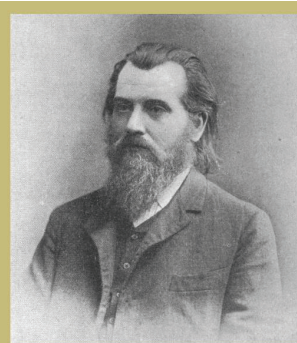
В. А. Гернет (1870-1929) после окончания Новороссийского университета в 1898 г. работал в химических лабораториях Одессы, в дальнейшем стал русским ученым-энохимиком, т. е. занимался вопросами химии виноградного вина, был активным сотрудником журнала «Вестник виноделия». Под его же редакцией в 1915 г. вышел в

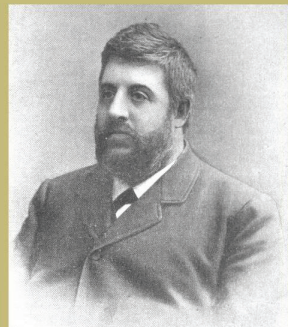
Шпачинский
Эразм Корнелиевич
основатель, редактор-издатель
"Вестника опытной физики
и элементарной математики"
с 1886 по 1898 гг.

свет труд «Руководство к исследованию виноградного вина», в котором В. А. Гернет обобщил и опубликовал результаты работы Одесской винодельческой станции за 20 лет ее существования. К концу 90-х гг. XIX ст. журнал «ВОФЭМ» практически исчерпал программу, намеченную профессором В. П. Ермаковым, и назрел вопрос об ее обновлении. Бурное развитие физико-математических наук, растущие научные интересы преподавателей математики, нарастающее движение за реформу преподавания математики в высшей и средней школе требовали, чтобы руководство журнала перешло в руки компетентных научных сил. В Одессе такие силы были сконцентрированы в среде профессорско-преподавательского состава Новороссийского университета, где в рамках математического отделения Новороссийского общества естествоиспытателей с 1888 г. активно работала секция элементарной математики. Новую редакцию журнала «ВОФЭМ» составили профессора: И. М. Занчевский и И. В. Слешинский, приват-доценты: В. А. Циммерман, В. Ф. Каган, Е. Л. Буницкий, И. Ю. Тимченко и С. О. Шатуновский. Как видим, большинство одесской группы математиков составляли профессора и преподаватели Новороссийского университета. Они были создателями и вдохновителями одесского физико-математического журнала. Со временем круг одесских математиков, принимавших участие в издании журнала, расширился за счет их учеников, посвятивших себя научной работе. Принимали участие в редактировании математических статей для журнала и старейшие математики Новороссийского университета, заслуженные профессора Е. Ф. Сабинин, В. В. Преображенский, С. П. Ярошенко. Они по разным причинам отошли от преподавания в Новороссийском университете, но горячо приветствовали появление

в Одессе нового математического журнала. Таким образом, с 1898 г. в руки членов Математического отделения Новороссийского общества естествоиспытателей переходит непосредственное руководство изданием журнала. Фактически, до 1911 г., когда в Москве возникло периодическое издание «Математическое образование», одесский журнал «ВОФЭМ» был первым и единственным стабильным в данных областях науки журналом в Российской империи. По сути, «ВОФЭМ» был вторым, хотя и неофициальным, органом Математического отделения Новороссийского общества естествоиспытателей. К сотрудничеству в журнале привлекались не только одесские физики и математики, но и иногородние известные ученые: О. Д. Хвольсон, Д. М. Синцов, Н. А. Извольский, Д. Д. Мордухай-Болтовской и др. Большинство докладов по физике, сделанных в Новороссийском обществе естествоиспытателей, нашли место на страницах «ВОФЭМ», поэтому на страницах «Записок Математического отделения Новороссийского общества естествоиспытателей» физики печатались не так часто. «ВОФЭМ» очень живо откликался на события, связанные

Гернет
Владимир Александрович
издатель "ВОФЭМ" с 1898 г.

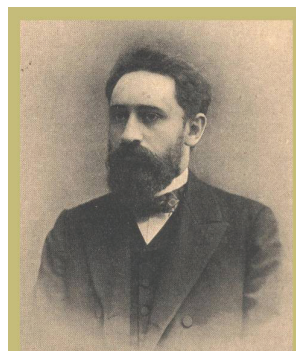

Циммерман
Владимир Акимович
редактор "ВОФЭМ" с 1898 по 1904 гг.

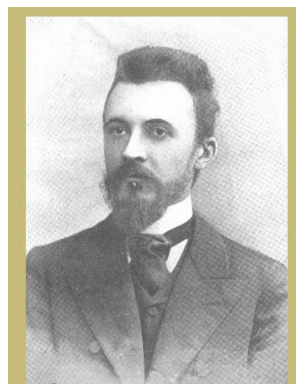
с жизнью и деятельностью известных отечественных и зарубежных математиков и физиков, на все новейшие достижения в этих областях знания. На протяжении более чем тридцати лет «ВОФЭМ» был для широкого круга читателей проводником математической культуры. Начиная с 1900 г., основное внимание в нем было уделено систематическому ознакомлению с новыми ведущими идеями в математической науке того времени. Именно это изменение программы и обеспечило то заметное влияние, которым пользовался журнал в среде русского учительства. Преподаватели находили в нем доступное изложение достижений современной науки, статьи по принципиальным вопросам преподавания, информацию о научных и педагогических съездах, критику и библиографию учебно-методической литературы. Наконец, не только для преподавателей, но и для одаренных учеников в каждом номере журнала помещались интересные, подчас очень трудные задачи, решения которых печатались с фамилиями решивших. В 674 номерах «ВОФЭМ» помещено несколько тысяч статей, заметок, задач и их решений.

Душой и вдохновителем «ВОФЭМ» был В. Ф. Каган (1869-1953). С 1901 г. он стал вторым редактором этого журнала, а через некоторое время стал единственным официальным руководителем редакции и оставался на этом посту вплоть до закрытия журнала в конце первой мировой войны. В. Ф. Каган был главным организатором всей деятельности журнала. Он сумел так расположить к себе людей, что одесская математическая группа повсеместно оказывала ему моральную, идейную и фактическую поддержку. Непрерывную и, главное, неослабную помощь редактор всегда получал от приват-доцента, потом профессора Новороссийского университета Е. Л. Буницкого, который в течение 15 лет бессменно заведовал трудным и ответственным отделом задач в журнале. Издатели уже в те годы практиковали так называемый интерактивный способ общения с читателем. Отдел задач помещался в каждом номере. Е. Л. Буницкий предлагал несколько задач с указанием фамилии приславшего и места его жительства. Там же предлагались решения печатавшихся ранее задач. К 25-летию существования «ВОФЭМ» его редакция, подводя итоги деятельности за такой большой промежуток времени, опубликовала краткие сведения о возникновении самого журнала, об его развитии за четверть века, познакомила читателей с условиями своего труда, со своими взглядами и надеждами на будущее.

В начале XX в. немецкие ремесленники, от основания Одессы населявшие район ул. Ямской (вскоре переименованной в ул. Новосельского), чутко уловили веяние времени. Они всячески содействовали развитию там предприятий и торговых учреждений издательско-полиграфического направления. Совсем недалеко от Новороссийского университета сложился своего рода комплекс учреждений, где размещались представи-

Каган
Вениамин Федорович
редактор "ВОФЭМ" с 1904 г.

Буницкий
Евгений Леонидович
редактор отдела задач с 1896 г.

66, в которой печатался журнал «ВОФЭМ», был одесский купец второй гильдии, ранее херсонский мещанин Моисей Филиппович Шпенцер (1860-1927), в свое время личность в городе очень известная. Став комиссионером Одесского учебного округа, он выпускал таблицы, журналы, бланки аттестатов зрелости, похвальных листов и т. п. продукцию. М. Ф. Шпенцер, кроме его основной деятельности в типографии, был еще соучредителем издательства «Матезис» (располагавшегося по этому же адресу), председателем Общества владельцев предприятий графического искусства и пр. Со временем дело М. Ф. Шпенцера значительно разрослось, и он в Стурдзовском переулке, по которому, наверное, каждый одессит когда-либо спускался к морю, выстроил просторный трехэтажный дом, куда перевел к началу первой мировой войны свою превосходно оборудованную типографию. В нем прошли детство и юность дочери М. Ф. Шпенцера – писательницы Веры Инбер.

Широкая известность журнала «Вестник опытной физики и элементарной математики» послужила залогом того, что он имеется во многих культурных и научных центрах страны. В Научной библиотеке Одесского национального университета имени И. И. Мечникова сохранились три комплекта этого журнала за все годы его издания. Листая страницы старого одесского математического журнала сегодня, приходишь к выводу, что многие публикации интересны и актуальны, что богатый опыт отечественной математической школы должен стать достоянием современных любителей математики. Статьи из этого журнала нужно читать и переиздавать. История первого в России физико-математического научно-популярного журнала продолжается. При поддержке Фонда Д. Зимина «Династия» и Математического института им. В. А. Стеклова РАН реализована техническая возможность выставить этот журнал в глобальной сети для всенародного к нему обращения.

Список использованной литературы

1. Грацианская Л. Н. Василий Петрович Ермаков / Л. Н. Грацианская // Историко-математические исследования. – 1956. – Вып. 9. – С. 667-690.
2. Дахия С. А. «Журнал элементарной математики» и «Вестник опытной физики и элементарной математики» / С. А. Дахия // Историко-математические исследования. – 1956. – Вып. 9. – С. 546-553.
3. Каган В. Ф. К 25-летию «Вестника опытной физики и элементарной математики» / В. Ф. Каган // ВОФЭМ. – 1913. – № 598-600. – С. 257-280.
4. Охременко Д. В. «Журнал элементарной математики» (1864-1886 гг.) и журнал «Журнал опытной физики и элементарной математики» (1886-1917 гг.) и их значение в усовершенствовании математико-

педагогической культуры учителей и учащихся в России конца XIX и начала XX века : дис... канд. пед. наук / Д. В. Охременко. – М., 1973. – 183 с.

5. *Симонов Р. А.* Первые русские математические журналы – носители прогрессивных методических идей / Р. А. Симонов // Математика в школе. – 1955. – № 3. – С. 13-20.
6. *Таиров В. Е.* Памяти В. А. Гернета / В. Е. Таиров // Вестн. виноделия Украины. – 1929. – № 2.
7. Э. К. Шпачинский, 1848-1912 : [некролог] // ВОФЭМ. – 1913. – № 577. – С. 3-8.

Надійшла 19.11.2011

В. В. Самодурова,

головний бібліограф Наукової бібліотеки

Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

вул. Преображенська, 24, м. Одеса, 65082, Україна

**ЖУРНАЛ «ВЕСТНИК ОПЫТНОЙ ФИЗИКИ И ЭЛЕМЕНТАРНОЙ
МАТЕМАТИКИ» У ФОНДАХ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ
ОДЕСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА**

Резюме

На прикладі журналу «Вестник опытной физики и элементарной математики», який видавався в Одесі у кінці XIX – початку XX ст., показана роль професорсько-викладацького складу фізико-математичного факультету Новоросійського університету у становленні реформістського руху за модернізацію математичної освіти. Однією з форм цього руху була боротьба передової громадськості за широке розповсюдження наукових знань шляхом їх систематичної популяризації.

Ключові слова: періодична преса, Новоросійський університет, історія математики, математична освіта.

V. V. Samodurova,

Scientific Library of the

Odessa I. I. Mechnikov National University

24, Preobragenskaya St., Odessa, 65082, Ukraine

**THE JOURNAL OF EXPERIMENTAL PHYSICS AND ELEMENTARY
MATHEMATICS IN THE STASCKS OF SCIENTIFIC LIBRARY
OF ODESSA I. I. MECHNIKOV NATIONAL UNIVERSITY**

Summary

The article shows the role of the physical-mathematical faculty of the Novorossiyskiy University in the formation of the Reform movement for the modernization of mathematics education by an example of the Journal of Experimental Physics and Elementary Mathematics, published in Odessa in the late 19th - early 20th centuries. The one form of this movement was the struggle of the community for dissemination of scientific knowledge by means of their regular popularization.

Key words: periodicals, Novorossiyskiy University, the history of mathematics, mathematical education.

СТАРОДРУКИ
ТА РІДКІСНІ ВИДАННЯ

УДК 82-312.2(438):027.021(477.74)''16/17''

О. Л. Ляшенко,

провідний бібліотекар Наукової бібліотеки
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
вул. Преображенська, 24, Одеса, 65082, Україна,
тел. (0482) 34 80 11

ПОЛЬСЬКА РЕЛІГІЙНА ЛІТЕРАТУРА XVII–XVIII СТ. В УНІВЕРСИТЕТСЬКІЙ БІБЛІОТЕЦІ

У статті подано характеристику примірників польських релігійних видань XVII–XVIII ст. з «розпорошених» колекцій, що зберігаються у фондах Наукової бібліотеки Одеського національного університету імені І. І. Мечникова. Надається короткий аналіз примірників з книжкових зібрань монастиря премонстрантів у Вітові та Корпусу кадетів у Калішу, а також з колекцій приватних осіб: Антонія Роговського, Жана-Батиста Кольбера, Михайла Павловського. Атрибуйовано особи власників.

Ключові слова: полоніка, польська релігійна література XVII–XVIII ст., приватні книжкові колекції, монастир премонстрантів у Вітові, Корпуса кадетів у Калішу, Антоній Роговський, Жан-Батист Кольбер, Михайло Павловський.

Хоча церква не пов'язана у виключний спосіб з жодною національною чи масовою культурою, однак у реальності вона мусить бути включеною до культури вірних, адже ці дві дійсності мають співіснувати у творчому зв'язку та діалозі. Християнство, прийняте в Польщі, можна охарактеризувати як мирне, суспільне, містичне та «мрійливе». Окрім того, надзвичайно тісним тут був зв'язок церкви і нижчого кліру з громадою, який витворював своєрідний характер католицько-національної культури. Цілком логічно, що найдавніші пам'ятки польської літературної спадщини також носять релігійний характер (наприклад, найдавніший рукопис польською мовою – «Bogurodzica»). Отже, незважаючи на те, що багато перших авторів, які творили польською мовою, належали до реформатських церков (Миколай Рей, Бернат з Любліна), важко переоцінити вплив католицизму на польську культуру. Таким чином, дослідження польської релігійної літератури XVII–XVIII ст. є органічною сходиною у вивченні старожитньої полоніки в колекції університетської бібліотеки (Іл. 1).

У ході роботи було опрацьовано 37 стародруків з колекції університетської бібліотеки, примірники яких знаходяться як у перших десяти «богословських» відділах книгозбірні, так і у відділі «А», сформованому за форматним принципом. За тематикою обрані видання розподіляються на книги літургійні (богослужбові), богословські, релігійно-філософські і видання з церковного права та історії церкви. Бібліографічні описи зазначених видань вміщено в додатку наприкінці статті. Особливий інтерес являє те, що більшість опрацьованих примірників університетської бібліотеки належать до т. зв. «розпорошених» колекцій: при описі книг de visu було виявлено 17 власницьких знаків, перерахованих нижче в хронологічному порядку:

– 13 власницьких записів: «Ex Libris Conventus Vitoviensis S. Or[de]^{nis} Premonstraten[is] A. D. 1634», «Fin Antonii Rogowski Professi Vitovien[si]», «Bi-

bliotheca Colbertina», «Ex libris Joachimi Gł[...] p. [...]», «Knechowicz», «Jozef Burzynski», «Filipiny Biegańskiéj», «E[razm] D[oliwa] Starzyn[ski]», «Romuald Hube», «Ex Libris M. Fran. Wielicz[...] Comp. [...] R. 1812 [...]», «Студента Киевской Д. Академии Михаила Павловскаго. 1831го года Марта 23го дня.», «Theologii Magistri Paulouskey 1834 anno Odessa», «3 pazdziernika 1910 roku Otrzymała Na pamiątkę te ksianżke Ot zyczączej przyjaciółki Mani Korsak dla Winci O.»;

- 1 штамп: “BIBLIOTEKA KORPUSU KADETOW”
- 1 екслібрис: “ExLibris Konrada Berezowskiego”
- 2 суперекслібриси: гербовий суперекслібрис Ж.-Б. Кольбера, суперекслібрис «B[ibliotheca] C[olbertina]».

Поряд із власниками вже відомих у літературі колекцій: Конрадом Березовським [5], Ромуальдом Губе [8, 21], Анджеєм Кухарським [1-3, 21], Еразмом Дольовою Стажинським [див. 7], у нашому списку фігурують маловивчені або навіть невідомі бібліофіли. На жаль, через неповність інформації, поданої у власницькому записі, або недостатню розробленість питання атрибуція власника виявилася подекуди неможливою чи суперечливою.

Історія двох примірників видань XVII ст. пов’язана з монастирем братів-премонстрантів¹ у Вітові: «Про священну давнину Єрусалимського Ордену Святого Гробу Господнього» (*De sacra antiquitate et statu Ordinis Canonici Custodum Sacrosancti Sepulchri Domini Hierosolymitani*) Самуеля Накельського (Додаток 22) та «Історія Страстей Христових» (*Historia Passionis Christi*) Альбрехта Станіслава Радзівіла (Додаток 30). Автор першого видання – Самуель Накельський (світське ім’я Анджей; 1584-1652) – чернець ордену Святого Гробу Господнього, який походив з містечка Новополе коло Лельова (Малопольща). Багато займався історією свого ордену, але з-поміж цікавого доробку виділяється названа праця «Про священну давнину ...», видавши яку 1625 р. в Кракові, чернець зазнав слави поважного вченого, оскільки при вражаючій ерудиції виявив обдарування в історичних дослідженнях. На знак визнання ректор монастиря в Міхові Станіслав Любенський, правою рукою якого був отець Самуель, відправив останнього на прощу до Риму, де той мав отримати докторський ступінь. На титульній сторінці бібліотечного примірника цього першого прижиттєвого видання твору власницький запис: «Ex Libris Conventus Vitoviensis S. Or[de]nis Premonstraten[is] A. D. 1634» («З книг монастиря св. ордену премонстрантів у Вітові Р. Б. 1634») (іл. 2).

Наприкінці XIII ст., у часи великої експансії ордену в Європі, у Польщі виникло декілька норбертанських монастирів, а серед них і монастир у Вітові. Для побудови кляштору було обрано невеликий пагорб серед болотяних низин над рікою Копживницею (тепер Страва). Таким чином монастир та його землі знаходилися поблизу садиби бернардинців (цистерціанців)² у Сулейові [15, s. 7]. У 1613 р. король Сигізмунд III Ваза віддав сулейовське абатство цистерціанців та вітовське абатство норбертанців в управління Отто Шенкінгу (1554-1637) – лівонському єпископові, який змушений був покинути свою дієцезію через напад шведів. Цей період в історії вітовського монастиря характеризується великою приязню з боку короля, який часто відвідував Шенкінга та абатство. Монастир розвивався, збільшувалася його книгозбірня [11, s. 19]. Цим же часом (1634 р.) датовано появу в кляшторі характеризованого примірника видання «Про священну давнину ...». Однак, XVIII та XIX ст. не так сприятливо відбилися на розвитку духовного осередку: в 1797 р. майно вітовського монастиря було вивезене в процесі т. зв. секуляризації. Бібліотеку та архів було перевезено до Варшави. Після ж 1831 року значна їх

частина була вивезена до Петербургу та вміщена в Імператорській бібліотеці. Деякі вітовські документи, головним чином XVIII ст., сьогодні знаходяться в Бібліотеці Оссолінеум у Вроцлаві [11, s. 202]. До бібліотеки Новоросійського університету примірник видання «Про священну давнину ...» потрапив у складі колекції відомого польського правника сенатора Ромуальда Губе в 1868 р.

Автор ще одного видання, бібліотечний примірник якого пов'язаний з вітовським монастирем, Альбрехт Станіслав Радзівіл (1593-1656) – князь, магнат, канцлер великий литовський – є відомим за нетолерантні католицькі погляди. Дослідники відзначають, що однією з найголовніших особистих рис канцлера була барокова, «скоріше почуттєва, ніж розумова, і за сучасними стандартами незрозуміла релігійність» [10, s. 91]. Автор агіографічної збірки «Мати святих Польща ...» Флоріан Ярошевич помістив життє князя в категорії «побожних», призначаючи 5 листопада днем його спомину. Прикладами його побожності він називає написання релігійних книг, дуже часто прийняття святого причастя і навіть бичування [13, s. 101]. Однак заради справедливості слід відзначити, що інколи релігійні принципи канцлера мусили поступатися голосу крові³.

Наприкінці вступу автора на с. [6] примірника «Історії Страстей Христових ...» міститься власницький запис, який свідчить про те, що книга належала ченцю монастиря у Вітові Антонію Роговському («Fin Antonii Rogowski Professi Vitovien[si]») (іл. 3).

З долею культурної установи абсолютно іншого спрямування – Корпусу кадетів у Калішу – пов'язана історія примірника «Нового Заповіту» (*Nowy Testament*) перекладу о. Якуба Вуйка (1541-1597)⁴, що вийшов друком у 1647 р. в Кракові (Додаток 7). Вперше книгу було видано в Кракові в 1593 р., пізніше переклад виходив ще 6 разів [12, t. XXXI, s. 115]. Передостаннє, шосте видання, примірник якого зберігається в університетській бібліотеці, містить передмову з другого, познанського перевидання «Нового Заповіту». Загалом, це видання майже цілком подібне до перевидання 1621 р., виконаного у тій же друкарні Анджея Пйотрковчика, розрізняє їх лише положення кустодів під літерами останнього вірша [12, t. XIII, s. 25]. Гжегож Кубський зазначає, що період після 1593 р. «... не буде помилковим ... називати ерою Біблії о. Якуба Вуйка, бо визначений його прізвищем переклад виконає роль тексту, що зобов'язує католиків, які говорять польською. Він відточить та сформує уявлення про те, як польською лунає Слово Боже і чим є сакральна мова. Він стане взірцем побожної мови, святої та натхненної Богом» [17, s. 6].

На титульній сторінці примірника видання «Нового Заповіту» штампи чорного кольору: «BIBLIOTEKA KORPUSU KADETOW», «F6»; на звороті верхньої кришки оправи власницький запис: «F6» (іл. 4). Юзеф Вояковський зазначає: «... можемо підкреслити, що в Каліському корпусі дотримувалися повіддільного укладу книгозбірні, про що свідчать літери та цифри, відтиснуті з обох боків бібліотечної печатки з написом: «Biblioteka Korpusu Kadetów», яку вміщували на титульній сторінці книг» [23, s. 159]. Порівнюючи корпус провенієнцій із даними, поданими Юзефом Вояковським, та подібними відомостями Стефана Росоловського [22, s. 216], доходимо висновку, що примірник належав до бібліотеки Корпусу кадетів у Калішу.

Каліський корпус кадетів був створений за особливої суспільно-політичної ситуації, коли після розділу 1793 р. каліські землі опинилися під владою Прусії. Тоді корпус виконував функцію онімечення підкорених земель. У жовтні 1806 р. ситуація змінилася: Каліш зайняло польське військо. Втім, 1803-1812 рр. все ж були досить

складними для навчального закладу, оскільки місто стало плацом різноманітних військ у зв'язку із воєнними діями, які велися Наполеоном. Новий етап діяльності для школи почався із утворенням Польського Королівства. З 30 червня 1815 р. каліська школа підпорядковувалась т. зв. Відділу публічної освіти, а з 7 липня 1817 р. – Урядовій комісії визнань та публічної освіти. Каліський корпус отримав статус цивільно-військового інституту. Втім, незважаючи на значні організаційні зміни, корпус зберіг давні традиції, взірцем для яких була Лицарська Школа⁵. Але вже в лютому 1820 р. Олександр I затвердив запропонований великим князем Костянтином план реорганізації Корпуса в Калішу та рекомендував передати його Військовій комісії.

Аналізуючи програму та зміст навчання в школі кадетів належить ствердити, що їх рівень був загалом високим, опертим на найновіші здобутки тогочасної педагогіки та дидактики. До послуг викладачів та кадетів існували викладові зали, методичні кабінети, навчальні посібники і надзвичайно вдало укомплектована бібліотека. Розміри книгозбірні оцінюють приблизно в тисячу томів [23, s. 159]. До найбільш цінних з них належали стародруки і твори С. Конарського, Ю.-У. Немцевича, А. Нарушевича та ін. До бібліотеки надходила низка часописів (серед інших «Dziennik Praw», «Dziennik Wileński», «Rocznik Towarzystwa Naukowego z Uniwersytetem Krakowskim Połączonego») [18, s. 195].

Бібліотека каліського Корпусу кадетів існувала до червня 1832 р., коли після розформування школи за наказом російської влади книгозбірня була вивезена до Петербурга і там розподілена між різними установами. Незначна її частина в 1925 р. була переказана почесним суддею Бергманом з Ліди Центральній військовій бібліотеці у Варшаві [18, s. 201].

Два примірники праць з історії церкви Стефана Дамалеви́ча (бл. 1610-1673): «Галерея гнезненських архієпископів» (*Series archiepiscoporum gnesnensium*) (Додаток 10) та «Життя влоцлавських єпископів» (*Vitae Vladislaviensium episcoporum*) (Додаток 11) належали свого часу до бібліотеки «Великого Кольбера». На титульній сторінці примірника «Галереї гнезненських єпископів» власницький запис: «Bibliotheca Colbertina», на верхній кришці оправи конволюта гербовий суперекслібрис Ж.-Б. Кольбера, на корінці – суперекслібрис з літерами: «BC» (іл. 5).

Французький державний діяч Жан-Батист Кольбер (1619-1683) на початку державної служби був протеже Мазаріні, який призначив його своєю довіреною особою. За рекомендацією кардинала молодий король Людовик XIV призначив Кольбера інтендантом фінансів. На цій посаді той відзначився наполегливою працею та впровадженням багатьох реформ. Як зазначає І. Б. Качур, бібліофіл та власник великої бібліотеки, що налічувала близько 50 тис. томів, Кольбер купував та долучав до своєї колекції цілі книгозбірні, наприклад, А. Дюшена і К. Арді. Після смерті інтенданта бібліотека була успадкована і поповнена його синами. Пізніше, у 1728 р. в Парижі був оголошений аукціон на книги з цієї родинної бібліотеки. У каталозі було зареєстровано 18219 творів, які мали ще й дублети і триплети. Аукціон тривав з травня 1728 р. до 1732 р. У розпродаж втрутився французький уряд і Людовик XV виділив 300 тис. ліврів з метою її купівлі для Королівської бібліотеки, до складу якої в 1732 р. увійшла більша частина цієї родової книгозбірні. Решта книг була розпорощена [6, с. 130].

Автор «Галереї гнезненських архієпископів» та «Життів влоцлавських єпископів» Стефан Дамалеви́ч – священник та чернець, історик церкви, «життєписар», теолог та проповідник, крушовицький та влоцлавський канонік, ректор

Духовної семінарії у Влоцлавку, настоятель капітули латеранських каноніків у Калішу, а також поет та дипломат – був втіленим дитям та творцем епохи польського бароко. Початок 1640-х рр. був для Дамалевича періодом інтенсивної роботи та інтелектуального розвитку. Саме тоді він плідно працював над «Життями влоцлавських архієпископів» – твором, на який його благословив єпископ Любенський [20, s. 391]. Трохи пізніше на цю роботу з'явилося ще більше причин, адже Стефан Дамалевич вирішив присвятити себе чернецтву, ставши регулярним каноніком. Отже, *Vitae Vladislaviensium Episcoporum*, що оповідає про історію дієцезії через життя її єпископів, вийшло в Кракові в типографії Францішка Цезарія. Ініціатором видання став Мацей Любенський. Видання виконане у чверть аркуша, старанно опрацьоване з видавничої точки зору і досить багато прикрашене (оздобні картуші та герби, ініціали). Це є безперечною заслугою друкаря, роботи якого славилися високою якістю.

Твір Дамалевича відкриває чудово укладена титульна сторінка, на звороті якої міститься прекрасний гербовий картуш, скомпонований зі щита у вигляді дзеркала з амурами з боків, що підтримують корону, над якою розташовано хрест та кардинальський капелюх. Щит-дзеркало всередині порожній, напис вгорі: *In arma Illustrissimi* наводить на думку, що тут мав би бути герб єпископа Любенського. Можливо, на примірнику, призначеному самому єпископу, цей герб намальовано вручну. Під картушем вміщено катрен, написаний елегійним дистихом. «Життя влоцлавських єпископів» містять найпоширеніший з можливих (за винятком пропущеного єпископа Анджея Оповровського), каталог єпископів куявських. Він обіймає всіх «легендарних» крушвицьких єпископів та недостатньо відомих влоцлавських.

Втім, не всі історіографи церкви визнавали цінність праці С. Дамалевича. Пйотр Павловський зауважує, що автор XIX ст. Ф. М. Собоєщанський закидав досліднику наївне перероблення Длугоша з «довільними додаваннями на своє вподобання». У XVIII ст. німецький дослідник Давид Браун звинувачував Дамалевича в бракові критицизму і панегіризмі [20, s. 398]. Незважаючи на всі перелічені недоліки твору, головною заслугою автора є те, що завдяки його історичній праці збереглося багато документів (папських бул, королівських та князівських привілеїв), на які він посилався та які дослівно цитував. Варто також нагадати, що його праця була першим широким друкованим дослідженням стосовно розглянутих у ній проблем. Впродовж довгого часу «Життя ...» Дамалевича були єдиним загальнодоступним твором цього типу, що досліджував влоцлавське єпископство. Подібні праці Яна Длугоша ще довго залишалися рукописними і майже недоступними. «Життя влоцлавських єпископів» більшою мірою належить до науково-популярних видань і від самого початку задумувалося як «книга для читання». Вона писалася чернцем на заохочення єпископа і не претендує на звання спеціалізованого, обґрунтованого на наукових дослідженнях суто історичного твору.

Неочікувано тісно із творами Стефана Дамалевича пов'язаний ще один богословський стародрук – «Нова Гігантомахія» (*Nova Gigantomachia*) його сучасника Августина Кордецького (1604-1673) (Додаток 16). Клеменс Августин Кордецький – пріор ордену паулінів. Він же став на чолі оборони монастиря під час облоги Ясної Гури шведами. Загально прийнято вважати, що історію облоги він представив у щоденнику, датованому 1655 р., і на його підґрунті в 1658 р. написав «Нову Гігантомахію» – белетристичний твір про оборону ченстоховського

санктуарія. Пізніше цей опис використовувався в «Потопі» Генріком Сенкевичем для створення фабули оборони кляштору.

Втім, біограф вже знайомого нам влоцлавського вченого каноніка С. Дамалевича П. Павловський бачить у цій версії певні неточності, зауважуючи, що деякі дослідники «вбачають у Дамалевичі якщо не автора, то, принаймні, останнього редактора цілого твору, виданого під іменем А. Кордецького» [19, s. 210]. Першим, хто висловив таку версію, був історик Еугеніуш Єлонек. Він твердив, що з титульної сторінки видання і апробати виходить, що о. Кордецький у 1655 р. створив єдино вірний опис облоги, який став підставою для написання «Гігантомахії». Кордецький не був видавцем твору, не претендував на повне авторство. Панегірики, додані наприкінці твору, навряд можна беззастережно приписати йому. Окрім того, порівнюючи рукопис Кордецького та готове видання, Єлонек зауважує, що твір збільшився принаймні вдвічі, а назву *Gigas* вживає не Кордецький, а Дамалевич у своїй промові, вміщеній за основним текстом. Підсумовуючи, дослідник зауважує, що достатньо порівняти текст промови з самою «Гігантомахією», щоб зрозуміти, що справжнім автором праці є Стефан Дамалевич [14, s. 94-96]. Тієї ж думки дотримується і сам П. Павловський [19, s. 216].

На форзаці бібліотечного примірника видання «Нової Гігантомахії» власницький запис: «Студента Киевской Д. Академии Михаила Павловскаго. 1831го года Марта 23го дня». Подібний напис знаходимо й на форзаці примірника «Історії суперечки про походження Святого Духа ...» Феофана Прокоповича (1681-1736) (Додаток 26): «Theologii Magistri Paulouskey 1834 anno Odessa» (іл. 6). Михайло Карпович Павловський (1810-1898) – богослов, народився в родині протоієрея. Вихованець Київської духовної академії після її закінчення в 1833 р. викладав у Рішельєвському ліцеї богослов'я, психологію та логіку, а також у інших навчальних закладах м. Одеси. Пізніше – професор богослов'я в Новоросійському університеті до 1873 р. Відійшовши від викладання, залишався кафедральним протоієреєм. Після його смерті дочкою професора була заснована премія імені М. К. Павловського в розмірі 3000 крб. Дар бібліотеці Новоросійського університету: у 1889 р. – 341 назва в 404 т., у 1891 р. – 2 назви в 2 т. [4, с. 143].

У примірник «Непорочних істин» (*Prawdy nieomylnie*) Ігнатія Лойоли вкладено аркуш з мідьоритом «Ангелам своїм заповідає про тебе» (*Angelis suis mandavit de te*) та підписом автора: «Klauber Cath. Sc. et exc. A. V.; C. P. S. C. M.» (іл. 7)⁶. Власне, це був псевдонім братів Йозеф Себастьяна (1700-1768) і Йогана Баптіста (1712-1787) Клауберів. У школі граверів Аугсбурга другої третини XVIII ст. поважне місце займали брати Клаубер, що створили власний цех. Їх підпис сам по собі свідчить про спеціальний католицький характер творчості поряд із багатьма іншими євангелістичними художниками Аугсбурга. Брати Клаубери займалися ілюстраціями для книг, мапами для паломників, образами Богородиці та святих [9, р. 75].

Характер видань, які розглядаються в статті, зумовлює ще одну цікаву особливість: у глибоко особистому, інтимному моменті проявлення віри колишні власники залишали в примірниках видань письмові звернення до вищих сил. Так у примірник краківського видання «Святих мес...» (*Missae propriae sanctorvm*) 1689 р. (Додаток 21) вклеєно аркуш із молитвою до св. Яна з Кент, написаною латиною від руки, та проханням про молитву з ініціалами прохача: «ORA PRO ME. P. M.» (іл. 8). Ще більш зворушливим є власницький запис на примірнику видання «Дороги до Неба ...» (*Droga do Nieba*) Дж. П. Пінамонті (1632–1703) (Додаток 24),

очевидно виконаний школяркою: «3 жовтня 1910 року Отримала на згадку цю книжку Від вірної подруги Мані Корсак для Вінці О. Бог мій і все моє в Бозі тільки маю надію Бог сироти не залишить хоч відкине цілий байдужий світ піду прямо дорогою цноти і до серця тулю свій хрест збережу його навіки його дала мені мати помираючи в мене на руках» (3 października 1910 roku Otrzymała Na pamiątkę te ksianżkę Ot zyczączej przyjaciółki Mani Korsak dla Winici O. Bóg Mój i wszystko moje w Bogu tylko mam nadzieję Bóg Siroty nie opuści choć od depchnie świat nieczuły pójdę prosto drogą cnoty i do serca kszuję swój tułę będę chować do ostatku co mi dała droga matka umierając na tym łonie)⁷.

Охарактеризовані примірники видань з книжкових колекцій установ (монастир премонстрантів у Вітові, Корпус кадетів у Калішу) та приватних осіб (Антонія Роговського, Жана-Батиста Кольбера, Михайла Павловського) мають високу історичну та культурну цінність. Видання становлять інтерес як об'єкти дослідження для науковців зі спеціальних галузей, яким присвячені видання (богослов'я, історія церкви, філософія релігії), та для книгознавців. Подальші перспективи вивчення полоніки у фондах Наукової бібліотеки пов'язані із продовженням виявлення та атрибуції книговласників «розпорошених» колекцій та дослідженням корпусу провенієнцій та маргіналій.

Примітки

¹ **Премонстранти, або норбертани** – католицький чернечий орден, заснований у 1120 р. святим Норбертом Ксантенським в абатстві Премонтре неподалік від пікардійського міста Лан. Духовність ордену є близькою до духовності августинців, тому премонстрантів називають ще білими августинцями-каноніками.

² **Цистерціанці, цистеріанці, бернардинці** – члени жебрачого католицького ордену, заснованого у Франції ченцями-бенедиктинцями в 1098. Гасло – лат. Cistercium Mater Nostra. Цистерціанці створили принципово новий тип організації християнських ченців – орден (1118 р.), метою якого стала внутрішня економічна колонізація Центральної та Східної Європи. Діяльність цистерціанців виходила за межі власне церковних, релігійних справ. Так цистерціанці у XII–XIII ст. заклали підвалини промислового освоєння головних рудних родовищ Центральної Європи, створили базу гірничо-металургійних знань і культурних традицій гірників.

³ На сеймі 1647 р. А. С. Радзівіл захистив свого кузина Януша в процесі повалення хрестів при дорогах, однак був проти пропозиції скасування декретів проти дисидентів. Втім, існує версія, що процес був скоріше політичною грою, а звинувачення Януша – надуманими.

⁴ **Якуб Вуйск** (Jakub Wujek SJ, 1541-1597) – польський католицький духовник, єзуїт, доктор теології, ректор Віленської академії, автор перекладу Біблії польською мовою.

⁵ **Лицарська Школа** (Szkola Rycerska, Korpus Kadetów) – середня школа військового профілю у Варшаві, створена в 1765 р. королем Станіславом Августом Понятовським та князем А. К. Чарторийським.

⁶ «Klauber Catholici sculperunt et excuderunt Augustae Vindelicorum; Cum privilegio Sacrae Caesareae Majestatis», тобто «Клаубери католицькі гравери в Аугсбурзі; З привілеєм Його священної імператорської Величності».

⁷ Орфографія та пунктуація автора збережені.

Список використаної літератури

1. Великодная А. В. Материалы для изучения истории и культуры лужицких сербов в библиотеке Анджее Кухарского [Текст] / А. В. Великодная // Вісник Одеського національного університету. – Одеса, 2008. – Т. 13, вип. 8 : Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство. – С. 301-317.

2. *Великодная А. В.* Материалы по этнографии в коллекции Анджея Кухарского [Текст] / А. В. Великодная // Вісник Одеського історико-красназничого музею. – Одеса, 2008. – № 5. – С. 26-30.
3. *Великодная А. В.* Редкие издания в книжном собрании А. Кухарского [Текст] / Великодная А. В., Полевщикова Е. В. // Вісник Одеського національного університету. – Одеса, 2007. – Т. 12, вип. 4 : Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство. – С. 153-168.
4. Дарители Научной библиотеки Одесского (Новороссийского) университета, 1865-1920 [Текст] : материалы к истории Одесского национального университета им. И. И. Мечникова / сост. Е. В. Бережок, Е. В. Полевщикова, Е. В. Савельева, В. В. Самодурова ; науч. ред. В. А. Смынгина ; библиогр. ред. М. А. Подрезова ; Одес. нац. ун-т им. И. И. Мечникова, Науч. б-ка. – Одесса : Астропринт, 2005. – 422 с.
5. *Ижик Л. В.* Редкие издания из библиотеки Конрада Березовского в ОГНБ им. М. Горького [Текст] / Л. В. Ижик // Скарбниця культури 1829-2004 : зб. ст. – Одеса, 2004. – Вип. 3. – С. 166-176.
6. *Качур І. Б.* Стародруки з приватних французьких книгозбірень у фондах ЛННБУ імені В. Стефаника [Текст] / Качур Ірина Богданівна // Стародруки і рідкісні видання в університетській бібліотеці : матеріали Міжнародних книгознавчих читань (м. Одеса, 14-16 верес. 2009 р.) : [зб. ст.]. – Одеса, 2010. – С. 126-153.
7. *Ляшенко О. Л.* Польські стародруки з «розпорошених» колекцій університетської бібліотеки [Текст] / О. Л. Ляшенко // Вісник Одеського національного університету. – Одеса, 2010. – Т. 15, вип. 21 : Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство. – С. 159-170.
8. *Полевщикова О. В.* Зібрання книг Ромуальда Губе в бібліотеці Одеського (Новоросійського) університету [Текст] / О. В. Полевщикова // Вісник Львівського університету. – Львів, 2010. – Вип. 5. – Сер. : Книгознавство, бібліотекознавство та інформаційні технології. – С. 65-75.
9. *Carrasco Terriza M. J.* Un grabado de Klauber sobre el Padrenuestro [Текст] / Manuel Jesús Carrasco Terriza // Boletín Oficial del Obispado de Huelva. – 2008. – № 391 (enero-marzo). – P. 75-88.
10. *Chachaj M.* Zagraniczna edukacja Radziwiłłów od początku XVI do połowy XVII wieku [Текст] / M. Chachaj. – Lublin, 1995. – 171 s., [1] k. tabl.
11. *Głowacki K.* Kościół św. Małgorzaty i dawny klasztor nobertanów w Witowie [Текст] / Kazimierz Głowacki. – Piotrków, 1984. – 296 s., 125 il. – (Ser. «Zabytki Województwa Piotrkowskiego»).
12. *Estreicher K.* Bibliografia polska [Текст] / Karol Estreicher. – Kraków, 1870-1913.
13. *Jaroszewicz F.* Matka Świętych Polska albo żywoty świętych, błogosławionych, wielbnych, świątobliwych, pobożnych Polaków i Polek wszelkiego stanu i kondycji, każdego wieku od zakrzewionej w Polsce Chrześcijańskiej Wiary osobliwą życia doskonałością. Cz. 4 [Текст] / Florian Jaroszewicz. – Niemieckie Piekarzy : Teodor Heneczek, 1850. – [2], 374 s.
14. *Jelonek E.* Kto jest autorem «Nowej Gigantomachii»? : Zniekształcony pamiętnik o. Kordeckiego [Текст] / Eugeniusz Jelonek // Nasza Przyszłość. – Kraków, 1969. – № 31. – S. 75-99.
15. *Kędzierska M.* Średniowieczne dzieje klasztoru norbertanów w Witowie [Текст] / Małgorzata Kędzierska // Nasza przeszłość. – Kraków, 1996. – № 85. – S. 5-48.
16. *Korpus Kadetów w Kaliszu* [Текст] // Rocznik wojskowy Królestwa Polskiego na rok 1837. – Warszawa, [1838]. – S. 171-173.
17. *Kubski G.* Wzór biblijnej polszczyzny [Текст] / Grzegorz Kubski // Przewodnik Katolicki. – 2007 (sierp.). – S. 6.
18. *Lisowski W.* Polskie Korpusy Kadetów 1765-1956 : z dziejów wychowania [Текст] / Witold Lisowski. – Warszawa 1983. – 415 s.
19. *Pawłowski P.* Matka Boska Częstochowska w życiu i twórczości Stefana Damalewicza [Текст] / Piotr Pawłowski // Studia Włocławskie. – 2009. – № 9. – S. 210-223.
20. *Pawłowski P.* Włocławski okres życia i twórczości Stefana Damalewicza [Текст] / Piotr Pawłowski // Studia Włocławskie. – 2005. – № 8. – S. 389-406.
21. *Polewszcikowa J.* Polonika w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej w Odessie [Текст] / Jelena Polewszcikowa // Libri Separati. Inspiracje do badań nad starodrukami polskimi w bibliotekach Rosji, Białorusi, Ukrainy i Litwy/ red. S. Siess-Krzyszowski i W. Walecki. – Kraków, 2010. – S. 117-127.
22. *Rosolowski S. Z.* dziejów kultury intelektualnej wojska polskiego [Текст] / Stefan Rosolowski. – [Warszawa], 1980. – 526, [2] s.
23. *Wojakowski J.* Biblioteka Królewskiego Korpusu Kadetów w Warszawie [Текст] / Józef Wojakowski. – Warszawa, 1989. – 333 s.

Надійшла 12.11.2011

Додаток

1. **Ancuta**, Jerzy Kazimierz (1680?-1737). Jus plenum religionis catholicae. In Regno Poloniae & M.D.L. Iuri praetenso Dissidentium in supplici libello, & supplemento Privilegiorum, ac Constitutionum; ad Comitia Generalia congregates Ordinibus, praesentato Grodnæ: Anno 1718. Oppositum. Demonstrans: nullam Dissidentes habere cæpacitatem activæ & passivæ vocis, in Regno Poloniae & M.D.L., A Georgio Casimiro Ancuta ... concinnatum. – Vilnæ [Vilnui] : Typis Universitatis Soc. Jesu, 1719. – [42], 306, [32] p. ; 8° (16 cm).

Estreicher XII, s. 142.

Власн. запис: **Ex libris Joachimi GI[...] p. [...] [чорнила, форзац]**. – Штамп: **Фундам. бібліотека Одеського державного університету [зворот тит. с., с. 17, ост. с.]**. – Штамп: **1948 [ост. с.]**. – Оправа сучасна виданню, папір; нижню кришку втрачено.

Інв. 340344

a/25308

2. **Biblia**. Biblia Sacra, to iest: wszystkie księgi Starego i Nowego Przymierza; z żydowskiego i greckiego języka na polski pilnie i wiernie przetłumaczone, a teraz podług edycyi halskiej roku 1726 przedrukowane. – W Brzegu Śląskim : w Drukarni Jana Ernesta Trampa, 1768. – [18], 1023, [1], 255, [1] s. ; 8° (17 cm).

Estreicher XIII, s. 21-22.

Власн. запис: **Knechowicz [чорнила, форзац]**. – Власн. запис: **№ 15 [номер у зібранні А. Кухарського, чорнила, зворот верхн. кришки оправи]**. – Штамп: **Бібліотека имп. Новорос. университета [зворот тит. с.]**. – Оправа сучасна виданню, шкіра, золоте тиснення на корінці; обріз тонований (червоний).

Приплет.: Nowy Testament Pana naszego Jezusa Chrystusa, z greckiego na polski pilnie i wiernie przetłumaczony, a teraz podług halskiej edycyi roku przedrukowany. – W Brzegu, 1796.

Інв.: Н-57154

1/103

3. **Biblia**. Biblia, to iest księgi Starego y Nowego Testamentu, według łacinskiego przekładu starego, w kościele powszechnym przyjętego, na polski ięzyk z nowu z pilnością przełożone, z wykładem katolickim trudniejszych miejsc, do obrony wiary świętej powszechny przeciw kacerztwom tych czasów należących ... – Przedtym przez d. Iakuba Wuyka z Wągrowcá ... z dozwoleńiem Stolicy Apostolskiej, a nakładem le M. Księdza Arcybiskupa Gnieźnieńskiego ... wydane w Krákwie 1599. A teraz cum Licentia ordinarii przedrukowane. – w Wrocławiu : w Drukárni Akadémickiej Coll. Soc. Iesu, 1740. – [14], 2218 s. ; 8° (21 cm).

Estreicher XIII, s. 16.

Власн. запис: **№ 336 [номер у зібранні А. Кухарського, чорнила, зворот верхн. кришки оправи]**. – Штамп: **Бібліотека имп. Новорос. университета [зворот тит. с.]**. – Інв.: **12608 [чорнила, ост. с., закресл.]**. – Оправа сучасна виданню, шкіра, золоте тиснення на кришках та корінці.

Сплет. в 2 окремих томах.

Інв. Н-57167

1/112

4. **Biblia.** Biblia, to iest księgi Starego y Nowego Testamentu, według łacinskiego przekładu starego, w kosciele powszechnym przyiętego, na polski ięzyk z nowu z pilnością przełożone, z wykładem katolickim trudniejszych mieysc, do obrony wiary świętey powszechnéy przeciw kácérztwom tych czasów należących ... – Przedtym przez d. Iakuba Wuyka z Wągrowcá ... z dozwoleńiem Stolice Apostolskiéy, á nakładem le M. Księdzâ Arcybiskupâ Gnieźnieńskiego ... wydane w Krákovie 1599. A teraz cum Licentia ordinarii przedrukowane. – w Wrocławiu : w Drukárni Akadémickiéy Coll. Soc. Iesu, 1740. – [14], 2218 s. ; 8° (21 cm).

Estreicher XIII, s. 16.

Власн. запис: № 336 [номер у зібранні А. Кухарського, чорнила, зворот верхн. кришки оправи]. – Екслібрис: **Ex Libris Konrada Berezowskiego** [зворот тит. с.]. – Інв.: 12608 [чорнила, ост. с., закресл.]. – Штамп: **Одеський університет ім. І. І. Мечникова Наукова бібліотека** [форзац, зворот тит. с., ост. с.]. – Штамп: 1948 [ост. с.]. – Оправа XIX ст., коленкор; корінець, кутики – шкіра. Сторінки реставровані.

Н-298045

1/759

5. **Biblia (Nowy Testament).** Nowy Testament Pana naszego Jezusa Chrystusa, z greckiego na polski pilnie i wiernie przetłumaczony, á teraz podług halskiey edycyi roku przedrukowany. – W Brzegu : Nakładem i typem Jana Ernesta Trampa, 1796. – 332, 20 s. ; 8° (17 cm).

Estreicher XIII, s. 22.

Власн. запис: **Knechowicz** [чорнила, ост. с.]. – Інв.: 12672 [чорнила, ост. с., закресл.]. – Оправа сучасна виданню, шкіра, золоте тиснення на корінці; обріз тонований (червоний).

Приплет. до: Biblia Sacra, to iest: wszystkie księgi Starego i Nowego Przymierza; z zydowskiego i greckiego języka na polski pilnie i wiernie przetłumaczone, a teraz podług edycyi halskiey roku 1726 przedrukowane. – W Brzegu Śląskim, 1768.

Інв.: Н-57154

1/103

6. **Biblia (Nowy Testament).** Nowy Testament Pana naszego Jezusa Christusa. – W Wrocławiu : w Drukarni Akademyckiej Coll. Societ. Iesu, [1740]. – 440, [70] s. ; 8° (21 cm).

Estreicher XIII, s. 16.

Штамп: **Бібліотека имп. Новорос. университета** [зворот тит. с.]. – Інв.: 12608 [чорнила, ост. с., закресл.]. – Оправа сучасна виданню, шкіра, золоте тиснення на кришках та корінці.

Інв. Н-57167

1/112

7. **Biblia (Nowy Testament).** Nowy Testáment Páná nášzego Jezusa Chrystusa. Znowu z Lácińskiego y z Graeckiego na Polskie wiernie á szayrze przéłożony. / Przez D. Iakvba Wuyka ... Teraz znowu przedrukowany pod rozsadek Kościoła S. Powszechnego Rzymskiego wszystko niech podleże. – W Krakowie: w Druk: Wdowy y Dziedzicow Andrż: Piotrk. Typogr: K.I.M., 1647. – [16], 893, [11] s. ; 8° (14 cm).

Estreicher XIII, s. 25.

Штамп: **BIBLIOTEKA KORPUSU KADETOW** [чорного кольору, тит. с.]. – Штамп: **F6** [шифр Бібліотеки Корпусу кадетів, чорного кольору, тит. с.]. – Власн. запис: **F6** [шифр Бібліотеки Корпусу кадетів, чорн., зворот верхньої кришки

оправи, форзац]. – Наклейка: № 8.301 [чорн., корінець]. – Екслібрис: **ExLibris Konrada Berezowskiego** [фіолетового кольору, форзац]. – Штамп: **Фундам. бібліотека Одеського державного університету** [зворот тит. с., с. 17, с. 515, с. [11]]. – Штамп: 1948 [с. [11]]. – Оправа сучасна виданню, шкіра, золоте тисн. на корінці.

Інв. 377752

a/17613

8. **Bohomolec**, Jan (1724-1795). Diabeł w swoiey postaci z okazyi pytania jesli są upiory ukazany. / Przez ... Jana Bohomolca...: [w 2 cz.] – Edycja druga. – w Warszawie : Nakładem Michala Grölla Bibliopoli Nadw J. K. Mci, 1775.

Część pierwsza. – 1775. – [16], 374, [2] s. ; 8° (17 cm).

Estreicher XIII, s. 230.

Власн. запис: 2337 [номер у зібранні А. Кухарського, чорнила, зворот верхн. кришки оправи]. – Штамп: **Бібліотека имп. Новорос. университета** [тит. с.]. – Штамп: **Абонемент Одеської державної наукової бібліотеки** [форзац, ост. с.]. – Інв.: 14483 [чорнила, ост. с., закресл.]. – Власн. оправа А. Кухарського: тканина, золоте тиснення на корінці.

Інв.: Н-79414

3/1229

9. **Carraccioli**, Louis Antoine (1719-1803). Zycie papieza Klemensa XIV. Ganganellego. / W francuskim języku przez JP. Caraccioli wydane, teraz przełożone na polski. – Za pozwoleniem Zwierzchności przyzwoitey. – [Kraków] : Nakładem Ignacego Grebla Bibliopoli JKMci, 1775. – [10], 339 [i. e. 240] s. ; 8° (17 cm).

Estreicher XIV, s. 58.

Власн. запис: E[razm] D[oliwa] **Starzyn[ski]** [чорнила, тит. с.]. – Власн.: № 550 [номер у зібранні Е. Долю Стажинського, чорнила, форзац]. – Штамп: «**Наукова бібліотека Одеського університету ім. І. І. Мечникова**» [зворот тит. с., ост. с.]. – Штамп: 1948 [ост. с.]. – Оправа сучасна виданню, півшкіра, тиснення і наклейка на корінці.

Інв. 510814

6/381

10. **Damalewicz**, Stefan (?-1673). Series archiepiscoporum gnesnensivm, atque Res gestæ, è verustis antiquitatum rudibus collectæ. Et mandato, ac sumptu illustrissimi et reverendissimi principis D. Matthiæ Łubienski ... / In lucem producta, per Stephanvm Damalevicivm ... – Varsaviae [Warszawa] : Typis Petri Elert S. R. M. Chalcographi, 1649. – [14], 406, [2] s. ; 4° (20 cm).

Estreicher XV, s. 19-20.

Власн. запис: **Bibliotheca Colbertina** [чорнила, тит. с.]. – Гербовий суперекслібрис Ж.-Б. Кольбера. – Суперекслібрис Ж.-Б. Кольбера: **ВС** [корінець]. – Оправа сучасна виданню, шкіра, золоте тиснення на кришках та корінці; обріз тонований (мармуровий).

Приплет.: Damalewicz Stefan (?-1673). Vitæ Vladislaviensium episcoporum, issu & autoritate Illustriss. & Reuerendiss. Domini, D. Matthiæ Łubienski ... In quibus Accurate ipsorum successio, mores, & pro avis ac focus gesta negotia, nec non diuersi in Regno Poloniae euentus, iucunda rerum & orationes varietate exhibentur. / Opera & studio ... Stephani Damalewicz ... – [Cracoviæ [Kraków], 1642].

Інв.: 414264

4/1345

11. **Damalewicz**, Stefan (?-1673). Vitæ Vladislaviensium episcoporum, issu & autoritate Illustriss. & Reuerendiss. Domini, D. Matthiæ Łubienski ... In quibus Accurate ipsorum successio, mores, & pro avis ac focus gesta negotia, nec non diuersi in Regno Poloniæ euentus, iucunda rerum & orationes varietate exhibentur. / Opera & studio ... Stephani Damalevicz ... conscriptæ. – [Cracoviæ [Kraków] : In Officina Francisci Cæsarij, 1642]. – [8], 469 [468], [2] s. : ill. ; 4° (20 cm).

Estreicher XV, s. 20-21.

Гербовий суперекслібрис Ж.-Б. Кольбера. – Суперекслібрис Ж.-Б. Кольбера: **ВС [коринець]**. – Штамп: **Абонемент Одеської державної наукової бібліотеки [ост. с.]**. – Оправа сучасна виданню, шкіра, золоте тиснення на кришках та корінці; обріз тонований (мармуровий).

Приплет. до: Damalewicz S. Series archiepiscoporum gnesnensium, atque Res gestæ, è verustis antiquitatum rudibus collectæ. Et mandato, ac sumptu illustrissimi et reverendissimi principis D. Matthiæ Łubienski ... / In lucem producta, per Stephanvm Damalevicium ... – Varsaviæ [Warszawa], 1649.

Інв. 414264

4/1345

12. **Der Jude** / [ed. G. Selig]. – [Ed. 2]. – Breslau : bey Gottlieb Löwe, 1777. Siebenter Band. – 1777. – [16], 374 S. ; 8° (18 cm).

Примітки чорнилами в тексті. – Штамп: **Абонемент Одеської державної наукової бібліотеки [зворот тит. с., ост. с.]**. – Оправа: картон.

Інв.: 414245

7/236

13. **François de Sales** (1567-1622). Droga do zycia pobożnego / przez świętego Franciszka Salezjusza ... francuzkim językiem opisana, á przez x. Jana Kazimierza Denhoffa ... po polsku przelożona. – Teraz zaś iuż piąty raz do druku podana. – w Chelmnie : [Misjonarze], 1769. – [16], 519, [7] s. ; 8° (16 cm).

Estreicher 16, s. 282-283.

Власн. запис: **Ex Libris M. Fran. Wielicz[...]** **Comp. [...]** **R. 1812 [...]** [чорнила, тит. с.]. – Власн. запис: **Filipiny Biegańskiéj** [чорнила, форзац]. – Власн. запис: **№ 320** [номер у зібранні А. Кухарського, чорнила, зворот верхн. кришки оправи]. – Штамп: **Библиотека имп. Новорос. университета** [тит. с.]. – Інв.: **12592** [чорнила, ост. с., закресл.]. – Штамп: **1946** [тит. с.]. – Оправа сучасна виданню, шкіра, тиснення на кришках, золоте тиснення на корінці. – С. 263-266 відділені від книжкового блоку.

Інв. Н-63471

8/171

14. **Ioannes de Matha** (1150-1213). Trivmphii Iesu Christi Dei ac Salvatoris nostri, sive discvrsus prædicabiles in eivs solemnitatibus ac festis. / Auctore ... Ioanne de Mata ... interprete ex hispanico ... Onesimo de Kein ... – Lublini [Lublin] : Prostant in officinâ Georgii Försteri Bibliopolæ Regij, 1652. – [16], 376, [38] s. ; 4° (19 cm).

Estreicher XVIII, s. 435.

Примітки чорнилами різних років. – Штамп: **Музей книги О. Г. Н. Б. Інв. № 7194** [ост. с.]. – Штамп: **Абонемент Одеської державної наукової бібліотеки [зворот тит. с.]**. – Штамп: **1948** [ост. с.]. – Оправа сучасна виданню, півшкіра, золоте тиснення на корінці.

Інв. 390559

8/645

15. **Jaworski**, Stanisław (1711-1779). Stanislai Jaworski ... specimina litterraria laborum in reipublicae orthodoxae atque Ecclesiae obsequia susceptorum Sub auspiciis ... Josephi Andreae Zaluski ... – Superiorum permissu. – Varsaviae [Warszawa] : Impensis Societatis literariae Polonae in Typographia Mitzleriana, 1767. – [16], 271 [i. e. 372] s. ; 8° (18 cm).

Estreicher XVIII, s. 516.

Власн. запис: **Romuald Hube** [чорнила, зворот верхньої кришки оправи]. – Штамп: **Бібліотека имп. Новорос. университета** [зворот тит. с.]. – Інв.: **24393** [чорнила, ост. с., закресл.]. – Штамп: **1946** [зворот тит. с.]. – Оправа: папір.

Інв. Н-64604

10/46

16. **Kordecki**, Augustyn (1604-1673). Nova Gigantomachia contra sacram Imaginem Deiparae Virginis à Sancto Luca depictam, Et in Monte Claro Częstochoviensi apud Religiosos Patres Ordinis S. Pauli primi eremitae, in celeberrino Regni Poloniae Coenobio collocatam. Per Suecos, & alios Haereticos excitata. Ad perpetuam beneficiorum Gloriosae Deiparae Virginis recordationem, succassurae posteritati fideliter conscripta. à reverendo P. F. Augustino Kordecki, Ord: Protunc Clari-Montis Priore. Nunc tercio Reimpressa. – [Częstochowa] : Typis Clari-Monti Częstochoviensis, 1717. – [6], 146 s. : ill. ; 4° (22 cm).

Estreicher XX, s. 88.

Маргіналії чорнилами латинською мовою на звороті задньої кришки оправи. – Власн. запис: **Студента Киевской Д. Академии Михаила Павловскаго. 1831го года Марта 23го дня.** [чорнила, форзац]. – Штамп: **Бібліотека имп. Новорос. университета** [форзац]. – Оправа сучасна виданню, півшкіра.

Інв. Н-61277

4/619

17. **Lojola**, Ignacy (1492-1556). Prawdy nieomylnie z pierwszego tygodnia Exercyow Świętego Ignacego wyjęte szkolnéy młodzi, y innym wszystkim, własnego zbawienia y postępku duchownego szukającym, do zbawiennéy uwagi podane od pewnego kapłana Societatis Jesu, roku 1731. po Łacinie á teraz z Łacińskiego na polski język przez pewnego teologa Societatis Jesu Prowincyi Litewskiej przetłumaczone ... – W Wilnie [Vilnius] : w Drukarni J. K. M. Akademic: Societat: Jesu, 1754. – [12], 452 [i. e. 451], [3] s. ; 4° (19 cm).

Esreicher XXI, s. 392.

Примітки на берегах польською мовою, XIX ст. – Штамп: **Фундам. бібліотека Одеського державного університету** [зворот тит. с., с. 17, 252, ост. с.]. – У примірник вкладено гравюру (9,5x14 см) із зображенням ангела з немовлям та містить написи: «Angelis suis mandavit de te. Ps. 90 v. 11», «Klauber Cath. Sc. et exc. A. V.; C. P. S. C. M.». – Оправа відсутня.

Інв. 343377

a/25836

18. **Lubienski**, Stanisław (1577-1640). Series, vitae, res gestae episcoporum Plocensium, / descriptae a Stanislao Lubienski episcopo Plocensi. In quibus multa narrantur obiter, quae ad historiam ecclesiasticam et Polonicam illustrandem pertinent. His accessit vita auctoris ab Andreae Trzebicki scholastico Plocensi conscripta. – Cracoviae [Kraków]: Ex Officina Francisci Caesari, 1642. – 170 [i. e. 200] s. ; 3 k. ill. ; 4° (19 cm).

Estreicher XXI, s. 440.

Численні маргіналії латинською мовою. – Штамп: **Библиотека имп. Новорос. университета** [зворот тит. с.]. – Інв.: **26528** [чорн., ост. с., закресл.]. – Оправа сучасна виданню, шкіра, тисн. подвійна рамка по периметру обох кришок; обріз тонований (мармуровий). Форзац виговлено з друкованих аркушів невстановленого видання. – Тит. с., 3 арк грав. втрачено, с. [183-200] частково реставровані.

Приплет. до: Nakielski S. De sacra antiquitate et statu ordinis canonici cystodum sacrosancti sepulchri Domini hierosolymitani. In gratiam Miechovianae congregationis, libri tres. / Samvelis Nakielski ... – Cracoviæ [Kraków], 1625.

Інв.: Н-203480

201/66

19. [Merlo, Jacobus (Horstius)]. Ray duszy chrześcijańskiej zbawiennych roskoszy pełny / niegdybyś przez x. Stanisława Gruszyńskiego ... z łacińskiego języka na polski przełożony a teraz świeżo ku Pożytkowi dusz pobożnych, z szczególniejszej szczodropliwości y starania jasnie wielmożney JMC: Pani z Zamoyskich Potockiey woiewodziny poznajskiej za pozwoleniem zwierzchności duchowney przedrukowany. – W Zamosciu : w Drukarni Akademickiej, 1762. – [8], 657 [658], [4] s. ; 4° (19 cm).

Estreicher XI, s. 303.

Примітки чорнилами в тексті. – Власн. запис: **Burzynski** [чорнила, тит. с., с. 1, 80, 657, ост. с.]; **Józef Burzynski** [чорнила, с. 14, 134, 195]. – Штамп: **Библиотека имп. Новорос. университета** [тит. с.]. – Штамп: **1946** [тит. с.]. – Інв.: **102043** [чорнила, ост. с., закресл.].

Інв. Н-63823

8/426

20. **Missæ** propriæ sanctorum et aliarum festivitatum ordinis carmelitarum pro fratribus discalceatis eiusdem ordinis. A sacra rituum congregatione approbatæ. Pro Provincia Sancti Spiritus per Poloniam & Magnum Ducatum Lithuaniam. – Cracoviæ [Kraków] : Typis Nicolai Alexandri Schedel S. R. M. Ordinar. Typogr., 1705. – [4], 50 s. ; 2° (30 cm).

Estreicher XXII, s. 426.

Оправа сучасна виданню, шкіра.

Приплет.: **Missæ** propriæ sanctorum partium de præcepto partium ad libitum, pro celebrantium commoditate in vnum breuiter collectæ, & ordinate dispositæ. Iuxta decreta summorum pontificum recenter emanata. – Cracoviæ [Kraków], 1689.

2/30

21. **Missæ** propriæ sanctorum partium de præcepto partium ad libitum, pro celebrantium commoditate in vnum breuiter collectæ, & ordinate dispositæ. Iuxta decreta summorum pontificum recenter emanata. – Cracoviæ [Kraków] : Ex Officina Schedeliana S. R. M. Typogr., 1689. – 24 s. ; 2° (30 cm).

Estreicher XXII, s. 426.

Примітки: **Oratio De B. Joanne Cantis** [далі текст молитви латинською мовою; чорнила, форзац]. – Інв.: **4125** [чорнила, ост. с., закресл.]. – Оправа сучасна виданню, шкіра. – Вклеєно арк. із текстом чорнилами латинською мовою: **Die VIII Martii In festo † S. Ioannis de Deo. Oratio. Deus, qui Beatum Ioannem tuo amore Succensum inter flammam innoxium incedere fecisti, & per eum Ecclesiam tuam noua prole fecundasti; præsta ipsius Suffragantibus meritis, ut igne Charitatis tuæ vitia nostra curentur, ac remedia nobis æterna proveniant. Per Dominum Nostrum IESUM Christum. ORA PRO ME. P. M.**

Приплет. до: *Missæ propriæ sanctorvm et aliarvm festivit atvm ordinis carmelitarum pro fratribvs discalceatis eivsdem ordinis. A sacra ritvvm congregatione approbatæ. Pro Provincia Sancti Spiritus per Poloniam & Magnum Ducatum Lithuaniae. – Cracoviæ [Kraków], 1705.*

Інв.: Н-57961

2/30

22. **Nakielski, Samuel** (Andrzej; 1584-1652). *De sacra antiquitate et statu Ordinis Canonici Custodum Sacrosancti Sepulchri Domini Hierosolymitani. In gratiam Miechovianæ congregationis, libri tres.* / Samuelis Nakielski ... – Cracoviæ [Kraków] : Ex Officina Francisci Cæsarij, 1625. – 208 p. ; 4° (19 cm).

Estreicher XXIII, s. 25.

Власн. записи: **Ex Libris Conventus Vitoviensis S. Or[de]^{nis} Premonstraten`[sis] A. D. 1634** [чорн., тит. с.]. – Штамп: **Бібліотека імн. Новорос. университета** [зворот тит. с.]. – Оправа сучасна виданню, шкіра, тисн. подвійна рамка по периметру обох кришок; обіз тонований (мармуровий).

Приплет.: *Łubiński S. Series, vitæ, res gestæ episcoporum Plocensium, descriptæ a Stanislaŏ Lubiński episcopo Plocensi. In quibus multa narrantur obiter, quæ ad historiam ecclesiasticam et Polonicam illustrandem pertinent. His accessit vita auctoris ab Andreae Trzebicki scholastico Plocensi conscripta. – Cracoviæ [Kraków], 1642.*

Інв. 26527

201/65

23. **Piesni** o Nayświętszey Maryi Pannie w Obrazie od O. S. w Rzymie XX. *Missionarzóm Dominikanom darowanym, a przez ich z Rzymu do Łatyczowa przeniosionym, wielkimi cudami i łaskami słynącym od O. S. Piusa VI. Papięza roku 1778. 4. października ukoronowanym złożone za pozwoleniem zwierzchności do druku podane.* – [s. l.] : [s. n.], [1778?]. – 14 s. ; 8° (16 cm).

Estreicher XXIV, s. 266.

Штамп: **Бібліотека Ришельевского лица** [тит. с.]. – Інв.: **5948** [чорнила, ост. с., закресл.]. – Штамп: **1946** [тит. с.]. – Оправа відсутня.

Інв. Н-63461

8/162

24. **Pinamonti, Giovanni Pietro** (1632-1703). *Droga do Nieba wprzód od przeszkód uprzåtñiona, á potym przez Cnoty Teologiczne y Moralne prosto do Chwały wiecznëj prowadząca, od świadomych tey Drogi Oyców Duchownych, / osobliwie X. Jana Piotra Pinamontego ... żądającym døyść do terminu szczęśliwey wieczności, życzliwie pokazana: z Exercycyów duchownych S. Ignacego de Łojola, á dla wygody Plebanów, Kaznodziejów, Missyonarzów, y wszystkich staranie o zbawieniu tak swoim, jako y o cudzym mających, po Polsku opisana przez x. Jana Poszakowskiego ... – W Wilnie [Vilnius] : w Drukarni J.K.M. Akad. Soc. Jesu, 1756. – [886] s. ; 8° (17 cm).*

Estreicher XXIV, s. 283-284.

Примітки олівцем в тексті. – Власн. запис: **3 pazdziernika 1910 roku Otrzymała Na pamjantkę te ksianżke Ot zyczączej przyjaciolki Mani Korsak dla Winci O.** [олівець, с. 35]. – Штамп: **Фундам. бібліотека Одеського державного університету** [форзац, зворот тит. с., ост. с.]. – Штамп: **1948** [ост. с.]. – Оправа сучасна виданню, шкіра.

Інв. 341607

a/25524

25. **Prokopowicz**, Theophanes (Прокопович, Феофан; 1681-1736). Epistola illustrissimi ac reverendissimi domini Theophanis Prokopowicz ad professores academiae Kiovensis anno domini 1718 Augusti 5 die Narva missa. – [Wrocław?] : [s. n.], 1767. – 14 s. ; 8° (18 cm).

Estreicher XXV, s. 280.

Інв.: **60274** [чорнила, ост. с., закресл.].

Приплет. до: Prokopowicz, Theophanis. Historia in qva de ortv et profectv controversiae Graecos inter et Latinos de processione Spiritus Sancti agitatae narratur, totivsque ob ipsam magni et divtrni dissidii, variis casibus et mvltiplici malorvm facie continvata ad nostram vsque aetatem exponitvr conscripta a ... Feofane Prokopovicz a. d. MDVV XIV tractatuique de processione Spiritus Sancti theologico inserta. – [Wrocław], 1767.

3/553

26. **Prokopowicz**, Theophanes (Прокопович, Феофан; 1681-1736). Historia in qva de ortv et profectv controversiae Graecos inter et Latinos de processione Spiritus Sancti agitatae narratur, totivsque ob ipsam magni et divtrni dissidii, variis casibus et mvltiplici malorvm facie continvata ad nostram vsque aetatem exponitvr conscripta a ... Feofane Prokopovicz a. d. MDVV XIV tractatuique de processione Spiritus Sancti theologico inserta. – [Wrocław] : [Korn], 1767. – 143, [1] s. ; 8° (18 cm).

Estreicher XXV, s. 280.

Примітки олівцем на берегах. – Власн. запис: **Theologii Magistri Paulouskey 1834 anno Odessa** [чорн., форзац]; штамп: **Библиотека имп. Новорос. университета** [зворот тит. с.]. – Оправа сучасна виданню, шкіра.

Приплет.: Prokopowicz, Theophanis. Illvstrissimi Ac Reverentissimi D. Archiepiscopi Theophanis Prokopowicz Doctrina De Blasphemia Sive Peccato In Spiritvm Sanctvm Ex Systemate Eivs Theologico Excerpta. – [s. l.], 1767; Prokopowicz, Theophanis. Illvstrissimi Ac Reverentissimi D. Archiepiscopi Theophanis Prokopowicz Descriptio Iesvitarvm Excerpta Ex Institvtionibvs Eius Oratoriis Lib. IV. Cap. VIII. – [s. l.], 1767 ; Prokopowicz, Theophanis. Epistola illustrissimi ac reverendissimi domini Theophanis Prokopowicz ad professores academiae Kiovensis anno domini 1718 Augusti 5 die Narva missa. – [s. l.], 1767.

Інв.: H-59438

3/553

27. **Prokopowicz**, Theophanes (Прокопович, Феофан; 1681-1736). Illvstrissimi Ac Reverentissimi D. Archiepiscopi Theophanis Prokopowicz Descriptio Iesvitarvm Excerpta Ex Institvtionibvs Eius Oratoriis Lib. IV. Cap. VIII. – [Wrocław?] : [s. n.], 1767. – 13, [3] s. ; 8° (18 cm).

Estreicher XXV, s. 279.

Приплет. до: Prokopowicz, Theophanis. Historia in qva de ortv et profectv controversiae Graecos inter et Latinos de processione Spiritus Sancti agitatae narratur, totivsque ob ipsam magni et divtrni dissidii, variis casibus et mvltiplici malorvm facie continvata ad nostram vsque aetatem exponitvr conscripta a ... Feofane Prokopovicz a. d. MDVV XIV tractatuique de processione Spiritus Sancti theologico inserta. – [Wrocław], 1767.

3/553

28. **Prokopowicz**, Theophans (Прокопович, Феофан; 1681-1736). Illvstrissimi Ac Reverentissimi D. Archiepiscopi Theophanis Prokopowicz Doctrina De Blasphemia Sive Peccato In Spiritvm Sanctvm Ex Systemate Eivs Theologico Excerpta. – [Wrocław?] : [s. n.], 1767. – 44, [4] s. ; 8° (18 cm).

Estreicher XXV, s. 279.

Приплет. до: Prokopowicz, Theophanis. Historia in qva de ortv et profectv controversiae Graecos inter et Latinos de processione Spiritus Sancti agitatae narratur, totivsque ob ipsam magni et divtrni dissidii, variis casibus et mvltiplici malorvm facie continvata ad nostram vsque aetatem exponitvr conscripta a ... Feofane Prokopovicz a. d. MDVV XIV tractatuique de processione Spiritus Sancti theologico inserta. – [Wrocław], 1767.

3/553

29. **Putanowicz, Józef Alojzy.** Zycie cuda y dzieie kanonizacyi S. Jana Kantego Kapłana swieckiego, w Akademii Krakowskiej Pisma Bozego doktora y professora, uroczystym osmiodniem w stolicy Krolestwa miescie Krakowie roku zbawienia naszego MDCCLXXV uwielbione. / Przez ... Jozefa Alojzego Putanowicza ... za dozwozeniem zwierzchności duchowney wiekopomney pamięci podane – [Kraków] : w Drukarni Akademii Krakowskiej, 1780. – [174] k. ; 2° (30 cm).

Estreicher XXV, s. 420-421.

Штамп: **Абонемент Одеської державної наукової бібліотеки** [с. [2], ост. с.]. – Штамп: **1948** [ост. с.]. – Оправа сучасна виданню, півшкіра; обріз тонований (жовтий). – Без початку та кінця.

Інв. 341261

6/363

30. **[Radziwill, Albrecht Stanisław(1593-1656)].** Historia Passionis Christi Punctatim, Anime deuotae Per tres Libros & Capita exposita. – Editio secunda. – Cracoviae [Kraków] : apud Lucam Kupisz, S.R.M. Typ. A., 1652. – [6], 266 s. ; 12° (13 cm).

Esreicher XXVI, s. 62.

Власн. запис: **Fin Antonii Rogowski Professi Vitovien[si]** (чорн., с. [6]). – Штамп: **Фундам. бібліотека Одеського державного університету** [зворот тит. с., с. 17, ост. с.]. – Штамп: **1948** [ост. с.]. – Оправа сучасна виданню, півшкіра.

Інв. 341754

a/25554

31. **[Skarga, Piotr (Piotr Powęski; 1536-1612)].** Messiasz Nowych Arianow, wedle Alkoranu tureckiego to iest: Ze Pan Moskorzewski z swoiemi Ariany tákiego Chrystusa wyznawa, iákiego Máhomet w Alkoranie tureckim opisał, y tak pismá rozumie, iáko ie Máhomet rozumiał. Przez x. Piotra Skarge ... Zá dozwozeniem stárŝych. – W Krakowie : W Drukárni Andrzeiá Piotrowczyka, Typográphá Krolá I. M., 1612. – [8], 66 c. ; 4° (22 cm).

Estreicher XXVIII, s. 149.

Овальні штампи (затушовані) [чорного кольору, тит. с.]. – Прямокутний штамп: **872** [чорного кольору, тит. с.]. – Примітка: **№ Dubletu 872** [олівець, форзац]. – Інв. номер: **29196** [чорнила, закресл.]. – Оправа сучасна виданню, тканина.

Інв. Н-60328

4/45

32. **Smotrycki, Meletiusz** (Смотрицький, Мелетій; 1577-1633). Apologia peregrinathey do kráiov wschodnych przez mie Meletiusza Smotrzyskie[go] ... roku P. 1623. y 24. obchodzoney przez fálszywą brácią słownie y ná pismie spotwarzoney do przezacnego Narodu Ruskie[go] oboiego stanu Duchowne[go] y Swietskie[go] sporządzona y podána. – [Львів : drukarnia Jana Szeligi, 1628]. – [16], 201, [3] s.; 4° (18 cm).

Estreicher XXVIII, s. 325

На берегах маргіналії XVIII ст. церковнослов'янською, грецькою та польською мовами. – Штамп: **Бібліотека имп. Новорос. университета** [зворот. тит. с.]. –

Інв.: **29.197** [чорн., ост. с., закресл.]. – Оправа сучасна виданню, півшкіра, золоте тиснення.

Інв. H63420

8/117

33. **Stebelski**, Ignacy (ok. 1748 – ok. 1805). Dwa wielkie światła na horyzoncie połockim z cienow zakonnych powstające, czyli żywoty ss. Panien y matek Ewfrozyiny y Parascewii, zakonnic y hegumeniy, pod ustawą S. O. Bazilego W. w monastyrze S. Spasa za Połockiem żyjących, z chronologią y przydatkiem niektórych służących do tego pożytecznych krajowych wiadomości, z rozmaitych dziejopisow y pism zebranych, / przez ... Ignacego Stebelskiego ... okazane i za pozwoleniem zwierzchności do druku podane. – W Wilnie [Vilnius]: w Drukarni Bazylianskiej, 1781–1783. – 8° (17 cm).

T.1. – 1781. – [118], 220, [50] s.

T.2.: Chronologia albo porządne według lat zebranie, znaczniejszych w Koronie polskiej y w Wiel. Xięstwie Litew: a mianowicie na Białey Rusi w Połocku dziejow y rewolucyi zwłaszcza tych, które się tyczą tak starodawnego monastyru S. Spasa za Połockiem niegdyś przez SS. Panny y Matki Ewfrozynę i Parascewę Hegumenie rządzonego, jako też terazniejszego Klasztoru na zamku Połockim założonego, spisane przez ... Ignacego Stebelskiego... – 1782. – [4], 474, [60] s.

T. 3: Przydatek do Chronologii, to jest rzeczy te, ktore w poprzedzających dwóch tomikach częstokroć się namieniały, a p[r]zez obszerność swoją umieścić się wygodnie tamże nie mogły, tu zręcznie przez samego Awtora ... Ignacego Stebelskiego... odłożone, i za pozwoleniem Zwierzchności do druku podane ... – 1783. – [6], 364, [40] s.

Estreicher 29, s. 265-266.

Штамп: **Наук. 6-ка ОДУ ім. І. І. Мечникова** [зворот тит. с.]. – Оправа сучасна виданню, півшкіра, корінець із золотим тисненням.

Томи сплетені разом.

Інв. 314209, 314203, 314199

6/384

34. [**Starowolski**, Szymon (1588-1656)]. Braterskie napomnienie Ad Dissidentes in Religione. Aby się skromnie y w pokoju zachowali. / Przez szlachcica polskiego uczynione. – [s. l.] : [s. n.], [1644]. – [24] s. ; 4° (19 cm).

Estreicher XXIII, s. 33.

Примітки чорнилами польською мовою. – Штамп: **Библиотека имп. Новорос. университета** [зворот тит. с.]. – Оправа сучасна виданню, півшкіра, обріз тонований (мармуровий).

Приплет: [Starowolski, Szymon]. Prawdziwe objaśnienie Braterskiego napominienia addissidentes in religione przed dwiema ląty wydānego. Ktore opācznym wytłumāczeniem teraz świeżo wydānym, anonymus deklarātor iākiś znośić všiľuie. – [s. l.], [1644] ; [Starowolski Szymon]. Braterskie napomnienie Ad Dissidentes in Religione. Aby się skromnie y w pokoju zachowali. / Przez szlachcica polskiego uczynione. – [s. l.], [1644].

4/48

35. [**Starowolski**, Szymon (1588-1656)]. Braterskie napomnienie Ad Dissidentes in Religione. Aby się skromnie y w pokoju zachowali. / Przez szlachcica polskiego uczynione. – [s. l.] : [s. n.], [1644]. – [14] s. ; 4° (19 cm).

Estreicher XXIX, s. 196.

Інв.: **29386** [чорнила, ост. с., закресл.]. – Оправа сучасна виданню, півшкіра, обріз тонований (мармуровий).

Приплет. до: [Starowski Szymon (1588–1656)]. Braterskie napomnienie Ad Dissidentes in Religione. Aby się skromnie y w pokoju zachowali. / Przez szlachcica polskiego uczynione. – [s. l.], [1644].

Інв.: Н-60342

4/48

36. [Starowski, Szymon (1588-1656)]. Prawdziwe objaśnienie Braterskiego napomnienia ad dissidentes in religione przed dwiema ląty wydānego. Ktore opācznym wytłumāczeniem teraz świeżo wydānym, anonimus deklarātor iākiś znośić všluie. – [s. l.] : [s. n.], [1644]. – 82 s. ; 4° (19 cm).

Estreicher XXIX, s. 196.

Оправа сучасна виданню, півшкіра, обріз тонований (мармуровий).

Приплет. до: [Starowski Szymon (1588–1656)]. Braterskie napomnienie Ad Dissidentes in Religione. Aby się skromnie y w pokoju zachowali. / Przez szlachcica polskiego uczynione. – [s. l.], [1644].

4/48

37. **Stokowski, Jan.** Apographvm virtvtvm Illustrāimi ac Reuerendissimi Domini, D. Petri Gębicki ... / quod nobilis Iohannes de Romiszowice Stokowski ... pio affectu & debita mentis veneratione, patrono ac fautori suo colendissimo, effinxit. – Cracoviae [Kraków] : In Officina Typographica Stanislai Bertutowic, 1643. – [24] s. ; 4° (18 cm).

Estreicher XXIX, s. 311.

Штапм: **Бібліотека имп. Новорос. университета** [зворот тит. с.]. – Інв.: **65802** [чорнила, ост. с., закресл.]. – Штапм: **1946** [зворот тит. с.]. – Оправа відсутня.

Інв.: Н-62729

6/148

О. Л. Ляшенко,

ведущий библиотекарь Научной библиотеки
Одесского национального университета имени И. И. Мечникова
ул. Преображенская, 24, Одесса, 65082, Украина
тел. (0482) 34 80 11

ПОЛЬСКАЯ РЕЛИГИОЗНАЯ ЛИТЕРАТУРА XVII–XVIII В. В УНИВЕРСИТЕТСКОЙ БИБЛИОТЕКЕ

Резюме

В статье дана характеристика экземпляров польских религиозных изданий XVII–XVIII в. из «рассеянных» коллекций, хранящихся в фондах Научной библиотеки Одесского национального университета имени И. И. Мечникова. Представлен короткий анализ экземпляров из книжных собраний монастыря премонстрантов в Витове и Кадетского Корпуса в Калише, а также из личных коллекций Антония Роговского, Жана-Батиста Кольбера, Михаила Павловского. Атрибутированы владельцы книг.

Ключевые слова: полоника, польская религиозная литература XVII–XVIII в., частные книжные коллекции, монастырь премонстрантов в Витове, Корпус кадетов в Калише, Антоний Роговский, Жан-Батист Кольбер, Михаил Павловский.

O. L. Liashenko,

librarian

The Scientific Library of the Odessa Mechnikov National University;
24, Preobragenskaya St., Odessa, 65082, Ukraine
Tel. (0482) 348011

POLISH RELIGIOUS LITERATURE OF THE 17TH–18TH CENTURIES IN THE UNIVERSITY LIBRARY

Summary

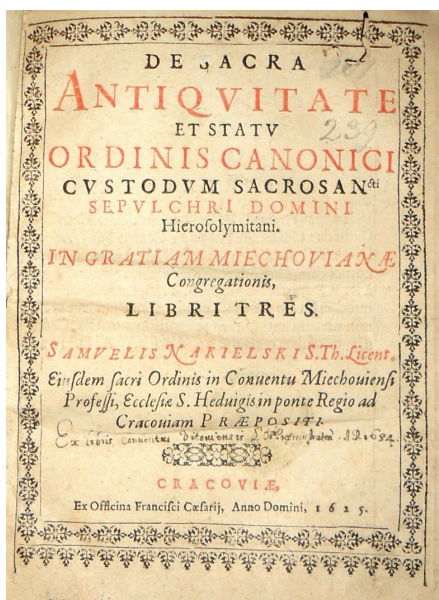
The article presents the characteristic of copies of Polish religious editions of 17th–18th century from “dispersed” collections contained in the Scientific Library of the Odessa Mechnikov National University. The paper contains a short analysis of the copies from the monastery of Premonstratensians in Witów, Kalisz Cadet Corps, Antoni Rogowski, Jean-Baptiste Colbert, Mikhail Pavlovsky book collections, biographical data of book collections owners.

Keywords: Polish books, Polish religious literature of 17th–18th centuries, private book collections, the monastery of Premonstratensians in Witów, Kalisz Cadet Corps, Antoni Rogowski, Jean-Baptiste Colbert, Mikhail Pavlovsky.

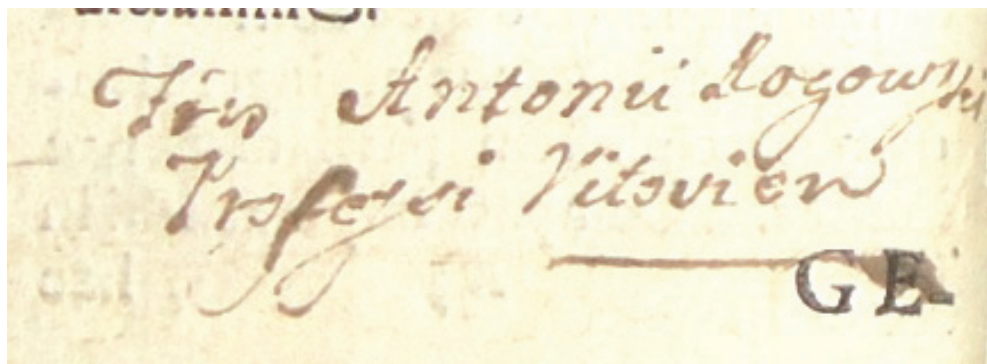
Ілюстрації

Іл. 1. Зворот титульної сторінки «Нової Гігантомахії ...» А. Кордецького (Ченстохова, 1717).

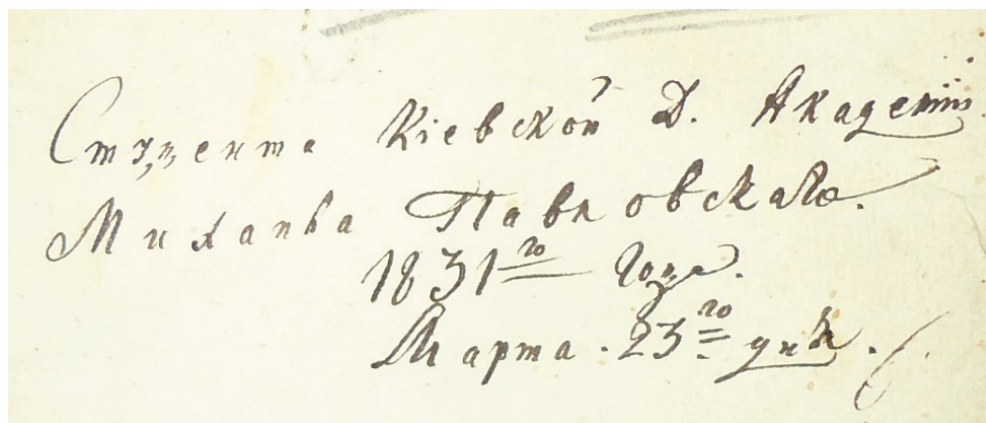

Іл. 2. Титульна сторінка видання «Про священну давнину Єрусалимського Ордену Святого Гробу Господнього» С. Накельського (Краків, 1625).

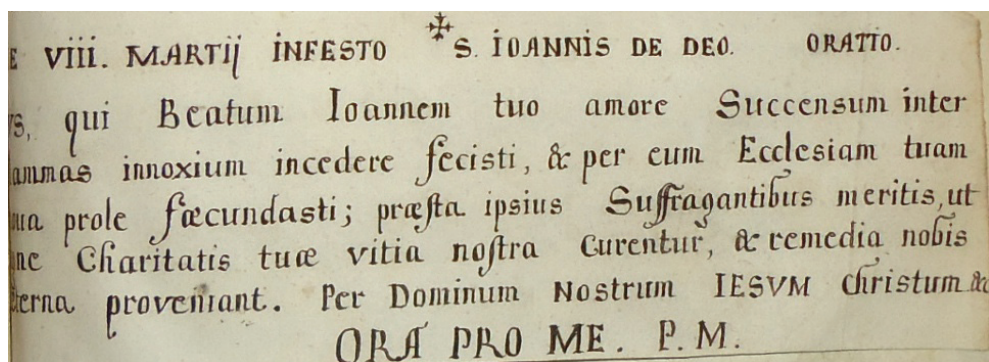
Лл. 5. Суперекслібрис Ж.-Б. Кольбера на оправі примірника «Плеяди гнєзненських єпископів ...»
С. Дамалеви́ча (Варшава, 1649).

Лл. 6. Власницький запис М. Павловського на форзаці примірника «Нової Гігантомахії ...»
А. Кордецького (Ченстохова, 1717).

Іл. 7. Гравюра «Ангелам своїм заповідає про тебе» братів Клауберів (Аусбург, [1760?]).

Іл. 8. Рукописна молитва до св. Яна з Кент у примірнику «Святих мес ...» (Краків, 1689).

УДК 027.4:027.021(477.74)

І. М. Усатенко,

бібліограф Наукової бібліотеки

Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

вул. Преображенська, 24, Одеса, 65082, Україна

тел. (0482) 34 80 11

КНИГИ З УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОЇ БІБЛІОТЕКИ ІМ. Т. ШЕВЧЕНКА В КНИГОСХОВИЩІ ОДЕСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА

У статті розглядається маловідома сторінка історії Української державної бібліотеки ім. Т. Шевченка в Одесі. Досліджено штампи, бібліотечні та власницькі записи на книгах з УДБ, виявлених у фондах Наукової бібліотеки ОНУ імені І. І. Мечникова, а також літературу, пов'язану із зазначеним питанням, що зробило можливим встановлення особистостей колишніх власників книг та просвітницьких організацій, бібліотеки яких стали основним джерелом формування фондів УДБ в 20-х роках ХХ ст.

Ключові слова: Українська державна бібліотека ім. Т. Шевченка, Б. Комаров, Б. Волянський, П. О. Самулевич, М. Ф. Комаров, О. Гончар, Б. Буряченко, «Просвіта», «Одеський український клуб», музично-драматичне товариство «Українська хата».

Початок ХХ ст. відзначився сприятливими умовами для розвитку української культури, зокрема для української літератури. Незважаючи на всі перешкоди, в цілому видання українських книг у Російській імперії в зазначений період зростало. Так, за даними, які наводяться в літературі, з 1798 по 1916 рр., тобто протягом 118 років, на території України було випущено усього 2804 книги українською мовою. З них за 56 років – з 1848 по 1904 рр. – в Російській імперії видано 1233 українські книги, а тільки за період з 1905 по 1916 рр. їх з'явилося 1920 одиниці. Проте, порівняно з потребами читачів, їх кількість була замала, тим більше, що накладу українських книг залишалися невеликими. Так, у 1913 р. книги українською мовою становили за накладом лише 0,6 % книжкової продукції Російської імперії [35]. Тому цілком закономірним явищем у культурному житті того часу стала поява бібліотек української книги, у тому числі – Української державної бібліотеки в Одесі (далі – УДБ).

Під час виявлення книг, які входили до фонду Кабінета українознавства, створеного в Центральній науковій бібліотеці м. Одеси за ініціативою Ф. Є. Петруня на початку 1920-х рр., в результаті фронтального перегляду низки відділів Наукової бібліотеки ОНУ імені І. І. Мечникова було знайдено 390 примірників книг зі штампом УДБ. Це дозволило звернутися до малодосліджених аспектів теми, пов'язаних, зокрема, з обставинами і наслідками розформування фонду УДБ. На виявлених в університетській бібліотеці примірниках знаходиться багато штампів, власницьких і бібліотечних записів, що дають можливість не тільки встановити імена колишніх власників книг, але й визначити джерела формування фондів української книги у 20-х рр. ХХ ст. Однак, у даній статті розглянуті перші результати роботи із вказаним масивом літератури у відділі рідкісних книг і рукописів.

Відзначимо, що діяльність цієї культурної установи вже розглядалася в літературі. Так, у науковий обіг давно введені статті присвячені УДБ ім. Т. Шевченка Богдана Комарова [16-19] – сина видатного українського народознавця, історика, бібліографа, мовознавця, критика [5, с. 469] Михайла Федоровича Комарова (1844-1913).

Питання про відкриття бібліотеки української книги в Одесі постало ще до Першої світової війни, але дозвіл на заснування Української державної бібліотеки в місті було отримано згідно з постановою Одеського Губернського відділу політичної освіти лише 1-го липня 1920 р. (іл. 1). Жодного офіційного статуту бібліотеки не існувало, але було прийнято рішення, що вона збиратиме книжки, видані українською мовою незалежно від змісту, а також книги на іноземних мовах, тематика яких з того чи іншого боку торкається території України. 10 жовтня 1920 р. УДБ в Одесі було відчинено для читачів [18, с. 76-77]. Згідно з правилами бібліотеки книжки додому не видавались. Про наявність такого положення свідчать штампи та написи (іл. 2) на книгах. Це стало причиною того, що кількість відвідувачів читальні бібліотеки в 1920–1922 рр. була дуже незначна: в середньому УДБ щоденно відвідувало не більше 10 осіб [18, с. 78].

Наведемо ще декілька фактів з історії Української державної бібліотеки. У 1921 р. Губполітосвіта дає дозвіл на організацію при УДБ двох філій з правом видачі книжок додому. Перша філія – Молдованська – існувала вже до того часу самостійно під назвою «І-ша Українська Народня бібліотека ім. Т. Шевченка», друга філія – Пересипська – була організована, але так і не була відкрита [18, с. 78-80]. У зв'язку з низкою причин співробітники УДБ та Молдованської філії прийняли рішення про об'єднання двох бібліотек, і у вересні 1922 р. утворили Українську державну бібліотеку ім. Т. Шевченка (іл. 3). УДБ почала функціонувати з сімома співробітниками в помешканні колишньої філії, в будинку 8 по вулиці Перекопської перемоги (нині вулиця Градоначальницька). У травні 1921 р. завідувачим бібліотекою призначено Богдана Михайловича Комарова¹ [18, с. 78-80].

27 жовтня 1925 р. УДБ перейшла до нового приміщення, що дало можливість краще організувати роботу. Якщо раніше в приміщенні бібліотеки знаходились кімната для видачі книжок, читальня, основна книгозбірня, дублетна книгозбірня, лабораторія, кабінет завідуючого, помешкання служниці [18, с. 78-80], то завдяки новому приміщенню стало можливим організувати: 1) кімнату видачі книжок (у якій знаходився каталог дублетного відділу, вивішувалися списки рекомендованих та нових книжок, виставлялися вітрини з новими книгами, також розміщувалося й «Довідне бюро»); 2) читальню; 3) основне книгосховище; 4) дублетне книгосховище; 5) лабораторію і кабінет завідуючого (тут же знаходились каталоги основного відділу, каталог «Шевченкіяна» і журнальних статей); 6) наукову кімнату (що призначалась для професорів і тих громадян, що систематично займаються в бібліотеці, тут виставлялись всі нові книжки, що надходили до основного відділу); 7) велику концертну залу (розрахована на 300 чоловік); 8) кімнату виставок.

У 1926 р. була проведена виставка з історії УДБ ім. Т. Шевченка, експонати якої відображали розвиток бібліотеки впродовж п'яти років; були виставлені найцікавіші книжки [16, с. 81]. Упродовж 1928–1929 рр. було проведено ще 14 виставок, серед яких особливої уваги заслуговують: 1) виставка української книги (разом з Центральною науковою бібліотекою в приміщенні цієї бібліотеки), 2) виставка, присвячена 10-річчю з дня смерті І. Франка (понад 400 експонатів), 3) виставка, присвячена 15-річчю з дня смерті М. Коцюбинського (понад 300 експонатів, в тому числі, крім книжок, листи М. Коцюбинського до В. Боровика

та М. Комарова, численні фотографії М. Коцюбинського, також речі, що належали йому). У приміщенні УДБ відбувалися засідання Українського бібліографічного товариства, більшість доповідей якого готувались на матеріалах з книжкового фонду бібліотеки [19, с. 120].

До 1928 р. на полицях бібліотеки знаходилось приблизно 29 000 бібліотечних одиниць [19, с. 120]. Досить цінним був газетний фонд бібліотеки, в якому були представлені газети революційних часів, а також чимала збірка відозв, афіш, прокламацій та інших дрібнодруків. У другій половині 20-х років особлива увага співробітників бібліотеки була спрямована на опрацювання різних спеціальних каталогів. Крім абеткового й систематичного, в бібліотеці було зведено каталог Жовтневої революції (історія революції та радянського будівництва), предметний каталог журнальних статей, каталог «Sewcenkiana», «Frankiana», а також літературознавства й бібліографічний [19, с. 120].

Через декілька років свого існування бібліотека наштовхнулася на цілий ряд труднощів: відсутність обов'язкового примірника, замало коштів з місцевого бюджету на купівлю нових книжок, неможливість задовольнити потребу в наявності двох і більше примірників [18, с. 98]. З огляду на ряд причин, вже 1923 р. постало питання про злиття фондів УДБ з Одеською публічною бібліотекою [18, с. 80]. Так згідно постанови РНК УСРР 1 серпня 1930 р., відбулося об'єднання трьох наукових бібліотек універсального характеру, а саме: Державної публічної, Центральної наукової та Української державної в Одеску державну бібліотеку. При об'єднанні УДБ увійшла до складу нової бібліотеки з 31 980 книгами [33, с. 94-95]. Утворена бібліотека проіснувала до 1934 р. В 1933 р. згідно постанови Раднаркому РРФСР та України було відкрито Одеський державний університет і наступного року бібліотека університету, яка в зазначені роки входила до складу Одеської державної бібліотеки, перейшла у відомство університету [28, с. 24]. Ми можемо припустити, що саме під час відокремлення університетської бібліотеки від Одеської державної бібліотеки частина книг з фондів УДБ, що знаходилась в об'єднаній бібліотеці, потрапила до фондів університетської бібліотеки.

Частково дослідивши книгосховище бібліотеки університету ми можемо скласти картину відомостей про джерела надходження книг, що знаходились у фондах УДБ ім. Т. Шевченка. З власницьких записів або записів, які ставили на останніх сторінках чи палітурці книг працівники бібліотеки, дізнаємося про колишніх власників книг з УДБ. Більша частина знайдених книг потрапляла від Державного видавництва України (іл. 4) та Книгоспілки (іл. 5), а також від приватних власників. Нажаль, встановити відомості про життя та діяльність О. Гончара (іл. 6), Б. Волянського (іл. 7, 8), В. Буряченка (іл. 9) не вдалося (*Додаток 1, 5, 7, 8, 11, 14, 17, 18*). Лише про останнього відомо, що він був членом товариства «Українська хата»; завдяки йому та І. Гаврилюку виходив журнал «Основа» [11, с. 234]. Після 1906 р. В. Буряченко передав свої книги до бібліотеки «Просвіти» [17, с. 75].

У 1926 р. до УДБ потрапили книги від П. О. Самулевича (іл. 10) (*Додаток 2, 3*) – ректора Інституту народної освіти з 15 квітня 1923 до 1 вересня 1925 рр. [25, с. 110]. Під час його керівництва функціонували предметові комісії – суспільних наук, біологічна, математична, педагогічна, котрі займалися складанням навчальних планів і програм, проблемами методики й педагогічної практики. Значно покращилась робота музеїв, лабораторій, кабінетів [30, с. 54-55]. Діяли, керовані П. О. Самулевичем, гуртки вивчення революційного і професійного руху [12, с. 96].

Однак 29 квітня 1937 р. відбулося звільнення викладачів діалектичного матеріалізму, до яких потрапив П. О. Самулевич [32].

Серед дарованих книг знаходилась книга, власник якої позначений як «Цитович» (іл. 11) (*Додаток 10*). Ми можемо припустити, що книга надійшла саме від Миколи Цитовича, тому що окрім запису на титульній сторінці, в літературі існують відомості про передачу книг від Миколи Цитовича до Одеського українського клубу [17, с. 75]. Підтвердженням цього є також штамп Клубу на книзі (іл. 12). Про Миколу Цитовича відомо, що в 1869 р. він закінчив юридичний факультет Імператорського Новоросійського університету, працював мировим суддею в Одесі. Йому належить праця «Кустарна промисловість в Росії», видана в 1884 р. в Києві [7, с. 208].

На особливу увагу заслуговують книги з бібліотеки Михайла Федоровича Комарова. Він був автором багатьох бібліографічних статей загального змісту і про окремих українських письменників [37, с. 169]. У 1893–1898 рр. М. Ф. Комаровим закінчено укладання «Російсько-українського словаря М. Уманця і А. Спілки» виданого за кордоном, написана низка історичних праць: у 1888–1889 рр. вийшли друком три томи перекладу монографії М. І. Костомарова «Богдан Хмельницький», у 1901 р. видані «Оповідання про Богдана Хмельницького. Якъ визволивъ вінъ Украину от неволи польскои», «Антін Головатий, запорозький депутат і кобзарь» та інші праці історичного та бібліографічного змісту [36, с. 41, 42, 44]. Окрім видавничої та дослідницької роботи Михайло Федорович відзначився як активний громадський діяч. Він був одним з ініціаторів створення товариств одеської «Просвіти», «Українського клубу», музично-драматичного товариства «Українська хата», на засіданнях котрих він не одноразово виступав з доповідями та лекціями.

М. Ф. Комаров залишив нам у спадок надзвичайно цінний власний архів та не менш цінну бібліотеку. Сьогодні архів та книги з бібліотеки М. Ф. Комарова зберігаються у фондах Одеської національної наукової бібліотеки імені М. Горького [3, с. 158-159]. На сьогоднішній день у фондах Наукової бібліотеки Одеського національного університету імені І. І. Мечникова виявлено чотири книги зі штампом бібліотеки М. Ф. Комарова, що знаходились в УДБ (іл. 13) (*Додаток 6, 12, 13, 15*).

Найповніше в літературі про бібліотеку М. Ф. Комарова написав його син Б. М. Комаров, який згадував: «Збирав батько не лише українські книжки. В його бібліотеці займали почесне місце й твори чужоземних письменників, а найбільше російських» [39, с. 139]. «Після смерті М. Комарова в серпні 1913 р. залишився його тестамент, згідно з яким весь відділ «Україніса» його бібліотеки мав перейти до «Одеського українського клубу», а якщо «Український клуб» під час затвердження тестаменту було-б зачинено, то до музично-драматичного товариства «Українська хата» в Одесі; коли-ж і «Українська хата» буде зачинена, – до «Бібліографічного товариства» при Одеському університеті» [18, с. 75-76]. До моменту затвердження заповіту М. Комарова «Одеський український клуб» було зачинено, і, таким чином, бібліотека М. Комарова перейшла у власність «Української хати». Але у зв'язку з багатьма причинами бібліотека М. Комарова продовжувала лежати без загального вжитку, переховуючись в родині покійного до 1920 р., коли була відкрита Українська державна бібліотека м. Одеси [18, с. 75-76]. Приблизно три тисячі книг, більша частина яких була видана на території України в XIX – на початку XX ст., перейшли у власність УДБ та гідно прислужилися серії книго- й літературознавчих досліджень [10, с. 15]. У 1923 р. до Одеської громадської бібліотеки були передані

книги Комарова разом з надзвичайно цінною картотекою праць Михайла Федоровича «Національна українська бібліографія» [4, с. 53].

До УДБ ім. Т. Шевченка потрапили книги з різних громадських організацій, що існували у 20-х роках ХХ ст. в Одесі. У фондах університетської бібліотеки виявлено чотири книги з бібліотек «Просвіти», «Одеського українського клубу», музично-драматичного товариства «Українська хата» (*Додаток 4, 9, 10, 16*). Зазначені товариства намагались сприяти розвитку української культури і підвищенню національної свідомості шляхом освіти рідною мовою, створенням національних шкіл, бібліотек, лекцій, організацією вистав, книготоргівлі. Зупинимося докладніше на діяльності окремих з них.

Товариство «Просвіта» в Одесі зареєстровано в 1905 р. зі статутом на зразок Галицької «Просвіти» (іл. 14) [36, с. 47]. На 1905 р. у складі товариства знаходились 158 осіб [38, с. 90]. Михайло Федорович Комаров був не тільки ініціатором утворення товариства [5, с. 469], а й активним діячем: клопотався про легальну реєстрацію товариства, проводив активну громадську діяльність. У 1905 р. на засіданні ним була зачитана доповідь про Устима Кармалюка. Бібліотеку «Просвіти» було утворено на базі книгозбірень М. Ф. Комарова і Л. А. Смоленського [36, с. 47-49]. Завдяки діяльності товариства в Одесі почала виходити перша в історії міста офіційно дозволена українська політична, економічна, наукова та літературна газета «Народна справа», видавалися книги українською мовою історичного змісту. Товариство проводило тематичні вечори, присвячені історичним та культурним діячам України, на яких зачитували та обговорювали доповіді, тут діяла дитяча українська драматична студія, хор, організовували сімейні вечори. «Просвіта» встановила зв'язки з різними українськими гуртками та організаціями не тільки в російській Україні, а й у Галичині. Мала свій музей, який очолював М. Є. Слабченко, тоді ще студент Новоросійського університету, а в майбутньому відомий історик [38, с. 90-94]. При товаристві було організовано бібліотеку та читальню, в якій нараховувалось біля 2 тис. томів. Читальню дозволялось відвідувати всім бажаючим безкоштовно. У ній можна було зустріти майже всі періодичні видання того часу [11, с. 234]. Бібліотекою завідував відомий вчений О. Ніковський, а з 1 листопада 1906 р. на цю посаду було призначено Анастасію Луценко, дочку І. Луценка. Іван Митрофанович Луценко (1863-1919) – лікар, громадський, політичний і військовий діяч України. Після захисту в петербурзькій Військово-медичній академії докторської дисертації, яка у 1893 р. і вийшла окремою книжкою, перебрався до Одеси, де прийняв активну участь у роботі одеської «Просвіти», «Українського клубу». У 1905 р. його обрали головою «Просвіти» [31]. Саме з його ініціативи в Одесі вперше піднято жовто-блакитний стяг як символ української державності. У розпал боротьби за українську державність І. Луценко виступав у трьох іпостасях: військового фахівця, що формував частини на захист перших національно-визвольних здобутків, медика, який опікувався здоров'ям людей, і публіциста, котрий писав на громадсько-політичні та санітарно-гігієнічні теми. З одеської газети «Боротьба» відомо, що влітку 1918 р. Іван Митрофанович брав участь в організації першої в Одесі української національної книгозбірні, до якої віддав частину власної бібліотеки [26]. Починаючи з 1906 р. постала загроза існуванню товариства. Жандармські чини були переконані, що товариство брало участь у роботі партії есерів. Ними було проведено обшук приміщення «Просвіти», осель працівників: І. Луценка, С. Шелухина. Але завдяки зусиллям М. Комарова, С. Шелухина та Клименка «Просвіта» продовжила свою діяльність. Поступово

накладались все нові й нові заборони, що привело до закриття товариства 28 листопада 1909 р. [38, с. 94-96].

Розвиток українського життя Одеси на початку ХХ ст. не завершився із закриттям «Просвіти». Українська інтелігенція міста спромоглася заснувати 10 лютого 1910 р. «Одеський український клуб» на зразок «Англійського клубу» (іл. 12) [27, с. 96]. На перші збори, що відбулись 11 квітня 1910 р., прибуло 58 осіб. Була обрана Рада Старійшин, 16 квітня 1910 р. головою Ради обрано І. М. Луценка, який займав цю посаду до 1912 р., потім головою нової Ради був обраний О. Г. Панченко. Зазначене товариство розгорнуло активну культурну діяльність. При товаристві були організовані хор, драматичний гурток, а також чотири секції: хорового співу, драматична, лекційна і дитячих вечорів. Протягом існування Клубу проводились концертні вечори, спектаклі, маскаради, читались доповіді, лекції і реферати. Нажаль, скрутне фінансове становище змусило членів Клубу здавати в оренду приміщення любителям різних азартних ігор. У зв'язку з порушеннями статуту, а також через проведення заборонених ігор Клуб було закрито [38, с. 99-101].

У 1911 р. в Одесі була створена ще одна українська організація – «Українська хата» (іл. 15), статут якого затвердили 4 квітня 1911 р. Засновниками товариства виступили О. Бродницька (Німченко), В. Форменко та М. Пілецька-Урбанович [27, с. 96]. За час свого існування було поставлено цілий ряд спектаклів, організовано виступи хору, систематичного проведення набула організація шевченківських вечорів. «Українська хата» мала свою бібліотеку, організувала гурток бандуристів, випускала свої газети «Рада» та «Діло» [38, с. 101-102]. Товариство «Українська хата» діяло в Одесі до 1917 р.

Отже, проаналізувавши маргіналії, власницькі та бібліотечні записи й штампи, що знаходяться на примірниках книг з фондів колишньої УДБ, нам вдалося визначити їх попередніх власників, серед яких М. Ф. Комаров, Б. Волянський, О. Гончар, В. Буряченко, О. П. Самулевич, а також ряд просвітницьких організацій Одеси: «Просвіта», «Одеський український клуб», музично-драматичне товариство «Українська хата». Якщо діяльність М. Ф. Комарова [2, 3, 5, 6, 8, 9, 10, 13, 13, 20-24, 36, 39-42] та товариств у наукових публікаціях розкрита досить повно [11, 12, 18, 26-28, 31, 37, 38], то стосовно діяльності В. Буряченка, П. О. Самулевича, М. Цитовича в літературі є лише поодинокі згадки [7, 11, 18, 25, 32], а особи Б. Волянського та О. Гончара ще належить з'ясувати. З виявлених у книгосховищі Наукової бібліотеки ОНУ ім. І. І. Мечникова книг з фондів Української державної бібліотеки (390 примірників), ми ще не можемо скласти повної картини стосовно тематики та джерел надходження книг до УДБ, але робота в цьому напрямку буде вестися й надалі.

Примітки

¹ Комаров Богдан Михайлович (1882-1975) навчався в Новоросійському університеті на фізико-математичному факультеті [1, арк. 39]², а після виключення з нього за участь в студентських рухах, продовжив навчання в університетах Відня та Кракова [8, арк. 84]. Богдан Комаров працював в Українській державній бібліотеці ім. Т. Шевченка тривалий час. У зв'язку із звинуваченням у належності до Спілки визволення України в 1931 р. його було репресовано [40] і заслано до Курська без права повернення. Згодом Богдан Михайлович перебрався у Середню Азію, подалі від «центру», де проживав до 1975 р. [24].

² Висловлюю вдячність Самодуровій Вірі Володимирівні, що надала до мого розпорядження зібрані нею матеріали про діяльність Б. М. Комарова.

Список використаної літератури

1. Державний архів Одеської області, ф. 1593, оп. 1, спр. 1, арк. 39.
2. Арутюнова С. «Комаріана» Михайла Ясинського [Текст] / С. Арутюнова // Вісн. книжк. палати. – 1999. – № 8. – С. 27-28.
3. Бельницька О. М. Про окремі іменні архівні та книжкові колекції у фондах Одеської Державної Наукової бібліотеки імені М. Горького [Текст] / О. М. Бельницька, Е. І. Василевська // Скарбниця культури : зб. ст. ОДНБ ім. М. Горького. – Одеса, 2004. – Вип. 3. – С. 158-159.
4. Бібліотечна справа [Текст] // Бібліол. вісті. – 1923. – Ч. 3. – С. 53.
5. Богуславський О. В. Комаров Михайло Федорович [Текст] / О. В. Богуславський // Енциклопедія історії України. – К., 2007. – Т. 4 : Ка-Ком. – С. 469.
6. Гуменюк М. П. Українські бібліографи XIX – поч. XX ст. : нариси про життя та діяльність [Текст] / М. П. Гуменюк. – Харків, 1969. – 180 с.
7. Дарители Научной библиотеки Одесского (Новороссийского) университета, 1865–1920 : материалы к истории Одесского нациального университета им. И. И. Мечникова [Текст] / сост. : Е. В. Бережок, Е. В. Полевщикова, Е. В. Савельева, В. В. Самодурова ; науч. ред. В. А. Смынгына ; библиогр. ред. М. А. Подрезова ; Одес. нац. ун-т им. И. И. Мечникова, Науч. б-ка. – Одесса, 2005. – 422 с.
8. Зленко Г. Был и такой словарь [Текст] / Г. Зленко // Вечерняя Одесса. – 1994. – 2 июля. – НБ ОНУ ОРКиР. Архив В. С. Фельдмана и О. Ю. Ноткиной, карт. 19, ед. хр. 67, л. 84.
9. Зленко Г. Все залишається людям : про спадщину М. Ф. Комарова [Текст] / Г. Зленко // Чорноморська комуна. – 1989. – 2 серп. – НБ ОНУ ОРКиР. Архив В. С. Фельдмана и О. Ю. Ноткиной, карт. 19, ед. хр. 67, л. 84.
10. Зленко Г. Залишив нам у спадок [Текст] / Г. Зленко // Слово і час. – 1994. – № 1. – С. 12-15.
11. Історія Одеси [Текст] / В. П. Ващенко, О. В. Гонтар, І. С. Гребцова [та ін.] ; гол. ред. В. Н. Станко. – Одеса, 2002. – 558 с.
12. Історія Одеського університету за 100 років [Текст] / Н. І. Букатевич, Г. А. Вязовський, І. М. Дузь [та ін.] ; відп. ред. О. Ю. Юрженко. – К., 1968. – 422 с.
13. Історія української літературної критики : дожовтневий період [Текст] / Акад. наук Укр. РСР ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка. – К., 1988. – 451 с.
14. Книги з автографами у фондах Наукової бібліотеки імені М. Горького : зб. М. Ф. Комарова [Текст] : каталог / упоряд. : Л. В. Арюпіна, Г. Д. Зленко ; відп. ред. Г. Д. Зленко ; Одес. держ. наук. б-ка ім. М. Горького. – Одеса, 1996. – 43 с.
15. Ковальчук Л. Михайл Федорович Комаров [Текст] / Л. Ковальчук // Изв. Одес. библиогр. о-ва при Новорос. ун-те. – 1913. – Вып. 7. – С. 323-336.
16. Комаров Б. [27-го жовтня б. р., Українська державна бібліотека в Одесі перейшла до нового приміщення] [Текст] / Б. Комаров // Бібліол. вісті. – 1926. – Ч. 1. – С. 81.
17. Комаров Б. На ширший шлях : до об'єднання УДБ з ОДБ [Текст] / Б. Комаров // Зап. укр. бібліогр. т-ва в Одесі. – 1930. – № 4. – С. 97-99.
18. Комаров Б. Українська державна бібліотека ім. Т. Шевченка в Одесі : інформаційна стаття [Текст] / Б. Комаров // Бібліол. вісті. – 1925. – № 1-2. – С. 75-81.
19. Комаров Б. Українська Державна бібліотека ім. Т. Шевченка в Одесі (УДБ) за останні 4 роки (1925-1928) [Текст] / Б. Комаров // Журн. бібліотекознавства та бібліографії. – 1929. – Вип. 3. – С. 119-120.
20. Копержинський К. М. Ф. Комаров у суперечках з цензурою наприкінці 80-х і на поч. 90-х років [Текст] / К. Копержинський // Україна : наук. журнал українознавства. – К., 1929. – Кн. 38 (груд.). – С. 50-63. – (Всеукр. Акад. наук. Іст. секція).
21. Корнейчик І. І. Історія української бібліографії : дожовтневий період [Текст] : нариси / РРВ Книжк. палати УРСР. – [Харків], 1971. – 373 с.
22. Королевич Н. Ф. Українські бібліографи XX століття [Текст] : навч. посіб. для ін-тів культури України / Н. Ф. Королевич. – К., 1998. – 327 с.
23. Кримський А. Ю. Твори : в 5 т. Т. 2 : Художня проза : літературознавство і критика [Текст] / А. Ю. Кримський ; [ред. О. С. Засенко]. – К., 1972. – 717 с.
24. Кудлач В. Дороги ведуть із забуття [Електронний ресурс] / В. Кудлач // День. – 2010. – № 206 (11 листоп.). – Доступно з : <http://www.day.kiev.ua/316082>

25. *Левченко В. В.* Історія Одеського інституту народної освіти (1920-1930 рр.) : позитивний досвід невіддалого експерименту [Текст] / В. В. Левченко ; відп. ред. В. М. Хмарський ; ред. Т. М. Попова. – Одеса, 2010. – 427 с.
26. Луценко Іван Митрофанович [Електронний ресурс]. – Доступно з : <http://uk.wikipedia.org/wiki>
27. *Мисечко А.* Товариство «Українська хата» в Одесі [Текст] / А. Мисечко // Зап. іст. фак-ту. – Одеса, 1998. – Вип. 7. – С. 95-100.
28. Наукова бібліотека Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова : історичний нарис : до 185-річчя заснування [Текст] / А. В. Зайченко, О. В. Полевщикова [та ін.] ; відп. ред. В. А. Сминтина. – Одеса, 2002. – 248 с.
29. Объяснительная записка к отчету о переинвентаризации фондов научной библиотеки Одесского государственного университета им. И. И. Мечникова [1948-1949 гг.] [Текст] // Отчет о работе Научной библиотеки Одесского госуниверситета им. И. И. Мечникова за 1940, 1945, 1946, 1950 гг. – Одесса, [1950]. – Л. 1-7.
30. Одеський університет, 1865-1900 [Текст] / [Л. И. Ануфриев, С. И. Аппатов, Ю. А. Амброз [и др.] ; отв. ред. И. П. Зелинский]. – [К.], [1991]. – 159 с.
31. Одеський «Просвіті» – 105 років [Електронний ресурс]. – Доступно з : http://www.odnb.odessa.ua/view_post.php?id=126
32. *Петровський Е.* Кадрова ситуація на історичному факультеті Одеського Державного університету в 1903 роках [Електронний ресурс] / Е. Петровський. – Доступно з : www.history.org.ua/JournALL/pro/13/13.pdf
33. *Петрунь Ф.* Одеська державна бібліотека [Текст] / Ф. Петрунь // Зап. укр. бібліогр. т-ва в Одесі. – 1930. – № 4. – С. 94-97.
34. *Подкупко Т.* Музей книги ОДНБ ім. М. Горького в сучасному інформаційному і культурному світі [Текст] / Т. Подкупко // Книжкові колекції, рідкісні видання та рукописи в сучасному науково-інформаційному просторі : матеріали конф., присвяч. 85-річчю Музею книги Одес. держ. наук. 6-ки ім. М. Горького (Одеса, 25-27 верес. 2007 р.). – Одеса, 2008. – С. 34-42.
35. *Рибалка І. К.* Історія України [Електронний ресурс] / І. К. Рибалка. – 1995. – Ч. 2. – Доступно з : <http://readbookz.com/book/201/7695.html>
36. *Рябінін-Скляревський О. М. Ф.* Комаров як культурний одеський діяч 1888–1913 рр. [Текст] / О. Рябінін-Скляревський // Україна : наук. журнал українознавства. – К., 1929. – Кн. 38 (груд.). – С. 40-49. – (Всеукр. Акад. наук. Іст. секція).
37. *Самойлов Ф.* Історія Одещини й Одеси (II пол. XIX ст. – 1914 р.) [Текст] : навч. посіб. / Ф. Самойлов. – Одеса, 2006. – 263 с.
38. *Самойлов Ф. О.* Одеса на зламі століть (кінець XIX – початок XX ст.) : історико-краєзнавчий нарис [Текст] / Ф. О. Самойлов, М. О. Скрипник, О. Т. Ярещенко. – Одеса, 1998. – 229 с.
39. Спогади про Леся Українку [Текст] / [упоряд. вступ. ст. та ком. А. І. Костенка]. – Вид. 2-е., доп. – К., 1971. – 482 с.
40. Українська педагогіка в персоналіях – XIX століття [Електронний ресурс] : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. : у 2 кн. / за ред. О. В. Сухомлинської. – К., 2005. – Кн. 1. – Доступно з : <http://www.spadshina.com/ua/narodoznastvo/great-eople/Mikhail%20Komarov>
41. *Ясинський М.* До характеристики М. Ф. Комарова як бібліографа [Текст] / М. Ясинський // Україна : наук. журн. українознавства. – К., 1929. – Кн. 38 (груд.). – С. 65-72. – (Всеукр. Акад. наук. Іст. секція).
42. *Ясинський М. І.* Михайло Комаров : з минулого української бібліографії [Текст] / М. І. Ясинський // Рад. літературознавство. – 1965. – № 11. – С. 24-28.

Надійшла 10.11.2011

Додаток

1. Гребінка Є. Приказки / Є. Гребінка. – Вид. 2-е. – [Черкаси] : Сіяч, [1917]. – 30, [2] с.

На титульній сторінці власницький запис «Богдан В 1912 [р.] м. Херсо[н] жовте[нь]». На нижній кришці палітурки запис «взял 9/І 30 р.».

2. Грушевський М. Історія української літератури. Т. 3 / М. Грушевський. – К. ; Львів : [з друк. Наук. т-ва ім. Шевченка], 1923. – 295, [1] с.

На звороті нижньої кришки оригінальної палітурки бібліотечний запис: «21. ІІІ. 26 Gratis від П. О. Самулевича 4 крб».

3. Грушевський М. Історія української літератури. Т. 4 : Усна творчість пізніх княжих і переходових віків ХІІІ-ХVІІ / М. Грушевський ; Всеукр. акад. наук. – [К.] : Держ. вид-во України, 1925. – 689, [3] с.

На звороті нижньої кришки оригінальної палітурки бібліотечний запис: «21. ІІІ. 26 Gratis від П. О. Самулевича».

4. Євшан М. Під прапором мистецтва : літературно-критичні статті. Кн. 1 / М. Євшан. – К. : Життя й мистецтво, 1910. – 108, [2] с.

На титульній сторінці штамп: «Одеський Український Клуб [рукописний текст:] 446».

5. Коцюбинський М. Сміх ; Intermezzo / М. Коцюбинський. – [Одеса] : [Перша Світська друк.], [1919]. – 32 с. – (Вид. «Видавничої Комісії при Одеському Українському Секретаріаті» ; № 10).

На титульній сторінці запис: «Богдан Волянський листопад 1920 р. м Одеса». На звороті нижньої кришки палітурки бібліотечний запис: «7. V.27. Від Волянського gratis».

6. Краснокут-й А. И. «Обжынки» : збирнычок творив / А. И. Краснокут-й. – Харків : друк. Шмерковича, 1898. – [2], 37, [1] с.

Штамп: «Бібліотека М. Комарова № [рукописний текст:] 859/1633» на палітурці, титульній сторінці.

7. Нечуй-Левіцький І. Старосвітські батюшки та матушки : повість-хроніка / І. Нечуй-Левіцький. – Вид. 5-е – Черкаси : Сіяч, 1918. – 360, [2] с.

На с. [2] бібліотечний запис «30. ІІІ. 28. Від О. Гончар gratis».

8. Панч П. Калюжа / П. Панч. – Харків : Книгоспілка, 1925. – 39, [1] с.

На с. [1] бібліотечний запис: «15.ІІІ.26. В. Буряченко (20 к.) gratis».

9. Паршицкий О. Провідні ідеї в письмах Тараса Шевченка / О. Паршицкий. – Львів : друк. Ин-та Станіславського, 1872. – XXIV, 32 с.

На титульній сторінці штамп: «Одеський Український Клуб [рукописний текст:] 18».

10. Свенціцький П. Вік XIX у діях літератури української / П. Свенціцький. – Львів : підмогою т-ва «Просвіта», 1871. – 16 с.

На титульній сторінці штамп: «Одеський Український Клуб [рукописний текст:] 114». Власницький запис: «Цитович» на титульній сторінці.

11. [Сервантес М.]. Пригоди Дон Кіхота / М. Сервантес ; авт. вступ. ст. та переклад. І. Франко. – 3-є попра. вид. – Львів : [з друку. наук. т-ва ім. Шевченка], 1913. – VI, 8-151, [1] с. : іл.

На с. [1] бібліотечний запис: «30. III. 28. Від О. Гончар».

12. Сумцов Н. Ф. Діячі українського фольклору / Н. Ф. Сумцов. – Харків : друк. «Печатне Діло», 1910. – [2], 37, [1] с. – (З Сб. Харьк. ист.-филол. о-ва в память проф. Е. К. Редина ; т. 19).

Штамп: «Бібліотека М. Комарова № [рукописний текст:] 1955/1990» на палітурці, титульній сторінці.

13. Сурмаченко Г. Е. Нисенитницы / Г. Е. Сурмаченко. – К. : друк. П. Барського, 1902. – 132 с.

Штамп: «Бібліотека М. Комарова № [рукописний текст:] 1471/2004» на титульній сторінці.

14. Франко І. До світла! (Оповідання арештанта) / І. Франко. – [б. м.], [б. р.]. – 31, [1] с. – (Вид. «Видавничої Комісії при Одеському Українському Секретаріаті» ; № 4).

На титульній сторінці власницький запис: «Богдан Волянський листопад 1920

15. Франко І. В поти чола : оповідання. Ч. 1. – К. : друк. П. Барського, 1903. – 254, [2] с., 1 л. портр. – (Збірник творів ; т. 1).

Штамп: «Бібліотека М. Комарова № [рукописний текст:] 540/1577» на палітурці, титульній сторінці.

16. Шабельской А. С. Під Івана Купайла : драматичні сцени в 4-х діях і 5 одинах / А. С. Шабельской. – К. : тип. Г. Л. Фронцкевича, 1887. – 120 с.

Штамп: «Музично-Драматична Спілка «Українська Хата в Одесі» (круглої форми; на форзаці, титульній сторінці, с. 3), «Музично-Драматична Спілка «Українська Хата в Одесі» (прямокутної форми; на форзаці), «Книгозбірня Одеської «Просвіти» [рукописний текст:] 49-VII» (на форзаці).

17. [Шевченко Т. Г.]. Варнак : з 1 малюнком і портретом / Т. Г. Шевченко. – СПб. : тип. Ю. Н. Эрлих, 1911. – 11, [1] с. – (Ілюстр. шевченк. б-ка ; № 15).

На нижній кришці палітурці запис: «7.V.27. Від Б. Волянського gratis».

18. [Шевченко Т. Г.]. Єретик або Іван Гус : з 1 малюнком і портретом / Т. Г. Шевченко. – СПб. : тип. Ю. Н. Эрлих, 1911. – 18 с. – (Ілюстр. шевченк. б-ка ; № 9).

На звороті нижньої кришки палітурки бібліотечний запис: «7.V.27. Від Б. Волянського gratis».

И. М. Усатенко,

библиограф Научной библиотеки

Одесского национального университета имени И. И. Мечникова

ул. Преображенская, 24, г. Одесса, 60082, Украина

тел. (0482) 34 80 11

**КНИГИ С УКРАИНСКОЙ ГОСУДАРСТВЕННОЙ БИБЛИОТЕКИ
ИМ. Т. ШЕВЧЕНКО В КНИГОХРАНИЛИЩЕ ОДЕССКОГО
НАЦИОНАЛЬНОГО УНИВЕРСИТЕТА ИМЕНИ И. И. МЕЧНИКОВА**

Резюме

В статье рассматриваются малоизвестные страницы истории Украинской государственной библиотеки им. Т. Шевченко в Одессе. Исследованы штампы, библиотечные и владельческие записи на книгах из УГБ, выявленных в фондах Научной библиотеки ОНУ имени И. И. Мечникова, а также литература, связанная с указанным вопросом, что сделало возможным установление личностей бывших владельцев книг и просветительских организаций, библиотеки которых стали основным источником формирования фондов УГБ в 20-х годах XX в.

Ключевые слова: Украинская государственная библиотека им. Т. Шевченко, Б. Комаров, Б. Волянский, П. Самулевич, О. Гончар, М. Ф. Комаров, Б. Бурченко, «Просвита», «Одесский украинский клуб», музыкально-драматическое общество «Украинская хата».

I. M. Usatenko,

librarian The Scientific Library of the Odessa

I. I. Mechnikov National University

24, Preobragenskay St., Odessa, 65082, Ukraine

tel. (0482) 34-80-11

**BOOKS FROM THE UKRAINIAN T. SHEVCHENKO STATE LIBRARY
IN THE STACKS OF THE ODESSA I. I. MECHNIKOV NATIONAL
UNIVERSITY**

Summary

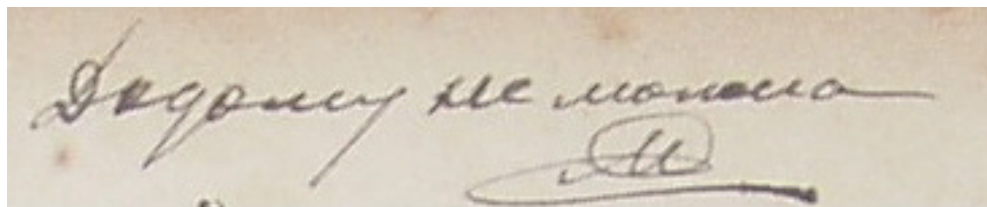
The article presents unknown aspects in the history of the Ukrainian T. Shevchenko State Library in Odessa. Having examined the stamps, librarians' and owners' records left in the books from the Ukrainian T. Shevchenko State Library which have been found in the stacks of the University Library as well as the works concerning the considered problem the author identified former owners and public organizations possessing the books which enriched the stacks of Ukrainian T. Shevchenko State Library in 1920s.

Keywords: the Ukrainian T. Shevchenko State Library, B. Komarov, B. Volyansky, P. Samulevich, O. Honchar, M. F Komarov, B. Burechenko, «Prosvita», «The Ukrainian club of Odessa», musical and dramatic society «Ukrayinska Khata».

Ілюстрації

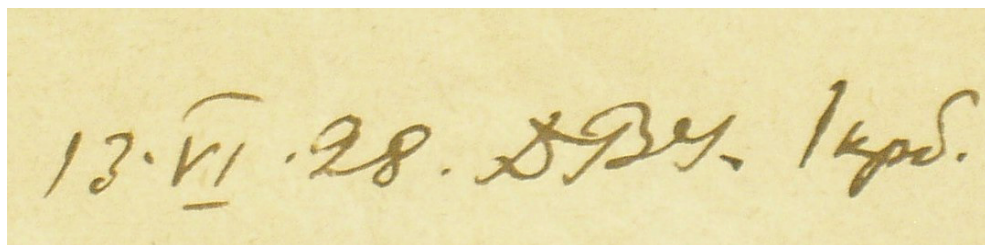
Ил. 1. Штамп Української державної бібліотеки в Одесі (УДБ) до 1922 року.

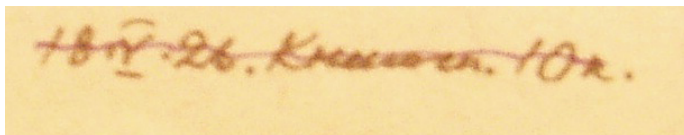
Ил. 2. Запис, що ставився на книгах УДБ, котрий свідчить про заборону видачі книг додому.

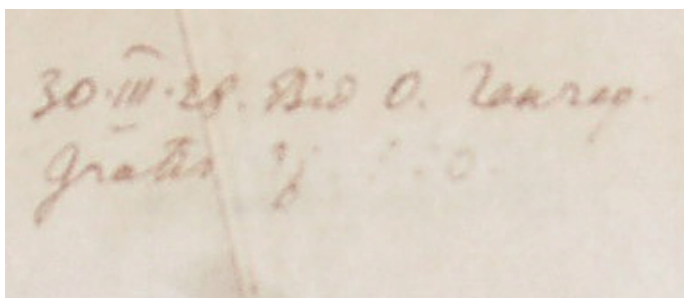
*Ил. 3. Штамп Української державної бібліотеки
У. Р. С. Р. ім. Т. Шевченка після об'єднання філій в 1922 році.*

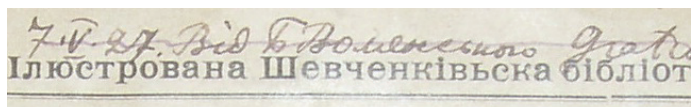
*Ил. 4. Бібліотечний запис, що засвідчує надходження книги
від Державного видавництва України*

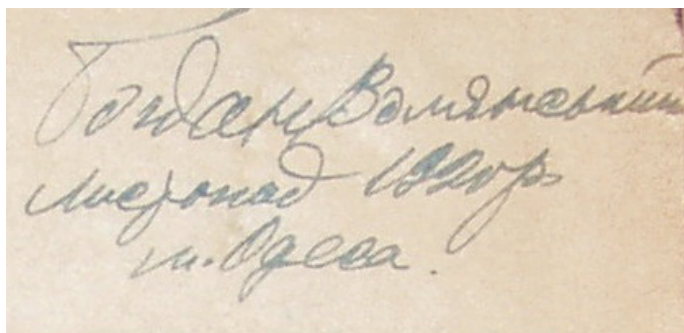
Лл. 5. Бібліотечний запис, що засвідчує надходження книги від Книгоспілки.

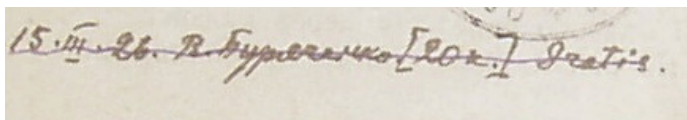
Лл. 6. Бібліотечний запис, що засвідчує передачу книг від О. Гончара.

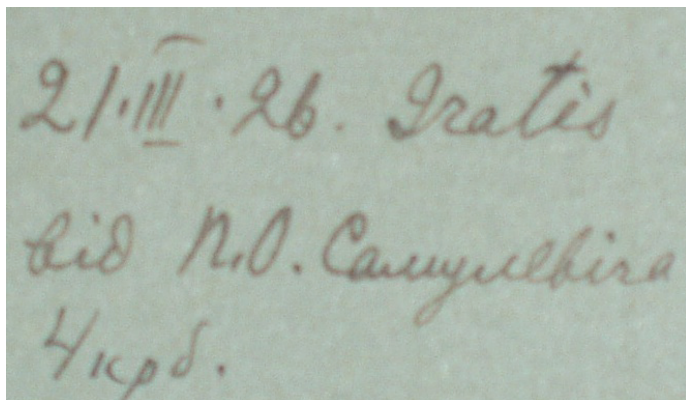
Лл. 7. Бібліотечний запис, що засвідчує передачу книг від Б. Волянського.

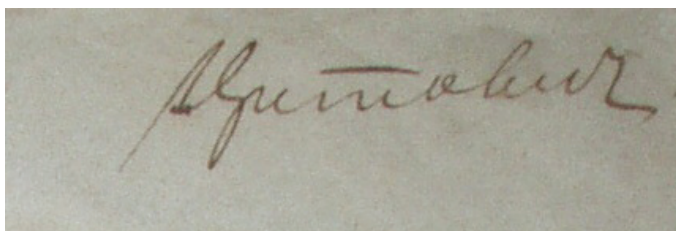
Лл. 8. Власницький запис Б. Волянського.

Іл. 9. Бібліотечний запис, що засвідчує передачу книг від В. Буряченка.

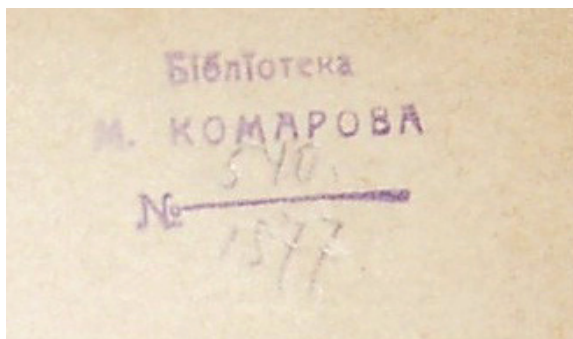
Іл. 10. Бібліотечний запис, що засвідчує передачу книг від П. О. Самулевича.

Іл. 11. Власницький запис М. Цитовича.

Іл. 12. Штамп Одеського українського клубу.

Лл. 13. Штамп бібліотеки М. Ф. Комарова.

Лл. 14. Штамп одеської «Просвіти».

*Лл. 15. Штамп музично-драматичної спілки
«Українська хата» в Одесі.*

КОЛЕКЦІЇ ТА КОЛЕКЦІОНЕРИ

УДК 025.176:027.021(477.74)”18”

М. В. Алексеенко,

главный библиограф Научной библиотеки

Одесского национального университета имени И. И. Мечникова

ул. Преображенская, 24, г. Одесса, 65082, Украина

тел. (0482) 34 77 89

КНИГИ ИЗ КОЛЕКЦИИ ЯНА СНЯДЕЦКОГО В БИБЛИОТЕКЕ РИШЕЛЬЕВСКОГО ЛИЦЕЯ: К ИСТОРИИ ФОРМИРОВАНИЯ ЛИЦЕЙСКОГО СОБРАНИЯ

В статье отражена история поступления книг из коллекции известного польского ученого эпохи Просвещения Яна Батиста Снядецкого в библиотеку Ришельевского лицея, перешедших в состав лицейской библиотеки вместе с частью книжного собрания Виленской медико-хирургической академии в 1843 г.

Ключевые слова: «рассеянные» коллекции, Ян Снядецкий, библиотека Виленской медико-хирургической академии, библиотека Ришельевского лицея.

«Рассеянные» книжные коллекции — неизменная составляющая многих крупных библиотечных собраний. Не является исключением и библиотека Одесского национального университета имени И. И. Мечникова, в состав фонда которой входят экземпляры из книжных собраний, как частных лиц, так и различных организаций. Одной из значительных «рассеянных» коллекций в составе книжного фонда Научной библиотеки Одесского национального университета является библиотечное собрание Ришельевского лицея, предшественника Новороссийского (Одесского) университета.

Вопросы комплектования библиотеки Ришельевского лицея не раз становились объектом внимания историков и специалистов по библиотечному делу. Но поскольку в полном объеме каталоги лицейской библиотеки до настоящего времени не сохранились, исчерпывающего представления обо всем книжном репертуаре библиотеки Ришельевского лицея мы не имеем: в настоящий момент обнаружено только четыре книги каталогов. Первый рукописный каталог, составленный профессором лицея Платоном Алексеевичем Симоновичем в 1829 г., хранится в Государственном архиве Одесской области (фонд № 44), а три последних (за 1853, 1861 и 1862–1864 гг.) — в фонде библиотеки Одесского национального университета. Согласно данным последнего фундаментального рукописного каталога библиотеки Ришельевского лицея за 1864 г. в Новороссийский университет перешло 11.298 наименований книг и периодических изданий [22].

Ценную информацию о составе книжного фонда и путях формирования библиотеки Ришельевского лицея, помимо изучения литературы и архивных материалов, дает просмотр книг *de visu*, а также работа над библиографическим описанием старопечатных изданий в программе *Liber Media*. В процессе работы по библиографическому описанию наше внимание привлекли книги с интересными владельческими признаками: овальным штампом с надписью «Z DARU ASTR. OBS. IANA SNIADCKIEGO 1830» (Из дара астр[онома] обсерватории] Яна Снядецкого 1830), а так же рукописными экслибрисами «Joannis Sniadecki», «John Sniadecki» и «Jean Baptiste Sniadecki» (ил. 1-2). Экслибрисы принадлежат известному польско-

му ученому эпохи Просвещения Яну Снядецкому (Jan Śniadecki, 1756–1830). Все книги с овальным штампом «Z DARU ASTR. OBS. IANA SNIADIECKIEGO 1830» на титульном листе имеют и штамп «BIBLIOTH. ACADEM. VIVLNENSIS» (ил. 3). Ни общественная, ни преподавательская деятельность Яна Снядецкого никоим образом не была связана с Ришельевским лицеем. Тем не менее, в настоящий момент в составе книг из библиотеки Ришельевского лицея обнаружено 20 изданий в 29 томах с владельческими признаками, позволяющими безоговорочно отнести данные экземпляры к библиотеке этого известного ученого.

Обратимся к истории поступления части книжного собрания Виленской медико-хирургической академии (организована в 1832 г. после закрытия Виленского университета) в библиотеку Ришельевского лицея. Библиотека Виленской иезуитской академии являлась одним из крупнейших и богатейших книгохранилищ в Восточной Европе [3, с. 278]. Виленская академия была основана в 1579 г. по указу Стефана Батория под названием «Almae academia et universitas Vlnensis societatis Jesu» [7, с. 12-13]. После присоединения территории Великого Княжества Литовского к Российской империи в результате разделов Речи Посполитой на основе Виленской академии в 1803 г. был организован Императорский Виленский университет.

Вопросы передачи наследия закрытого в 1832 г. вследствие польского восстания Виленского университета, а также его преемников – Виленских медико-хирургической и римско-католической академий (в 1841–1842 гг. переведенных в Киев и Санкт-Петербург) – затрагивались многими исследователями [2-5; 8; 11-13; 21]. В специальной литературе неоднократно упоминалось, что библиотека упраздненного университета была распределена между Виленскими медико-хирургической и римско-католической духовной академиями, значительная часть книг перешла в Киевский университет [14, с. 111], дублеты – в Харьковский университет (3 тыс. томов) [2, с. 25], а Белорусскому учебному округу было передано 9 тыс. томов. По указу от 29 апреля 1840 г. Виленская медико-хирургическая академия была включена в состав Университета Святого Владимира в Киеве (окончательно академия закрыта в 1842 г.) в качестве медицинского факультета [5, с. 401], а римско-католическая академия была переведена в Санкт-Петербург. Кроме того, книги из Вильны поступили в библиотеки Императорского Юрьевского (Тартуского) университета (456 томов немедицинского содержания) [19, с. 472] и Императорского Казанского [14, с. 117] университетов. Однако ни в одном из доступных нам исследований не упоминается о поступлении книг из Виленской медико-хирургической академии в Ришельевский лицей [8; 11-13; 21]. Тем интереснее факт наличия значительного количества книг с печатями «BIBLIOTH. ACADEM. VILNENSIS» в библиотеке Одесского национального университета: на всех книгах с подобными печатями стоит и штамп Ришельевского лицея (ил. 4).

Приведем положение из царского указа от 5 февраля 1841 г. «О распределении учебных пособий Виленской медико-хирургической академии»: «... дабы сделано было распоряжение о распределении академической библиотеки, кабинетов и других учебных пособий таким образом, чтобы относящиеся собственно к врачебной науке поступили без изъятия в Киев, и из прочих пособий взяты были для тамошнего университета только нужные для пополнения его коллекции. **Все, что затем останется в излишке, передать другим учебным заведениям, имеющим наиболее нужды в пособиях сего рода**» [Выделено нами – М. А.] [16, стб. 221]. Таким образом, окончательное перераспределение наследия высших учебных заведений Великого Княжества Литовского было возложено на министерство народ-

ного просвещения. Последнее передало часть книг из собрания Виленской медико-хирургической академии и Ришельевскому лицей.

Изучение документов, относящихся к истории Ришельевского лицея, которые хранятся в Государственном архиве Одесской области (фонд 44), позволяет восполнить некоторые пробелы в исследовании проблем, касающихся передачи имущества Виленской медико-хирургической академии и путей комплектования фонда библиотеки Ришельевского лицея.

В журнале заседаний Совета этого учебного заведения отмечено, что 18 марта 1843 г. поступило предложение министра народного просвещения С. С. Уварова отобрать необходимые издания по двум каталогам библиотеки Виленской медико-хирургической академии «... по части естественных наук и математики и по части словесности древних писателей, филологии, нумизматики, библиографии...» [1, л. 23 об.]. В предложении говорилось, что для Ришельевского лицея можно выбрать любые необходимые книги, кроме отобранных уже для Дерптского и Казанского университетов.

Совет Ришельевского лицея в составе директора лицея Н. И. Синицина, исполняющего должность инспектора И. Г. Михневича, профессоров М. К. Павловского, П. А. Симоновича, А. Д. Нордмана, Ф. К. Бруна, Г. К. Бруна, П. В. Беккера, Х. Г. Гас-сгагена, Н. Н. Мурзакевича, В. Е. Левтеропуло, А. А. Рафаловича, В. В. Григорьева, а также адъюнктов В. Ф. Пахмана, В. А. Линовского, В. В. Петровского и исполняющего должность адъюнкта А. Я. Комарницкого обсудил этот вопрос на своем заседании. Для отбора книг была создана комиссия, в состав которой вошли преподаватели лицея – профессор латинской словесности, заведующий основной библиотекой Павел Васильевич Беккер (1807-1881) и адъюнкт, преподаватель права Владимир Альбертович Линовский (1818-1863) [1, л. 24]. В течение месяца комиссия работала над отбором книг, необходимых для работы лицея, в результате чего выбрала «... все те книги, которых нет в библиотеке лицея, или же имеются, но не полные сочинения...» [1, л. 32]. Для нужд Ришельевского лицея из предложенных каталогов Виленской медико-хирургической академии комиссией было отобрано 373 наименования изданий: «... 175 сочинений по части естественных наук и математики и 198 сочинений по части словесности древних писателей, филологии, нумизматики, библиографии...» [1, л. 113].

По вопросам, связанным с доставкой отобранных экземпляров, Совет Ришельевского лицея при посредничестве министерства народного просвещения обратился к попечителю Белорусского учебного округа. В архивных документах сообщается о том, что 11 сентября 1843 г. извозчиком Сидором Родионовым из Вильны в Одессу было привезено четыре ящика с книгами Виленской медико-хирургической академии весом пятьдесят шесть пудов (т. е. более 970 кг). За перевозку Ришельевским лицеем было заплачено из экономических сумм сто пятьдесят один рубль шестьдесят шесть копеек. [1, л. 271-272 об.]

Протоколы заседаний Совета и Правления Ришельевского лицея свидетельствуют о достаточно долгой процедуре передачи и оформления книг из Виленской медико-хирургической академии в Ришельевский лицей (март-декабрь 1843 г.). Но, к сожалению, эти источники не дают нам ответа на вопрос о том, какие именно издания поступили в основную библиотеку лицея, т. к. фонд Государственного Архива Одесской области пострадал во время оккупации Одессы 1941–1944 гг. и немало архивных материалов было утрачено. В их числе пропало и дело «Об отобрании для лицея книг по каталогу библиотеки Виленской

медико-хирургической академии» на шестидесяти листах, которое зафиксировано в описи 2 фонда 44 за 1843 г.

Благодаря просмотру части фонда Научной библиотеки Одесского университета de visu было выявлено 104 наименования в 242 единицах из собрания Виленской медико-хирургической академии, изданных в XVI–XIX вв., среди которых и находятся уже упоминавшиеся книги из библиотеки Яна Снядецкого.

Прежде чем приступить к характеристике обнаруженных книг, отметим основные вехи биографии этого известного польского ученого. Ян Батист Владислав Снядецкий – один из крупнейших ученых польского Просвещения, астроном, математик, географ, философ и педагог (ил. 5), – родился в городе Жнин Быдгощского воеводства. В 1772 г. после окончания обучения в коллегииуме Любранского в Познани Снядецкий поступил в Краковскую академию, в которой и был оставлен в 1775 г. для подготовки к профессорскому званию. Там молодой ученый сблизился с членом Эдукационной комиссии Гуго Коллонтаем (1750–1812), руководившим проведением реформ в Краковской академии, и стал одним из самых близких его соратников [19, с. 31]. При посредничестве Гуго Коллонтая Ян Снядецкий был отправлен за границу для учебы в крупнейших центрах Западной Европы: в течение 1778–1781 гг. он обучался в Геттингене, Лейдене и Париже. Там молодой польский ученый слушал лекции в западноевропейских университетах и проводил астрономические исследования [10].

После возвращения в Краков Ян Снядецкий приступил к чтению лекций по математике и астрономии в Краковском университете. В 1782 г. его избрали секретарем Краковской Академии наук. В том же году при участии Снядецкого был составлен план создания астрономической обсерватории, ботанического сада, химической и физической лабораторий и медицинской клиники. К этому времени относится и создание одной из основных работ, отражающих его научные взгляды как сторонника гелиоцентрической системы Николая Коперника, а именно «Похвалы Копернику» [15, с. 273]. В 1787 г. Ян Снядецкий ездил в научную командировку в Англию, которая дала ему возможность ознакомиться с результатами работы ведущих обсерваторий того времени.

Научная и общественная деятельность Яна Снядецкого протекала в условиях острого политического кризиса Речи Посполитой. Он даже принял участие в «четырёхлетнем сейме» 1788–1792 гг. как представитель Краковской академии, а позднее поддержал восстание Тадеуша Костюшко. В 1802 г. Снядецкий подал в отставку с должности профессора Краковского университета, так как университет в составе Австрийской империи больше не соответствовал его представлениям о польском высшем учебном заведении [10]. Ученый жил в Париже, Милане и Риме, где продолжал исследовательскую и общественную деятельность. В 1805 г. после долгих сомнений Ян Снядецкий принял предложение попечителя Виленского учебного округа Адама Чарторыжского (1770–1861), переданное директором Кременецкого лицея Тадеушем Чацким (1765–1813), возглавить Виленский университет и его обсерваторию [9, с. 102–103; 23; 24, s. 26]. Отметим, что предложение возглавить Виленскую обсерваторию Яну Снядецкому делал еще Мартин Почобут (1728–1810) в 1797 году [17, с. 65].

В 1807 г. Ян Снядецкий приехал в Вильну, чтобы занять должности ректора Виленского университета и директора астрономической обсерватории. Университетом Снядецкий руководил до 1815 г., при нем были открыты кафедры теологии и хирургии, ботанический сад, различные исследовательские лаборатории и

кабинеты. Для обсерватории активно закупалось новое оборудование. Ян Снядецкий, работая в Виленском университете, опубликовал 10 монографий и 15 научных статей, среди них – двухтомная работа по высшей алгебре «Сферическая тригонометрия» и учебник «География» [6, с. 313]. Ректорство Снядецкого пришлось и на время создания Наполеоном Великого Княжества Литовского (1 июля 1812 г.). Сам ученый возглавил Комитет просвещения и религий в Комиссии временного правительства Великого Княжества Литовского. Он несколько раз встречался с Наполеоном, благодаря чему большая часть имущества Виленского университета была спасена от разграбления [20].

После выхода в отставку с поста ректора Виленского университета Снядецкий до 1825 г. продолжал преподавать в университете и руководить астрономической обсерваторией. Затем поселился в Яшунах, имении своей племянницы Зофьи Снядецкой и ее мужа Михала Балинского под Вильной, где и скончался 9 ноября 1830 г. Библиотека ученого была передана в Виленский университет [10].

Книжный дар Яна Снядецкого насчитывал около 700 томов, изданных в XVI–XIX вв. на латинском, польском, французском, русском, немецком и английском языках [14, с. 114]. Согласно исследованию Т. Е. Мясковой, посвященному истории библиотечного собрания Университета Святого Владимира в Киеве, куда поступила большая часть книг из Виленского университета и Виленской медико-хирургической академии, издания из личной коллекции Я. Снядецкого поступили в библиотеку Императорского Виленского университета еще до его закрытия. В 1835 г. эти книги планировали передать в Университет Святого Владимира. Но при посредничестве попечителя Белорусского учебного округа Г. И. Карташевского и поддержке министра народного просвещения С. С. Уварова книжный дар Яна Снядецкого остался в Вильне, в библиотеке Виленской медико-хирургической академии [14, с. 112–113]. Очевидно, таким образом пытались сохранить целостность собрания бывшего ректора Виленского университета. Но, как показали дальнейшие события, коллекция книг Яна Снядецкого вместе с имуществом ликвидированной в 1841–1842 гг. Виленской медико-хирургической академии была распределена между учебными заведениями Российской империи.

Небольшой фрагмент из библиотеки Яна Снядецкого в составе библиотеки Ришельевского лицея, не может, конечно, рассказать обо всем репертуаре книжной коллекции, но по обнаруженным изданиям мы можем получить представление о качественном составе и направленности библиотеки этого известного польского ученого. Как уже отмечалось, в фонде Научной библиотеки Одесского национального университета в настоящий момент обнаружено 20 наименований в 29 томах из личной коллекции Снядецкого. Если разделить представленные книги по языковому составу, то среди них насчитывается пять изданий на латинском языке, пять – на французском, пять – на английском, три – на немецком и только два – на польском. Среди польских изданий – работа физика, химика и ботаника Францишека Шейдта (1759–1807) по теории электричества и трактат по педагогике Гжегожа Пирамовича (1735–1801). Известно, что Я. Снядецкий был активным сторонником преподавания предметов в высших учебных заведениях на польском языке и читал на нем свои курсы в Краковском и Виленском университетах [9, с. 89, 108]. Однако, очевидно, что комиссия Ришельевского лицея, отбирая книги из личной библиотеки польского просветителя-энциклопедиста, ставила перед собой совсем иные цели. Этим и объясняется такое незначительное количество польских книг среди отобранных для лицейской библиотеки изданий из собрания Яна Снядецкого.

Большая часть представленных изданий характеризует основные интересы владельца книжного собрания, а именно астрономию, точные и естественные науки¹. Назовем среди них труд Пьера Бугера «Об эксплуатации судов, или трактат о механике и динамике» (Париж, 1757), произведения Леонарда Эйлера «Диоптрика» (Санкт-Петербург, 1769-1771) и «Наука мореплавания, или трактат о создании и управлении судами» (Санкт-Петербург, 1749), научно-популярную работу Бернара ле Бовье де Фонтенеля «Разговоры о множестве миров» (Париж, 1766), исследования Джозефа Пристли по теории электричества и т. д. Среди специальной литературы присутствуют произведения Корнелия Тацита, Вильяма Шекспира, Джона Мильтона, а также работы по философии, политэкономии и архитектуре (ил. 6-8). Эти немногочисленные издания, как нам кажется, свидетельствуют о том, что перед нами часть библиотеки ученого-энциклопедиста, интересы которого простираются далеко за пределы его основной деятельности.

Таким образом, мы видим, что часть личной книжной коллекции Яна Батиста Снядецкого поступила в состав библиотеки Ришельевского лицея вместе с изданиями из Виленской медико-хирургической академии в 1843 г. Очевидно, принадлежность книг к собранию известного польского ученого не являлась основным критерием, повлиявшим на отбор данных изданий для лицейской библиотеки. Преподаватели Ришельевского лицея, входившие в состав комиссии по отбору книг, исходя из потребностей своего учебного заведения, отбирали в первую очередь то, что было необходимо для обеспечения учебного процесса. После ликвидации высшей школы Великого Княжества Литовского дар Яна Снядецкого оказался рассеянным в фондах библиотек учебных заведений Российской империи. Наше небольшое исследование могло бы послужить началом реконструкции (хотя бы виртуальной) книжной коллекции этого известного ученого.

Список использованных источников и литературы

1. Государственный архив Одесской области, ф. 44 (1843), оп. 2, д. 110.
2. Березюк Н. М. Библиотека Харьковского национального университета им. В. Н. Каразина за 200 лет (1805-2005) [Текст] / Н. М. Березюк, И. Г. Левченко, Р. П. Чигиринова. – Харьков, 2005. – 337 с.
3. Владимиров Л. И. Всеобщая история книги : Древний мир. Средневековье. Возрождение. XVII век [Текст] / Л. И. Владимиров. – М., 1998. – 310 с.
4. Владимиров Л. И. Очерки по истории книг и библиотек в Литве до 1917 года [Текст] / Л. И. Владимиров. – Вильнюс, 1965. – 83 с.
5. Владимирский-Буданов М. Ф. История Императорского университета Св. Владимира [Текст] / М. Ф. Владимирский-Буданов. – Киев, 1884. – Т. 1. – 401 с.
6. Жемайтис З. Физико-математические науки в старом Вильнюсском университете (1579-1832 гг.) [Текст] / З. Жемайтис // Литовский математический сборник. – Вильнюс, 1963 (за 1962 г.). – Т. 2, вып. 2. – С. 289-317.
7. История Вильнюсского университета (1579–1979) [Текст] / под ред. С. Лазутка. – Вильнюс, 1979. – 372 с.
8. Ковальов Є. З історії бібліотеки Ришельовського ліцею в Одесі [Текст] / Є. Ковальов // Вісник Книжкової палати. – 2004. – № 1. – С. 43-45.
9. Крачковский Ю. Ф. Исторический обзор деятельности Виленского ученого округа за первый период его существования, 1803-1832 гг. Отдел 1 : 1803–1824 гг. [Текст] / Ю. Ф. Крачковский. – Вильна, 1903. – 565, [1], XIII, [1], IV с.
10. Лавриш Л. Л. Ян Снядецкий [Электронный ресурс] / Л. Л. Лавриш. – Доступно с : http://www.pawet.net/library/history/c_history/w_ast/ (2009).

¹ Полное описание экземпляров из личного собрания Яна Снядецкого см. в приложении к статье.

11. *Михневич И. Г.* Исторический обзор сорокалетия Ришельевского лицея с 1817 г. по 1857 год [Текст] / И. Г. Михневич. – Одесса, 1857. – 200 с.
12. *Мозгова В. П.* Бібліотеки ліцеїв України : становлення та розвиток (XIX–XX ст.) [Текст] : автореф. дис. ... канд. іст. наук / В. П. Мозгова – К., 2000. – 20 с.
13. *Мозгова В.* Книжкові зібрання бібліотек ліцеїв України XIX ст. [Текст] / В. П. Мозгова // Вісник Книжкової палати. – 1999. – № 9. – С. 25-29.
14. *Мяскова Т.* Бібліотеки Імп. Віленського університету та Імп. Віленської медико-хірургічної академії (історія заснування, шляхи надходження до фонду бібліотеки Імп. Університету Св. Володимира та подальша доля) [Текст] / Т. Є. Мяскова // Книжкові колекції, рідкісні видання та рукописи в сучасному науково-інформаційному просторі : матеріали конференції, присвяченої 85-річчю Музею книги Одеської державної наукової бібліотеки ім. М. Горького (Одеса, 25-27 верес. 2007 р.). – Одеса, 2008. – С. 108-119.
15. *Рыбка Е. В.* Ян Снядецкий : к 200-летию со дня рождения [Текст] / Е. В. Рыбка // Историко-астрономические исследования. – М., 1956. – Вып. 2. – С. 267-288.
16. Сборник постановлений по Министерству народного просвещения. Т. 2 : Царствование Николая II, 1825–1855. : Отд-ние 1 : 1825-1839 [Текст]. – СПб., 1875. – 1576, 69, 54 стб.
17. *Славенас П. В.* Астрономия в высшей школе Литвы XVI–XIX вв. [Текст] / П. В. Славенас // Историко-астрономические исследования. – М., 1955. – Вып. 1. – С. 49-84.
18. Статистические таблицы и личные списки по Императорскому Юрьевскому, бывшему Дерптскому, университету (1802-1901) : приложение к историческому очерку Е. В. Петухова «Императорский Юрьевский, бывший Дерптский, университет за сто лет его существования» [Текст]. – Юрьев, 1902. – 39 с.
19. *Хинц Х. Ф.* Гуго Коллонтай [Текст] / Х. Ф. Хинц. – М., 1978. – 214 с.
20. *Федута А.* Наполеон и Ян Снядецкий : к вопросу о семиотике поведения государя [Электронный ресурс] / А. И. Федута. – Доступно с : http://www.russianresources.lt/archive/Mater/Feduta_1.html (2011)
21. *Фельдман В. С.* Библиотека на Ришельевския лицей през 1817–1865 гг. [Текст] / В. С. Фельдман // Литературна мисъл. – София, 1990. – Кн. 6. – С. 116-121.
22. Фундаментальный каталог библиотеки Ришельевского лицея с 1 января 1861 [Текст]. – 202 л.
23. *Ярмошук І.* Проблеми Волинської історії у дослідженнях польського історика Міхала Балінського (1794-1864 pp.) [Электронный ресурс] / І. Ярмошук. – Доступно с : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vknlu/Ief/2009_15/16.pdf (2010)
24. *Baliński M.* Jan Śniadecki i Tadeusz Czacki [Текст] / M. Baliński // Baliński M. Skice historyczne. – Wilno, 1856. – S. 1-86.
25. *Vladimirovas L.* Vilnius Universiteto biblioteka [Текст] / L. Vladimirovas. – Vilnius, 1958. – 104 s.

Надійшла 7.11.2011

Приложение

СПИСОК КНИГ ИЗ КНИЖНОГО СОБРАНИЯ ЯНА БАТИСТА СНЯДЕЦКОГО, ХРАНЯЩИХСЯ В БИБЛИОТЕКЕ ОДЕССКОГО НАЦИОНАЛЬНОГО УНИВЕРСИТЕТА¹

1. **Bouguer, Pierre (1698-1758).** De la manoeuvre des vaisseaux, ou traité de mécanique et de dynnamique ... / Par M. Bouguer ... – Paris : chez H. L. Guerin et L. F. Delatour ... , 1757. – [4], xxx, 520 p., 15 f. pl. ; 4° (25 cm).

На верхнем форзаце: «1/15» [*запись чернилами*], «XI. Ars militar. – La manoeuvre des vaisseaux» [*запись чернилами, зачеркнуто*]; «64» [*запись карандашом*]. – На тит. л.: «Jean Baptiste Sniadecki» [*владельческая запись чернилами, зачеркнуто*]; штампы: 1) «Z DARU ASTR. OBS. IANA SNIADICKIEGO 1830»; 2) «BIBLIOTH. ACADEM. VILNENSIS»; 3) «Печ: Одесс: Ришельевского лицея». – На с. 520: «500/30.III.1835» [*записи библиотеки Виленской медико-хирургической академии (?)*, чернилами, зачеркнуто], «5061» [*инвентарный номер библиотеки Ришельевского лицея, чернилами*]. – На нижнем обороте форзаца: «XI 18» [*запись чернилами*], «500» [*запись карандашом*], «3–4.II.1831» [*записи библиотеки Виленского университета (?)*, чернилами]. – Переплет современный изданию, кожа, тиснение золотом на корешке.

220/110

2. **Coxe, William (1747-1828).** Lettres de M. William Coxe a M. W. Melmoth sur l'état politique, civil et naturel de la Suisse / traduites de l'Anglois, et augmentées des observations faites dans le même pays par M. Ramond : [en 2 t.]. – A Paris : chez Belin, ... et à Lausanne, ... , 1782.

Т. 1. – [2], VIII, 328 p. ; 8° (19 cm).

На тит. л.: «Jean Baptiste Sniadecki» [*владельческая запись чернилами*]; штампы: 1) «Z DARU ASTR. OBS. IANA SNIADICKIEGO 1830»; 2) «BIBLIOTH. ACADEM. VILNENSIS»; 3) «Печ: Одесс: Ришельевского лицея». – На с. 328: «4435» [*инвентарный номер библиотеки Ришельевского лицея, чернилами, зачеркнуто*]. – Переплет современный изданию, полужока.

Т. 2. – [2], 347, [1] p. ; 8° (19 cm).

На титульном листе штампы: 1) «Z DARU ASTR. OBS. IANA SNIADICKIEGO 1830»; 2) «BIBLIOTH. ACADEM. VILNENSIS»; 3) «Печ: Одесс: Ришельевского лицея». – На последней нумерованной с.: «№ 691» [*запись чернилами*], «3–14. II.1831» [*записи библиотеки Виленского университета (?)*, чернилами, частично обрезано], «4435» [*инвентарный номер библиотеки Ришельевского лицея, чернилами, зачеркнуто*]. – Переплет современный изданию, полужока.

92/217

¹ В приложении отмечены только особенности экземпляров, хранящихся в Научной библиотеке Одесского университета.

3. **Euler, Leonard (1707-1783).** Dioptricae : pars prima[-tertia] ... – Petropoli : impressis Academiae Imperialis Scientiarum, 1769–1771.

P.1 : ... continens librum primum, de explicatione principiorum, ex quibus constructio tam telescopiorum quam microscopiorum est petenda ... – 1769. – [4], 337, [1] p., 3 f. tabl. (24x38 cm) ; 4° (24 cm).

На форзаце: «XI. Mathes. Dioptricae pars 1» [запись чернилами]; «95» [запись карандашом, подчеркнуто два раза], «518, 146» [запись карандашом]. – На тит. л.: «Joannis Sniadecki» [владельческая запись чернилами], «Числ. Мар.» [запись карандашом], «№ 185» [запись чернилами, зачеркнуто]; штамп: «Печ: Одесс: Ришельевского лица». – На обороте тит. л.: штамп с изображением совы [красными чернилами]. – На третьей нумерованной с. штамп: 1) «Z DARU ASTR. OBS. IANA SNIADCKIEGO 1830»; 2) «BIBLIOTH. ACADEM. VILNENSIS». – Переплет современный изданию, кожа, тиснение золотом, наклейка на корешке.

P. 2 : ... continens librum secundum, de constructione telescopiorum dioptrorum cum appendice de constructione telescopiorum catoptrico-dioptrorum ... – 1770. – [8], 1–240, 249–592 [584] p., 3 f. tabl. (24x38 cm) ; 4° (24 cm).

На форзаце: «XI. Mathes. Dioptricae pars 2» [запись чернилами], «95» [запись карандашом, подчеркнуто два раза]. – На титульном листе: «Joannis Sniadecki» [владельческая запись чернилами], «№ 185» [запись чернилами, зачеркнуто]; штамп: «Печ: Одесс: Ришельевского лица». – На обороте тит. л. штамп с изображением совы [красными чернилами]. – На третьей нумерованной с. штамп: 1) «Z DARU ASTR. OBS. IANA SNIADCKIEGO 1830»; 2) «BIBLIOTH. ACADEM. VILNENSIS». – На обороте таблицы № 3: «25–30.III.1835» [записи библиотеки Виленской медико-хирургической академии (?), чернилами, зачеркнуто]; «5.009» [инвентарный номер библиотеки Ришельевского лица, чернилами, зачеркнуто]. – Переплет современный изданию, кожа, тиснение золотом, наклейка на корешке.

P. 3 : ... continens librum tertium, de constructione microscopiorum tam simplicium quam compositorum ... – 1771. – [8], 440 p. ; 4° (24 cm).

На форзаце: «XI. Mathes. Dioptricae pars 3» [запись чернилами]. – На тит. л.: «Joannis Sniadecki» [владельческая запись чернилами], «N 185» [чернилами, зачеркнуто]; штамп: 1) «Z DARU ASTR. OBS. IANA SNIADCKIEGO 1830»; 2) «BIBLIOTH. ACADEM. VILNENSIS»; 3) «Печ: Одесс: Ришельевского лица». – На обороте тит. л. штамп с изображением совы [красными чернилами]. – На с. 440: «№ 518, 25–30.III.1835» [записи библиотеки Виленской медико-хирургической академии (?), чернилами, зачеркнуто], «5.009» [инвентарный номер библиотеки Ришельевского лица, чернилами, зачеркнуто]. – Переплет современный изданию, кожа, тиснение золотом, наклейка на корешке.

95/5

4. **Euler, Leonard (1707-1783).** Scientia navalis seu tractatus de construendis ac dirigendis navibus ... : [in 2 p.]. – Petropoli : typis Academiae Scientiarum, 1749.

P. 1 : ... complectens theoriam universam de situ ac motu corporum aquae innatantium ... – [2], 444 p., 37 f. tabl. (24x36 cm) ; 4° (24 cm).

На форзаце: «XI. Math. navig.» [запись чернилами]. – На титульном листе: «Joannis Sniadecki» [владельческая запись чернилами, зачеркнуто]; «№ 50» [запись чернилами, подчеркнуто и зачеркнуто]; «Прикл. Мат. 2 т.» [запись карандашом]; штамп: «Печ: Одесс: Ришельевского лица». – На с. 1 штамп: 1) «Z DARU ASTR. OBS. IANA SNIADCKIEGO 1830»; 2) «BIBLIOTH. ACADEM. VILNENSIS». –

На обороте последней таблицы: «25–30.III.1835» [записи библиотеки Виленской медико-хирургической академии (?), зачеркнуто], 5063 [инвентарный номер библиотеки Ришельевского лицея, чернилами, зачеркнуто]. – Переплет современный изданию, кожа, тиснение золотом, наклейка на корешке.

Р. 2 : ... in qua rationes ac praecepta navium construendarum et gubernandarum fusius exponuntur ... – [2], 534 p., 28 f. tabl. (24x36 cm) ; 4° (24 cm).

На форзаце: «XI. Math. navigat.» [запись чернилами]. – На тит. л: Joannis Sniadecki [владельческая запись чернилами, зачеркнуто]; «№ 50» [запись чернилами, заклеено наклейкой полочного индекса]; штампы: 1) «Z DARU ASTR. OBS. IANA SNIADICKIEGO 1830»; 2) «BIBLIOTH. ACADEM. VILNENSIS»; 3) «Печ: Одесс: Ришельевского лицея». – На обороте последней таблицы: «№ 577», «25–30.III.1835» [записи библиотеки Виленской медико-хирургической академии (?), чернилами, зачеркнуто], «5063» [инвентарный номер библиотеки Ришельевского лицея, зачеркнуто]. – Переплет современный изданию, кожа, тиснение золотом, наклейка на корешке.

220/109

5. **Fontenelle, Bernard le Bovier de (1657-1757).** Entretiens sur la pluralite des Mondes. / Par M. de Fontenelle ... – Nouvelle edition, augmentée des dialogues des Morts. – A Paris : chez les Libraires Associés, 1766. – [4], 587, [1] p. ; 12° (18 cm).

На верхней крышке переплета: «XII. ... Aufron (?)» [запись чернилами]. – На обороте верхней крышки переплета: «166» [запись карандашом]. – На тит. л: «Jean Sniadecki» [запись чернилами]; «№ 99» [запись чернилами, зачеркнуто]; штампы: 1) «Z DARU ASTR. OBS. IANA SNIADICKIEGO 1830»; 2) «BIBLIOTH. ACADEM. VILNENSIS»; 3) «Печ: Одесс: Ришельевского лицея». – На обороте тит. л. штамп: «Абонемент Одес. держ. наук. б-ка». – На с. 487: «385/30.III.1835» [записи библиотеки Виленской медико-хирургической академии (?), чернилами, зачеркнуто]; «3.858» [инвентарный номер библиотеки Ришельевского лицея, зачеркнуто]; штамп: «Одес. держ. наук. б-ка». – На последней с.: «385, 25–30.I.1831» [записи библиотеки Виленского университета (?), чернилами, зачеркнуто] «3.585» [инвентарный номер библиотеки Ришельевского лицея, зачеркнуто]. – Переплет бумажный, экземпляр необрезанный.

119/167

6. **Haller, Albrechts von (1708-1777).** Versuch Schweizerischer Gedichte. – Sechste, rechtmässige, vermehrte und veränderte Auflage. – Göttingen : verlegt Abram Vandenhoeck sel., 1751. – 16, 280 S. ; 8° (19 cm).

На тит. л: «№ 87» [запись чернилами, зачеркнуто]; штампы: 1) «Z DARU ASTR. OBS. IANA SNIADICKIEGO 1830»; 2) «BIBLIOTH. ACADEM. VILNENSIS»; 3) «Печ: Одесс: Ришельевского лицея». – На с. 280: «№ 888, 25–30.III.1835» [записи библиотеки Виленской медико-хирургической академии (?), чернилами, зачеркнуто]; «5242» [инвентарный номер библиотеки Ришельевского лицея, зачеркнуто]. – Переплет современный изданию, кожа, тиснение золотом, наклейка на корешке.

47/239

7. **Karsten, Wenceslaus Johann Gustav (1732-1787).** Abhandlungen über die vortheilhafteste Anordnung der Feuerspritzen, welche den von der Königl. Dänischen Socie-

tät der Wissenschaften in Copenhagen auf das Jahr 1771 ausgesetzt gewesenem ersten Preis erhalten hat, ... Nebst noch einer Abhandlung über die allgemeine Theorie von der Bewegung des Wassers in Gefäßen und Röhren von demselben Verfasser. – Greifswald : gedruckt und verlegt von A. F. Rose, 1773. – 215, [1] S., 5 Bl. Tabl. (41x37 cm) ; 4° (22 cm).

На тит. л.: «Jean Baptiste Sniadecki» [владельческая запись чернилами]; штампы: 1) «Z DARU ASTR. OBS. IANA SNIADCKIEGO 1830»; 2) «BIBLIOTH. ACADEM. VILNENSIS»; 3) «Печ: Одесс: Ришельевского лицея». – На последней с.: «523/30.III.1835 d.» [записи библиотеки Виленской медико-хирургической академии (?), чернилами, зачеркнуто]; «4976» [инвентарный номер библиотеки Ришельевского лицея, чернилами, зачеркнуто]. – Переплет картонный.

115/65

8. **Lambert, Johann Heinrich (1728-1777).** Cosmologische Briefe über die Einrichtung des Weltbaues / Ausgefertigt von J. H. Lambert. – Augsburg : bey Eberhard Kletts Wittib, 1761. – XXVIII, 318 S., 1 Bl. Tabl. ; 8° (20 cm).

На тит. л.: «Jean Baptiste Sniadecki» [владельческая запись чернилами]; «№ 70» [чернилами, зачеркнуто]; штампы: 1) «Z DARU ASTR. OBS. IANA SNIADCKIEGO 1830»; 2) «BIBLIOTH. ACADEM. VILNENSIS»; 3) «Печ: Одесс: Ришельевского лицея». – На с. 318: «№ 373, 25–30.I.1831» [записи библиотеки Виленского университета (?), чернилами, зачеркнуто]; «5049» [инвентарный номер библиотеки Ришельевского лицея, чернилами]. – Переплет современный изданию, полужоко, тиснение золотом.

119/30

9. **L'Hospital de Sainte-Mesme, Guillaume François Antoine de (1661-1704).** Analyse des infiniment petits, pour l'intelligence des lignes courbes ... – Seconde edition. – A Paris : chez François Montalant ..., 1715. – xv, 181, [1] p. ; 8° (25 cm), 11 f. tabl. ; 4° (22x40 cm).

На титульном листе: «Accessit Museo Matt. Col. A. V. S. I. anno 1761» [записи чернилами, подчеркнуто]; «№ 186.» [чернилами, зачеркнуто]; штампы: 1) «Z DARU ASTR. OBS. IANA SNIADCKIEGO 1830»; 2) «BIBLIOTH. ACADEM. VILNENSIS»; 3) «Печ: Одесс: Ришельевского лицея». – На обороте тит. л.: «108/54» [наклейка с обозначением предыдущего полочного индекса, зачеркнуто]. – На обороте последней таблицы: «5010» [инвентарный номер библиотеки Ришельевского лицея, чернилами, зачеркнуто]. – На нижнем форзаце: «№ 958, 30.VI.1835» [записи библиотеки Виленской медико-хирургической академии (?), чернилами, зачеркнуто]. – Переплет современный изданию, кожа, тиснение золотом, наклейка на корешке.

108/1249

10. **Milton, John (1608-1674).** Paradise lost : A poem in twelve books. / The author John Milton ... With notes of various authors, by Thomas Newton, D. D. : [in 2 vol.]. – The second edition. – London : printed for J. and R. Tonson [et al.], 1750.

Т. 1. – [26], LXXXV, [27], 510 p., 6 f. grav.; 8° (20 cm).

На верхнем форзаце записи на англ. яз. – На тит. л.: «John Sniadecki» [владельческая запись чернилами, зачеркнуто]; «№ 2» [запись чернилами, зачеркнуто]; штампы: 1) «Z DARU ASTR. OBS. IANA SNIADCKIEGO 1830»; 2) «BIBLIOTH.

ACADEM. VILNENSIS»; 3) «Печ: Одесс: Ришельевского лицея». – На последней с.: «3863» [инвентарный номер библиотеки Ришельевского лицея, зачеркнуто]. – На нижнем форзаце: «25–31.I.1831» [записи библиотеки Виленского университета (?), чернилами, зачеркнуто]. – Переплет современный изданию, полукожа; тиснение золотом.

Т. 2. – 456, [210] p. : 6 f. grav.; 8° (20 cm).

На титульном листе: «John Sniadecki» [владельческая запись чернилами]; «№ 2» [чернилами, зачеркнуто]; штампы: 1) «Z DARU ASTR. OBS. IANA SNIADCKIEGO 1830»; 2) «BIBLIOTH. ACADEM. VILNENSIS»; 3) «Печ: Одесс: Ришельевского лицея». – На последней странице записи: «3863» [инвентарный номер библиотеки Ришельевского лицея, чернилами, зачеркнуто]. – На нижнем форзаце: «№ 874»; «25–31.I.1835» [записи библиотеки Виленской медико-хирургической академии (?), чернилами, зачеркнуто]. – Переплет современный изданию, кожа; тиснение золотом. Корешок частично оторван.

46/69

11. [Mirabeau et Quesnay, Victor de Riquetti (1715-1789)]. Philosophie rurale, ou économie générale et politique de l'agriculture, réduite à l'ordre immuable des loix physiques et morales, qui assurent la prospérité des Empires. – A Amsterdam : chez les Libraries Associés, 1763. – [4], xxv, [1] [4], 412 p. + 3 f. tabl.; 4° (26 cm).

На титульном листе: «239» [запись чернилами, зачеркнуто]; штампы: 1) «Z DARU ASTR. OBS. IANA SNIADCKIEGO 1830»; 2) «BIBLIOTH. ACADEM. VILNENSIS»; 3) «Печ: Одесс: Ришельевского лицея». – На последней с.: «502/30. III.1835; 502» [записи библиотеки Виленской медико-хирургической академии (?), чернилами, зачеркнуто]; «4734» [инвентарный номер библиотеки Ришельевского лицея, чернилами, зачеркнуто]. – Переплет современный изданию, кожа, тиснение золотом на корешке, наклейка.

194/242

12. [Piramowicz, Grzegorz (1735-1801)]. Powinności nauczyciela mianowicie zas w szkołach parafialnych i sposoby ich dopełnienia. Dzieło użyteczne Pasterzom, panom i ich nameśnikom o dobro ludu troskliwym, rodzicom i wszystkim edukacją bawiącym się. – W Warszawie : w drukarni nadwornej J. K. Mci i P. Kom: E. Naro:, 1787. – [22], 211, [5] s.; 8° (17 cm).

На тит. л. штампы: 1) «Z DARU ASTR. OBS. IANA SNIADCKIEGO 1830»; 2) «BIBLIOTH. ACADEM. VILNENSIS»; 3) «Печ: Одесс: Ришельевского лицея». – На с. 211: «571; 30.III.1830» [записи библиотеки Виленской медико-хирургической академии (?), чернилами, зачеркнуто]. – На последней с.: «25–30.I.1831» [записи библиотеки Виленской медико-хирургической академии (?), чернилами]; «5262» [инвентарный номер библиотеки Ришельевского лицея, чернилами, зачеркнуто]. – Переплет бумажный.

15/244

13. Priestley, Joseph (1733-1804). Experiments and observations on different kinds of air ... : [in 3 vol.] – The second edition corrected. – London : printed for J. Johnson, ... , 1775–1777.

[Vol. 1]. – 1775. – xxiii, [5], 324, [2] p., 2 f. grav. (21x25 cm) ; 8° (21 cm).

На верхнем форзаце: «XII. Historian at. Physics» [запись чернилами]; «370» [запись карандашом]. – На тит. л.: «John Sniadecki» [владельческая запись чернилами]; «№ 252» [запись чернилами, подчеркнуто]; штампы: 1) «Z DARU ASTR. OBS. IANA SNIADCKIEGO 1830»; 2) «BIBLIOTH. ACADEM. VILNENSIS»; 3) «Печ: Одесс: Ришельевского лицея». – На нижнем форзаце: «4.901» [инвентарный номер библиотеки Ришельевского лицея, чернилами]; «25–30.I.1831» [записи библиотеки Виленского университета (?), чернилами, зачеркнуто]; «314, 315» [записи карандашом]. – Переплет современный изданию, кожа, тиснение золотом, наклейка на корешке.

Vol. 2. – 1776. – xlv, 399, [21] p., 1 f. pl. ; 8° (21 cm).

На тит. л.: «John Sniadecki» [владельческая запись чернилами]; «№ 252» [запись чернилами, подчеркнуто]; штампы: 1) «Z DARU ASTR. OBS. IANA SNIADCKIEGO 1830»; 2) «BIBLIOTH. ACADEM. VILNENSIS»; 3) «Печ: Одесс: Ришельевского лицея». – На нижнем форзаце: «4.901» [инвентарный номер библиотеки Ришельевского лицея, чернилами]; «314, 315» [записи карандашом]. – Переплет современный изданию, кожа, тиснение золотом, наклейка на корешке.

Vol. 3. – 1777. – xxxiv, [6], 411, [13] p., 1 pl. (21x 26 cm); 8° (21 cm).

На тит. л.: «John Sniadecki» [владельческая запись чернилами]; «№ 252» [чернилами, подчеркнуто]; штампы: 1) «Z DARU ASTR. OBS. IANA SNIADCKIEGO 1830»; 2) «BIBLIOTH. ACADEM. VILNENSIS»; 3) «Печ: Одесс: Ришельевского лицея». – На с. [8]: «№ 314/30.III.1835» [записи библиотеки Виленской медико-хирургической академии (?), чернилами] – На последней с.: «25–30.I.1831» [записи библиотеки Виленского университета (?), чернилами, зачеркнуто]; «4.901» [инвентарный номер библиотеки Ришельевского лицея, чернилами]; «314, 315» [карандашом]. – Переплет современный изданию, кожа, тиснение золотом, наклейка на корешке.

126/317

14. **Priestley, Joseph (1733-1804).** Experiments and observations relating to various branches of natural philosophy; with a continuation of the observations on air ... : [in 3 vol.]. – London ; Birmingham : printed for J. Johnson, ..., 1779-1786.

[Vol. 1]. – 1779. – xxxii, 490, [4] p., 1 f. grav. (20x24 cm) ; 8° (21 cm).

На верхнем форзаце: ««XII. Hist. nat. Phys. de aere»» [запись чернилами]; «371» [запись карандашом]. – На тит. л.: «John Sniadecki» [владельческая запись чернилами]; «№ 252» [чернилами, зачеркнуто]; штампы: 1) «Z DARU ASTR. OBS. IANA SNIADCKIEGO 1830»; 2) «BIBLIOTH. ACADEM. VILNENSIS»; 3) «Печ: Одесс: Ришельевского лицея». – На послед. нумерованной с.: «4.901» [инвентарный номер библиотеки Ришельевского лицея, чернилами, зачеркнуто]. – На нижнем форзаце: «25-30.I.1831» [записи библиотеки Виленского университета (?), чернилами, зачеркнуто]; «314» [запись карандашом]. – Переплет современный изданию, кожа, тиснение золотом, наклейка на корешке: PRIESTLEY'S EXPERIMENTS 1.

Vol. 2. – 1781. – xvi, [10], xvi-xx, 408, [8] p., 1 f. grav. (20x23 cm) ; 8° (21 cm).

На тит. л.: «John Sniadecki» [владельческая запись чернилами]; «№ 252» [чернилами, зачеркнуто]; штампы: 1) «Z DARU ASTR. OBS. IANA SNIADCKIEGO 1830»; 2) «BIBLIOTH. ACADEM. VILNENSIS»; 3) «Печ: Одесс: Ришельевского лицея». – На послед. нумерованной с.: «4.901» [инвентарный номер библиотеки Ришельевского лицея, чернилами, зачеркнуто]. – На нижнем форзаце: «314»

[запись карандашом]. – Переплет современный изданию, кожа, тиснение золотом, наклейка на корешке: PRIESTLEY'S EXPERIMENTS 2.

Vol. 3. – 1786. – xxxii, 454 p., 1 f. grav. (20x37 cm) ; 8° (21 cm).

На верхнем форзаце: ««XII. Hist. nat. Phys. de aere» [запись чернилами]; «371» [запись карандашом]. – На тит. л.: «John Sniadecki» [владельческая запись чернилами]; «№ 252» [чернилами, зачеркнуто]; штампы: 1) «Z DARU ASTR. OBS. IANA SNIADCKIEGO 1830» [заклеено наклейкой полочного индекса]; 2) «BIBLIOTH. ACADEM. VILNENSIS»; 3) «Печ: Одесс: Ришельевского лицея». – На с. 454: «4.901» [инвентарный номер библиотеки Ришельевского лицея, чернилами, зачеркнуто]. – На нижнем форзаце: «25-30.I.1831» [записи библиотеки Виленского университета (?), чернилами, зачеркнуто]; «314» [запись карандашом]. – Переплет современный изданию, кожа, тиснение золотом, наклейка на корешке: PRIESTLEY'S EXPERIMENTS 3.

126/317a

15. **Priestley, Joseph (1733-1804).** The History and present state of discoveries relating to vision, light, and colours ... – London : printed for J. Johnson ... , 1772. – v, [5], xvi, 812, [12] p., 1 f. tabl., 24 pl. ; 4° (26 cm).

На верхнем форзаце: «XI. Mathesis – Priestley's, Joseph, The history and present state of discoveries in Mathesi et Astronomia» [записи чернилами]; «369» [запись карандашом]. – На тит. л.: «John Sniadecki» [владельческая запись чернилами]; «№ 239» [запись чернилами]; штампы: 1) «Z DARU ASTR. OBS. IANA SNIADCKIEGO 1830»; 2) «BIBLIOTH. ACADEM. VILNENSIS»; 3) «Печ: Одесс: Ришельевского лицея». – На последней с.: «4.888» [инвентарный номер библиотеки Ришельевского лицея, чернилами]. – Переплет современный изданию, кожа, тиснение золотом и наклейка на корешке.

95/23

16. **[Rangone-Terzi, Gherardo Aldobrandino (1744-1815)].** Dissertationum physico-mechanicarum ex commentariis Academiae Imperialis Petropolitanae excerptarum ... – Viennae Austriae [Wien] : e typographeo Kaliwodiano, 1762.

T. 1 [et unicus]. – [12], 275, [3] p., 10 f. tabl. ; 4° (24 cm).

На верхнем форзаце: «Пр. Mat 114» [записи карандашом]. – На тит. л.: «Joannis Baptistae Sniadecki» [владельческие записи чернилами, зачеркнуто], «№ 49» [записи чернилами, зачеркнуто, «1762» [запись шариковой ручкой]; штампы: 1) «Z DARU ASTR. OBS. IANA SNIADCKIEGO 1830»; 2) «BIBLIOTH. ACADEM. VILNENSIS». – На с. 1: штамп: «Печ: Одесс: Ришельевского лицея». – На последней с.: «5062» [инвентарный номер библиотеки Ришельевского лицея, чернилами]. – Переплет современный изданию, картон, корешок коленкорový, тиснение золотом на корешке.

114/51

17. **Rieger, Christianus.** Universae architecturae civilis elementa / brevibus recentiorum observationibus illustrata conscripta a Christiano Rieger ... – Vindobone [Wien] : typis Ioannis Thomae Trattner..., 1756. – [14], 274, [14] p., 16 f. grav. ; 4° (24,5 cm).

На верхнем форзаце: «IV. Artes elegantiores – Riegerii, Christianis. Universae architecturae civile elementa» [записи чернилами]. – Нашмуцтитутле: «Musei Mathematici Universitatis Cracoviensis» [записи чернилами]. – На тит. л.: «25» [записи чернилами, зачеркнуто]; штампы: 1) «Z DARU ASTR. OBS. IANA SNIADCKIEGO 1830»;

2) «BIBLIOTH. ACADEM. VILNENSIS»; 3) «Печ: Одесс: Ришельевского лицея». – На последней с.: «516» [записи библиотеки Виленской медико-хирургической академии (?), чернилами]; «5102» [инвентарный номер библиотеки Ришельевского лицея, чернилами]. – На нижнем форзаце: «30–14.III.1835» [записи библиотеки Виленской медико-хирургической академии (?), чернилами]. – Переплет современный изданию, кожа, тиснение золотом на корешке, наклейка.

219/19

18. **Shakespeare, William (1564-1616).** Much ado about nothing a comedy, / by Shakespeare, as performed at the Theatre Royal, Drury-Land. To which are added the notes of Mr. Theobald. – London : printed for J. Rivington, W. Strahan, J. Hintor ... , 1776. – 84 p. ; 12° (17 cm).

На верхнем форзаце: «Англ. литер.» [запись чернилами]. – На тит. л.: «ш-8-3; 1» [запись синим карандашом]; штампы: 1) «Z DARU ASTR. OBS. IANA SNIADIECKIEGO 1830»; 2) «BIBLIOTH. ACADEM. VILNENSIS» [частично обрезан]; 3) «Печ: Одесс: Ришельевского лицея». – На с. 84: «3862» [инвентарный номер библиотеки Ришельевского лицея, чернилами, зачеркнуто]. – Переплет картонный, корешок коленкоровый, тиснение золотом.

46/23

19. **Scheidt, Franciszek (1759-1807).** O elektryczności uważaný w ciałach ziemskich i atmosferze / przez Franciszka Scheidta ... – w Krakowie [Krakow] : w drukarni Szkoły Główný Koronný, 1786. – [14], 226 s., 3 f. tabl. (22x34 cm) ; 8° (18 cm).

На верхнем форзаце: «Физика» [запись чернилами], «410» [запись карандашом]. – На тит. л.: «Z oprawą – zło: 3. gro: 8.» [печатная наклейка]; «№ 271» [запись чернилами, зачеркнуто], «K» [запись чернилами]; штампы: 1) «Z DARU ASTR. OBS. IANA SNIADIECKIEGO 1830»; 2) «BIBLIOTH. ACADEM. VILNENSIS»; 3) «Печ: Одесс: Ришельевского лицея». – На с. 226: «№ 322» [запись чернилами, зачеркнуто], «4.920» [инвентарный номер библиотеки Ришельевского лицея, чернилами]. – На обороте таблицы 3: «25–30.I.1831» [записи библиотеки Виленского университета (?), чернилами, подчеркнуто]. – Переплет бумажный, корешок отсутствует. Для переплета использован печатный лист сборника с протоколом заседания Польского Сейма 1576 г.

97/37

20. **Tacitus, Cornelius (ca 55 – ca 120).** C. Cornelii Taciti quae exstant opera ; / Juxta accuratissimam D. Lallemand editionem. – Nova editio. – Parisiis [Paris] : apud H. Barbou ..., 1805. – iv, 438 p. ; 8° (17 cm).

На верхнем форзаце: «128» [запись коричневым карандашом]. – На тит. л.: «Joannis Sniadecki» [владельческая запись чернилами, зачеркнуто], «№ 7» [запись чернилами, зачеркнуто]; штамп: «BIBLIOTH. ACADEM. VILNENSIS». – На с. 438: записи: «25–31.I.1831» [записи библиотеки Виленского университета (?), чернилами], «№ 283/30.III.1835» [записи библиотеки Виленской медико-хирургической академии (?), чернилами]; «3475» [инвентарный номер библиотеки Ришельевского лицея, чернилами]. – На последней нумерованной с.: «25–31.I.1831», «283» [записи библиотеки Виленского университета (?), чернилами]. – Переплет современный изданию, кожа, тиснение золотом, наклейка на корешке.

38/44 7

М. В. Алексєєнко,

головний бібліограф Наукової бібліотеки
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова,
вул. Преображенська, 24, м. Одеса, 65082, Україна
тел. (0482) 34 77 89

КНИГИ З КОЛЕКЦІЇ ЯНА СНЯДЕЦЬКОГО В БІБЛІОТЕЦІ РІШЕЛЬЄВСЬКОГО ЛІЦЕЮ: ДО ІСТОРІЇ ФОРМУВАННЯ ЛІЦЕЙСЬКОГО ЗІБРАННЯ

Резюме

У статті відображена історія надходження книг з колекції відомого польського вченого епохи Просвітництва Яна Батиста Снядецького до бібліотеки Рішельєвського ліцею, які перейшли до ліцею разом з частиною книжкового зібрання Віленської медико-хірургічної академії у 1843 р.

Ключові слова: «розпорошені» колекції, Ян Снядецький, бібліотека Віленської медико-хірургічної академії, бібліотека Рішельєвського ліцею.

M. V. Alekseenko,

Scientific Library of the Odessa I. I. Mechnikov University
24, Preobragenskaya St., 65082, Odessa, Ukraine
Tel. (0482) 34 77 89

THE BOOKS FROM IAN SNIADHECKI'S COLLECTION IN THE LIBRARY OF THE RICHELIEU LYCEUM: ON THE HISTORY OF THE FORMATION OF THE LYCEUM COLLECTION

Summary

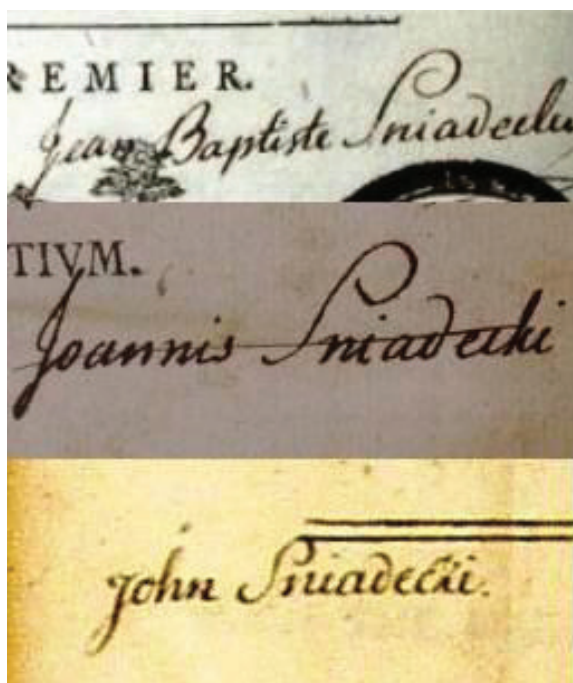
The article considers the history of the acquisition of books from the collection of a famous Polish scientist of the epoch of Enlightenment Jan Baptiste Sniadecki by the Richelieu Lyceum which enriched the library stacks in 1843 as a part of the book collection of the Medical and Surgical Academy of Vilna.

Key words: «dispersed collections», Jan Sniadecki, the library of the Medical and Surgical Academy of Vilna, the library of the Richelieu Lyceum.

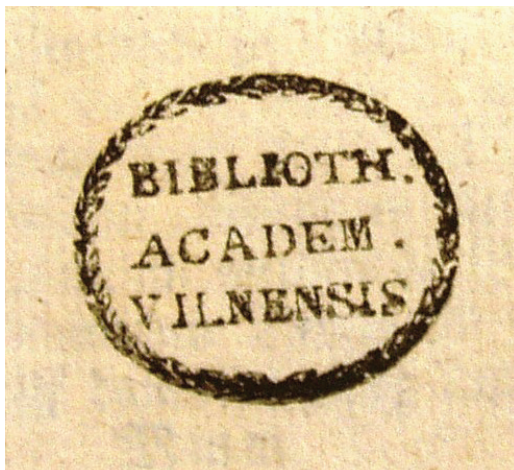
Иллюстрации

Ил. 1. Штамп на книгах из дара Яна Снядецкого.

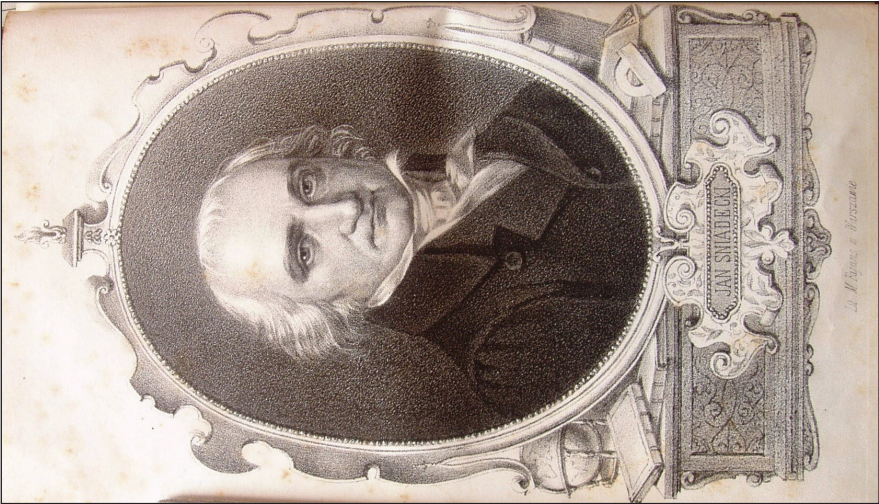
Ил. 2. Экслибрисы Яна Снядецкого.

Ил. 3. Штамп библиотеки Виленской академии.

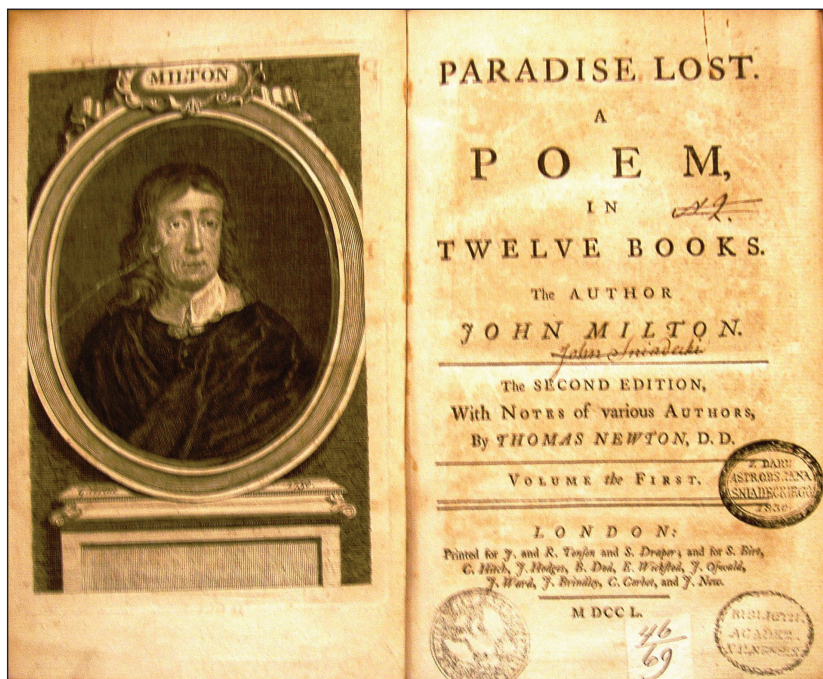
Ил. 4. Штамп Ришельевского лицея.

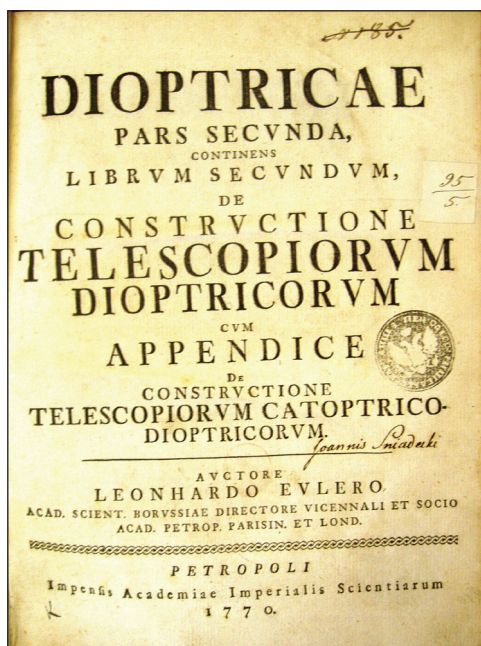
Ил. 5. Ян Батист Владислав Снядецкий (литография Максимилиана Фаянса (1827-1890). Источник: Balinsky M. Napoleon i Jan Śniadecki // M. Balinsky Studia historyczne : [in 4 t.]. – Wilno, 1858. – Т. 1.).

Ил. 6. Корнелий Тацит. Корнелия Тацита дошедшие труды ... – Новое издание. – Париж, 1805.

Ил. 7. Мильтон, Джон. Потерянный рай. Поэма в 12-ти книгах. — Второе издание. — Лондон, 1750. — Т. 1.

Ил. 8. Эйлер, Леонард. Диоптрика ... — [СПб.], 1770. — Ч. 2.

УДК 025.176:027.021(477.74)

Е. В. Бережок,

ведущий библиограф Научной библиотеки
Одесского национального университета имени И. И. Мечникова
ул. Преображенская, 24, г. Одесса, 65082, Украина,
тел.: (0482) 34 77 89

КАРТОГРАФИЧЕСКИЕ МАТЕРИАЛЫ В БИБЛИОТЕКЕ ГРАФА АЛЕКСАНДРА ГРИГОРЬЕВИЧА СТРОГАНОВА

Статья посвящена военно-топографическим картам из собрания графа А. Г. Строганова. Представленные издания иллюстрируют развитие топографической картографии конца XVIII – начала XIX веков и являются интересными источниками по истории географии, картографии и исторической географии данного периода.

Ключевые слова: фонды Научной библиотеки Одесского национального университета имени И. И. Мечникова, библиотека графа А. Г. Строганова, военно-топографические карты, Европа, Российская империя.

Интерес к истории географии, картографии и исторической географии в последнее время заметно оживился как в отечественной, так и зарубежной науке, о чем свидетельствует ряд изданий и публикаций [13; 14; 15; 16].

Одним из основных источников перечисленных научных дисциплин является карта. Картографические источники по своей сути – специфические источники, отличающиеся особой сложностью и насыщенностью информацией историко-географического характера. Подобные источники дают возможность детального изучения истории населенных пунктов, административно-территориальных образований, экономических и культурных связей, изменения физической географии и т. п. Они требуют от исследователя тщательного источниковедческого анализа, и, как следствие – специальных знаний для правильного толкования. В ряде публикаций уже перечислены условия для всестороннего изучения подобных источников, прежде всего – обладание знаниями и навыками как историка, так и географа [3, с. 110; 4, с. 12-14]. Возможно, необходимость совмещения этих двух разных специальностей и вызывает трудности в изучении истории географии, картографии и исторической географии.

Другим не менее важным вопросом, поднятым еще в середине прошлого столетия, является отсутствие единого свода описаний картографических материалов с указанием места хранения, что остается актуальным до наших дней.

В данной статье мы предлагаем краткий обзор военно-топографических карт, принадлежавших одной из незаурядных личностей в отечественной истории – графу Александру Григорьевичу Строганову.

Судьба картографического собрания графа Строганова была очень сложной и даже трагической. Вместе с книгами библиотеке Императорского Новороссийского университета в 1896 г. были подарены и картографические материалы, принадлежавшие Александру Григорьевичу. До начала XX века, когда при университете был создан Картографический кабинет, они были неотъемлемой частью коллекции (ил. 1). В новый кабинет были переданы карты из университетской библиотеки, в том числе из частных собраний, входивших в ее состав: Воронцовых, Строганова

и Шильдера [10, с. 6]. Помещение кабинета находилось в здании современного Химического факультета Одесского национального университета. В годы войны оно очень пострадало в результате пожара, возникшего во время бомбардировки. К большому сожалению, сгорел почти весь фонд Картографического кабинета, насчитывавший до 17 000 ед. [6, л. 5]. То, что удалось спасти, было возвращено в библиотеку и размещено по местам прежнего хранения, в том числе и часть карт из Строгановского фонда (где они и находятся по сей день).

До настоящего времени сохранилась небольшая часть картографической коллекции графа Строганова, но благодаря рукописным каталогам [8, с. 240-251], созданным владельцем еще при жизни, и записям в двух томах «Инвентаря Строгановского фонда Центральной научной библиотеки» мы можем составить представление об этом собрании.

На форзаце каждого из двух томов рукописного каталога есть надпись карандашом «т. I» «28. X. 1878 книг 79. 74 карт 722» и «т. II» «28. X. 1878 книг 3567 карт 135». В обоих каталогах графом Строгановым был выделен раздел: «Cartes, Plans». Том рукописного каталога, обозначенный, как «т. I», по-видимому, составлен ранее, чем том «т. II». Том 1 включает в основном книги, изданные до середины XIX века, в то время как том 2 – как правило, с середины века. В инвентарной книге библиотеки Императорского Новороссийского университета имеется запись о 120 названиях в 130 томах карт и планов собрания А. Г. Строганова [8, с. 243]. «Инвентарь Строгановского фонда...» был составлен сотрудниками Центральной научной библиотеки г. Одессы (т. е. бывшей университетской библиотеки) в 20-х годах XX ст. при каталогизации книжного собрания. Об этом свидетельствуют записи, сделанные в конце каждого тома: «8 сентября 1925 года» и «9/X 1926 р.».

По своему содержанию коллекцию карт Александра Григорьевича Строганова можно разделить на несколько основных групп: военно-топографические, географические, политико-административные, тематические карты (гидрологические, геологические, историко-этнологические, маршрутные карты, схемы железно-дорожных линий) и планы городов.

Учитывая должности, которые занимал Александр Григорьевич на протяжении всей своей военной и гражданской службы, не удивительно, что в его библиотеке находилось значительное число военно-топографических карт Российской империи и европейских стран.

Одной из самых ранних по времени издания топографических карт России в собрании графа Строганова была «Подробная карта Российской империи и близ лежащих заграничных владений», больше известная как «Столистная карта», выходившая с 1801 по 1804 года в масштабе 20 верст в 1 дюйме (1 : 840 000). Это была первая государственная многолистная топографическая карта Европейской части России и Кавказа, активно использовавшаяся на протяжении многих лет [11, с. 70]. Все работы по ее подготовке проводились под руководством генерала Карла Ивановича Оппермана (1765-1831), а над созданием карты трудились такие мастера своего дела, как географы А. М. Вильбрехт, А. И. Максимович; граверы К. Ф. Фролов, Г. И. Мешков, А. Д. Савинков, А. И. Казачинский, И. И. Колпаков, А. М. Калпашников, А. А. Белоусов [18, с. 109]. Карта состояла из 107 листов, на 13 из которых была показана территория Украины [14, с. 105]. В рукописном каталоге Александра Григорьевича «Подробная карта Российской империи...» упоминается три раза. Первая запись очень подробная и фиксирует номера листов, находившихся в коллекции: «Подробная Карта Росс. Имп. № 27. 28. 29. 32. 33. 34. 44. 47. 48.

56. 57. 62. 63. 64. 65. 76. 77. 78. 79. 82. 83. 84. 35. 46. 54. 55», тут же есть отдельная запись «Столистая Карта России». В третий раз мы находим упоминание: «По-дробная карта России», где в графе «feuilles» (т. е. «листы») ей соответствует число «13». Возможно, это и были карты территории Украины, так как в «Инвентаре Строгановского фонда» есть запись о карте «Малороссии из подробной карты Рос-сии». К сожалению, до наших дней дошел только один лист из комплекта «Сто-листой карты» под заглавием: «Расположение частей и листов Подробной карты России».

Земли Северного Причерноморья показаны на двух небольших атласах, выпущенных в 20-х годах XIX столетия Военно-топографическим депо. Это «Марш-рут от Галаца до Арабабургаса...» и «Маршрут от Рушука до Саман-Стефана...». Оба атласа были выгравированы на основе съемок обер-квартирмейстера Генера-льного штаба полковника Лена¹, в масштабе 5 верст в 1 дюйме (1 : 210 000). Они представляют собой сборник маршрутных карт с показанием особенностей рельефа местности штрихами. На картах одного из атласов, а именно – «Маршруте от Рушука до Саман-Стефана», мы находим рукописные пометы простым каран-дашом. На карте № 8: «От деревни Смедовой до деревни Челькавака...» запись: «Седов – 18 раз переправляет а по плану Арсеньева 49-раз». На карте № 9: «От деревни Челькавака до деревни Доброли...»: «по плану Супеньева(?): проходит 7-й или 8-й раз: по узким вытесненным верхам дорогам, крутые и высокия Горы [зачеркнуто в тексте – Е. Б.], как вверх так и в низ, горы». На карте № 10: «От деревни Доброли до города Карбаната...»: «всего изобильно и много населено — [так в тексте – Е. Б.] из Доброли виден Карнабат в долине». Возможно имеется в виду замечание к изображению возвышенности с помощью штрихов Лемана². Отметим, что в Военно-топографическом депо система Лемана была введена в об-щее употребление для изображения рельефа как при составлении планов на мест-ности, так и при гравировке карт с 1819 г. [1, с. 33]. При этом предварительный анализ почерка дает нам повод сомневаться в принадлежности этих записей графу Строганову.

В коллекции карт Александра Григорьевича сохранилась также знаменитая «Военно-топографическая карта Российской империи», так называемая трех-верстка, получившая название благодаря своему масштабу, 3 версты в 1 дюйме (1 : 126 000), выходившая в 1846-1863 гг. Работа над ее созданием началась еще в 1845 г. под руководством главы Военно-топографического депо Павла Алексеевича Тучкова (1776-1858) [13, с. 113]. В своей докладной записке он аргументировал необ-ходимость создания новой подробной карты тем, что 10-ти верстная «Специальная карта Европейской России...» устарела и из-за своего масштаба не соответствует всем требованиям ее использования в военных целях. В качестве образца по пред-ложению П. А. Тучкова была взята карта царства Польского, в масштабе 3 версты в 1 дюйме. По его мнению, карта именно этого масштаба могла бы более детально передать все особенности местности [9, с. 174]. Первоначально было принято ре-

¹ См.: Бережок Е. В. Издания по военной топографии побережья Черного моря из библиотеки графа Алек-сандра Григорьевича Строганова // Вісник Одеського національного університету. Сер.: Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство. – 2010. – Т. 15, вип. 21. – С. 148-149.

² В конце XVIII века в связи с коренными изменениями в военной тактике возникла потребность точного и одновременно наглядного изображения возвышенности на карте, хорошо передающем пересеченность местности и позволяющем судить о крутизне скатов, что во многом определяло возможность маневри-рования войск. В 1799 г. саксонский топограф и картограф Иоганн Георг Леман (1765-1811) разработал систему штрихов для показания рельефа местности на карте. Чем круче был наклон, тем толще штрихи и меньшими промежутки между ними, и наоборот.

шение об издании карт западной и южной частей Российской империи, так как на то время Военно-топографическое депо располагало более полными топографическими съемками этой территории. Издание карты продолжалось около двадцати лет и было сопряжено со многими трудностями. Прежде всего, это трудоемкость гравирования карт: на издание одного листа уходило два года. В результате, пока были готовы последние листы карты, первые уже не соответствовали действительности, вследствие чего была организована дополнительная работа по их исправлению. Возникли проблемы и с масштабом карты: как показал опыт, принятый масштаб мог быть приемлемым только для тех областей, где характер местности соответствовал масштабу. Уже в 1852 г. сам П. А. Тучков указывал на это и предлагал для некоторых губерний издавать карты в масштабе 1 верста в дюйме, однако его замечания не были приняты во внимание. Масштаб был изменен только для Московской губернии – 2 версты в 1 дюйме (1 : 84 000) [7, с. 68]. В связи с возникшими трудностями для составления оригиналов листов карт с 1859 г. стали применять фотографию [9, с. 68]. С ее помощью было уменьшено 179 планшетов масштаба 1 верста в 1 дюйме (1 : 42 000), которые были переведены в масштаб 3-х верстной «Военно-топографической карты» [2, с. 26]. По отчетам Военно-топографического депо к концу 1862 г. было выгравировано 385 листов карты для 22 губерний [2, с. 16]¹. Несмотря на недостатки «Военно-топографическая карта Российской империи» выдержала много переизданий с учетом новых топографических съемок, в результате которых на карту наносились изменения местности, в том числе и железнодорожные полотна. Она пользовалась популярностью в различных ведомствах вплоть до 30-х годов XX ст. По данным «Инвентаря Строгановского фонда» в библиотеке графа было 280 листов карты и 4 сборных листа. До наших дней дошло 30 листов карты, из которых дублетных 4 листа. Они охватывают территории Польши, Белоруссии, Украины (карта Волынской губернии). На многих листах карты присутствует гербовый штамп «Депо карт», что косвенно может свидетельствовать об источнике их появления в библиотеке². (ил. 2).

В книжном собрании А. Г. Строганова есть две топографические карты Крыма. «Топографическая карта полуострова Крыма» была выпущена в 1842 г. в масштабе 5 верст в 1 дюйме (1 : 210 000) и составлена на основе триангуляции подполковника Давыда Давыдовича Оберга (1806-), проведенной в 1836-1839 гг. под руководством Ф. Ф. Шуберта, и топографических съемок Таврической губернии полковника Бетева [5, с. 128; 12]. Полный комплект из 8 листов карты и 1 сборного листа хранится в библиотеке Александра Григорьевича. «Топографическая карта полуострова Крыма» в масштабе 1 верста в 1 дюйме (1 : 42000) была опубликована в 1855-1856 гг. Она также опиралась на топографические съемки полковника Бетева 1836-1839 гг. [5, с. 128] и насчитывала 71 лист. Экземпляр графа Строганова в настоящее время состоит из 28 листов, хотя по данным «Инвентаря» фонда в собрании было 55 листов.

Наиболее ранними по времени издания европейскими военно-топографическими картами в собрании Александра Григорьевича являются «Карта Восточной Пруссии» и «Специальная карта Южной Пруссии». Обе карты многолистовые и

¹ Постников А. В. в своей работе «Развитие крупномасштабного картографирования в России» указывает, что было издано 435 л. карты.

² Как известно, в Российской империи на рубеже XVIII–XIX веков единственным поставщиком карт было Военно-топографическое депо. До 1835 года, когда был открыт магазин, продажа карт производилась непосредственно из архива Депо.

охватывают территории современной Польши и Литвы, изданы в Берлине в типографии Симона Шроппа (Simon Schropp).

«Карта Восточной Пруссии» издавалась в период с 1802 г. по 1810 г. в масштабе ок. 1 : 150 000 под руководством министра провинций Старой Пруссии и Новой Восточной Пруссии Фридриха Леопольда фон Шрёттера (Friedrich Leopold von Schrötter). Над картушем выгравирован портрет Фридриха Вильгельма III, короля Пруссии, автор – потомственный художник-гравер Иоганн Мено Хаас (Johann Meno Haas). Граверами карт были Карл Йэк (Carl Jäck), Карл Марэ (Carl Mare) и Паулюс Шмидт (Paulus Schmidt). Полный комплект состоит из 25 листов, и, судя по записи в рукописном каталоге графа Строганова, первоначально в его библиотеке были все листы карты, однако в настоящее время мы располагаем только девятью.

«Специальная карта Южной Пруссии» была составлена под управлением Карла Лангнера (Carl Langner), знаменитого немецкого архитектора Давида Жилли (David Gilly) и немецкого астронома Вильгельма Генриха Маттиаса (Wilhelm Heinrich Matthias). Граверами карты был упомянутый ранее Паулюс Шмидт, а также Карл Йэтниг (Carl Jättnig) и Ф. Г. Франц (F. G. Franz). Комплект состоял из 14 листов, из которых в коллекции карт А. Г. Строганова сохранилось одиннадцать.

На обороте листов обеих карт есть печатная наклейка географа короля Франции Шарля Пике (Charles Picquet) – официального продавца карт, выпущенных как Военным депо, так и за пределами Франции (ил. 3). Учитывая печатные наклейки, можно предположить, что обе карты были куплены Александром Григорьевичем в Париже у Шарля Пике (Quai de la Monnaie, № 17, entre le Palais des Beaux Arts et l'Hôtel des Monnaies, A Paris).

Заслуживают упоминания несколько карт Австро-Венгерской империи, территорий исторических областей Моравии и Богемии, на немецком языке. Обе карты были выпущены в Вене в 1809 г. в типографской компании Транкило Моло, специализировавшейся на издании музыкальных произведений, гравюр и рисунков [23, с. 135].

Карта графства Моравии «Karte des Markgrathum Mähren» составлена австрийским военным инженером, картографом Иоганном Мюллером (Johann Christopher Müller). Он планировал издать атлас карт всех территорий Австро-Венгерской империи под названием «Atlas Austriacus». Однако И. Мюллер умер, так и не успев закончить задуманного. Составленные им карты территории современной Чехии были опубликованы уже после его смерти [24]. Карты Мюллера ценны не только подробным изображением населенных пунктов, дорог, гористой местности, но и тем, что в своей работе, кроме уже существовавших карт, он использовал данные съемок местности, проведенных им самим. Они переиздавались и пересматривались на протяжении многих лет. В книжном собрании Александра Григорьевича хранится одно из переизданий карты Моравии, изданной в 1809 г., в масштабе ок. 1 : 330 000.

Многие картографы использовали работы Мюллера в качестве основы для составления своих карт. Одной из них является карта Богемии «Das Koenigreich Boehmen...», составленная Фридрихом Шмолем (Friedrich Schmoll). Автор внес исправления с учетом новых астрономических наблюдений и добавил обозначения почтовых станций и дорог. Именно простота и легкость в ее использовании, по мнению современников, стали достоинством этой карты [21]. В коллекции карт

графа Строганова сохранился неполный ее комплект, из четырех листов есть только один (№ 4) с изображением пограничных территорий Богемии и Моравии.

В библиотеке Александра Григорьевича Строганова хранятся еще одна топографическая карта Австро-Венгерской империи, касающаяся итальянских владений. «Специальная карта Ломбардо-Венецианского королевства, Триеста и Южного Тироля» была составлена немецким картографом Карлом Фердинандом Вейландом (Carl Ferdinand Weiland) и опубликована в Вене в 1866 г. Области северной Италии до середины XIX века находились в составе Австро-Венгерской империи, поэтому съемки местности проводились и австрийскими топографами. На «Специальной карте Ломбардо-Венецианского королевства» особое внимание ее составителем было уделено дорогам, военным стратегическим и опорным пунктам. В 1848 г. на территории северной Италии вспыхнуло восстание против австро-венгерских властей и, конечно же, возникла потребность в военно-топографических картах. Однако карта Вейланда была издана в 1866 г., когда вся Венецианская область вышла из состава империи. По сохранившейся наклейке книготорговца «Silber & Schenk Buchhandlung PRAG Mitte der Eisengasse № 546» мы можем предположить, что карта была куплена в Праге в книжном магазине Зильбера и Шенка (ил. 4).

В коллекции карт Александра Григорьевича сохранилась французская многолистная карта – «Топографическая, минералогическая и статистическая карта Франции». Она обладала подробностью топографической карты, но при этом совмещала в себе сведения по минералогии и статистике, помещенные на отдельном листе. Карта была составлена в 1817 г. на основе первой топографической карты Франции знаменитого французского астронома и географа Цезаря Франсуа Кассини (Cesar François Cassini) с учетом новых астрономических наблюдений. «Топографическая... карта Франции» была выгравирована по планам кадастрового инженера Алексиса Доннэ (Alexis Donnet) [19] граверами Военного депо Генрихом Рихардом Валем (Henri Richard Wahl) [22, с. 702], Пьером Леонардом Дандело (Pierre Leonard Dandeleux) [22, с. 174], Мало (G. L. V. Malo) [22, с. 463]. Ее переиздавали несколько раз: в 1826, 1835 [25, с. 33] и 1853 гг. [20, с. 17]. Комплект карты состоит из 24 листов карты и 1 листа таблицы со статистическими данными и сведениями по административному делению Франции. В библиотеке графа Строганова имеются все листы карты.

К сожалению, упомянутые ранее карты не отображают полностью собрание военно-топографических карт библиотеки А. Г. Строганова. Для того, чтобы составить представление о коллекции, необходимо восстановить ее список, что мы и пытались сделать с помощью рукописных каталогов библиотеки Строганова и «Инвентаря Строгановского фонда». Однако точное количество военно-топографических карт мы не можем установить, так как некоторые записи очень короткие и не дают исчерпывающих сведений.

И все-таки мы перечислим наиболее известные карты, некогда имевшиеся в этом собрании¹. Одним из замечательных примеров картографирования в Российской империи начала XIX в. является «Военная топографическая карта полуострова Крыма...», составленная генерал-майором Семеном Александровичем Мухиным в 1816 г. Она была издана Военно-топографическим депо в 1817 г., комплектом из 10 листов карты и 1 сборного листа. Это первая карта Крыма, в основу которой были положены планомерные топографические съемки. Она представляет собой новый

¹ Список утраченных военно-топографических карт приведен в приложении.

уровень картографии по сравнению с картами XVIII века и является образцом гравирувального искусства.

Среди карт графа Строганова была и «Топографическая карта царства Польского», которая стала образцом при составлении 3-х верстной «Военно-топографической карты Российской империи». Основой карты были топографические съемки царства Польского, проводившиеся под руководством генерал-майора Карла Ивановича Рихтера, а также данные съемок, полученные ранее польскими офицерами Генерального штаба [1, с. 182; 5, с. 127-128]. Карта была издана в 1839 г. комплектом из 59 листов и 1 сборного листа. В соответствии с «Инвентарем Строгановского фонда» в коллекции было 57 листов карты.

В библиотеке А. Г. Строганова имелась знаменитая десятиверстная «Специальная карта Западной части России», составленная под руководством известного геодезиста и картографа Федора Федоровича Шуберта (1789-1865). Она публиковалась с 1821 по 1839 гг., и состояла из 60 листов [9, с. 143]. До середины XIX в. карта Шуберта оставалась самой подробной картой Российской империи. Судя по записям в «Инвентаре Строгановского фонда», в наличии было 59 листов. При этом есть еще отдельная запись о двух листах этой карты с изображением территории Новороссийского края.

В собрании карт Александра Григорьевича хранилась и карта, появление которой было обусловлено необходимостью обновления карты Шуберта, – «Специальная карта Европейской России с прилегающей к ней частью Западной Европы и Малой Азии», издававшаяся с 1865 по 1870 гг. В основу карты была положена трехверстная «Военно-топографическая карта Российской империи». Ответственным за составление и издание карты был назначен Иван Афанасьевич Стрельбицкий (1828-1900). До 1891 г. он также возглавлял работу по коррекции листов этой карты, сведения которых уже устарели [9, с. 157-159]. «Специальная карта» Стрельбицкого пользовалась популярностью и переиздавалась вплоть до 30-х годов XX в. О высоком уровне карты может свидетельствовать тот факт, что в 1875 г. на Международном географическом конгрессе в Париже И. А. Стрельбицкий был награжден медалью за научные достижения при составлении новой Специальной карты России [9, с. 159].

Таким образом, в картографическом собрании графа Александра Григорьевича Строганова были собраны замечательные образцы топографической картографии как Российской империи, так и Центральной и Западной Европы. При этом коллекция военно-топографических карт в очередной раз подтверждает мнение о том, что библиотека Александра Григорьевича носила рабочий характер, а не была собранием коллекционера [17]. Несмотря на то, что большая ее часть пострадала во время Великой отечественной войны, уцелевшие карты имеют большую ценность как для историков, так и для географов и ждут своих исследователей.

Список использованной литературы

1. Записки военно-топографического депо ... [Текст] / изданные директором оногo депо генерал-лейтенантом Шубертом. – СПб. : в типографии Экспедиции заготовления Государственных бумаг, 1837. – Ч. 1. – XV, 362 с. : 1 л. к.
2. Кремпольский В. Ф. История развития картоиздания в России и в СССР [Текст] / В. Ф. Кремпольский. – М., 1959. – 111 с.

3. Куман К. Современные исследования в области исторической картографии и их значение для истории культуры и развития картографических наук [Текст] / К. Куман // Пути развития картографии. – М., 1975. – С. 107-121.
4. Медушевская О. М. Картографические источники XVII=XVIII вв. [Текст] : учебное пособие по источниковедению истории СССР / О. М. Медушевская. – М., 1957. – 28 с.
5. Новокшанова-Соколовская З. К. Картографические и геодезические работы в России в XIX – начале XX в. [Текст] / З. К. Новокшанова-Соколовская. – М., 1967. – 265 с.
6. Объяснительная записка к отчету о переинвентаризации фондов научной библиотеки Одесского государственного университета им. И. И. Мечникова, [1948-1949 гг.] [Текст] // Отчет о работе Научной библиотеки Одесского госуниверситета им. И. И. Мечникова за 1940, 1945, 1946, 1950 гг. – Одесса, [1950]. – Л. 1-7.
7. Папковский П. П. Важнейшие труды русской картографии первой половины XIX века [Текст] / П. П. Папковский // Геодезия и картография. – 1977. – № 7. – С. 65-69.
8. Полевщикова Е. В. Рукописный каталог Одесской библиотеки А. Г. Строганова [Текст] / Е. В. Полевщикова // История библиотек : исследования, материалы, документы. – 2010. – Вып. 8. – С. 240-251.
9. Постников А. В. Развитие крупномасштабной картографии в России [Текст] / А. В. Постников. – М., 1989. – 230 с.
10. Рубінштейн С. Одеська Центральна наукова бібліотека [Текст] / С. Рубінштейн // Праці Центральної наукової бібліотеки. – Одеса, 1927. – Т. 1. – С. 1-17.
11. Салищев К. А. Основы картоведения [Текст] / К. А. Салищев. – 3-е, перераб. изд. – М., 1962. – 183 с.
12. Смекалов С. Л. Печатные картографические материалы по Крыму XVIII-XIX вв. в фондах РНБ и БАН : комментарий к изданию карт на CD [Электронный ресурс]. – Доступно с : <http://www.archmap.ru/comm.htm>
13. Сосса Р. І. Історія картографування території України від найдавніших часів до 1920 р. [Текст] / Р. І. Сосса. – К., 2000. – 247 с.
14. Сосса Р. І. Картографування території України : історія, перспективи, наукові основи [Текст] / Р. І. Сосса. – К., 2005. – 290 с.
15. Трубочанінов С. В. Джерела історичної географії України та їх використання [Текст] / С. В. Трубочанінов // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного університету. Історичні науки. – 2004. – Т. 13. – С. 576-586; Україна на стародавніх картах, середина XVII – друга половина XVIII ст. [Текст] : атлас репродукцій / упоряд. : М. Г. Вавричин, Я. Р. Дашкевич, У. Кришталович. – К., 2009. – 223 с.; Ксенжик Г. Н. Историческая география Северного Казахстана во второй половине XIX – нач. XX в. [Текст] : автореф. дис ... канд. ист. наук. : 07.00.02 / Г. Н. Ксенжик. – Алматы, 2004. – 30 с.; Глушков В. В. Становление и развитие военной картографии в России : XVIII – нач. XX в. [Текст] : дис ... д-ра геогр. наук. : 07.00.10 / В. В. Глушков. – М., 2003. – 457 с. : прил. 179 с. и мн. др.
16. Трубочанінов С. В. Сучасні історико-географічні дослідження [Текст] : напрями, проблеми та перспективи розвитку / С. В. Трубочанінов // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного університету. Історичні науки. – 2004. – Т. 12. – С. 495-506.
17. Фельдман В. С. Фонд А. Г. Строганова в Научной библиотеке Одесского национального университета им. И. И. Мечникова [Текст] / В. С. Фельдман // Вісник Одеського національного університету. – Одеса, 2007. – Т. 12, вип. 4 : Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство. – С. 144-152.
18. Шибанов Ф. А. Очерки по истории отечественной картографии [Текст] / Ф. А. Шибанов. – Л., 1971. – 160 с.
19. Bulletin bibliographique livres [Электронный ресурс] // Revue encyclopédique, ou analyse raisonnée des productions les plus remarquables dans la littérature, les sciences et les arts ... – Paris, 1820. – Т. 5. – Р. 329-370. – Доступно с : <http://books.google.ru/books?id=-j1BAAAacAAJ&pg=PA369&dq=Carte+topographique,+min%C3%A9ralogique+et+statistique+de+la+France&hl=ru#v=onepage&q=Carte%20topographique%2C%20min%C3%A9ralogique%20et%20statistique%20de%20la%20France&f=true>
20. Catalogue de l'histoire de France [de la Bibliothèque impériale de Paris] [Электронный ресурс]. – Paris : Librairie de Firmin Didot frères, 1855. – Т. 1. – 634 p. – Доступно с : http://books.google.ru/books?id=Pws_AAAAcAAJ&pg=PA17&dq=Carte+topographique,+min%C3%A9ralogique+et+statistique+de+la+France&hl=ru#v=onepage&q=Carte%20topographique%2C%20min%C3%A9ralogique%20et%20statistique%20de%20la%20France&f=true
21. Charten [Электронный ресурс] // Oestereichisches National Encyklopädie – Wien : In Commission der Friedr. Beckschen ..., 1835. – Bd. 1 : A bis D. – S. 498-519. – Доступно с : <http://books.google.com.ua/bo>

- oks?id=7McJAAAIAAJ&pg=PA504&dq=Das+Koenigreich+Boehmen+Nach+den+neuesten+astronomis
chen&hl=ru#v=onepage&q&f=false
22. Dictionnaire des artistes de l'école française au XIXe siècle [Электронный ресурс] / par Ch. Gabet ... – Paris, 1831. – IV, 710 p. – Доступно с : <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k5487199t/f712.image.r=Donnet.langEN>
23. Frank P. R. Buchwesen in Wien 1750-1850 : kommentiertes Verzeichnis der Buchdrucker, Buchhändler und Verleger [Электронный ресурс] / Peter R. Frank, Johannes Frimmel. – Wiesbaden : Harrassowitz, 2008. – xviii, 299 s. : il. + 1 CD-ROM. – Доступно с : http://books.google.com/books?id=L7LnfAkUxR8C&pg=PA135&dq=Tranquillo+Mollo&hl=en&ei=tsqVTvyROsb5sgan2KXiDA&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=7&ved=0CEYQ6AEwBg#v=onepage&q=Tranquillo%20Mollo&f=false
24. Krejci J. Müller's map of Bohemia [Электронный ресурс] / Jiri Krejci // JUNIORSTAV. – Brno, 2008. – 6.2 : Praktické aspekty geodézie a kartografie. – Доступно с : http://www.fce.vutbr.cz/veda/juniorstav2008_sekce/pdf/6_2/Krejci_Jiri_CL.pdf
25. Picquet Ch. Catalogue systématique de cartes de géographie ancienne et moderne [Электронный ресурс] / Charles Piquet // Martens Ch. de. Guide diplomatique ou traité des droits, des immunités et des devoirs des ministres publics, des agens diplomatiques et consulaires ... / Ch. de Martens. – Nouvelle edition. – Paris : J.-P. Aillaud, 1837. – Т. 1 bis. – 760 p. – Доступно с : <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k5698897g/f327.image.r=Picquet.langEN>

Надійшла 7.11.2011

ПРИЛОЖЕНИЕ

Список военно-топографических карт из библиотеки графа А. Г. Строганова

1. Перечень карт, сохранившихся в книжном собрании¹.

Карты Российской империи

1. [Военно-топографическая карта Российской империи [Карты] / [под ред. П. А. Тучкова]. – 3 версты в 1 дюйме, 1 : 12 6000. [Санкт-Петербург : Военно-топографическое депо], 1846-1863. – 1 к. (385 л.)

Строганов/3154

Комплект неполный, в наличие 30 листов карты, картуш отсутствует. – Каждый лист карты разрезан на 4 части, наклеен на тканевую основу. – Гербовый штамп «ДЕПО КАРТ» на листах: Ряд. XVI, л. 1; Ряд. XVI, л. 3; Ряд. XVI, л. 4; Ряд. XVI, л. 5; Ряд. XVI, л. 6; Ряд. XVI, л. 7; Ряд. XVI, л. 8; Ряд. XVII, л. 1; Ряд. XVII, л. 3; Ряд. XVII, л. 5; Ряд. XVII, л. 6; Ряд. XVII, л. 7; Ряд. XVII, л. 8; Ряд. XVIII, л. 1; Ряд. XVIII, л. 3; Ряд. XVIII, л. 4; Ряд. XVIII, л. 5; Ряд. XVIII, л. 6; Ряд. XVIII, л. 7; Ряд. XVIII, л. 8; Ряд. XVIII, л. 9.

2. Расположение частей и листов Подробной карты России [Карты]. – [Санкт-Петербург : Депо карт, 1801-1804]. – 1 к. (1 л.) : цв. ; 82x75 см.

Строганов/3085

¹ В примечаниях к описаниям отмечены только особенности экземпляра.

Границы губерний раскрашены от руки. На карту вручную нанесены обозначения карантинных, аптек вольных, приказа и рецептурных, аптечных магазинов, ботанических садов, заведений для сбора лекарственных трав, инструментальных заводов. – Лист карты разрезан на 10 частей и наклеен на общую тканевую основу. – На обороте листа карты штамп: «БИБЛИОТ. ИМПЕРАТ. НОВОРОС. УНИВЕРСИТЕТА».

3. Топографическая карта полуострова Крыма [Карты] / Литографирована со съемки полковника Бетева 1837 года. – 1 верста в 1 дюйме, 1 : 42 000. – [Санкт-Петербург] : Военно-топографическое депо, 1855-1856. – 1 к. (71 л.) ; в футляре 30х31 см. + Сборный лист Топографической карты полуострова Крым. – 1 к. (1 л.) : цв. ; 36х51 см., в футляре 30х31 см.

Строганов/3096

Комплект неполный, в наличии 29 листов карты и 1 сборный лист, отсутствует картуш. – Каждый лист карты разрезан на несколько частей и наклеен на тканевую основу. – Сборный лист раскрашен розовой и серой красками. Пометы простым карандашом на части, раскрашенной серой краской. Внизу листа приведены обозначения, черными чернилами от руки. – На сборном листе штамп: «БИБЛИОТ. ИМПЕРАТ. НОВОРОС. УНИВЕРСИТЕТА». – Листы карты сложены в картонную коробку-футляр зеленого цвета. На боковой стенке наклейка красного цвета с золотым тиснением: «Карта полуострова Крым».

4. Топографическая карта полуострова Крыма [Карты] / составлена ... со съемок подполковника Оберга, полковника Бетева. – 5 верст в дюйме, 1 : 210 000. – [Санкт-Петербург] : гравирована при Военно-топографическом депо, 1842. – 1 к. (8 л.) ; 47х58 см., в футляре 29х25 см. + Сборный лист Топографической карты полуострова Крым. – 1 к. (1 л.) ; 22х29 см.

Строганов/3149

Каждый лист карты разрезан на несколько частей и наклеен на тканевую основу. – На картуше штамп: «БИБЛИОТ. ИМПЕРАТ. НОВОРОС. УНИВЕРСИТЕТА». – Листы карты сложены в картонную коробку-футляр зеленого цвета. На боковой стенке наклейка красного цвета с золотым тиснением: «Карта полуострова Крым».

Карты европейских стран

5. Маршрут от Галаца до Арабабургаса [Карты] / черченный кантонистами 3-го отделения Военно-топографического депо. – 5 верст в 1 дюйме, 1 : 210 000. – [Санкт-Петербург : Военно-топографическое депо, 18...]. – 1 атлас ([4] с., 22 к.) ; 21х38 см, слож. 21х13 см.

Строганов/4884

На обороте титульного листа штамп: «БИБЛИОТ. ИМПЕРАТ. НОВОРОС. УНИВЕРСИТЕТА». – Картонный переплет, кожаный корешок, ляссе. На корешке золотое тиснение: «Маршрут от Галаца до Арабабургаса».

6. Маршрут от Руцука до Саман-Стефана [Карты] / черченный кантонистами 3-го отделения Военно-топографического депо. – 5 верст в 1 дюйме, 1 : 210 000. –

[Санкт-Петербург : Военно-топографическое депо, 18...]. – 1 атлас ([4] с, 24 карт.) ; 20х38 см, слож. 20х12 см.

Строганов/4883

Надписи простым карандашом: карта №8: «Седов – 18 раз переправляет а по плану Арсеньева 49-раз», карта №9: «по плану Сухпеньева (?) : проходит 7-й или 8-й раз: по узким вытесненным верхам дорогам, крутые и высокие Горы [зачеркнуто в тексте – Е. Б.], как вверх так и в низ, горы», карта № 10: «всего изобильно и много населено — [так в тексте – Е. Б.] из Доброли виден Карнабат в долине». – На обороте титульного листа штамп: «БИБЛИОТ. ИМПЕРАТ. НОВОРОС. УНИВЕРСИТЕТА». – Картонный переплет, кожаный корешок, ляссе. На корешке золотое тиснение: «Маршрут от Рушука до Саман-Стефана».

7. Carte topographique, minéralogique et statistique de la France [Cartes] / réduite de celle de Cassini. – a l'échelle de 1/388800 (1 lig.p.^r 450.)¹. Rectifié d'après les nouvelles observations astronomiques, les levés du cadastre, les travaux des Ponts et Chaussées, des Mines &c. / ... dressée et dessinée par Alexis Donnet ..., gravé par R. Wahl, Dandeleux et Malo ... la lettre gravé par Ase Pelicier. – [Ca. 1 : 395 000]. – A Paris : chez Hyacinthe Langlois ... ; de l'imprimerie de Malo, 1817. – 1 c. (24 f.) : en coul. ; une partie 51x75 cm., plié 20x26 cm.

Строганов/3212

Границы территориальных делений раскрашены от руки. – Каждый лист карты разрезан на несколько частей и наклеен на тканевую основу. – На картуше штамп: «БИБЛИОТ. ИМПЕРАТ. НОВОРОС. УНИВЕРСИТЕТА». – На внутренней стороне картонной коробки-футляра: наклейка: «Одесский Госуниверситет Инвент. № 1101. 1949. Кабинет физической географии» [зачеркнут]; надписи: «н/б [синим карандашом], 12/56 – 100 р. [простым карандашом], № 1101 [красным карандашом]. – Листы карты сложены в картонную коробку-футляр зеленого цвета.

8. Karte des Markgrafthum Mähren [Karten] / Entworfen nach jener von C. Müller, und nach den besten und neuesten Hülfquellen berichtigt von I. E. S. ; gestochen von F. Reisser. – [Ca. 1 : 330 000]. – Wien : Tranquillo Mollo und Comp., 1809. – 1 Kt. (2 Bl.) : Farbe ; Gesamtgr. 62 x 87 cm, je Teil 62 x 43 cm., gefaltet 22x21 cm.

Строганов/3216

Границы раскрашены от руки. – На картуше штамп: «БИБЛИОТ. ИМПЕРАТ. НОВОРОС. УНИВЕРСИТЕТА». – Каждый лист карты разрезан на 6 частей и наклеен на тканевую основу. Карты сложены в картонную коробку-футляр зеленого цвета. На верхней крышке футляра-коробки зеленая наклейка с золотым тиснением: «Markgrafthum Mähren».

9. Karte von Ost-Preussen nebst Preussisch-Litthauen und West-Preussen nebst dem Netzdistrict [Karten] / aufgenommen unter Leitung des ... Ministers Frey Herrn von Schroetter ... in den Jahren von 1796 bis 1802 ; gestochen von Carl Jäck, Paulus Schmidt ; Vollendet von Carl Mare. – [Ca. 1 : 200 000]. – [Berlin : Simon Schropp], 1802-1810. – 1 Kt. (25 Bl.) ; 44x57 cm.

Строганов/3078

На обороте листов карты книготорговый ярлык: Ch^{les} Picquet, Géographe – Graveur du Cabinet topographique de S. M. L'Empereur et Roi, et de S. M. Roi de Hollande, Connétable de France. [печатный текст] Schrötters Carte de la Prusse ...

[запись черными чернилами] Quai de la Monnai, № 17, entre le Palais des Beaux Arts et l'Hôtel des Monnaies, A Paris. [печатный текст]. – На картуше штамп: БИБЛИОТ. ИМПЕРАТ. НОВОРОС. УНИВЕРСИТЕТА. – Каждый лист карты разрезан на несколько частей и наклеен на тканевую основу.

10. [Das Koenigreich Boehmen ... [Karten] / gezeichnet von Friedrich Schmoll]. – [Ca. 1 : 280 000]. – Wien, T. Mollo, 1809. – 1 Kt. (4 Bl.) : Farbe ; je Teil 48x61 cm., gefaltet 24x21 cm.

Строганов/3215

Комплект неполный, в наличии лист № 4. – Границы раскрашены от руки. – Лист карты разрезан на 6 частей и наклеен на тканевую основу, сложен в картонную коробку-футляр зеленого цвета. На боковой стенке кожаная зеленая наклейка с золотым тиснением: «Boehmen 1809».

11. Special-Karte des lombardo-venezianischen Königreichs, Triests und Südtirols sowie der italienischen Gebietstheile bis Mailand mit besonderer Rücksicht auf das Festungs-Viereck und alle strategisch wichtigen Punkte [Karten] / von G. H. Weiland ... – [Ca 1 : 570 000]. – Wien : Beck'sche Universitäts-Buchhandlung (Alfred Hölder) ; lith. Anst. v[on] F[ritz] Koeke, 1866. – 1 K. (1 Bl.) : Farbe ; 47x73 cm., gefaltet 24x21 cm. – (Kriegs-Karte Nr. 2)

Строганов/3143

На верхней крышке переплета книготорговый ярлык: «Silber & Schenk Buchhandlung PRAG Mitte der Eisengasse № 546» ; штамп : «БИБЛИОТ. ИМПЕРАТ. НОВОРОС. УНИВЕРСИТЕТА». – Бумажный переплет.

12. [Special Karte von Südproussen mit allerhöchster Erlaubniss aus der königlichen großen topographischen Vermessungs-Karte [Karten]/ unter Mitwirkung des Directors Langner, reducirt und herausgegeben vom Geheimen Ober-Bau-Rath Gilly. Die Post Course und Hauptstrassen sind gezeichnet vom ersten General Post Amts Registrator Matthias]. – [ca. 1 : 150 000], 14,7 cm – 3 Meilen]. – [Berlin] : [Königliche akademische Landkarten-Handlung der Kaufleute Simon Schropp u. Comp.], [1802–1803]. – 1 Kt. (14 Bl.) ; je Teil 54x74 cm, gefaltet 29x20 cm.

Строганов/3209

Каждый лист карты разрезан на несколько частей и наклеен на тканевую основу. – На обороте листов карты книготорговый ярлык: «Ch^{les} Picquet, Géographe-Graveur du Cabinet topographique de S. M. L'Empereur et Roi, et de S. M. Roi de Hollande, Connétable de France. [печатный текст] Gilly, Prusse Méridionale ... [запись черными чернилами] Quai de la Monnai, № 17, entre le Palais des Beaux Arts et l'Hôtel des Monnaies, A Paris. [печатный текст]. – На картонной вкладке наклеена схема расположения листов карты. На схеме границы Южной Пруссии обведены красными чернилами, пометы простым карандашом. В верхнем правом углу картонной вкладки надпись черными чернилами «DI.». – Листы карты сложены в картонную коробку-футляр коричневого цвета, на боковой стенке наклейка с надписью черными чернилами «Prusse Meridionale... Gilly...».

2. Список утраченных военно-топографических карт¹.

Карты Российской империи

1 Военная топографическая карта полуострова Крыма, составленная по новейшим астрономическим наблюдениям, исправленная и пополненная из лучших военных съемок свиты Его Императорского Величества по квартирмейстерской части генерал-майором Мухиным 1816 года, по приказанию г-на генерал-адъютанта князя Волконского 2-го во время управления его оною частью [Карты] / Гравировано и печатано в Военно-топографическом депо при Главном штабе Его Императорского Величества 1817 года ; сост. С. А. Мухин ; грав. Пядышев, Фролов, Михайлов, Иванов, Петров, Осипов. – 4 версты в дюйме, 1 : 168 000 . – [Санкт-Петербург] : Военно-топографическое депо, 1817. – 1 к. (10 л.)

Строганов/3123

Установлено по: Каталог карт, планов, атласов, медалей, эстампов, книг и геодезических инструментов составленных и изготовленных в Военно-топографическом, Главного штаба ... и продающихся в книжном магазине оного депо ... – Санкт-Петербург, 1858. – С. 6.

2. Военно-топографическая карта Российской империи [Карты] / [под ред.] П. А. Тучкова. – 3 версты в 1 дюйме, 1 : 12 6000. – 1846-1863. – 1 к. (385 л.)

Строганов/3154, 3168

Установлено по: Записки военно-топографического депо ... / изданные директором оного депо генерал-лейтенантом Шубертом. – Санкт-Петербург : в типографии Экспедиции заготовления Государственных бумаг, 1837. – Ч. 1. – С. 16.

3. Карта царства Польского, служащая к продолжению подробной карты России ... [Карты]. – 1 : 840 000. – Санкт-Петербург : Военно-топографическое депо, 1816. – 1 к. (6 л.)

Строганов/7733

Установлено по: Каталог карт, планов, атласов, медалей, эстампов, книг и геодезических инструментов составленных и изготовленных в Военно-топографическом, Главного штаба ... и продающихся в книжном магазине оного депо ... – Санкт-Петербург, 1858. – С. 8.

4. Общая семитопографическая карта Харьковской губернии с показанием округа Украинского военного поселения [Карты] / рисовал топограф Тимофеев. – 1837.

Строганов/7799

5. Подробная карта Российской империи и близлежащих заграничных владений [Карты] / Сочинена гравирована и печатана при собственном его императорского величества Депо карт ; [под ред.] Карла Ивановича Оппермана – 20 верст в дюйме, 1 : 840 000. – Санкт-Петербург : Депо карт, 1801-1804. – 1 к. (107 л.).

По данным рукописного каталога в библиотеке А. Г. Строганова были листы карты под № : 27, 28, 29, 32, 33, 34, 44, 47, 48, 56, 57, 62, 63, 64, 65, 76, 77, 78, 79, 82, 83, 84, 35, 46, 54, 55.

¹ Список составлен на основе записей рукописных каталогов библиотеки графа А. Г. Строганова и «Инвентаря Строгановского фонда Центральной научной библиотеки» (1925-1929 гг.).

Установлено по: Постников А. В. Развитие крупномасштабной картографии в России / А. В. Постников. – М., 1989. – С. 156.

6. Семитопографическая карта царства Польского [Карты]. – 6 верст в дюйме, 1 : 252 000. – Санкт-Петербург : Военно-топографическое депо, 1820. – 1 к. (34 л.)

По данным рукописного каталога в библиотеке Строганова было 6 листов.

Установлено по: Каталог карт, планов, атласов, медалей, эстампов, книг и геодезических инструментов составленных и изготовленных в Военно-топографическом, Главного штаба ... и продающихся в книжном магазине оного депо ... – Санкт-Петербург, 1858. – С. 7.

7. Специальная карта Европейской России с прилегающими к ней частью Западной Европы и Малой Азии [Карты] / [под ред.] И. А. Стрельбицкого. – 10 верст в дюйме, 1 : 420 000. – Санкт-Петербург : Военно-топографическое депо, 1865–1871. – 1 к. (178 л.)

Установлено по: Постников А. В. Развитие крупномасштабной картографии в России / А. В. Постников. – М., 1989. – С. 157–159.

8. Специальная карта Западной части Росси [Карты] / Ф. Ф. Шуберт. – 10 верст в дюйме, 1 : 420 000. – Санкт-Петербург : Военно-топографическое депо, 1821–1839. – 1 к. (59 л.) + 1 сборный л.

Строганов/3180, 3180а, 3097

Установлено по: Каталог карт, планов, атласов, медалей, эстампов, книг и геодезических инструментов составленных и изготовленных в Военно-топографическом, Главного штаба ... и продающихся в книжном магазине оного депо ... – Санкт-Петербург, 1858. – С. 8.

9. Топографическая карта царства Польского [Карты] / [под ред.] Рихтера. – 3 версты в дюйме, 1 : 126 000. – Санкт-Петербург: Военно-топографическое депо, 1839. – 1 к. (60 л.)

Строганов/3101

Установлено по: Каталог карт, планов, атласов, медалей, эстампов, книг и геодезических инструментов составленных и изготовленных в Военно-топографическом, Главного штаба ... и продающихся в книжном магазине оного депо ... – Санкт-Петербург, 1858. – С. 4.

10. Топографическая карта частей Молдавии, Бессарабии и Булгарии [Карты]. – Санкт-Петербург: Военно-топографическое депо, б.г. – 1 к. (22 л.)

Строганов/3210

11. Specialcharte von Livland, in 6 Blättern. Bearbeitet und herausgegeben auf Veranstaltung der Livländischen gemeinnützigen und ökonomischen Societat ... [Karten] / Gezeichnet von C.G. Rücker, gestochen im topographischen Dépôt des Kaiserlichen Generalstabes. – [ca 1 : 187 500]. – [Sankt-Petersburg] : im topographischen Dépôt des Kaiserlichen Generalstabes, 1839. – 1 Kt. (6 Bl.)

Установлено по: Каталог карт, планов, атласов, медалей, эстампов, книг и геодезических инструментов составленных и изготовленных в Военно-топографическом, Главного штаба ... и продающихся в книжном магазине оного депо ... – Санкт-Петербург, 1858. – С. 7.

Карты европейских стран¹

12. Carta Topografica Del Regno Lombardo-Veneto : con il Parmigiano, Genovesato e Toscana sino a Firenze con parte dei Paesi confinanti Del Piemonte, Svizzera, Grigioni, Tirolo, Carintia e Istria ; Proprietà dagli Editori C. P. S. C. M. = Topographische Karte des Lombardisch-Venezianischen Königreichs [Karten] / Dessunta da migliori Originali Per lo Stato Veneto dalla Carta levata astronomicamente e trigonometricamente Dal Tente. Maresciallo Barone de Zach per ordine di Sua Maestà Imperiale Reale Apostolica &. &. e per il Mantovano e Milanese dalla Carta levata dagli Astronomi del Osservatorio di Brera e il rimanente da Rizzi Zanonne ed altri. / Disegnata da G. A. F. Pinetti Ingegniere. – [Ca. 1 : 290.000]. – Vienna [Wien] : Artaria et Compagni, [1820]. – 1 Kt. (9 Bl.).
Строганов/3188

13. Carte topographique du Tyrol en VI feuilles [Cartes] : réduite d'après la grande carte d'Anich [et] de Huber en XX feuilles : rectifiée sur les observations de plusieurs officiers français, faites dans ce pays, pendant la dernière campagne, et communiquée à l'éditeur par un officier général / publiée par Chr. de Mechel graveur. – [Ca. 1 : 210 000]. – A Basle en Suisse : [Christian de Mechel], [1801]. – 1 carte (6 f.).
Строганов/3070

14. Carte topographique militaire des Alpes comprenant le Piemont, la Savoye, le Comté de Nice, le Vallais, le duché de Gènes, le Milanais et partie des états limitrophes [Cartes] / dressée par J. B. S. Raymond. – 1 : 200 000. – Paris : par l'auteur, 1820. – 1 c. (12 f.).
Строганов/3106

15. Topographische Karte des Rhein-Stroms, von Basel bis Bonn ... [Karten] / entworfen v. J. Dirwaldt . – Wien : Mollo, 1814. – 1 Kt. (4 Bl.).
Строганов/3064

16. Karte des Konigl. Preuss. Herzogthums Vor-und Hinter-Pommern / nach speciellen Vermessungen entworfen von D. Gilly ; in Kupfer ausgeführt im Jahre 1789 von D. F. Sotzmann. – [Ca. 1 : 180 000]. – [Berlin : s. n., 1789]. – 1 Kt. (6 Bl.).
Строганов/3062

17. Special Karte der Eisenbachnen Mittel-Europa's mit Angabe aller Eisenbach-Post-und Dampfschiffstationen / H. Müller. – Globau, 1866.
Строганов/3171

¹ Описания установлены по сводной электронной базе данных мировых библиотек «The Karlsruhe Virtual Catalog». Доступно с : http://www.ubka.uni-karlsruhe.de/kvk_en.html

Є. В. Бережок

провідний бібліограф Наукової бібліотеки
Одеського Національного університету імені І. І. Мечникова
вул. Преображенська, 24, м. Одеса, 65082, Україна,
тел.: (0482) 34 77 89

**КАРТОГРАФІЧНІ МАТЕРІАЛИ В КНИЖКОВОМУ ЗІБРАННІ
ГРАФА ОЛЕКСАНДРА ГРИГОРОВИЧА СТРОГАНОВА**

Резюме

Стаття присвячена воєнно-топографічним картам з приватної бібліотеки графа О. Г. Строганова. Представлені видання ілюструють розвиток топографічної картографії кінця XVIII – початку XIX століть та є цікавими джерелами історичної географії та історії географії цього періоду.

Ключові слова: фонди НБ ОНУ імені І. І. Мечникова, бібліотека графа О. Г. Строганова, воєнно-топографічні карти. Європа, Російська імперія.

E. V. Berezhok

Scientific Library of the
Odessa I. I. Mechnikov National University
24, Preobragenskaya St., Odessa, 65082, Ukraine
tel.: (0482) 34 77 89

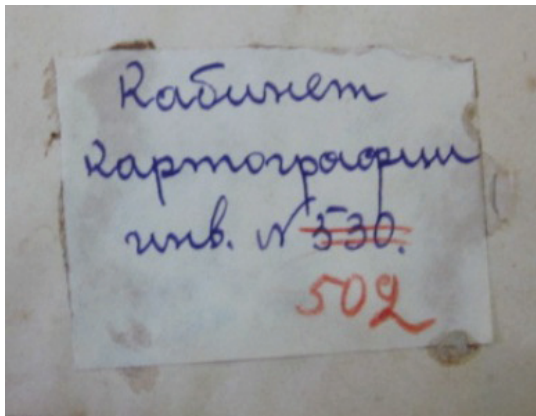
**CARTOGRAPHIC MATERIALS IN THE BOOK COLLECTION
OF A COUNT ALEXANDER STROGANOV**

Summery

The article is devoted to military-topographic maps from the private library of a count A. G. Stroganov. The presented editions illustrate the development of topographical cartography of the end 18th – the beginning of 19th centuries being the most interesting sources of the historical geography and the history of cartography and geography of the given period.

Key words: stacks of the Scientific Library of the Odessa National University, library of a count A. G. Stroganov, military-topographic map, Europe, the Russian empire.

Иллюстрации

Ил. 1. Наклейка Картографического кабинета.

Ил. 2. Штамп «Депозит карт» на листах «Военно-топографической карты Российской империи» 1846–1863 гг.

Ил. 3. Книготорговый ярлык французского картографа Шарля Пике.

Ил. 4. книготорговый ярлык Пражских книготорговцев Сильбера и Шенка.

УДК 050(438):027.021(477.74)«17/18»

А. В. Великодная,

ведущий библиотекарь Научной библиотеки
Одесского национального университета имени И. И. Мечникова
ул. Преображенская, 24, г. Одесса, 65082, Украина
тел. 34 77 89

ПОЛЬСКИЕ ПЕРИОДИЧЕСКИЕ ИЗДАНИЯ КОНЦА XVIII – ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЫ XIX В. ИЗ БИБЛИОТЕКИ АНДЖЕЯ КУХАРСКОГО

Статья посвящена старопечатным польским периодическим изданиям в фондах Научной библиотеки ОНУ имени И. И. Мечникова. Особое внимание уделено варшавским периодическим изданиям конца XVIII – первой половины XIX в. из коллекции польского слависта и библиофила Анджея Кухарского (1795-1862), приобретенной Новороссийским университетом в 1865 г.

Ключевые слова: польские старопечатные издания, периодические издания, библиотека А. Кухарского, «рассеянные» книжные коллекции.

Анджей Францишек Кухарский (1795-1862) – известный польский библиофил, этнограф, славист и путешественник первой половины XIX в. Основным источником, позволяющим составить представление о его интересах, является уникальное личное книжное собрание ученого – ценный историко-культурный памятник XVI-XIX столетий.

Библиотеку А. Кухарского изучали такие исследователи, как А. И. Маркевич [17], В. С. Иконников [13], А. Д. Ивановский [11], У. Г. Иваск [12], С. О. Вялова [7; 8], Е. Л. Немировский [18]. В последние годы сотрудниками отдела редких книг и рукописей Научной библиотеки ОНУ имени И. И. Мечникова ведется работа по реконструкции этого «рассеянного» книжного собрания, результаты которой изложены в статьях, раскрывающих различные аспекты коллекции [2; 3; 4; 5; 20]. Однако периодические старопечатные издания из библиотеки А. Кухарского не были предметом специального изучения.

Основным информационным источником о польских старопечатных изданиях, в том числе и о периодических, является «Библиография польская» К. Эстрейхера [22]. Специальных исследований по изучаемой проблематике, к сожалению, нами не обнаружено. Однако отдельные аспекты истории и бытования польских газет и журналов конца XVIII – первой половины XIX вв. рассмотрены В. Б. Оболевичем [19]. Сведения о польской периодике изучаемого периода находим также в изданиях «Вести-Куранты 1656 г., 1660-1662 гг., 1664-1670 гг.» [6], «История польской литературы» [14], а также в общих работах по истории Польши [15; 16], в библиографической и справочной литературе [21; 24, s. 304-353]. В данной статье представлен обзор этой части собрания Анджея Кухарского в контексте истории возникновения и развития периодической печати в Польше.

По данным рукописного каталога библиотеки А. Кухарского («Список польских книг в библиотеке профессора Кухарского»), который хранится в Государственном архиве Одесской области [1], и Инвентарной книги Библиотеки Новороссийского университета за 1865 г., собрание А. Кухарского насчитывало около 2,5 тыс.

книжных изданий на более чем 20 языках (польском, латинском, немецком, французском, английском, итальянском, греческом, венгерском, русском, сербском, чешском, хорватском, словацком и других языках). Значительная часть коллекции, а именно 1/5, – старопечатные издания (более 500 наименований). Из них польских старопечатных изданий – не менее 90 названий, а периодических изданий XVIII в. – 6 названий (603 номера в 9 ед. хр.).

В составе собрания А. Кухарского представлены польские периодические издания литературного и общественно-политического содержания, выходившие в Варшаве в конце XVIII – середине XIX ст. (ил. 1): «Монитор» («Monitor», 1765-1784 гг.) за 1775 г., «Газета национальная и иностранная» («Gazeta narodowa y obca», 1791-1792 гг.), «Газета национальная» («Gazeta krajowa», 1794 г.), «Газета свободная Варшавская» («Gazeta wolna warszawska», 1794 г.), «Газета Варшавская» («Gazeta warszawska», 1774-1935 гг.) за 1796–1797, 1859/60, 1860 гг. и «Корреспондент варшавский» («Korrespondent warszawski», (1792-1827 гг.) за 1792-1793 гг. (библиографические описания изданий и информация об особенностях экземпляров помещены в Приложении I).

Считаем уместным кратко напомнить об истории возникновения и развития периодической печати на территории Польши. Прототипами будущих газет и журналов были многочисленные листовки, которые издавались один раз в неделю или в две недели в количестве до нескольких сотен экземпляров и содержали последние новости («Awizy», «Nowiny», «Relacje», «Wiadomości», «Opisanie», «Wypisanie», «Piesni») [19, с. 77]. Предвестники газет в Польше стали появляться в начале XVII в. Они обычно печатались в одном из двух форматов: в стиле голландских газет – «курантов», где сообщения о различных событиях плотно группировались на двух, реже четырех полосах, или в стиле ранних германских еженедельников-брошюр, где сообщения растягивались на восемь, а то и двадцать четыре страницы. В первых газетах сообщения публиковались примерно в той же форме, в какой они попали в руки издателя. В одной и той же газете под одной датой могло помещаться известие об осаде такого-то города, а рядом под другой датой – известие о его падении. Тогдашняя журналистика ориентировалась на запросы печатников, а не читателей. К концу XVIII в. поступившие сообщения стали редактироваться, им придавалась более удобная для чтения форма.

Первой газетой на польском языке был «Меркурий польский» («Merkuriusz Polski»), издававшийся в Кракове с 3 января 1661 г. Яном Александром Горчином (Jan Aleksander Górczyn, 1618 – post 1694/1704), а с 5 мая – в Варшаве Иеронимом Пиноччи (Hieronim Pinocci, 1612-1676). Однако продажа газеты не была достаточно прибыльной. И 22 июля 1661 г. газета прекратила свое существование. С этого периода вплоть до 1729 г. не было ни одной успешной попытки создать еженедельное периодическое издание [6, с. 30-32].

Началом эпохи польской периодической печати принято считать 1729 г., когда король Август II (1709-1733) предоставил монополию ордену пиаров на издание газет на польском языке. С тех пор начали издаваться еженедельники «Новости польские» («Nowiny polskie»), в котором публиковалась информация о внутреннем положении страны, и реферативный журнал «Relata Refero», предоставлявший отчеты из-за рубежа, перепечатанные из иностранных журналов. В декабре 1729 г., они изменили свои названия на более броские – «Курьер польский» («Kurier Polski») и «Избранные новости из других стран» («Uprzywilejowane Wiadomości z Cudzych Krajów»). Газеты выходили раз в неделю тиражом 1000 экземпляров. Редактором

обоих изданий был польский историк, географ и публицист Ян Науманский (Jan Naumański, ?– ок. 1740) [24, с. 307]. С этого времени на территории Речи Посполитой печаталась без перерыва, по крайней мере, одна информационная газета. Однако ситуация изменилась в 1737 г., когда пиары подали ошибочную информацию о рождении наследника престола, а вместо «королева» («królowa») написали «корова» («krowa»). Король рассердился и передал привилегию варшавским иезуитам. Тираж злополучного номера был уничтожен, а печатный текст исправлен, но пиары были вынуждены прекратить печатание газет в Польше почти на 20 лет. В 1757 г. к пиарам вернулась королевская милость, и они получили монополию на публикацию газет на французском и немецком языках, а иезуиты остались монополистами изданий на польском, итальянском и латинских языках [24, с. 307].

В начале 60-х гг. XVIII в. во главе польского издательского рынка стал иезуит о. Францишек Богомолец (Franciszek Bohomolec, 1757-1784) – сторонник умеренных реформ, который на основе «Курьера польского» стал издавать два раза в неделю журнал «Новости Варшавы» («Wiadomości Warszawskie», 1763-1769 гг.). А в марте 1765 г. он стал также основателем и первым редактором политического, морального и литературного журнала «Монитор» («Monitor», 1765-1784 гг.) [23]. Среди авторов был последний польский король Станислав Август Понятовский (1764-1795), а также такие выдающиеся деятели польского Просвещения, как С. Конарский, И. Хрептович, А. К. Чарторыйский, Ю. Э. Минасович и другие [14, с. 112].

Журнал отмечен многими выдающимися достижениями в области публицистики и историографии [10]. Он ознакомил польских читателей с философией Просвещения и главным образом со взглядами французских и английских мыслителей: Ф.-М.-А. Вольтера, Ж.-Ж. Руссо, Дж. Локка. Главным образом журнал пропагандировал идеи Просвещения среди шляхты, которая, ввиду исторически обусловленной слабости мещанства, была основной политической силой Речи Посполитой. Осуждалась жестокость по отношению к слугам, выражалось сочувствие тяжелому положению широких масс города и деревни. Однако авторы не выдвигали конкретной программы аграрной реформы, «ограничиваясь показом злоупотреблений феодалов, видя зло не столько в самой системе крепостного права, сколько в плохих панах и родовой спеси шляхтичей» [19, с. 94]. Большое внимание «Монитор» уделял вопросам воспитания. Опираясь на педагогические идеи Локка, журнал считал необходимым руководить обучением ребенка согласно его способностям, придавал большое значение домашнему и общественному воспитанию.

Редакция «Монитора» использовала опыт знаменитого английского «Зрителя» («The Spectator», 1711-1712 гг.) Дж. Аддисона и Р. Стиля [19, с. 93-94]. В издании рассматривались актуальные и различные темы, критиковалась «сарматская культура», «постулировался новый образец образованного дворянина, пропагандировалось моральное и политическое обновление, а также общественные реформы» [16, с. 250]. Журнал ратовал за укрепление королевской власти, видя в ней необходимое условие изменения феодального законодательства, выступал за перемены в сфере морали и быта, поддерживал новые взгляды на мир и человеческие отношения, основанные на просветительском гуманизме и рационалистической философии [14, с. 113, 360]. С 1772 г. целые номера «Монитора» были заполнены переводами статей из английского «Зрителя», чем утратили свою ценность и самобытность. Это был умеренно-прогрессивный журнал, который, выдвигая ограниченную в политическом отношении программу, боролся со шляхетской косностью и указывал

на основные пороки польского общества. Таким образом, «Монитор» способствовал распространению идей Просвещения в Польше, чем сыграл немаловажную роль в развитии умственной жизни польского общества середины XVIII в.

А. Кухарский приобрел для своей коллекции подшивку первого тома «Монитора» за 1775 г., редактором которого был Игнасий Красицкий (Ignacy Krasicki, 1735-1801) (ил. 2, 3). Представленный в собрании А. Кухарского экземпляр «Монитора» имеет в подшивке № 1-50 (4 января – 28 июня 1775 г.), всего же по данным библиографического справочника вышло 54 номера [22, t. XXII, s. 534] (Прилож. I, 11)¹. К сожалению, пока не удалось установить имя прежнего владельца комплекта, скрывающегося за инициалами «AS» (штамп на титульном листе и крышках переплета).

Позднее появляются периодические издания, для которых характерен отказ от морально-дидактической линии «Монитора» и живой интерес к актуальной общественно-политической и научной проблематике. Так, например, в 1774 г. на базе издания «Новости Варшавские» («Wiadomości Warszawskie», 1769-1773 гг.) стала издаваться «Газета Варшавская» («Gazeta Warszawska») [16, с. 250]. Ее возникновение является следствием ликвидации ордена иезуитов в 1773 г. и отмены их монополии на издание периодики. Тогда в ноябре 1773 г. привилегию печатать до конца своей жизни периодические издания в Варшаве на всех языках, кроме французского [24, с. 308], получил о. Стефан Лускина (Stefan Łuski, 1725-1793) [21, t. 5, s. 279]. Таким образом, он стал первым главным редактором и владельцем «Газеты Варшавской», который пытался предотвратить появление конкурирующих изданий. Это была первая газета, которая регулярно публиковалась в Варшаве в течение длительного периода времени под разными названиями (1774-1935 гг.): «Газета национальная» («Gazeta krajowa», до восстания в Варшаве 1794 г.), «Газета Независимая Варшавская» («Gazeta Wolna Warszawska», во время восстания), «Газета Варшавская» («Gazeta Warszawska», после восстания 1794 г.) и «Газета Варшавская утренняя» («Gazeta Poranna Warszawska»), после слияния с «Газетой Утренней» («Gazeta Poranna») в 1925 г. (Приложение II).

Облик газеты предопределили ультраконсервативные политические взгляды Стефана Лускины, стремившегося противостоять идеям Просвещения и с негодованием воспринявшего французскую революцию. В то же время он одобрительно относился не только к польскому королю Станиславу Августу, но и к российской императрице Екатерине II. С. Лускина был ярым врагом масонства, которое начало расцветать в Польше; поддерживал «демократию знати», в том числе право *Liberum veto*. Газету заполнили «сообщения о магнатских балах, придворных церемониях, новых назначениях, приездах именитых сановников, светские сплетни и известия о рождении знатных отпрысков» [14, с. 127-128]. В издании доминировала информация, полученная от дипломатических служб, причем, выступая в роли первого «привратника», С. Лускина отбирал и печатал только те сведения, которые подтверждали его комментарии.

Этот первый период существования газеты закончился со смертью Стефана Лускины 21 августа 1793 года [24, с. 308]. В течение следующих нескольких месяцев редактором был Тадеуш Влодек (Tadeusz Włodek, ?-1832), который издавал «Варшавскую газету» до 28 декабря 1793 года. В ежегоднике «Летопись Познанского общества друзей науки» («Roczniki Towarzystwa Przyjaciół Nauk Poznańskiego») говорится: «Эта газета выходит до 26 апреля 1794 г. под названием «Газета национальная» («Gazeta Krajowa») с лозунгом «Lege et Elige» [25, с. 310] (т. е. «по за-

кону и выбору»). Позднее она называлась «Газета Вольная Варшавская» («Gazeta Wolna Warszawska»), а с «15 ноября, после недельного перерыва, после оккупации столицы русскими, стала выходить под названием «Газета Варшавская» («Gazeta Warszawska»)) [25, с. 310].

Таким образом, с 1 января 1794 г. на месте старой газеты Т. Влодек начал издавать «Газету национальную» («Gazeta krajowa»), которая являлась единственным периодическим изданием в Варшаве до восстания Костюшко. В 1794 году в Варшаве вспыхивает «Костюшковская инсurreкция» («insurrekcja kościuszkowska») – вооруженное восстание под предводительством Тадеуша Костюшко (1745/46-1817), не желающего мириться с разделами Польши. Начало восстания 17-18 апреля 1794 г. радикально изменило ситуацию во всем польском обществе и в польской прессе. Тадеуш Влодек утратил свою монополию на издание газеты и был вынужден бежать из Варшавы из страха наказания за сотрудничество с Тарговицкой Конфедерацией (Konfederacja Targowicka) [15, с. 324-537]. Редактором «Газеты национальной» назначили Антека Левандовского (Antek Lewandowski). Последний номер газеты под этим названием вышел 22 апреля 1794 г., а далее она стала называться «Газета независимая Варшавская» («Gazeta wolna warszawska»). В состав редакции входили священники Францишек Дмоховский (Franciszek Ksawery Dmochowski, 1762–1808) [21, t. IV, с. 411] и Францишек Сярчинский (Franciszek Siarczyński, 1758-1829). Это издание выходило два раза в неделю в период 26 апреля – 1 ноября 1794 г. и было официальным органом власти Костюшковского восстания. В ноябре 1794 г. после подавления восстания в Варшаву возвращается Т. Влодек и снова занимает место редактора газеты, которая вернула свое название – «Газета Варшавская» («Gazeta warszawska»). Однако вскоре издательство перешло во владение семьи Лешновских, и редактором газеты в 1796 г. стал депутат варшавского сейма Антоний Лешновский (Antoni Lesznowski, 1769/70-1820) [24, с. 308]. Таким образом, периодическое издание, основанное о. Стефаном Лускина выходило в различных формах и под разными редакциями, и сохранилось до XX в. (Прилож. II).

В коллекции Анджея Кухарского «Газета Варшавская» представлена несколькими изданиями за 1794 г. : «Газета национальная», «Газета Свободная варшавская», а также присутствуют издания «Газета Варшавская» за 1796, 1797, 1859-60, 1860 гг. На протяжении 1794 г. газета выходила под тремя названиями и в трех редакциях: № 1-31 вышли как «Газета национальная» («Gazeta Krajowa») под редакцией Т. Влодека, а № 1-55 – как «Газета Свободная варшавская» («Gazeta Wolna Warszawska») под редакцией Ф. Дмоховского. Наконец, № 56-69 выходили вновь под названием «Газета варшавская» («Gazeta Warszawska») под редакцией Т. Влодека [22, t. XVII, с. 51]. «Газета национальная» имеется в комплекте, начиная с № 1 (4 января 1794 года) по № 31 (22 апреля 1794 года) включительно (ил. 4). Газета выходила два раза в неделю, по вторникам и субботам. Каждый номер содержит приложения «Dodatek do Gazety krajowej» (Прилож. I, 1). С 26 апреля 1794 г. газета стала выходить под названием «Газета свободная варшавская» (ил. 5). Это издание в фондах Научной библиотеки представлено комплектом с № 1 по № 69 (26 апреля – 30 декабря 1794 г.). Издание имело новую нумерацию и выходило по субботам (Прилож. I, 8). Первые номера газеты содержат материалы временного Совета под руководством Тадеуша Костюшко. Номер 55 вышел накануне Пражской бойни и захвата Варшавы русскими войсками, а после 14-дневного перерыва следующий номер появился под названием «Газета

Варшавская» [22, t. XVII, s. 55-56]. Под измененным названием с 15 ноября до конца 1794 г. вышло еще 14 номеров (№ 56-69).

«Газета Варшавская» издавалась в книжном формате, выходила два раза в неделю по 8 страниц тиражом от 500 до 1500 экземпляров. В коллекции А. Кухарского «Газета Варшавская» представлена номерами за второе полугодие 1796 г. (ил. 6), выходившими два раза в неделю (вторник, суббота) с 16 июня по 31 декабря (всего в комплекте № 1-49), и за 1797 г. – с 3 января по 29 декабря 1797 г. (в комплекте № 1-104) по вторникам и субботам, а с №10 выходила во вторник, пятницу [22, t. XII, s. 55]. Каждый номер газеты содержит приложение «Dodatek do Gazety Warszawskiej», некоторые номера имеют «Dodatek drugi do Gazety Warszawskiej» (Прилож. I, 4-5).

Завершают коллекцию «Газеты Варшавской» в библиотеке А. Кухарского издания XIX в. под редакцией Джозефа Кенига (Józef Kenig, 1821-1900): комплект за 1859/60 гг. (первое полугодие) состоит из № 1-89, 91-167, выходил с 20 дек./1 янв. 1859-60 гг. по 18/30 июня 1860 г.; комплект за второе полугодие 1860 г. – № 168-345 с 19 июня / 1 июля по 10/31 дек. 1860 г. (Прилож. I, 6-7).

Важной вехой в истории польской прессы был Четырехлетний Сейм (1788-1792 гг.) в Варшаве. В то время начали появляться другие газеты, которые смело нарушали монополию С. Лускины. Одним из таких новых периодических изданий была «Газета национальная и иностранная» («Gazeta narodowa y obca»). В декабре 1790 г. ее созданию способствовал лидер патриотической партии, маршал литовский Игнаций Потоцкий (Ignacy Potocki, 1741-1809). «Газета национальная и иностранная» с точки зрения формы была похожа на европейские газеты; она отличалась высоким уровнем благодаря участию таких деятелей, как политические активисты: Юлиан Урсин Немцевич (Julian Ursyn Niemcewicz, 1757/58-1841), Йозеф Вейссенхоф (Józef Weyssenhoff, 1760-1798) и Тадеуш Антоний Мостовский (Tadeusz Antoni Mostowski, 1766-1842), а об уровне графического издания текстов на польском языке заботился редактор Станислав Шиманский (Stanisław Szymański) [24, с. 308]. Они пытались лишить монополии о. Лускина, так как «Газета национальная и иностранная» стоила столько же, сколько «Газета Варшавская», но при этом была гораздо лучшего качества. Протесты со стороны реакционеров и С. Лускина не смогли предотвратить появление новой газеты. Итак, в истории польской прессы начался новый период. Впервые параллельно издавались две конкурирующие информационные газеты различной идеологической направленности – консервативная «Газета Варшавская» и «Газета национальная и иностранная», выражавшая стремление части польского общества к реформированию и возрождению. Первый выпуск «Газеты национальной и иностранной» вышел в январе 1791 г., последний – в августе 1792 года. Тираж газеты достигал 1000-1200 экземпляров. «Газета национальная и иностранная» подавала информацию в основном из-за рубежа, но в ней не было недостатка информации об идеях и реформах 3-го мая². В мае 1791 г. здесь была помещена сокращенная Конституция, а в очередных номерах – полный текст документа, встреченного в штыки не только внутренней феодальной реакцией, но и Римом, выступившим заодно с абсолютистскими соседями Речи Посполитой.

В мае 1792 г. была провозглашена Тарговицкая Конфедерация, которая способствовала введению превентивной цензуры: прежде чем материалы о делах Польши и внутренней ситуации в Рече Посполитой издавались, они подлежали цензуре, без которой могли перепечатываться только материалы из зарубежных журналов.

При этом оставалось неясным, должна ли подлежать цензуре информация о делах польских, перепечатанная из журналов иностранных. А 24 июля 1792 г. на сессии Тарговицкой Конфедерации в Староконстантинове был принят цензурный декрет, закрывающий ведущую польскую газету – «Газету национальную и иностранную». Основная причина столь строгого наказания печатного издания – опубликование текста новой конституции. Однако по другой версии причина была иной, а именно: в 1792 году «Газета национальная и иностранная» опубликовала некие секретные материалы, которые добыл и предоставил Юлиан Урсын Немцевич; но после вмешательства России, Станислав Щенсный Потоцкий (Stanisław Szczesny Feliks Potocki, 1753-1805) как маршал Тарговицкой конфедерации приказал, чтобы «Газету национальную и иностранную» закрыли, а редакторов наказали. Так в 1792 г. газета прекратила свое существование.

В Научной библиотеке ОНУ имени И. И. Мечникова хранятся издания «Газеты национальной и иностранной» («Gazeta Narodowa y Obca») за 1791 и 1792 гг. (ил. 7), выходившие два раза в неделю (по средам и субботам). Комплект за 1791 г. выходил с № 1 (1 января 1791 года) по № 105 (31 декабря 1791 года), а за 1792 г. – с № 1 (4 января 1792 года), включая № 62 (4 августа 1792 года). Заглавие каждого номера содержит цитату Гая Корнелиуса Тацита: «Sine ira et studio, quorum causas procul habeo. С. Tacit», что в переводе с латинского означает: «Без гнева и пристрастия, причины для которых я отбрасываю» [22, т. XVII, с. 52]. Газета содержит отчеты о заседаниях Сейма, законы, распоряжения и разные сведения из Варшавы и других городов, а также из-за границы (Прилож. I, 2). Аналогичное периодическое издание за 1791 г. отмечено в упомянутом ранее сводном каталоге [9, т. 2, с. 245]. Каждый номер газеты за 1792 г. содержит приложение: «Suplement do Gazety narodowej y obcey». После 18 мая 1792 г. печатаются сведения о подготовке Тарговицкой конфедерации к отпору русским войскам (Прилож. I, 3). А 21 апреля редакторами газеты был напечатан Универсал маршала Потоцкого как отдельное приложение к номеру 32: «Mowa Pannie wielmoznego Potockiego Polska Braclawskiego. Na sessyi seymowej dnia 19. Kwietnia 1792 Roku Miana» (4 нумер. стр.), однако право на издание подобных документов не имели [22, т. XVII, с. 52].

В период борьбы за Конституцию 3 мая в 1792 году в Рече Посполитой продолжает выходить семь газет, информирующих общество о текущих событиях. Кроме изданий «Gazeta Warszawska» и «Gazeta Narodowa i Obca» это были: польскоязычные «Korespondent Warszawski» и «Gazeta Wileńska», франкоязычные «Gazette de Varsovie», немецкоязычная «Warschauer Zeitung fur Polens Burger», а также «Gazette de Hambourg» (немецкая «Gazette von Hamburg», изданная на французском языке). Во всех этих газетах, кроме «Газеты Варшавской», преобладали новости с фронта.

В 1792 г. начал издаваться «Корреспондент варшавский» («Korespondent Warszawski»), изменивший в 1793 г. свое название на «Корреспондент национальный и заграничный» («Korespondent krajowy y zagraniczny»). Газета выходила под редакцией о. Карола Малиновского (Karol Malinowski, 1741- после 1796) 3 раза в неделю в количестве 2000 экземпляров, из которых 500 направлялись в провинцию. Издание относилось к группе журналов, представляющих патриотический лагерь, и свидетельствовало о развитии популярной информационной прессы в Польше. А после ликвидации «Газеты национальной и иностранной», «Корреспондент варшавский» остался единственным прогрессивным изданием в Польше. Кроме того, газета стоила в два раза меньше, чем «Варшавская газета». Однако

из-за постоянных разногласий редакторов газет К. Малиновского и С. Лускины, «Корреспондент варшавский» пришел в упадок. В январе 1793 г. начался первый в Польше судебный процесс над прессой. Суд обязал Малиновского уйти из редакции, но название газеты сохранилось. А в сентябре 1793 г. «Корреспондент варшавский» был закрыт.

А. Кухарский приобрел «Korrespondent warszawski» за 1792 и 1793 гг., который выходил три раза в неделю (вторник, четверг, суббота). В комплект журнала 1792 г. входил номера с 1 (8 мая) по 104 (29 декабря). Почти каждый номер журнала содержит приложение «Dodatek do Korrespondenta Warszawskiego» (Прилож. I, 9). С № 53 журнал стал называться «Korrespondent Warszawski, donoszący wiadomości krajowe i zagraniczne» вплоть до 1793 г. [22, т. XX, с. 102]. В 1793 г. журнал выходил с № 1 (1 января 1793) по № 50 (22 июня 1793) два раза в неделю (вторник, суббота). Каждый номер издания имеет 16 страниц и приложение «Dodatek do Korrespondenta Krajowego y zagranicznego» (ил. 8). Текст отпечатан в два столбца с непрерывной пагинацией (Прилож. I, 10). В № 1 за 1 января 1793 г. К. Малиновский полемизировал с «Газетой Варшавской» и критиковал жалобы своего давнего конкурента С. Лускина [22, т. XX, с. 102]. Журнал за 1793 г. упоминается в сводном каталоге зарубежных периодических изданий [9, т. 3, с. 153], а комплект за 1792 г. является редким, что делает коллекцию А. Кухарского более ценной.

Итак, захват власти Тарговицкой конфедерацией (1792 г.), уничтожившей Конституцию 3 мая и спровоцировавшей второй раздел Польши, веяния Французской революции и американской войны за независимость, новые клубы польских якобинцев, восстание Костюшки, революционное движение городских низов и трагедия третьего раздела (1795 г.), в результате которого Польша была стерта с политической карты Европы, – все эти политические события тормозили развитие польской прессы, однако некоторые периодические издания продолжали выходить и в XIX в., о чем свидетельствует и их присутствие в книжном собрании польского библиофила А. Кухарского. Подборка польской периодики в библиотеке Анджея Кухарского предоставляет ценнейший материал для изучения польской истории конца XVIII – первой половины XIX вв. непосредственно по первоисточникам, а также дополняет наши знания о данной коллекции. Поэтому работу над виртуальным восстановлением «рассеянного» книжного собрания А. Кухарского, проводимую сотрудниками Научной библиотеки ОНУ имени И. И. Мечникова, целесообразно продолжать.

Примечания

¹ Подобный журнал, но за 1767 и 1773 гг. описан в сводном каталоге «Зарубежные периодические издания в фондах ЦНБ и библиотек научных учреждений АН УССР (1665-1975 гг.)» [9, т. 3, с. 291].

² В 1791 г. 3 мая в Варшаве Польский Сейм провозглашает первую в Европе Конституцию. В соответствии с ней в государстве устанавливается конституционная монархия. «Конституция 3 мая 1791 г. ограничила магнатское своевластие путем усиления роли центральных правительственных органов, отмены *Liberum veto*, расширения прав городов и мещанства» [16, с. 240].

Список использованных источников и литературы

1. Государственный архив Одесской области, ф. 45, оп. 7, д. 18.
2. Великодная А. В. Материалы для изучения истории и культуры лужицких сербов в библиотеке Анджея Кухарского [Текст] / А. В. Великодная // Вісник Одеського національного університету. – Одеса, 2008. – Т. 13, вип. 8 : Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство. – С. 301-317.

3. *Великодная А. В.* Материалы по этнографии в коллекции Анджея Кухарского [Текст] / А. В. Великодная // *Вісник Одеського історико-краєзнавчого музею*. – Одеса, 2008. – № 5. – С. 26-30.
4. *Великодная А. В.* Польские старопечатные издания в книжной коллекции А. Кухарского [Текст] / А. В. Великодная // *Вісник Одеського національного університету*. – Одеса, 2009. – Т. 14, вип. 19 : *Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство*. – С. 228-242.
5. *Великодная А. В.* Редкие издания в книжном собрании А. Кухарского [Текст] / А. В. Великодная, Е. В. Полевщикова // *Вісник Одеського національного університету*. – Одеса, 2007. – Т. 12, вип. 4 : *Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство*. – С. 153-168.
6. *Вести-Куранты 1656 г., 1660-1662 гг., 1664-1670 гг.* [Электронный ресурс] : [в 2 ч.] / Рос. акад. наук, Ин-т рус. яз. им. В. В. Виноградова. – Электрон. дан. – М., 2008. – Ч. 2 : Иностранные оригиналы к русским текстам / исслед. и подгот. Текстов Ингрид Майер. – 2008. – 700 с. – Доступно с : http://www.moderna.uu.se/digitalAssets/28/28193_vk.pdf (2011). – Загл. с экрана.
7. *Вялова С. О.* Библиотека Андрея Кухарского и его глаголические приобретения [Текст] / С. О. Вялова // *Русь и Южные славяне* : сб. ст. к 100-летию со дня рождения В. А. Мошина (1894-1987). – СПб., 1998. – С. 384-388.
8. *Вялова С. О.* Глаголическая книга в коллекциях памятников письменности ученых-славистов XIX в. [Текст] / С. О. Вялова // *Рукописная и печатная книга России. Проблемы создания и распространения* : сб. науч. тр. – Л., 1988. – С. 7-19.
9. *Зарубежные периодические издания в фондах ЦНБ и библиотек научных учреждений АН УССР (1665-1975 гг.)* [Текст] : сводный каталог : [в 5 т.]. – К., 1980-1981.
10. *Зашкільняк Л. А.* Польская историография [Электронный ресурс] / Л. А. Зашкільняк // *Историография истории южных и западных славян : курс лекций*. – Электрон. дан. – М., 1987. – Доступно с : <http://historic.ru/books/item/f00/s00/z0000061/index.shtml> (2011). – Загл. с экрана.
11. *Ивановский А. Д.* Славянист Кухарский и его библиотека [Текст] / А. Д. Ивановский // *Литературная библиотека*. – 1867. – Т. 9, № 17. – С. 105-111.
12. *Иваск У. Г.* Частные библиотеки в России [Текст] : опыт библиографического указателя / У. Г. Иваск // *Русский библиофил*. – 1911-1913. – № 621.
13. *Иконников В. С.* Опыт русской историографии [Текст] / В. С. Иконников. – К., 1892. – Т. 1, кн. 2. – 883-1539, CCCLXXI, 149 с.
14. *История польской литературы* [Текст] / В. В. Витт [и др.] ; Ин-т славяноведения и Балканистики АН СССР. – М., 1968. – Т. 1. – 616 с.
15. *История Польши* [Текст] : в 3 т. / под ред. : В. Д. Королюк, И. С. Миллера, П. Н. Третьяков. – М., 1954. – Т. 1. – 583 с.
16. *Історія Польщі : від найдавніших часів до наших днів* [Текст] / Л. О. Зашкільняк, М. Г. Крикун. – Львів, 2002. – 752 с.
17. *Маркевич А. И.* Двадцатипятилетие императорского университета : историческая записка и академические списки [Текст] / А. И. Маркевич. – Одесса, 1890. – 842 с.
18. *Немировский Е. Л.* В. И. Григорович и библиотека А. Ф. Кухарского [Текст] / Е. Л. Немировский // *Україна : культурна спадщина, національна свідомість, державність : історичні та філологічні розвідки, присвячені 60-річчю академіка Ярослава Ісаєвича*. – Львів, 1998. – № 5. – С. 431-433.
19. *Оболевич В. Б.* История польской литературы (Средневековье, Ренессанс) [Текст] / В. Б. Оболевич. – Л., 1983. – 168 с.
20. *Полевщикова Е. В.* Польские старопечатные книги в фондах библиотеки Одесского университета [Текст] / Е. В. Полевщикова // *Libri Separati. Inspiracje do badań nad starodrukami polskimi w bibliotekach Rosji, Białorusi, Ukrainy i Litwy* / red. S. Siess-Krzyszowski i W. Walecki. – Kraków, 2010. – S. 117-127.
21. *Bibliografia literatury polskiej «Nowy Korbut»* [Текст] : [w 19 t.] / red. Naczelny K. Budzyk ; komitet red. : E. Korzeniewska [et al.]. – Warszawa, 1963-2000.
22. *Bibliografia polska przez K. Estreicher* [Текст] : [w 35 t.] / Karol Estreicher. – Kraków, 1870-1913.
23. *Catalogue of periodicals contained in the Bodleian library* [Текст] : [in 3 p.]. – Oxford, 1880. – P. III : Foreign Periodicals, etc. – 158 s.
24. *Encyklopedia powszechna* [Текст] : [w 28 t.] / Samuel Orgelbrand. – Warszawa, 1861. – Т. 6 (Cul. – Den.). – 983, X s.
25. *Roczniki Towarzystwa Przyjaciół Nauk Poznańskiego* [Текст]. – Poznań, 1869. – Т. 5. – 310 s.

Надійшла 7.11.2011

Приложение I

1. **Gazeta krajowa** / [red. : Tadeusz Włodek ; Franciszek Dmochowski]. – [Warszawa : s. n.], 4/01/1794 – 22/04/1794. – № 1-31 : Dodatek.

Редакторы: № 1-30 – Т. Влодек; № 31 – Ф. Дмоховский.

Текст отпечатан частично в два столбца и имеет непрерывную пагинацию.

Экземпляр полный. С. 285-288 вплетены между с. 296-297, некоторые листы реставрированы.

Влад. запись: «**N.462**» [оборот верхней крышки переплета, порядковый номер книги из библиотеки А. Кухарского, чернилом]. – Инв.: «**12,721**» [с. 376, инвентарный номер библиотеки ИНУ, зачеркнут]. – Штамп: «**Библиот. императ. Новорос. Университета**» [с. 1]. – Штамп: «**Одеська державна наукова бібліотека Абонемент**» [с. 17, 376]. – Переплет современный изданию: коленкор. На корешке наклейка тисненая золотом: «Gazeta kraiowa 1794». Обрез «мраморный».

2. **Gazeta Narodowa y Obca** / [red. Stanisław Szymański]. – [Warszawa : s. n.], 1/01/1791 – 31/12/1791. – R. 1. – № 1-105.

Текст отпечатан в два столбца.

Экземпляр полный.

Влад. запись: «**Z Księgozbioru Tadeusza Wagnera**» [с. [1], 1, чернилом]. – Влад. запись: «**N.458**» [оборот верхней крышки переплета, порядковый номер книги из библиотеки А. Кухарского, чернилом]. – Инв.: «**N.12,719**» [с. 422, инвентарный номер библиотеки ИНУ, зачеркнут]. – Штамп: «**Библиот. императ. Новорос. Университета**» [с. [1]]. – Штамп: «**Одеська державна наукова бібліотека Абонемент**» [с. 17, 422]. – Переплет современный изданию: коленкор. На корешке наклейка тисненая золотом: «Gazeta narodowa y obca 1791». Обрез «мраморный».

3. **Gazeta Narodowa y Obca** / [red. Stanisław Szymański]. – [Warszawa : s. n.], 4/01/1792 – 4/08/1792. – R. 2. – № 1-62 : Supplement.

Экземпляр полный.

Влад. запись: «**Z Księgozbioru Tadeusza Wagnera**» [оборот верхней крышки переплета, чернилом]. – Влад. запись: «**N.459**» [оборот верхней крышки переплета, порядковый номер книги из библиотеки А. Кухарского, чернилом]. – Инв.: «**N.12,719**» [с. 370, инвентарный номер библиотеки ИНУ, зачеркнут]. – Штамп: «**Библиот. императ. Новорос. Университета**» [с. 1]. – Штамп: «**Одеська державна наукова бібліотека Абонемент**» [с. 15, 370]. – Переплет современный изданию: коленкор. На корешке наклейка тисненая золотом: «Gazeta narodowa y obca 1792». Обрез «мраморный».

4. **Gazeta Warszawska** / [red. Antoni Lesznowski]. – [Warszawa : s. n.], 16/07/1796 – 31/12/1796. – № 1-17, 19-32, 34-36, 38-41, 44-49 : Dodatek.

Экземпляр газеты является неполным: с. 213-224 (№ 18), с. 291-294 (2-е прилож. к № 23), с. 281-282 (№ 30), с. 415-422 (№ 33), с. 463-474 (№ 37), с. 487-488 (2-е прилож. к № 38), с. 531-554 (№ 42-43) отсутствуют. Некоторые листы частично реставрированы.

Влад. запись: «**N.464**» [оборот верхней крышки переплета, порядковый номер книги из библиотеки А. Кухарского, чернилом]. – Инв.: «**N.12,722**» [с. 626, инвентарный номер библиотеки ИНУ, зачеркнут]. – Штамп: «**Библиот. императ.**

Новорос. Университета» [с. 1]. – Штамп: «Одеська державна наукова бібліотека Абонемент» [с. 17, 630]. – Переплет современный изданию: коленкор. На корешке наклейка тисненая золотом: «Gazeta Warszawska 1796». Обрез «мраморный».

5. Gazeta Warszawska / [red. Antoni Lesznowski]. – [Warszawa : s. n.], 3/01/1797 – 29/12/1797. – № 1-37, 40-77, 79-104 : Dodatek.

Экземпляр неполный: с. 253-254 (2-е прилож. к № 17), с. 415-416 (2-е прилож. к № 28), с. 557-590 (№ 38-39 с прилож.), с. 1201-1216 (№ 78 с прилож.) отсутствуют. Между № 38-40 – вплетены с. 495-524: № 38 «Korrespondenta Warszawskiego u zagranicznego», «Ad N38. Dodatek do Korrespondenta», «Drugi Dodatek do numeru 38 Korrespondenta» (за 12/05/1797); №39 «Korrespondenta Warszawskiego u zagranicznego» и «Ad N39. Dodatek do Korrespondenta» (за 16/05/1797). Многочисленные ошибки пагинации.

Влад. запись: «**N.465**» [оборот верхней крышки переплета, порядковый номер книги из библиотеки А. Кухарского, чернилом]. – Инв.: «**N.12,722**» [с. 1614, инвентарный номер библиотеки ИНУ, зачеркнут]. – Штамп: «**Библиот. императ. Новорос. Университета**» [с. 1]. – Штамп: «Одеська державна наукова бібліотека Абонемент» [с. 17, 1614]. – Переплет современный изданию: коленкор. На корешке наклейка тисненая золотом: «Gazeta Warszawska 1797». Обрез «мраморный».

6. Gazeta Warszawska Rok 1859-[1860] / [red. Józef Kenig]. – Warszawa : w Drukarni Gazety Warszawskiej, 20 дек./1 янв. 1859-60 – 18/30 июня 1860. – № 1-11 (1859-60), № 12-89 (1860), № 91-167(1860).

Газета выходила ежедневно. Текст отпечатан в 3 столбца.

Экземпляр полный.

Влад. запись: «**2324**» [оборот верхней крышки переплета, порядковый номер книги из библиотеки А. Кухарского, чернилом]. – Инв.: «**N.14,374**» [с. 8 № 167, инвентарный номер библиотеки ИНУ, зачеркнут]. – Штамп: «**Библиот. императ. Новорос. Университета**» [оборот тит. л.]. – Штамп: «**Одеський державний університет Абонемент**» [с. 8 № 167]. – Переплет современный изданию: коленкор; наклейка на корешке тисненая золотом: «Gazeta Warszawska 1 / 1859-60».

7. Gazeta Warszawska Rok 1860 / [red. Jozef Kenig]. – Warszawa : w Drukarni Gazety Warszawskiej, 19 июня / 1 июля – 10/31 дек. 1860. – № 168-345.

Газета выходила ежедневно. Текст отпечатан в 3 столбца.

Экземпляр полный.

Влад. запись: «**2324**» [оборот верхней крышки переплета, порядковый номер книги из библиотеки А. Кухарского, чернилом]. – Инв.: «**N.14,3742**» [с. 8 № 167, инвентарный номер библиотеки ИНУ, зачеркнут]. – Штамп: «**Библиот. императ. Новорос. Университета**» [с. 1 № 168]. – Штамп: «**Одеський державний університет. Абонемент**» [с. 8 № 345]. – Переплет современный изданию: коленкор; наклейка на корешке тисненая золотом: «Gazeta Warszawska 2 / 1860».

8. Gazeta Wolna Warszawska : Post Nubila Phoebus / [red. : Franciszek Dmochowski ; Tadeusz Włodek]. – [Warszawa : s. n.], 26/04/1794 – 30/12/1794. – № 1-6, 8-18, 26-55, 58-68 : Dodatek.

Редакторы: № 1-55 – Ф. Дмоховский, № 56-69 – Т. Влодек.

Экземпляр неполный: с. 85-100 (№ 7), с. 253-344 (№ 19-25), с. 687-690 (из № 53), с. 721-740 (№ 56-57) отсутствуют. Большинство номеров имеют приложения «Dodatek do Gazety Wolney Warszawskiej», кроме № 59, 61, 65, 67, 69.

Влад. запись: «**N.463**» [оборот верхней крышки переплета, порядковый номер книги из библиотеки А. Кухарского, чернилом]. – Инв.: «**N.12,722**» [с. 960, инвентарный номер библиотеки ИНУ, зачеркнут]. – Штамп: «**Библиот. императ. Новорос. Университета**» [с. 1]. – Штамп: «**Одеський державний університет. Абонемент**» [с. 17, 960]. – Переплет современный изданию: коленкор; наклейка на корешке тисненая золотом: «Gazeta Warszawska 1794».

9. Korrespondent warszawski, donaszący wiadomości krajowe y zagraniczne / [red. Karol Malinowski]. – z Warszawy : [druk Piotra Zawadzkiego ?], 8/05/1792 – 29/12/1792. – № 1-14, 16-104 : Dodatek.

Экземпляр неполный: с. 129-136 (№ 15), с. 121-128 (приложение к № 14), с. 593-596 (приложение к № 64), с. 995-998 (приложение к № 101) отсутствуют. С. 861-864 (приложение к № 89) вплетены между с. 852-853.

Текст отпечатан в 2 столбца с непрерывной пагинацией. Номера содержат приложения «Dodatek do Korrespondenta Warszawskiego», кроме № 1-12, 16-26, 28-39, 41-46, 49, 51, 54, 58, 61, 63, 65, 68-69, 71, 73-74, 78, 85, 88, 91, 94.

Влад. запись: «**N.460**» [оборот верхней крышки переплета, порядковый номер книги из библиотеки А. Кухарского, чернилом]. – Инв.: «**N.12,720**» [с. 1034, инвентарный номер библиотеки ИНУ, зачеркнут]. – Штамп: «**Библиот. императ. Новорос. Университета**» [с. 1, 1034]. – Переплет современный изданию: коленкор. На корешке наклейка тисненая золотом: «Korrespondent 1792». Обрез «мраморный».

10. Korrespondent krajowy y zagraniczny / [red. Karol Malinowski]. – w Warszawie : [druk Piotra Zawadzkiego ?], 1/01/1793 – 22/06/1793. – № 1-2, 4-50 : Dodatek.

Экземпляр неполный: с. 41-60 (№ 3 с приложением), с. 601-606, с. 611-616 отсутствуют. После № 50 (с. 1008) приплетены с. 1535-1538.

Влад. запись: «**N.461**» [оборот верхней крышки переплета, порядковый номер книги из библиотеки А. Кухарского, чернилом]. – Инв.: «**N.12,720**» [с. 1537, инвентарный номер библиотеки ИНУ, зачеркнут]. – Штамп: «**Библиот. императ. Новорос. Университета**» [с. 1]. – Штамп: «**Одеська державна наукова бібліотека Абонемент**» [с. 1537]. – Переплет современный изданию: коленкор. На корешке наклейка тисненая золотом: «Korrespondent 1793». Обрез «мраморный».

11. Monitor / [red. Ignacy Krasicki]. – [Warszawa : w drukarni Mitzlerowskiej], 4/01/1775 – 28/06/1775. – [Т. 1.] – № 1-51.

Экземпляр А. Кухарского неполный: с. 89-96 отсутствуют.

Влад. запись: «**S Lomne**» [форзац, чернилом]. – Влад. запись: «**1822**» [с. 25, чернилом]. – Влад. запись: «**N.55**» [оборот верхней крышки переплета, порядковый номер книги из библиотеки А. Кухарского, чернилом]. – Инв.: «**N.12,340**» [с. 409, инвентарный номер библиотеки ИНУ, чернилом, зачерпнут]. – Штамп: «**Библиот. императ. Новорос. Университета**» [с. 1]. – Штамп: «**Одеська державна наукова бібліотека Абонемент**» [с. 8, 16, 24, 32, 40, 48, 64, 72, 80, 88, 104, 112, 120, 128, 132, 144, 152, 160, 168, 176, 184, 192, 200, 208, 216, 224, 232, 240, 248, 256, 264, 272,

280, 288, 296, 304, 312, 320, 328, 336, 344, 352, 360, 368, 376, 385, 393, 401, 409]. – Штамп экслибрис: «AS» [с. 1]. – Переплет современный изданию: кожа, картон. На корешке наклейка тисненая золотом: «Monitor 1775 Tom I». На крышках переплета суперэкслибрис предыдущего владельца: «AS».

Приложение II

Газета Варшавская («Gazeta Warszawska») в 1774–1935 гг.	
Дата	Заглавие
янв. – дек. 1729	«Новости польские» («Nowiny polskie»)
дек. 1729 – 1762	«Курьер польский» («Kurier Polski»)
ред. Я. Науманский (J. Naumanski)
1763-1773	«Ведомости Варшавы» («Wiadomości Warszawskie»)
ред.: Фр. Богомолец (F. Bohomolec, 1763–1769),
Фр. Богомолец и С. Лускина (F. Bohomolec, S. Luskina, 1769–1773)
янв. 1774 – 31 дек. 1793	«ГАЗЕТА ВАРШАВСКАЯ» («Gazeta Warszawska»)
ред.: С. Лускина (S. Luskina, янв. 1774 – 21 авг. 1793),
Т. Влодек (T. Włodek, сент. – 31 дек. 1793)
1 янв. – 22 апр. 1794	«Газета национальная» («Gazeta krajowa»)
ред.: Т. Влодек (T. Włodek, 1 янв. – 17 апр. 1794),
А. Левандовский (A. Lewandowski, 18 – 22 апр. 1794),
Фр. Дмоховский (Fr. Dmochowski, 22 – 26 апр. 1794)
26 апр. – 1 нояб. 1794	«Газета независимая Варшавская» («Gazeta Wolna Warszawska»)
ред.: Фр. Дмоховский (Fr. Dmochowski)
15 нояб. 1794 – 1925	«Газета варшавская» («Gazeta Warszawska»)
ред.: Т. Влодек (T. Włodek, нояб. 1794 – дек. 1795),
А. Лешновский (A. Lesznowski, 1796-1858),
Дж. Кениг (J. Kenig, 1859-1889),
М. Замойский (M. Zamoyski, 1906-1909),
Р. Дмовский (R. Dmowski, 1910-1916)
1925 / май 1935	«Газета утренняя Варшавская» («Gazeta Poranna Warszawska»)

Г. В. Великодна,

провідний бібліотекар Наукової бібліотеки
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
вул. Преображенська, 24, м. Одеса, 65082, Україна
Тел. 34 77 89

ПОЛЬСКІ ПЕРІОДИЧНІ ВИДАННЯ КІНЦЯ XVIII – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XIX СТ. З БІБЛІОТЕКИ АНДЖЕЯ КУХАРСЬКОГО

Резюме

Стаття присвячена польським періодичним стародрукам у фондах Наукової бібліотеки ОНУ імені І. І. Мечникова. Особлива увага приділена варшавським періодичним виданням кінця XVIII – першої половини XIX ст. з колекції польського славіста та бібліофіла Анджея Кухарського (1795-1862), придбаної Новоросійським університетом у 1865 році.

Ключові слова: польські стародруки, періодичні видання, бібліотека А. Кухарського, «розпорошені» книжкові колекції.

A. V. Velikodnaya,

the Scientific Library of the
Odessa Mechnikov National University
24, Preobragenskaya St., Odessa, 65082, Ukraine
Tel. 34 77 89

POLISH PERIODICALS OF THE LATE 18TH - THE FIRST HALF OF THE 19TH CENTURY FROM ANDRZEJ KUCHARSKI'S LIBRARY

Summary

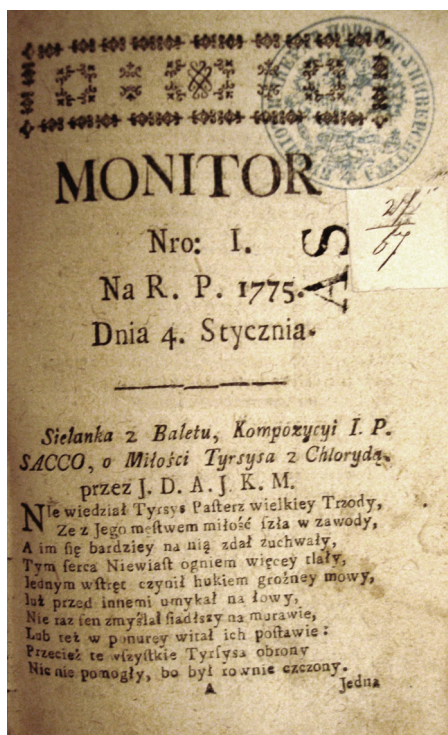
The article is devoted to the Polish periodicals in the stacks of the Scientific Library of the Odessa I. I. Mechnikov National University. Special attention is paid to the periodicals printed in Warsaw in the late 18th and the first half of the 19th century from the book collection of a Polish slavist and bibliophile Andrzej Kucharski which had been acquired by the Novorossia University in 1865.

Key words: Polish antiquarian editions, periodicals, Andrzej Kucharski's library, «dispersed» book collections.

Иллюстрации

Ил. 1. Коллекция польских периодических изданий XVIII в. Анджея Кухарского

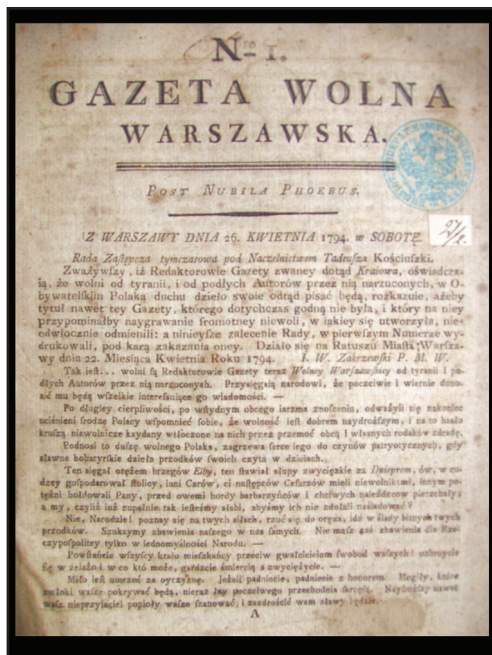
Ил. 2. Монитор № 1 за 1775 год

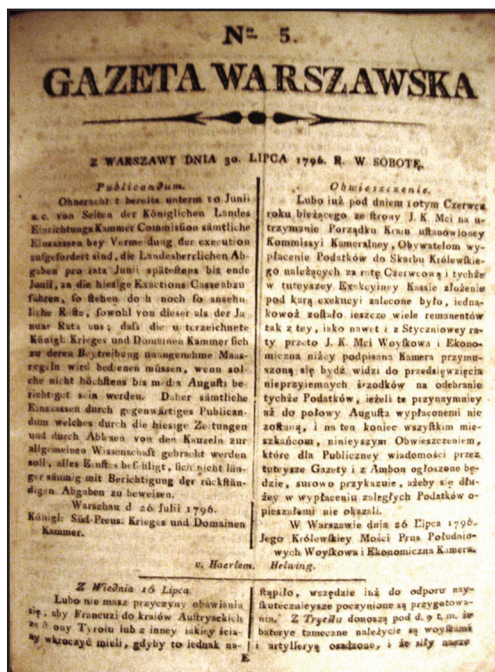
Ил. 3. Владельческий переплет периодического издания «Монитор» (Варшава, 1775).

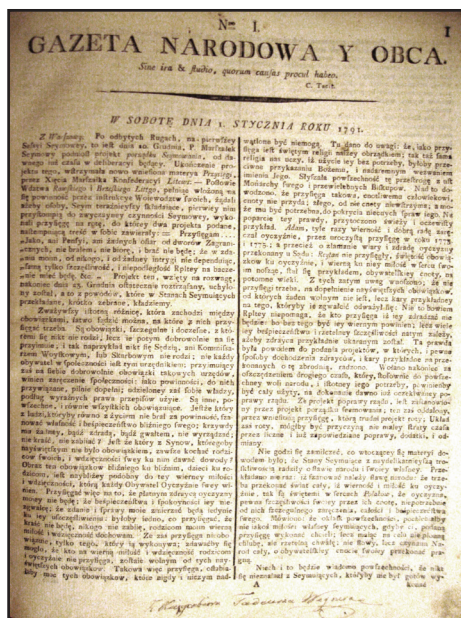
Ил. 4. Газета национальная № 27 за 1794 год

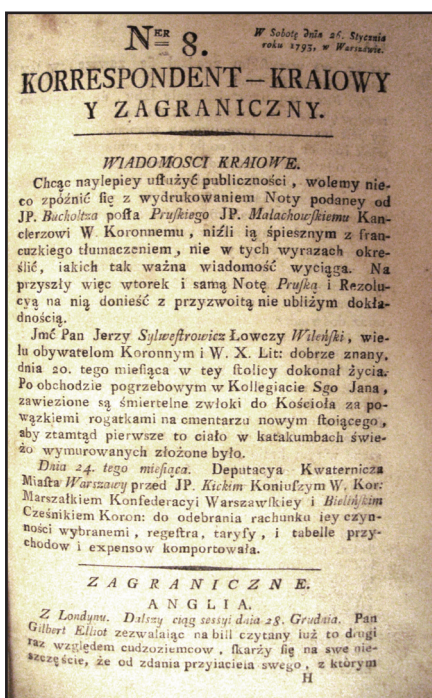
Ил. 5. Газета свободная Варшавская № 1 за 1794 год

Ил. 6. Газета Варшавская № 5 за 1796 год

Ил. 7. Газета национальная и иностранная (Варшава, 1791)

Ил. 8. Корреспондент варшавский № 8 за 1793 год

УДК 027.021(477.74):141-056.87“14/15”

И. В. Пигулевская,

зав. сектором отдела редких книг и рукописей Научной библиотеки
Одесского национального университета имени И. И. Мечникова
ул. Преображенская, 24, Одесса, 65082, Украина
тел. (0482) 34 77 89

ПРИЖИЗНЕННЫЕ ИЗДАНИЯ ТРАКТАТОВ ИТАЛЬЯНСКИХ ГУМАНИСТОВ XV–XVI ВВ. В КНИЖНОЙ КОЛЛЕКЦИИ МАТЕМАТИКА И. Ю. ТИМЧЕНКО

Сообщение посвящено фрагменту уникальной книжной коллекции математика, профессора Императорского Новороссийского университета И. Ю. Тимченко (1863–1939), включающему в себя прижизненные издания трактатов итальянских гуманистов эпохи Возрождения.

Ключевые слова: итальянистика, Возрождение, гуманисты, прижизненные издания, история математики, «рассеянные» частные книжные коллекции, И. Ю. Тимченко, Математический кабинет Физико-химико-математического института г. Одессы, история Одесского национального университета.

Книжные собрания преподавателей Одесского (Новороссийского) университета являются важным источником пополнения фондов Научной библиотеки. Одним из таких собраний стала рабочая библиотека математика, историка математики, астронома Ивана Юрьевича Тимченко (1863–1939), в состав которой входили редкие издания XV–XVIII вв.

Первые результаты изучения состава «рассеянной» книжной коллекции профессора Императорского Новороссийского университета И. Ю. Тимченко, пополнявшей фонды Научной библиотеки Одесского национального университета имени И. И. Мечникова в 80-х гг. XX в., были представлены в сообщении, опубликованном в 2010 г. [5]. В ходе дальнейшего выявления изданий коллекции ученого из отдела книгохранения Научной библиотеки Одесского национального университета фонды отдела редких книг и рукописей дополнили инкунабула и два палеотипа, среди которых – прижизненные издания трактатов итальянских гуманистов XV–XVI вв., отражающие историю развития математической науки в Италии в эпоху Возрождения. Целью данного сообщения является рассмотрение вновь выявленных изданий.

Первой «находкой» стала инкунабула итальянского математика Луки Пачоли (Пачиоли (итал. Pacioli (Paciuolo), лат. Paciolus (Patiulus), Luca) «Сумма арифметики, геометрии, учения о пропорциях и отношениях» (Венеция, 20.11.1494) [Прилож. 1]¹ (ил. 1). Судя по биографии автора трактата, его жизнь была буквально «пропитана» духом времени, влиянием идей, волновавших умы гуманистов этой феноменальной эпохи в истории Западной Европы. Всеобщий дух философии, влияние идеи о возможности постижения устройства мироздания посредством «языка» точных наук, в первую очередь, математики; поиск формулы «Божественной пропорции» в сочетании с жизненной потребностью социума реализовывать теории в практической плоскости – все это дало колоссальный толчок развитию прикладных наук на Апеннинах именно в XV веке. Тосканец Лука Пачоли

(1445-1515) – уроженец борго² Сан-Сеполькро, гражданин Флорентийской республики, прошел путь от ученика художника Пьеро дела Франческа³ в родном Сан-Сеполькро до лектора математических дисциплин в Риме. Атмосфера оживленной экономической жизни, активное изучение философии, теологии, математики и других прикладных наук, знакомство и совместные математические штудии Л. Пачоли с Леон-Баттиста Альберти⁴ способствовали появлению его трактатов по математике. До составления «Суммы арифметики» (написание которой длилось с 1480 по 1487 гг.) Л. Пачоли постригся в монахи (1475 г.), служил профессором математики в университете Перуджи (1477-1480, 1487), состоял в штате епископа Пьетро Валлетари (Рим, с 1488 г.). Талант исследователя, публикация данного трактата (1494 г.) в сочетании с высокой социальной активностью, ораторскими способностями – все это помогло Л. Пачоли утвердиться в многочисленной Плеяде итальянских гуманистов своего времени. Деятельность Л. Пачоли на протяжении всей жизни была связана с преподаванием математики в университетах Милана (1496-1499), Флоренции (1499-1501), Болоньи (1501-1502), Рима (1514 г.), публичными лекциями в Венеции (1508 г.) и духовной службой (1510 г. – приор монастыря родного Сан-Сеполькро). Преподавательская деятельность Л. Пачоли не ограничивалась математикой. Не менее важной в его жизни оказалась встреча, дальнейшая дружба и сотрудничество с Леонардо да Винчи. Именно благодаря Луке Пачоли Леонардо, не имевший права обучаться в университете, в сорок лет начал изучать латинский язык. Сотрудничество двух незаурядных людей принесло свои плоды: Леонардо да Винчи выступил в качестве автора иллюстраций для его трактата «О Божественной пропорции». Историки экономической науки называют трактат «Сумма арифметики ...» первым учебным пособием по бухгалтерскому учету [4, с. 24, 283-284]. Заслуга ученого-гуманиста состоит в том, что он сумел изучить практический опыт торговых операций процветающей Яснейшей республики Венеции своего времени и сформулировать основные принципы двойной бухгалтерии, которыми вот уже около пятиста лет пользуются финансисты ведущих стран Европы и Америки. С другой стороны, уникальность трактата Л. Пачоли состоит в том, что в «Сумме арифметики ...» удалось обобщить имеющийся к концу XV в. опыт математических штудий предыдущих поколений философов-математиков. Фактически из-под пера ученого появилась энциклопедия по математическим наукам: алгебре, геометрии, бухгалтерскому учету. Так, именно Л. Пачоли зафиксировал и дал рациональное обоснование факта использования арабских цифр в торговых операциях своего времени (ил. 2). Обратим также внимание на то, насколько хорошо тосканец изучил деловую среду Венеции своего времени. Этот бесценный опыт позволил гуманисту зафиксировать «живой» язык жестов венецианских купцов конца XV в.: была составлена таблица с изображениями рук, где каждый жест обозначал определенную цифру (ил. 3).

Идеи, сформулированные Л. Пачоли в этом трактате, оказались настолько актуальными для экономической жизни того периода, в первую очередь Яснейшей республики Венеции, Великого герцогства Тосканского, что в 1504 г., в Венеции, «Сумма арифметики ...» выдерживает второе (также прижизненное!) издание [4, с. 284-285]. Таким образом, вклад ученого в математические науки позволяет считать Луку Пачоли одним из «титанов» эпохи Возрождения.

Особого внимания заслуживает прекрасное оформление издания: двуцветная печать, гравированные инициалы, многочисленные иллюстрации, о которых речь шла выше.

Экземпляр упомянутого трактата представляет собой фолиант с многочисленными маргиналиями бывших владельцев, вероятнее всего, относящимися к XVI–XVII вв. На форзаце собственноручная подпись коллекционера: «J. Timscenco». Полукожаный переплет экземпляра владельческий, о чем свидетельствует суперэкслибрис И. Ю. Тимченко на корешке в виде инициала «J. T.». Такой же суперэкслибрис на корешке аналогичного переплета оттиснут еще на одном издании трактата по математике в коллекции И. Ю. Тимченко, связанном с именем итальянского гуманиста.

Базовый учебник по геометрии Евклида (IV в. до н. э.) «Введение в начала Евклида ...» был переведен уроженцем г. Брешиа (Ломбардия) Никколò Фонтана по прозвищу Тарталья (итал. Niccolò Fontana (Tartaglia), 1499/1500-1557) на современный ему диалект [Прилож. 2] (ил. 4). Автор ряда математических трудов, Тарталья был, без преувеличения, одним из лучших математиков своего времени, сумевшим сформулировать решение кубических уравнений [8, p. 275]. О том, что книга пользовалась спросом, свидетельствует факт ее неоднократного переиздания в XVI столетии [7], однако при жизни Тарталья увидело свет лишь первое издание переведенного им труда древнегреческого математика, представленное в коллекции профессора Новороссийского университета.

На титульном листе изданного в Венеции палеотипа имеется рукописный экслибрис: «Из книг Франциска Антония Фалви, доктора обоих прав [канонического и гражданского права – И. П.] и апостольского протонотария Кунджентини [?]»⁵ («Ex libris Franci Antonij Falui I. V. Doctoris, ac Prothonotarij Apostolici Cungentini [?]»). Владельческие записи и пометы позволяют лишь частично проследить историю бытования книги до попадания ее в университетскую библиотеку. Многочисленные и пространные комментарии предыдущих владельцев (XVI–XVII в.) на страницах книги (ил. 4) могут представлять интерес для специалистов по математике. Мы же можем высказать предположение о том, каким образом экземпляры рассмотренных в сообщении изданий оказались в университетской библиотеке.

Активная деятельность по формированию коллекции специальной литературы по истории математической науки, вероятнее всего, началась в ходе заграничных командировок (1890, 1892, 1893, 1896, 1904 гг.) [3], совершенных И. Ю. Тимченко еще в должности приват-доцента Новороссийского университета и была продолжена после назначения Ивана Юрьевича экстраординарным профессором кафедры чистой математики в 1914 г. Из документов Государственного архива Одесской области известно, что по решению Совета Императорского Новороссийского университета И. Ю. Тимченко было разрешено читать лекции по аналитической геометрии (решение от 14.02.1905), в связи с этим ему было назначено жалование размером в 600 руб. в год [1, л. 18-18 об.]. Можно предположить, что именно характер профессиональной деятельности ученого – чтение курсов лекций по истории математики в Университете – был главным стимулом приобретения изданий, представляющих собой не только информационные источники, но и прекрасно сохранившиеся артефакты исторической эпохи. В результате была собрана замечательная подборка книг, на основе которых и составлялись курсы лекций по истории математики.

В 1917 г. И. Ю. Тимченко стал заведовать Математическим кабинетом при Физико-математическом факультете – вспомогательном учебном подразделении Новороссийского университета [6]. В этом качестве Иван Юрьевич ежегодно составлял сметы на расходы кабинета, но неоднократно отмечал в официальных бу-

магах, что приобретение книг и учебных пособий носит случайный характер, из-за чего было невозможно указать точную сумму, необходимую на расходы для кабинета [2, л. 230]. Кабинет использовался как место для проведения практических занятий студентов факультета. Рассмотренные в данном сообщении трактаты пополнили фонд библиотеки Кабинета в качестве специальной учебной литературы.

Осуществленное в рамках реформы образования 1920-х годов расформирование Университета, к счастью, не привело к ликвидации библиотеки Кабинета. Очевидно, он продолжал функционировать как вспомогательное учреждение Института народного образования (ИНО) в Одессе – учебного заведения, являвшегося преемником Императорского Новороссийского университета. Судя по владельческим записям и штампам «МАТЕМАТИЧНИЙ КАБІНЕТ Од. Фіз. Хем. Мат. Ін-т №...» (штамп 6 x 3 см), последующим местом хранения обеих книг стал Математический кабинет Одесского Физико-Химико-математического института, образованного в 1930 г. на базе факультета профессионального образования ИНО. Учебная библиотека Кабинета стала впоследствии местом хранения личной книжной коллекции И. Ю. Тимченко, в которой представлены редкие прижизненные издания трактатов итальянских гуманистов-математиков XV-XVI в.

После восстановления Университета в 1933 г. библиотека Кабинета стала неотъемлемой частью Физико-математического факультета. Наконец, в начале 1980-х гг. ценнейшая литература из этого подразделения пополнила основные книжные фонды университетской библиотеки, где и хранится по сей день. Таким образом, по особенностям экземпляров удалось проследить «путь» издания от владельца к владельцу (от частного лица к лицу юридическому).

Рассмотренные в сообщении экземпляры из «рассеянного» книжного собрания математика И. Ю. Тимченко позволяют расширить представления об итальянской Книге Возрождения, ввести в научный оборот сведения об экземплярах важнейших трактатов по истории западноевропейской математической мысли. Отдельного исследования требуют многочисленные владельческие заметки на полях. Ознакомление с тематикой и содержанием экземпляров коллекции дает возможность проследить историю математической науки, «выстроив» умозрительную цепочку преемственности математических идей, основанных как на философии, так и на эмпирическом знании мыслителей Древнего мира и Возрождения.

Примечания

¹ В Приложении имя автора приведено в форме, принятой для описания данного издания в наиболее авторитетных библиографических источниках.

² Борго (от нем. «burg» – город) – как правило, небольшой по численности город итальянской провинции конкретной области (например, Сан-Сеполькро – борго в окрестностях Арещо – административного центра провинции).

³ Пьеро делла Франческа (итал. Piero della Francesca, ок. 1420-1492) – итальянский художник и теоретик искусства, представитель раннего Возрождения.

⁴ Леон Баттиста Альберти (итал. Leone Battista Alberti, 1404-1472) – ученый-гуманист, математик, теоретик искусства периода раннего Возрождения, один из основоположников учения о перспективе.

⁵ Апостольский протонотарий (лат. *protonotarius apostolicus*) – титул в Римско-католической церкви. Апостольским протонотарием назывался либо член самой высшей неепископской коллегии прелатов в Римской курии, либо, вне Рима, почётный прелат, которому папа римский присвоил этот титул и его особые привилегии.

Список использованных источников и литературы

1. Государственный архив Одесской области, ф. 45, оп. 9, д. 10.
2. Государственный архив Одесской области, ф. 45, оп. 19, д. 98.
3. Архив Научной библиотеки ОНУ : Материалы к биографиям ученых и сотрудников Одесского (Новороссийского) университета. – П. 29. – Ед. хр. 1168 : [Личное дело И. Ю. Тимченко].
4. Пачоли Л. Трактат о счетах и записях / Л. Пачоли ; изд. подг. Э. Вальденберг ; под. ред. Я. Соколова. – М. : Финансы и статистика, 1983. – 286 с., ил.
5. Пигулевская И. В. Итальянские издания XV–XVII вв. из книжной коллекции математика И. Ю. Тимченко / И. В. Пигулевская // Вісник Одеського національного університету. – Одеса, 2010. – Т. 15, вип. 21 : Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство. – С. 171-181.
6. Професори Одеського (Новоросійського) університету : біогр. слов. : у 4 т. – Вид. 2-е, доп. – Одеса : Астропринт, 2005. – Т. 4 : Р-Я. – С. 222-225.
7. Censimento nazionale delle edizioni italiane del XVI secolo. – Доступно с : http://edit16.iccu.sbn.it/web_iccu/eimain.htm
8. Smith D. E. Rara arithmetica: a catalogue of the arithmetics written before the year MDCI with a description of those in the library of George Arthur Plimpton of New York / by David Eugene Smith of the teachers College Columbia University. – Boston : the Athenæum Press ; London : Ginn & Company proprietors, 1908. – 507 p.

Надійшла 7.11.2011

Приложение

1. **Lucas de Burgo Sancti Sepulcri** (1446/1447-1510/1517). Sūma de arithmetica, geometria, proportioni et proportionalita. – Venetiis [Venezia] : Paganinus de Paganinis, 10-20.XI.1494. – 2° ; 1⁸, a-z⁸, &⁸, []⁸, []¹⁰, AA¹⁴, A-H⁸, I-K⁶ = [8], 224, 76 f. : ill.

Brunet t. 1, p. 418; GW M18913 ; HC 4105 ; ISTC il00315000 ; Smith (RaraAr) p. 54

2. **Euclides** (IV-III s. a. ae. n.). Euclide Megarense philosopho : solo introduttore delle scientie mathematiche: / diligentemente reassettato, et alla integrita ridotto per ... Nicolo Tartalea ... Secondo le due tradottioni : e per commune commodo & utilita di latino in volgar tradotto. Con una ampla espositione dello istesso tradottore di novo aggiunta. Talmente chiara, che ogni mediocre ingegno, senza la notitia, ouer suffragio di alcun'altra scientia con facilita, sera capace a poterlo intendere. – Stampato in Venegia [Venezia] : per Venturino Roffinelli ad instantia e requisitione de Guilielmo de Monferra, & de Pietro di Facolo da Vinegia libraro, & de Nicolo Tartalea Brisciano tradottore, II. 1543. – 2° ; A¹⁰, B-Z⁸, &⁸, []⁸, []⁸, AA-DD⁸ = CCXXXIX [i. e. 241], [1] c. : ill.

Edit 16 CNCE 18353; Graesse t. 2, p. 513; Smith (RaraAr) p. 54

Список сокращений:

Brunet – Brunet J. Ch. Manuel de libraire et de l'amateur de livres. – Paris, 1860-1866. – Т. 1-5.

Edit 16 – Censimento nazionale delle edizioni italiane del XVI secolo [Электронный ресурс] // Доступно с сайта : http://edit16.iccu.sbn.it/web_iccu/eimain.htm

Graesse – Graesse J. G. T. Trésor de livres rares et précieux. – Dresden, 1859-1869. – Т. 1-7.

GW – Gesamtkatalog der Wiegendrucke. – Bd. 1 [etc.] – Stuttgart, etc., 1968 - . [GW M [Электронный ресурс] // Доступно с сайта : <http://www.gesamtkatalogderwiegendrucke.de>]

HC – Hain L. Repertorium bibliographicum, in quo libri omnes ab arte typographica inventa usque ad annum MD typis expressi ordine alphabetico vel simpliciter enume-

rantur vel adcuratius recensentur. – Stuttgartiae ; Lutetiae Parisiorum, 1826-1838. – Vol. 1-2 ; *Copinger W. A.* Supplement to Hain's Repertorium bibliographicum. – London, 1895-1902. – Т. 1-2.

ISTC – Incunabula short title catalogue [Електронний ресурс] // Доступно с сай-та : <http://www.bl.uk/catalogues/istc/index.html>

Smith (RaraAr) – *Smith D. E.* Rara arithmetica: a catalogue of the arithmetics written before the year MDCI with a description of those in the library of George Arthur Plimpton of New York / by David Eugene Smith of the teachers College Columbia University. – Boston, London : the Athenæum Press, Ginn & Company proprietors, 1908.

І. В. Пігулевська,

зав. сектором відділу рідкісних книг та рукописів
Наукової бібліотеки ОНУ імені І. І. Мечникова,
вул. Преображенська, 24, м. Одеса, 65082, Україна
тел. (0482) 34 77 89

**ПРИЖИТТЄВІ ВИДАННЯ ТРАКТАТІВ ІТАЛІЙСЬКИХ
ГУМАНІСТІВ XV – XVI СТ. З КОЛЕКЦІЇ МАТЕМАТИКА
І. Ю. ТИМЧЕНКА**

Резюме

Повідомлення присвячене фрагменту унікальної книжкової колекції математика, професора Імператорського Новоросійського університету І. Ю. Тимченка (1863–1939), що вміщує прижиттєві видання трактатів італійських гуманістів епохи Відродження, які поповнили фонди Наукової бібліотеки ОНУ імені І. І. Мечникова в другій половині XX ст.

Ключові слова: італіяністика, Відродження, гуманісти, прижиттєві видання, історія математики, «розпорошені» приватні книжкові колекції, І. Ю. Тимченко, Математичний кабінет Фізико-математичного інституту м. Одеси, історія Наукової бібліотеки Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

I. Pigulevskaya,

Scientific Library of the Odessa I. I. Mechnikov University
24, Preobragenskaya St., 65082, Odessa, Ukraine
Tel. (0482) 34 77 89

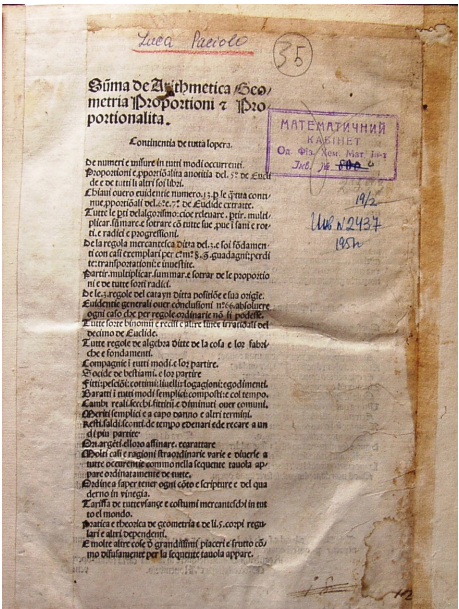
**THE LIFETIME EDITIONS OF ITALIAN HUMANISTS
OF THE 15th – 16th CENTURIES FROM THE BOOK COLLECTION
OF A MATHEMATICIAN I. TIMCHENKO**

Summary

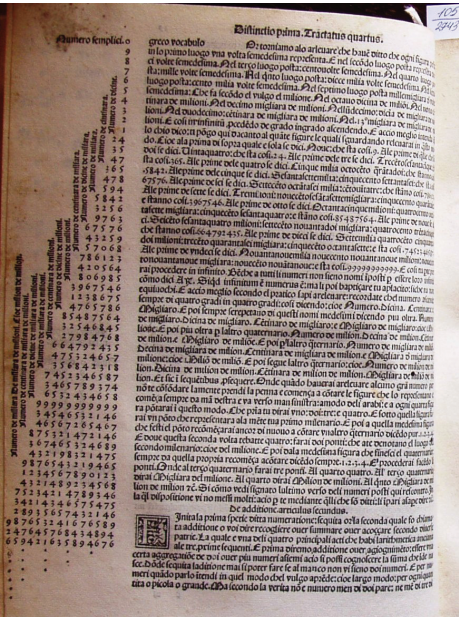
The publication is devoted to the lifetime editions of Italian humanists from the unique book collection of a mathematician, professor of Novorossia University I. Timchenko (1863–1939) which enriched the stacks of the University Library in the second half of the 20th century.

Key words: Italian studies, Renaissance, humanists, the lifetime editions, the history of the Mathematics, “dispersed” private book collections, I. Y. Timchenko, Odessa Institute of Physics, Chemistry and Mathematics, the history of the Scientific library of Odessa I.I. Mechnikov National University.

Иллюстрации

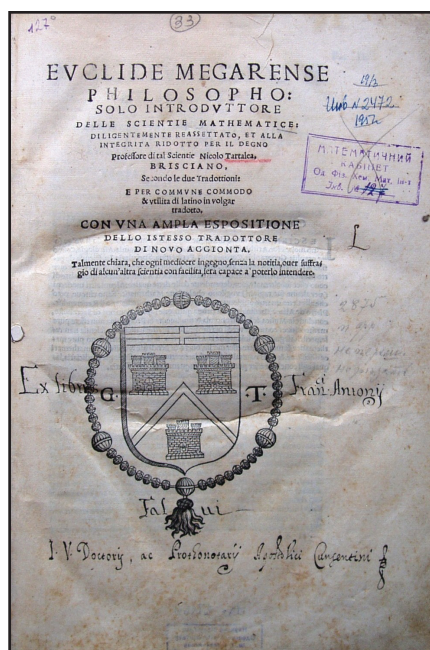
Ил. 1. Титульный лист первого прижизненного издания трактата Л. Пачоли «Сумма арифметики, геометрии, учения о пропорциях и отношениях» (Венеция, 20.11.1494).

Ил. 2. Математическая таблица, составленная при помощи арабских цифр, из трактата Л. Пачоли «Сумма арифметики, геометрии, учения о пропорциях и отношениях» (Венеция, 20.11.1494)

Ил. 3. Таблица с изображением «языка» жестов венецианских купцов кон. XV в. из трактата Л. Пачоли «Сумма арифметики, геометрии, учения о пропорциях и отношениях» (Венеция, 20.11.1494)

Ил. 4. Титульный лист и страница трактата Н. Тарталья «Введение в начала Евклида ...» (Венеция, 1543.)

ВЧЕНИЙ – БІБЛІОТЕКА – КНИГА

УДК 929Дусинский:027.7:378.4(477.74)

С. Е. Березин,

главный научный сотрудник отдела НСА
Государственного архива Одесской области
ул. Жуковского 18, г. Одесса, 65026, Украина

**АНТИКОВЕД, БИБЛИОТЕКАРЬ, ПУБЛИЦИСТ:
НОВЫЕ МАТЕРИАЛЫ К БИОГРАФИИ И. И. ДУСИНСКОГО
(1879-1919)**

Статья представляет собой первый опыт написания биографии выпускника Новороссийского университета Ивана Ивановича Дусинского на основе ранее не вводившихся в научный оборот архивных документов.

Ключевые слова: Одесский (Новороссийский) университет: выпускник, профессорский стипендиат, сотрудник библиотеки; русское антиковедение; русская политическая мысль; библиотековедение; Дусинский Иван Иванович.

На протяжении ряда десятилетий имя Ивана Ивановича Дусинского было известно только узкому кругу специалистов-антиковедов, и то лишь в связи с его исследованием о поэзии Сократа, увидевшем свет в начале XX столетия [13]. Относительно недавно его «вновь открыл» для широкой общественности М. Б. Смолин, подготовивший к переизданию труд «Геополитика России» (печатавшийся частями на страницах «Русской Речи» в 1908–1910 гг.) [17] и фактически ставший автором первой биографии И. И. Дусинского [17, 27], вскоре размещённой на ряде веб-порталов [28–30]. В настоящее время его творчеству уделено должное внимание в работах российских и зарубежных специалистов [25, 31], его концепции вызывают интерес у начинающих учёных [20–22]; без сведений о видном панславистском мыслителе не обходятся ни энциклопедические издания [26], ни учебные пособия [12].

Наряду с геополитикой в современной историографии он упоминается и в контексте других, менее известных его трудов. Так, с именем И. И. Дусинского связала начало «бициллиеведческого процесса» Т. Н. Попова [24, с. 415] – ведь именно его рецензия стала первым печатным отзывом на исследования П. М. Бицилли [15]. Отметим, что перу И. И. Дусинского также принадлежит и критическая статья, посвящённая книге о древнегреческой литературе, изданной П. С. Коганом [14]. Как видно из недавних публикаций [18], не утратили своей актуальности и мысли, высказанные им столетие назад, о значении библиотек и задачах, стоящих перед их сотрудниками [16]. В этой области И. И. Дусинский являлся не только теоретиком – он, как наглядно показали М. А. Подрезова и В. В. Самодурова, и на практике внёс значительный вклад в развитие библиотеки нашего университета [23, с. 14–15].

Можно с уверенностью говорить, что творческое наследие И. И. Дусинского как учёного-античника, специалиста в области библиотечного дела и, в значительной степени, мыслителя и публициста, уже нашло своё отражение в литературе. Однако, его *биография* так и не получила должного освещения, в связи с чем актуальным видится привлечение ранее не вводившихся в научный оборот

документов, которые позволят уточнить и дополнить имеющиеся в историографии сведения.

Материалы по теме были обнаружены нами в фондах Государственного архива Одесской области, в том числе в личном деле студента Новороссийского университета *Ивана Дусинского* (в описи и на обложке единицы хранения ошибочно приведено отчество «*Витальевич*» – вероятно, при обработке фонда в 1930-х гг., архивисты исходили из информации, указанной в первом документе) [5].

Этот документ – копия с аттестата, выданного 20.III.1893 г. коллежскому секретарю Ивану Витальевичу Дусинскому, согласно которому он, 44-х лет от роду, был римско-католического вероисповедания, происходил из дворян; «имения никакого не имел», равно как наград и знаков отличия; жалования получал 1000 рублей в год; после окончания Харьковского ветеринарного института (1885), был утверждён земским ветеринаром Самарской губернии (1886), по собственному прошению уволен (1887), определён сверхштатным ветеринаром Тобольской губернии (1888), командирован в Курганский округ для исполнения обязанностей окружного ветеринара (1889), назначен ветеринарным врачом на скотопрогонный пункт в селе Моршихинском Курганского округа (1892), наконец, согласно прошению, вновь уволен от службы (1893); в походах против неприятеля не был, под судом и следствием не находился, наказаниям и взысканиям не подвергался. Тут же указывался и состав его семьи: супруга Валерия Яковлевна Иваницкая и сын Иван, родившийся 8.IV.1879 г.; оба – также римско-католического вероисповедания [5, л. 1-1об.].

Аттестат был заверен губернским ветеринаром [?]. [?]. Золотарёвым, «за надлежащим подписом» (тогда ещё) и. д. тобольского губернатора Н. [М]. Богдановича и «с приложением» соответствующей печати (б. н., 20.III.1893). Копия с него была снята в г. Каменец-Подольском, о чём свидетельствует удостоверение (№ 3226, 27.VII.1899), собственноручно подписанное П. И. Вержбновским, на то время исполнявшим должность нотариуса Л. Б. Мандельштама в конторе последнего, располагавшейся по улице Почтовой, дом № 32. Небезынтересна и другая имеющаяся в этом «заверителе» информация: оригинал документа предоставил коллежский секретарь И. В. Дусинский, «*живущий в г. Каменце, в доме Гудзанской*»; а копия с него – «*подлежит представлению в учебное заведение*» [5, л. 1об.].

Следующий находящийся в деле документ – это «Выпись из метрической крестоприводной книги», на обороте 110^{-го} листа которой под № 23 была сделана запись следующего содержания (орфография и пунктуация сохранена): «*Тысяча восемьсот семьдесят девятого года, Апреля, двадцать девятого дня, в Харьковской Римско-Католической Церкви окрещён младенец по имени Иван, Викарным оной же церкви Ксендзом Иосифом Войцеховским с совершением всех обрядов таинства. Дворян Ивана и Валерии урождённой Иваницкой Дусинских законных супругов сын родившийся, сего года, Апреля 8^{-го} дня, в г. Харькове. Восприемниками были Дворяне: Иван Шиманский с Мариєю Августинович. Присутствовали Дворяне: Иван Августинович с Мариєю Издебскою*». То, что подлинность выписки «никакому сомнению не подлежит», удостоверяла подпись курата церкви, ксёнда Петра Кисаржевского, а также заверительные штампы Могилёвской римско-католической духовной консистории (№ 6030, 14.X.1886, С.-Петербург). На документе также имеется погашенная 60^{-ти} копеечная гербовая

марка (14.VIII.1886) и виза Каменецкого городского полицейского управления (№ 80, 17VII.1899) [5, л. 2-2 об.].

Приведённые выше источники показывают общую хронологическую канву событий, происходивших в семье Дусинских в первый период жизни Ивана Ивановича. Вероятно, его отец происходил из «местных шляхтичей» (осевших в Харькове ещё во времена графа С. О. Потоцкого), или же прибыл со следующей волной католического переселения (произошедшего после «польских волнений» в 1830–1831 гг.); Иван Васильевич являлся прихожанином храма во имя Розария Пречистой Девы Марии (т. н. «старого костёла», разрушенного в годы Великой Отечественной войны), в котором и мог быть совершён обряд его венчания с Валерией Яковлевной Иваницкой. Документально подтверждается, что молодой специалист-ветеринар находился (с перерывами, 21.VI.1886 – 19.II.1893) на земской службе в Саратовской и Tobольской губерниях. На переезд в эти края вместе с ребёнком косвенно указывает копия метрики, снятием которой родители озаботились в 1886 г. В свою очередь, бумаги отца свидетельствуют о возможной смене места жительства семьёй в начале 1893 г. Можно говорить о перспективности дальнейшего генеалогического и биографического поиска, для продолжения которого потребуются привлечение целого ряда фондов из архивных собраний не только Украины, но и стран ближнего зарубежья.

В 1899 г. И. И. Дусинский окончил Каменец-Подольскую мужскую гимназию (о чём свидетельствуют списки выпускников [9]); однако, в какой класс и когда именно он поступил, достоверно не известно (аттестат пока не обнаружен). Вероятно, следует дать отрицательный ответ на вопрос об обучении мальчика в других учебных заведениях – в том числе, из-за отсутствия иных «отметок» на копии метрики (по всей видимости, начальное образование Ваня получал дома, в связи с чем она не была востребована). Факт его переезда из Каменец-Подольского во второй половине лета 1899 г. подтверждается штампом полицейского управления; цель предпринятой поездки в Одессу не вызывает сомнений: с августа этого года [7] и на протяжении восьми семестров, вплоть до весны 1903 г. [8], он числится в списках студентов историко-филологического факультета Новороссийского университета.

Студенческие годы И. И. Дусинского – тема отдельной работы, документальной базой для которой могут стать документы из фонда Новороссийского университета: интересующие нас сведения могут быть обнаружены в делах правления, совета, студенческой инспекции; в протоколах заседаний историко-филологического факультета, в официальной переписке ректора и декана. Перспективность работы с этими источниками показывают успешные исследования биографий таких известных «младших коллег» И. И. Дусинского по студенческой скамье, как С. Л. Авалиани, П. М. Бицилли, И. М. Бондаренко, Е. Г. Кагаров, И. М. Малинин.

Период обучения И. И. Дусинского совпал со сложным и неоднозначным этапом в истории Новороссийского университета: день ото дня всё более усиливалась в его стенах «крамола» (апофеозом чего стали известные события 1905-1906 гг.). Революционное брожение, так или иначе, затронуло всех без исключения – и учащихся и преподавателей. Одним из его прямых следствий стало разделение студенческой массы, предопределённое «общими закономерностями классового и политического размежевания всего российского общества на три политических лагеря: революционно-демократический, либерально-монархический

и консервативно-черносотенный»; изменения коснулись и профессорской корпорации, в которой чётко обозначились две группы: «либерально-буржуазное большинство с конституционно-монархической оппозиционной платформой и консервативное меньшинство, видевшее в самодержавии надёжного гаранта своих сословных прав и привилегий» [19, с. 248-252, 311].

Зная направленность публицистических произведений И. И. Дусинского, уже в самом скором времени нашедших своего читателя, можно достаточно определённо предположить, взгляды какой именно из «партий» мог разделять молодой человек. Исследователям ещё предстоит установить те события, которые оказали влияние на формирование политической позиции мыслителя, очертить круг близких ему людей и единомышленников, определивших общественную позицию русского патриота. Но уже сейчас можно уверенно говорить об «университетской карьере» И. И. Дусинского и его становлении в эти годы как антиковеда и библиотекаря.

В этот период на кафедрах историко-филологического факультета преподавали такие известные учёные, как А. П. Казанский и Н. Н. Ланге (философия, педагогика), Г. И. Перетяткович и А. И. Линниченко (русская история), А. П. Доброклонский (церковная история), А. А. Кочубинский, М. Г. Попруженко, Б. М. Ляпунов (славянская филология), В. Н. Мочульский и В. М. Истрин (история русского языка и литературы), А. И. Томсон (сравнительное языкознание и санскритский язык), В. Ф. Лазурский (история западноевропейских литератур), Ф. С. Режабек, П. Н. Ардашев и Е. Н. Щепкин (всеобщая история). Непосредственными «наставниками» студентов, избравших специализацию по классическому отделению (в числе которых был И. И. Дусинский), естественно, являлись представители классической филологии, преподававшие весь спектр профильных дисциплин своей кафедры – от греческой и латинской словесности и литературы до античных древностей.

Так, за период с начала 1899/1900 учеб. г. и вплоть до своего перевода в Нежин осенью 1901 г., приват-доцент М. И. Мандес для младших семестров «объяснял» Гомера и Ксенофонта и читал курсы «по античным авторам» – Эсхилу, Аристотелю, Цицерону, Горацию, Квинтилиану. Приват-доцент С. А. Селиванов «переводил» со студентами Геродота и Лисия; он же разработал курсы «Полибий, с общим историко-литературным введением о греческой историографии» (1900/01) и «Греческая эпиграфика» (1902/03). Практические занятия по древнегреческому языку проводил и. д. экстраординарного профессора С. Д. Пападимитриу (с 1900 г. одновременно возглавлявший уникальную для российских университетов кафедру византийской филологии).

По большей части, «латинский отдел» (общие курсы и практические занятия по исторической грамматике языка и истории римской литературы, «интерпретации» произведений классиков), в те годы являлся «парафией» И. И. Луньяка. Два других ординарных профессора кафедры также «разбирали» со студентами произведения авторов; кроме того, А. Н. Деревницкий вел курс истории греческой литературы, а Э. Р. фон Штерн читал «древности» (греческие и римские, государственные и частные; на своей кафедре) и историю Древней Греции и Рима (по всеобщей истории, имея «поручение» факультета). Искусствоведческие дисциплины, равно как и университетский музей изящных искусств, находились в ведении ещё одного признанного специалиста-классика – А. А. Павловского [6].

Не имея семестровых «записей на лекции» (эти документы не найдены в обнаруженных нами делах), сложно точно восстановить учебную программу, которой следовал студент классического отделения И. И. Дусинский, но вероятно, что уже тогда он проявил себя как подающий надежды исследователь.

Первая работа молодого учёного была посвящена анализу хоровых песен в честь победителей на спортивных играх, написанных Вакхилидом (открытых незадолго до того). Разбор одного из стихотворений греческого лирика (произведения которого дошли до нас далеко не полностью) уже проводил пятью годами ранее его «старший товарищ» – ученик А. А. Павловского и Э. Р. фон Штерна, Б. В. Фармаковский [32]. В свою очередь, работа И. И. Дусинского «Греческий эпиникий и Вакхилид, как представитель этой литературной формы» заслужила похвальный отзыв декана (с 1.IV.1903 – ректора) А. Н. Деревницкого [11] и была удостоена золотой медали (2.V.1902) [1, л. 42].

За исключением латинского языка (!), самую высокую оценку получили ответы И. И. Дусинского на письменных и устных «выпускных» испытаниях, проходивших в апреле-мае 1903 г. На итоговом заседании Государственной комиссии (31.V.1903) он был удостоен диплома I-й степени (№ 18061, 2.IX.1903) [1, л. 12]. Вопрос о его «оставлении при университете для подготовки к профессорскому званию» был рассмотрен на заседании историко-филологического факультета, состоявшемся под председательством и. д. декана А. А. Кочубинского (31.V.1903, п. 5). Заслушав «представление» ректора, факультет постановил: рекомендовать И. И. Дусинского и «просить профессоров А. Н. Деревницкого, Э. Р. фон Штерна и И. И. Луныяка выработать программу для занятий» [3, л. 75 об.76].

О принятом решении факультет поставил в известность ректора (№ 72, 12.VI.1903), приведя в своём «отношении» текст написанного им же «представления» (отметим: рукой А. Н. Деревницкого была поставлена и резолюция: «к докладу»). Ниже мы приводим текст этой, во многом показательной, характеристики: «Я беру на себя смелость рекомендовать вниманию историко-филологического факультета бывшего студента И. Дусинского, в настоящее время блестящим образом выдержавшего испытание в Государственной Комиссии, как человека, имеющего все внутренние данные для того, чтобы стать серьёзным научным деятелем. Уже в самом начале моего знакомства с ним, будучи студентом первого курса, он поражал меня своею редкой для студента начитанностью в авторах, своим вдумчивым и самостоятельным отношением к изучению, своею разносторонностью, трудолюбием, памятью и серьёзностью научных интересов. Это впечатление росло и укреплялось во мне по мере того, как г. Дусинский переходил на высшие курсы. В его многочисленных рефератах по вопросам классической филологии, в обширном его медальном сочинении «Греческий эпиникий и Вакхилид» сказалась и ещё одна важная черта, – основательное знание языков французского, английского, немецкого и итальянского, делающее ему доступною всю учёную литературу. Вместе с тем окончательно сконцентрировалось и сложилось в нём стремление из многих филологических дисциплин сосредоточиться на одной, – именно, на истории греческой литературы. Я думаю, что было бы несправедливо отказать ему в средствах для достижения его заветной цели – выработаться в самостоятельного, правильно подготовленного работника в области избранной специальности, и потому имею честь просить факультет не отказать в своём ходатайстве об оставлении его при университете для этой цели» [1, л. 13-13 об.].

К отношению факультета на имя ректора прилагались три программы занятий стипендиата И. И. Дусинского – по истории римской словесности и латинскому языку (составленная И. И. Луньяком), истории греческой словесности и греческим древностям, а также по римским древностям (две последних – за подписями А. Н. Деревницкого и Э. Р. фон Штерна) [1, л. 14, 15-15 об., 16].

Вскоре последовал официальный запрос ректора в инспекцию о благонадёжности выпускника (№ 3160, 18.VI.1903). Полученный ответ подтвердил, что И. И. Дусинский *«во всё время пребывания в числе студентов Новороссийского университета ни в чём предосудительном замечен не был и по поведению аттестовался отличным»* (№ 1953, 28.VI.1903) [1, л. 17, 18]. После этого ректор «вошёл с представлением» к попечителю Одесского учебного округа Х. П. Сольскому (№ 3490, 5.VII.1903), от которого шесть месяцев спустя было получено «предложение» с «уведомлением для зависящих распоряжений» об «изъявлении согласия» товарища министра народного просвещения С. [М]. Лукьянова на «оставление» И. И. Дусинского при кафедре классической филологии Новороссийского университета сроком на два года с назначением ему ежегодного содержания в размере 600 рублей из сумм министерства (№ 1545, 14.I.1904 / № 2137, 27.I.1904) [1, л. 26].

Но к тому времени уже «был дан ход» и другому ходатайству, начатому самим И. И. Дусинским в прошении на имя ректора: *«Узнав, что в настоящее время увеличен служебный персонал библиотеки университета, честь имею покорнейше просить Ваше Превосходительство, о назначении меня на вакантную штатную должность помощника библиотекаря»*. Документ датирован (29.XII.1903); на нём имеются две гашенные шестидесятикопеечные гербовые марки. По получению (31.XII.1903), из канцелярии ректора прошение было направлено «на заключение библиотекаря» – Л. Ф. Бруна, указавшего, в свою очередь, что «считает желательным назначение» И. И. Дусинского на эту должность. По возвращению документа (03.I.1904) на нём была поставлена окончательная резолюция А. Н. Деревницкого: *«в правление»* [1, л. 25].

Вопрос этот был рассмотрен на заседании Правления (7.I.1904), потом – на Совете университета, где И. И. Дусинский «подвергнут был закрытой баллотировке, в результате которой оказался избранным единогласно» (13.I.1904, п. 97) [1, л. 21, 22]. Затем последовала переписка учебного заведения с канцелярией градоначальника, в ходе которой выяснилось, что за время проживания в Одессе кандидат *«был поведения и образа жизни хороших, судимости не подвергался, а равно не навлек на себя подозрений в политической благонадёжности»* (№ 242, 26.II.1904) [1, л. 27]. В итоге, на очередном заседании Совета было определено «ходатайствовать» об утверждении И. И. Дусинского перед попечителем учебного округа (2.III.1904, п. 64) [1, л. 28], что вскоре и было сделано ректором (№ 1654, 5.III.1904) [1, л. 29].

Однако, вскоре возникли некоторые трудности, о чём А. Н. Деревницкий довёл до сведения историко-филологического факультета (№ 7511, 11.XII.1904), предложив ещё раз рассмотреть целесообразность совмещения И. И. Дусинским научной подготовки с обязанностями по библиотеке, подчеркнув, что *«этот отзыв необходим для представления в министерство для испрошения на то соответствующего разрешения»* [1, л. 30]. Вопрос опять был рассмотрен на заседании факультета (15.XII.1904), и на сей раз «не нашедшего препятствий» к работе И. И. Дусинского *«в виду успешности его занятий, обнаруженных им в пред-*

ставленном отчёте» (№ 132, 17.XII.1904) [1, л. 31]. Наконец, только в следующем году попечитель уведомил университет о министерском разрешении поручить И. И. Дусинскому исполнение обязанностей помощника библиотекаря. (№ 2539, 1.II.1905) [1, л. 33].

В деле также отложились и переписка о продлении И. И. Дусинскому срока «стипендиатства» на год (16.I.1906), и ряд документов, относящихся к его службе в библиотеке: прошения об отпусках, утверждении в должности, получении жалования и т. п. Интерес представляют оценки антиковедных студий И. И. Дусинского (не защищавшего магистерскую диссертацию): выписка из журнала Учёного Комитета Министерства народного просвещения (№ 1880, 31.I.1905, п. 111) [1, л. 37-37 об.], отзывы профессоров А. Н. Деревницкого и И. И. Луньяка о его научных занятиях [1, л. 38-39, 45-46 об., 52-52 об., 57-57 об., 69-69 об., 71]. Можно предположить, что в фонде Новороссийского университета ещё будут обнаружены бесценные биографические материалы. Например, из «дела об оскорблении» библиотекаря П. С. Шестерикова его помощником Н. А. Уразовым, мы узнаём небезынтересную информацию об активном участии в этом конфликте всех без исключения сотрудников библиотеки, и в том числе, И. И. Дусинского (однако публикация этих данных преждевременна и требует детальной проверки и не менее взвешенной оценки) [4].

Служебная карьера И. И. Дусинского в Новороссийском университете официально зафиксирована в его формулярном списке: утверждён в должности помощника библиотекаря и чине коллежского секретаря (12.IV.1907), по выслуге лет произведён в титулярные советники (12.IV.1910) и коллежские асессоры (12.IV.1913), утверждён в должности старшего помощника библиотекаря (1.I.1915); получил светло-бронзовую медаль в память 300-летия царствования дома Романовых (31.X.1913) и был награждён орденом Св. Станислава III-й степени (1.I.1917); получал содержание в размере 600 р. в год. (затем – 2000 р., с прибавкой 300 р.). Иван Иванович Дусинский был женат на дворянке Елене Паулиновне (в девичестве Рысиной), с которой воспитывал дочь Марию, родившуюся 13.X.1905 г.; обе также были римско-католического вероисповедания, и находились при нём [1, л. 1-4].

У нас нет точных свидетельств о жизни семьи Дусинских после событий 1917 г. в условиях калейдоскопических смен власти в Одессе. Зато имеется копия «объявления», за подписью комиссара Новороссийского университета М. [?]. Малича, об увольнении И. И. Дусинского с занимаемой должности (№ 1614, 17.V.1919, п. 4) [1, л. 5]. Запись об этом была внесена в его формулярный список, но затем зачёркнута как несоответствующая ни фактическому положению в городе (с 23.VIII.1919 г. находившемся под контролем Вооружённых Сил Юга России), ни хронологии реально происходивших трагических событий. Ошибку исправили – в документе была сделана лаконичная запись: «Расстрелян *большевиками*», и поставлена последняя в формуляре дата: 26.IV/9. V.1919 г. [1, л. 3 об. 4]. Об убийстве было сообщено на заседании Совета университета (26.VIII.1919), о чем уже упоминалось в публикациях [10, с. 15].

В виду его «трагической кончины за русское дело» пятидесятирёхлетняя вдова и дочь И. И. Дусинского обратились к ректору А. Д. Билимовичу с просьбой о назначении им пенсии (2.IX.1919 г.; указан адрес: Военный спуск, дом Воронцовой-Дашковой, кв. 3) [2, л. 5-5 об.]. В письме, направленном в Управление народного просвещения (к И. М. Малинину (?); № 2513, 17.IX.1919),

А. Д. Билимович указал, что погибший был три года стипендиатом при университете и в должностях по библиотеке 14 лет, 3 месяца и 5 дней. *«Кроме своей служебной деятельности И. И. Дусинский занимался ещё публицистической и общественной. В статьях своих, печатавшихся в газетах «Одесский Листок» и «Родная Страна» и в своих общественных выступлениях он был горячим защитником и пропагандистом правового государственного строя. Убийство его большевиками и объясняется этой стороной его деятельности»*, - особо подчеркнул ректор, прося принять во внимание вышеизложенное и назначить пенсию «максимального размера» [29, л. 2-2 об.].

В итоге вдове была назначена половина из полагавшейся И. И. Дусинскому суммы, дочери – одна треть с другой половины, итого: 1333 рубля и 33 копейки, с выплатой пенсии со дня его смерти [29, л. 6-10]. О дальнейших событиях в их жизни мы можем строить лишь предположения – с осени 1919 г. обрывается, подтверждаемая документами, хронологическая канва.

Далеко не все моменты биографии И. И. Дусинского отражены в приведённых нами документах, однако можно уверенно говорить о перспективности дальнейшего поиска архивных материалов с информацией о жизненном пути и творческой деятельности одного из ярких представителей отечественной интеллигенции.

Список источников и литературы

1. Государственный архив Одесской области (ГАОО). – Ф. 45 : Новороссийский университет. – Оп. 4. – Д. 1261 : О службе Ивана Ивановича Дусинского. – 89 л.
2. ГАОО. – Ф. 45. – Оп. 4. – Д. 2038 : О назначении пенсии Е. П. Дусинской. Ведомость о лицах Новороссийского университета, коим испрашиваются пенсии и единовременные пособия, сентябрь-октябрь 1919 г. – 10 л.
3. ГАОО. – Ф. 45. – Оп. 4. – Д. 2552 : Журнал заседаний историко-филологического факультета, 1902-1904. – 137 л.
4. ГАОО. – Ф. 45. – Оп. 12. – Д. 1070 : Об оскорблении помощником библиотекаря Уразовым библиотекаря Шестерикова при исполнении сим последним служебных обязанностей, 1911. – 34 л.
5. ГАОО. – Ф. 45. – Оп. 19. – Д. 296 : [Личное дело студента] Дусинский Иван Витальевич. – 3 л.
6. Обозрения преподавания в Имп. Новороссийском университете на историко-филологическом факультете, 1899/1903 acad. гг. [Текст]. – Одесса, 1899-1903.
7. Списки студентов и посторонних слушателей Имп. Новороссийского университета в осеннем полугодии 1899/1900 acad. г. По историко-филологическому факультету [Текст]. – Одесса, 1899. – 9 с.
8. Список студентов и посторонних слушателей Имп. Новороссийского университета в весеннем полугодии 1902/1903 уч. г. По историко-филологическому факультету [Текст]. – Одесса, 1903. – 11 с.
9. Китлинский А. А. Каменец-Подольская мужская гимназия, выпускники с 1883 по 1920 год [Электронный ресурс] // Журнал «Самиздат». – Доступно с : http://samlib.ru/k/kitlinskij_a_a/gimnazij.shtml
10. Галяс В. Т. Руський историк-славист А. В. Флоровский [Текст] / В. Т. Галяс // Дерибасовская-Ришельевская : альм. – 2003. – № 15. – С. 9-24.
11. Деревицкий А. Н. Отзыв о сочинении на тему «Греческий эпипикий и Вакхилид», представленном на соискание медали (автор – студент И. И. Дусинский) [Текст] / А. Н. Деревицкий // Зап. Имп. Новорос. ун-та. – 1903. – Т. 9, ч. оф. – С. 9-15.
12. Дугин А. Г. Геополитика [Текст] : учеб. пособие для вузов / А. Г. Дугин. – М., 2011. – 583 с.
13. Дусинский И. И. О занятиях Сократа поэзией [Текст] / И. И. Дусинский // Летопись Ист.-филол. о-ва при Имп. Новорос. ун-те. – 1905. – Т. 12. – С. 247-274.
14. Дусинский И. И. [Рецензия] [Текст] / И. И. Дусинский // Журн. М-ва нар. просвещения. – 1908. – Декабрь. – С. 414-418. – Рец. на кн. : Коган П. [С]. Очерки по истории древних литератур. Т. 1 : Греческая литература / П. Коган. – М., 1907.

15. Дусинский И. И. [Рецензия] [Текст] / И. И. Дусинский // Журн. М-ва нар. просвещения. – 1913. – Май. – С. 237-239. – Рец. на кн. : Бицилли П. М. Тацит и римский империализм / П. М. Бицилли. – Одесса, 1912.
16. Дусинский И. И. В ожидании давно назревшей реформы : к вопросу о материальном и служебном положении личного состава наших университетских библиотек в связи с предстоящим введением новых штатов [Текст] / И. И. Дусинский // Изв. Одес. библиогр. о-ва при Имп. Новорос. ун-те. – 1914. – Т. 3. – С. 65-88.
17. Дусинский И. И. Геополитика России [Текст] / И. И. Дусинский ; сост., предисл. и прим. М. Б. Смолина. – М., 2003. – 320 с.
18. Журавлёва И. К. Слово об университетской библиотеке [Электронный ресурс] / И. К. Журавлёва, И. Г. Левченко // Universitates. – 2004. – № 4. – Доступно с : http://universitates.univer.kharkov.ua/arhiv/2004_4/juravleva/juravleva.html
19. Иванов А. Е. Высшая школа России в конце XIX – начале XX века [Текст] / А. Е. Иванов. – М., 1991. – 392 с.
20. Кирюшина М. К. Геополитические идеи И. И. Дусинского [Текст] / М. К. Кирюшина // Schola : сб. науч. ст. фак. политологии МГУ. – М., 2010. – С. 91-97.
21. Ковтуненко М. К. «Панславянский идеал» И. И. Дусинского [Электронный ресурс] / М. К. Ковтуненко // Материалы Международного молодежного научного форума «Ломоносов-2011» : 18-я международная научная конференция студентов, аспирантов и молодых ученых «Ломоносов» (11-15 апр. 2011, г. Москва). – Доступно с : http://lomonosovmsu.ru/archive/Lomonosov_2011/1432/27536_2b8d.pdf
22. Пацев А. Иран в геополитической конструкции И. И. Дусинского [Текст] / А. Пацев // Иранский мир и Юг России : прошлое и современные перспективы. – Ростов-н-Д., 2004. – С. 171-172.
23. Подрезова М. А. Библиотекари Одесского (Новороссийского) университета – мировой науке [Текст] / М. А. Подрезова, В. В. Самодурова // Вісн. Одес. нац. ун-та. – Одеса, 2008. – Т. 13, вип. 8 : Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство. – С. 11-22.
24. Попова Т. Н. Бициллиеведение : информационно-аналитические комментарии [Текст] / Т. Н. Попова // Ейдос : альм. теорії та історії іст. науки. – 2008. – Вип. 3. – С. 389-423.
25. Репников А. В. Консервативные концепции переустройства России [Текст] / А. В. Репников. – М., 2007. – 520 с.
26. Русский консерватизм середины XVIII – начала XX века [Текст] : энциклопедия / под ред. В. В. Шелохаева. – М., 2010 – 639 с.
27. Смолин М. Б. Энциклопедия имперской традиции русской мысли [Текст] / М. Б. Смолин. – М., 2005. – 432 с.
28. Смолин М. [Б]. Дусинский Иван Иванович – русский геополитик, политический публицист, панславист [Электронный ресурс] / М. Смолин // Фонд имперского возрождения : исслед. аналит. центр. – Доступно с : <http://www.fondiv.ru/articles/6/169/>
29. Смолин М. [Б]. Дусинский Иван Иванович [Электронный ресурс] / М. Смолин // Институт русской цивилизации. Большая энциклопедия русского народа. – Доступно с : <http://www.rusinst.ru/articletext.asp?rzd=1&id=391&abc=1>
30. Смолин М. [Б]. Дусинский Иван Иванович [Электронный ресурс] / М. Смолин // Хронос. – Доступно с : http://www.hrono.info/biograf/bio_d/dusinski.php
31. Суханек Л. Славянский мир и Европа [Текст] / Л. Суханек. // Государство, религия, церковь в России и за рубежом. – 2009. – № 4. – С. 113-116.
32. Фармаковский Б. В. Вакхилид и аттическое искусство V в. [до н. э.] : к 17-му стихотворению Вакхилида «Молодежь и Фисей» [Текст] / Б. В. Фармаковский // Журн. М-ва нар. просвещения. – 1898. – Апр.-май. – С. 28-48, 49-53.

Надійшла 9.11.2011

С. Є. Березін,

головний науковий співробітник відділу НДА
Державного архіву Одеської області
вул. Жуковського 18, Одеса, 65026, Україна

**АНТИКОЗНАВЕЦЬ, БІБЛІОТЕКАР, ПУБЛІЦИСТ: НОВІ
МАТЕРІАЛИ ДО БІОГРАФІЇ І. І. ДУСИНСЬКОГО (1879-1919)**

Резюме

Стаття є першою спробою написання біографії випускника Новоросійського університету Івана Івановича Дусинського на підґрунті архівних документів, які раніше не вводилися до наукового обігу.

Ключові слова: Одеський (Новоросійський) університет, випускник, професорський стипендіат, співробітник бібліотеки, російське антикознавство, російська політична думка, бібліотекознавство, Дусинський Іван Іванович.

S. E. Berezin

chief research worker of department SHD
State Archives of Odessa Oblast
18, Zhukovskogo St., Odessa, 65026, Ukraine

**THE HISTORIAN OF ANTIQUITY, LIBRARIAN, PUBLICIST:
NEW MATERIALS TO THE BIOGRAPHY OF IVAN IVANOVICH
DUSINSKIY (1879-1919)**

Summary

The article is the first trial of a writing the biography of Ivan Ivanovich Dusinskiy who was the outstanding graduate of the Novorossiyskiy University. It is based on unpublished archival documents, which wasn't entered into scientific circulation never before.

Key words: Odessa (Novorossiyskiy) University, graduate, the professorial scholarship holder, librarian, Antiquity studying, Russian political thought, library science, Ivan Ivanovich Dusinskiy.

УДК 94(477.74):378“1870/1930”

О. Є. Музичко,

кандидат історичних наук,

доцент кафедри історії України історичного факультету

Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

вул. Єлісаветинська, 12, м. Одеса, 65082, Україна

ІСТОРИКО-ФІЛОЛОГІЧНІ КАБІНЕТИ У СТРУКТУРІ ВИЩОЇ ОСВІТИ В ОДЕСІ НАПРИКІНЦІ ХІХ – ПЕРШІЙ ТРЕТИНІ ХХ СТ.

Метою статті є дослідження функціонування кабінетів у структурі вищої історичної та філологічної освіти в Одесі наприкінці ХІХ ст. – 20-х років ХХ ст. Зроблено висновок про значну роль «Історико-філологічного кабінету» в системі підготовки студентів та роботі викладачів у Новоросійському університеті, що дало підстави до менш успішних спроб поширення цього досвіду в інших вищих навчальних закладах Одеси: Вищих жіночих курсах та Інституті народної освіти.

Ключові слова: історико-філологічний кабінет, Одеса, Новоросійський університет.

Важливим напрямком сучасних університетознавчих студій є реконструкція інфраструктури вищих навчальних закладів, механізму діяльності та взаємодії окремих структурних підрозділів, тобто інституційна історія. Зокрема, йдеться про мереживо навчальних допоміжних закладів на факультетах російсько-імперських університетів та їх епігонів. Без мікроісторії цих закладів не можна претендувати на повноцінне відтворення макроісторії вищої освіти. У досить великому комплексі праць з історії Імператорського Новоросійського університету (далі – ІНУ) передусім висвітлено питання про бібліотеку, декілька музеїв [26]. «Першість» у процесі осягнення історії ІНУ, і передусім щодо якості наявних праць, тримає найменший історико-філологічний факультет (далі – ІФФ), що закономірно привертає фахову увагу сучасних істориків та історіографів. Проте, історіографічною «білою плямою» досі є «історико-філологічний кабінет» (далі – ІФК) ІФФ ІНУ, який мав виконувати важливу допоміжну функцію в процесі підготовки істориків та філологів. Ця тема тісно пов'язана з історією бібліотечної справи в Одесі, зокрема бібліотеки ІНУ. Єдиним виданням, у якому дуже лапідарно згадано про ІФК залишається класична праця О. Маркевича, видана лише через кілька років після заснування цього кабінету [29, с. 608-609]. Аналогічним є стан дослідження цього питання щодо Одеських вищих жіночих курсів (далі – ОВЖК), незважаючи на те, що історії цього закладу присвячено дисертацію та низку статей. На цьому тлі завдяки праці В. Левченка кращим виглядає рівень дослідження кабінетів історико-літературного профілю Одеського Інституту народної освіти (далі – ОІНО) [27]. Історія кабінетів ОВЖК та ОІНО є радше історією нереалізованих планів, і тому має другорядне значення як свідчення еволюції ідеї та практичного втілення ІФК.

Реконструкція історії кабінетів історичного та філологічного профілю передбачає висвітлення обставин їх заснування, етапів та механізму функціонування, біографій завідуючих, встановлення впливу на освітній процес тощо. Реконструкція історії кабінетів у ВНЗ Одеси кінця ХІХ – початку ХХ ст. є непростим дослідницьким завданням, адже звітна документація лише уривчасто розкриває їх робо-

ту. Особливо бідною є інформація про перше десятиріччя існування ІФК. Вкрай необхідним виявилось залучення більш широкого комплексу джерел, передусім персонального походження.

Професори та студенти завжди вважали забезпеченість необхідною літературою одним із вирішальних чинників успішного педагогічного процесу. Однак на перешкоді стояли передусім загальні умови розвитку освіти та науки в Російській імперії: фінансові проблеми університетів та бібліотек, що унеможливлювали широке придбання новітньої літератури, недостатньо налагоджений обіг літератури між бібліотеками різних міст тощо. Тому найбільш поширеним виходом із ситуації були особисті пожертви професури, приватний обмін книжками, надання книжок у користування студентам.

Ці обставини яскраво підсумував професор кафедри руської історії ІНУ І. А. Линниченко: «Профессорские специальные библиотеки являются фактически отделениями университетских книгохранилищ, в которых при распределении штатной суммы на пополнение библиотеки на долю каждой кафедры приходится только около 50 рублей. Поэтому везде, кроме Санкт-Петербурга и Москвы, которые имеют прекрасные библиотеки, студенты могут писать специальные работы только при содействии профессоров, которые обычно достаточно охотно дают студентам пособия из собственных библиотек. Иначе профессора, которые ценят научные интересы студентов, поступать не могут. Однако судьба профессорских частных библиотек, в силу этих обстоятельств, является печальной. Проще возобновить утраченное здоровье, получить назад сумму, отданную в долг, нежели вернуть книгу, отданную для прочтения, а если и ее получишь назад, то внешность ее будет никак не лучше внешности английского боксера, хотя бы и победителя в боксерском матче. Но... *infandum regina jubes renovare dolorem*» [28, с. 33]. Про «розграбування» книжкових багатств занадто наївного професора В. Григоровича студентами виразно згадували його сучасники.

Як і більшість внутрішніх структурних змін в ІНУ, ІФК виник внаслідок ініціативи професорсько-викладацького складу. Цю подію зумовили інтенсифікація навчального та наукового процесу на ІФФ ІНУ, зростання ваги семінарських занять, самостійних студій студентів, стимульованих також відповідними рішеннями Міністерства народної освіти (МНП). Це підвищило попит з боку студентів на навчальну та наукову літературу. Прагнення професорів різних факультетів вдосконалити інфраструктуру власних кафедр та факультетів свідчило про актуалізацію проблеми наукової спеціалізації і водночас інтенсифікувало цей процес. Безпосередній вплив на виникнення ідеї заснування ІФК мав досвід роботи студентського відділу бібліотеки ІНУ, що систематично діяв з 1873–1874 рр.

Наприкінці 1880-х рр. в ІНУ існувала очевидна диспропорція в організації навчально-допоміжних установ на факультетах природничого та гуманітарного профілю. У той час як на фізико-математичному, а з початку ХХ ст. і на медичному, факультеті діяло понад десять кабінетів, лабораторій та музеїв, у структурі ІФФ від самого початку заснування ІНУ перебувало лише два навчально-допоміжних заклади: музей витончених мистецтв та міні-кабінет (нумізматичний). Вочевидь, ці заклади мали досить спеціальне спрямування і не могли задовольнити більш широкі гуманітарні і, зрештою, суто прагматичні (підготовка до практичних занять та іспитів) запити більшості студентів трьох (словесного (слов'яно-руської філології), історичного, класичної філології), а згодом і чотирьох (філософського) відділень ІФФ. Ще гіршою була ситуація на юридичному факультеті, на якому до

початку ХХ ст. не існувало жодного навчально-допоміжного закладу і тільки розпочалося облаштування свого кабінету, безумовно, не без впливу ІФК. На жаль, у нашому розпорядженні немає докладного проекту заснування ІФК, який би розкривав усі задуми професорів щодо цілей та завдань нового закладу.

Першим джерельним повідомленням про ініціативу викладачів ІФФ є лише анотація про доповідь декана І. Некрасова під час засідання факультету 29 травня 1886 р., присвячену правилам нового закладу. У вересні цього року колеги І. Некрасова відповіли на запит Правління про потреби факультету, що в разі відкриття ІФК, було б бажано асигнувати по 100 рублів на кафедру для виписки книг та посібників для практичних занять зі студентами. 10 жовтня 1886 р. МНП затвердило правила для занять студентів в ІФК. Фінальну крапку в процесі заснування ІФК поставило рішення попечителя Одеської навчальної округи 17 березня 1887 р. про затвердження завідуючим ІФК випускника ІНУ, філолога та історика Дмитра Миколайовича Овсянико-Куликовського (1853–1920) [2, арк. 71, 81, 83, 98]. На той час згодом видатний академік був приват-доцентом ІФФ ІНУ. Однак вже восени 1887 р. він залишив Одесу. Його заступив випускник Московського університету, приват-доцент, філософ Олександр Павлович Казанський (1859–1918), який і виконував свої обов'язки до другої половини 1890-х рр.

Згідно з правилами, ІФК мав завідувати лише приват-доцент ІФФ. Таким чином, кабінет виконував подвійну функцію: давав студентам ІФФ приміщення та книги для підготовки до практичних занять та іспитів і забезпечував їх своєрідним «дядькою-наставником». В одному з актових документів ІНУ це рішення пов'язувалося з вказівкою міністра народної освіти графа І. Делянова доручити кабінет «компетентній особі, здатній керувати заняттями студентів при написанні робіт та особливо під час самостійного вивчення джерел» [3, арк. 273]. Безумовно, головним сенсом існування ІФК професори вважали не лише функцію читального залу, а й участь у функціонуванні практичних занять. У 1899 р. декан О. Деревницький у доповідній записці попечителю прямо вказував на функціонування ІФК в якості головного доказу того, що ІФФ завжди приділяв велику увагу практичним заняттям [4, арк. 2].

Попри таку увагу ІФФ до свого витвору, до кінця ХІХ ст. ІФК перебував лише «у віданні» факультету, але фактично в межах бібліотеки університету, що візуально відображено в праці О. Маркевича. До початку ХХ ст. ІФК разом з ІФФ розміщувався на Дворянській вулиці, звідки переїхав на Преображенську. Напевно, саме ця правова невизначеність є причиною відсутності докладної інформації про цей заклад в актових матеріалах ІНУ та ІФФ до останніх років ХІХ ст. Більш того, у звітах факультету та бібліотеки він не вказаний ані як навчально-допоміжний заклад, ані поряд зі студентським відділом. Аж до 1912 р. досить аморфним залишався і статус керівника кабінету, який працював на посаді вільнонайманого робітника, з платнею зі спеціальних коштів факультету, здебільшого фінансів, асигнованих міністерством на семінарські заняття.

У зв'язку з цими колізіями «доба Казанського», а значить і перший, установчий, етап в мікроісторії ІФК відобразились лише у принагідних згадках. Перші підсумки роботи нового закладу були відзначені 8 жовтня 1888 року під час засідання ІФФ з приводу запита МНП про потреби навчально-допоміжних закладів. Факультет зробив висновок, що позаяк студенти дуже старанно займаються в ІФК, бажана більш правильна його організація, тобто аби на поповнення книгами та іншими посібниками щорічно виділялося по 500 руб. та 600 руб. на платню за-

відуючому кабінетом. Загалом факультет висловив побажання, щоб на поповнення книгами кафедр асигнувалася значно більша сума, адже для цього факультету книги замінюють кабінети та музеї, які є на інших факультетах. 21 вересня 1890 р. О. Казанський доповідав про необхідність клопотання факультету перед адміністрацією про асигнування грошей для поповнення книг у кабінеті [5, арк. 23-24, 125-126]. Згодом він звітував, що за семестр 1890 р. в ІФК було 528 замовлень видань, головним чином книг з класичної філології (265 вимог) та російської історії. З інших предметів – небагато [6]. За даними О. Маркевича, на 1890 р. кабінет нараховував 385 назв видань у 893 томах, здебільшого капітальні твори. Студентів ІФК приймав зранку.

Вперше як навчально-допоміжний заклад ІФФ ІФК фігурує у звіті факультету за 1898 р. Напевно, саме тоді цей заклад закономірно «придрейфував» до свого «материка». Ця подія призвела до важливого для історика джерелознавчого здобутку: факультет визначив схему звіту для завідуючих кабінетом, якої вони в подальшому й дотримувалися з більшою або меншою сумлінністю (безумовним ідеалом у цьому плані є супердокладні аналітичні звіти Ф. Режабека) [4, арк. 7]. Завідувач мав навести порівняльні кількісні та якісні параметри новопридбаної літератури, склад та кількість відвідувачів за відділеннями, курсами, визначити запитувані студентами, але відсутні видання, скласти фінансовий звіт. У нашому розпорядженні є рукописні звіти завідувачів за 1898, 1901, 1902 та 1903 рр., що дозволяють детально ознайомитися з діяльністю ІФК. На жаль, подальші звіти до 1915 р. (після цього року звітів виявити не вдалося) є більш лаконічними. Відсутність звітів за революційні 1905–1907 та 1917–1920 рр. пояснюється тим, що в цей час ІФК, як і весь університет загалом був часто паралізований студентськими заворушеннями.

Значні успіхи в діяльності ІФК пов'язані з іменами двох завідуючих, випускників ІФФ, приват-доцентів, істориків, що нині маловідомі ширшому загалу: Олександра Євгеновича Белюгова (роки життя невідомі, завідування – 1897 – березень 1900 рр.) та Франца Станіславовича Режабека (роки життя 1856–1920, завідування – 1900–1905 рр.) [24]. Важливо наголосити, що весь час Ф. Режабек перебував на посаді тимчасово виконуючого обов'язки.

О. Белюгов був спеціалістом з соціально-економічної історії Росії кінця XVIII ст., Ф. Режабек – Візантії. Особливо перспективним вченим в середовищі професорів ІФФ вважався Ф. Режабек. Так, ще в 1886 р. пропозиція Ф. Успенського та О. Трачевського про продовження відрядження Ф. Режабеку ще на один рік зустріла схвалення всіх членів факультету, які зазначали, що знають його як людину вкрай ретельну, цілковито занурену в наукове знання, безумовно здатну до роботи. Вони ухвалили рішення про надання Ф. Режабеку стипендії, що є єдиним джерелом його існування [2, арк. 87]. Звіти О. Белюгова та Ф. Режабека дозволяють визначити головні тенденції розвитку ІФК на зламі XIX – XX ст. [7, арк. 332; 8, арк. 8-10; 9, арк. 34-37; 10, арк. 222-226].

У середньому бібліотечне зібрання ІФК щороку поповнювалося на півсотні томів. На початок 1904 р. каталог бібліотеки ІФК нараховував 704 назви в 715 примірниках та 1468 томах на суму 5210 руб. 17 коп. Існувало два шляхи поповнення бібліотеки ІФК: купівля та дарування. Причому частка закуплених видань перевищувала подаровані в понад два рази. Однак у 1901 р. різка перевага була на боці дарів: 25 на 6 куплених. Серед дарувальників слід виділити три групи: викладацько-професорський склад, наукові установи, інтелігенція. Представника-

ми першої групи були М. Ланге, В. Істрін, М. Мандес, І. Луняк, С. Вілінський, О. Казанський, С. Пападімітріу, В. Мочульський, О. Ристенко; другої – Товариство аматорів давньої писемності, Московський архів юстиції, Імператорська АН, Московський публічний та Румянцевський музей. Серед найменшої третьої групи були одеські вчителі-філологи О. Щербіна та В. Гуссов. Одного разу був прийнятий дар від княгині Сан-Донато. Кошти, асигновані на ІФК або на практичні заняття (у 1902 р. спеціально на кабінет грошей взагалі не асигнували), витрачалися не лише на купівлю книг, але й на їх переплетення. Влітку 1903 р. з дозволу ректора за участі помічника бібліотекаря університету 453 книги ІФК було віддано для переплетення.

ІФК був відкритий у першій половині дня під час проведення на ІФФ лекційних та семінарських занять. На виконання своїх обов'язків О. Белюгов витрачав щоденно 3-4 години. Хоча ІФК перебував у тісному зв'язку з семінарськими заняттями, власне заняття у 1903 р. провів лише професор-мовознавець В. Істрін. Більшість студентів користувалися фондами ІФК виключно в коротких перервах між лекціями, ознайомлюючись з каталогом чи роблячи довідки. У середньому тривалість відвідування кабінету складала годину. Однак деякі студенти демонстрували високий рівень старанності в підготовці до семінарів, проводячи в кабінеті 3-4 години або часто відвідуючи кабінет протягом року. У 1901 р. один зі студентів відвідав кабінет 37 разів за рік, інший – 24, у 1902 р. – один студент 34 рази, ще троє по 27, 26, 24, у 1903 р. – один студент протягом року зробив 73 відвідування, троє – 45, 42, 41. Однак більшість студентів відвідували кабінет протягом року один-два рази.

ІФК відвідувала більшість студентів ІФФ, хоча рівень не сягав 70%. Незмінною зберігалася тенденція до більшого відвідування ІФК студентами старших курсів, аніж молодших. Суттєво знижувався рівень відвідуваності ІФК у травні, адже в цей час відбувались іспити, до яких багато студентів готувалися вдома. Поодинокими були випадки відвідування ІФК особами, що не належали до числа студентів ІФФ: стипендіатами та студентами юрфаку.

Студенти замовляли від 200 до 500 томів щороку. Здебільшого кабінет міг задовольнити запити. Однак у звітах зазначалась і відсутність таких популярних серед студентів видань як коментовані французькою мовою видання грецьких та латинських авторів, Гомера та Цицерона, низки творів Петрова, Дройзена, Ключевського, Милюкова, Лаппо-Данилевського, Вундта, Платонова, Флоринського. Одного разу студент запитував граматику китайської мови, якої теж не було в ІФК. Іноді в кабінеті не було повних комплектів багатотомних видань. Більшість з відсутніх у певний момент видань згодом закуповувалися. ІФК перебував у найтіснішому зв'язку з основною бібліотекою університету. У разі відсутності книг в ІФК, завідувачі завжди перевіряли їх наявність в основній бібліотеці і після позитивної відповіді надавали книгу студентам. На видання з фондів основної бібліотеки припадала досить помітна частка виконаних замовлень. Каталог бібліотеки кабінету упорядковувався під наглядом бібліотекаря університету.

Досить помітна група студентів читала в ІФК літературу, принесену з собою, а деякі з них ніколи не користувалися книгами ІФК. Якщо у 1898 р. О. Белюгов констатував більший попит серед студентів на монографічну літературу, то Ф. Режабек неодмінно зазначав, що в середньому переважають замовлення словникової, енциклопедичної та підручкової літератури. Втім, ситуація була не такою вже й однозначною. У 1903 р. Ф. Режабек відзначав, що студенти відділення класич-

ної філології та російської історії замовили більше монографічних праць, аніж загальних, російської словесності та особливо загальної історії – навпаки. У галузі слов'янознавства та загальної літератури замовлення розподілилися майже порівну. Лише в середньому загальні посібники вимагали більше. Праці західноєвропейськими та давніми мовами студенти здебільшого замовляли в перекладах. У звіті за 1903 р. Ф. Режабек вказував на три факти відмови студентів від його пропозицій взяти відсутні в російськомовному перекладі книги мовою оригіналу. Цей факт ілюструє справедливість скарг більшості викладачів на низький мовний рівень студентів ІФФ.

Певні праці були очевидними лідерами студентських симпатій. Так, впродовж 1901–1903 рр. «Историю русской литературы» О. Пипіна 32 студенти замовляли 64 рази, «Историю Западной Европы» М. Кареева – 11 студентів 15 разів, «Обзор истории русского права» М. Владимирського-Буданова 10 студентів 28 разів, «Книгу для чтения по Средней истории под ред. П. Виноградова» – 9 студентів 34 рази, «Русскую историю» К. Бестужева-Рюміна – 6 студентів 12 разів, «Русские юридические древности» В. Сергеевича – 3 студенти 7 разів. Порівнюючи запити з різних галузей викладання, слід зазначити, що на приблизно однаковому рівні перебували видання з історії Росії та загальної історії і лише дуже невеликий попит спостерігався на видання з історії церкви. Класична філологія переважала над іншими галузями філології та літератури.

Спільною проблемою для обох завідувачів залишався недостатній рівень фінансування закладу. У 1899 р. попечитель доповідав, що викладачі з року в рік просять про фінансування ІФК [4, арк. 7]. У згаданій записці декан О. Деревницький зазначав, що О. Белюгов має вже достатньо значний асортимент посібників за всіма предметами факультетського викладання, який щорічно поповнюється Правлінням зі спеціальних сум університету в кількості 200 руб. МНП також виділило в якості платні завідуючому кабінетом 600 руб. щорічно. Завдяки сумах МНП було збільшено кількість та урізноманітнено склад видань.

Проте яскравим свідченням нуртування в середовищі професорів незадоволення станом бібліотеки ІНУ, а значить і усвідомлення того, що ІФК теж не розв'язав наявних проблем, є записка 1900 р. за підписами 14 професорів про зміну правил бібліотеки ІНУ. Зокрема, професори зазначали, що «в Одессе, где нет возможности пользоваться, кроме университетской библиотеки, посторонними книжными собраниями научного характера, как в Петербурге или Москве, эта библиотека является для университетских преподавателей единственным ресурсом, дающим им возможность располагать книгами, нужными для чтения лекций и ведения практических занятий, и текущей периодической учебной литературой и специальными сочинениями для личных работ». Тому вони пропонували запровадити цілу низку нововведень, які б полегшили роботу викладачів та студентів, зокрема, збільшити кількість книг, що видаються на руки для одного викладача [11, арк. 411-412].

Ще більш показовою є дискусія, що розгорнулася між професорами на засіданні ІФФ 1 грудня 1901 р. в процесі обговорення питання про штати ІФК. В. Істрін висловив побажання, аби зі складу ІФК був виділений особливий кабінет для практичних занять студентів спеціально зі слов'яно-грецької філології, яким би мав завідувати один із професорів слов'яно-руського відділення факультету. О. Томсон, І. Линниченко, М. Ланге, Е. фон Штерн вказували на бажаність розподілу кабінету на спеціальні кабінети для практичних занять студентів, якщо не за кафедрами, то хоча б за відділеннями факультету. З іншого боку, було вказано, що хоча з

принципової точки зору не можна заперечити проти доцільності такого розчленування кабінету, однак у зв'язку з браком приміщення та нечисленністю учасників практичних занять слід зберегти загальний кабінет, у якому заняття студентів під керівництвом професорів з різних галузей факультетського викладання могло би відбуватися в певній черговості.

Під час голосування цього питання шість членів факультету (Пападімітріу, Доброклонський, Казанський, Мочульський, Луняк та Деревницький) висловилися за спільний кабінет, решта шість (Томсон, Істрін, Линниченко, Павловський, Ланге та фон Штерн) – за спеціальні кабінети за чисельністю відділень факультету. З огляду на рівність голосів прийнято перше рішення, на боці якого виявився голос головуючого. Окрім цього, професори висловили побажання про внесення у штати 1200 рублів на утримання ІФК та 600 рублів на винагороду зберігача чи доглядача кабінету. Однак В. Істрін висловив особливу думку, вважаючи, що будь-яке асигнування на цей заклад є зайвим, адже існування кабінету для всіх відділень є цілком непотрібним. На його думку, призначення кабінету може бути тільки одне: сприяння практичним заняттям під безпосереднім керівництвом професора, що неможливо досягнути при наданні кабінету всім професорам [12, арк. 201, 206].

Ця дискусія відобразила подальший процес спеціалізації наук на ІФФ, який однак випереджав кадровий та фінансовий потенціал факультету та ІНУ загалом. Втім, жоден із цих професорів не був прихильником різкого розмежування між гуманітарними науками. Принагідно зазначимо, що на 1910-ті рр. ІФФ збагатився ще двома навчально-допоміжними закладами: кабінетом експериментальної психології та археологічним музеєм. Однак перший з них, вочевидь, більш тяжів до медичного факультету, де фактично й базувався, а другий не розгорнув значної діяльності.

Револьюційні події паралізували роботу ІФК, як і загалом університету. Згадуючи про «реакцію», що охопила факультет після революційної хвилі, тогочасний студент ІФФ Л. Коган писав: «Серьезные студенты, искавшие знаний все больше и больше налегали на самостоятельную работу в семинарах, кабинетах, лабораториях, клиниках, на дому. Значение лекций неуклонно падало...» [22, арк. 89]. Таким чином, ІФК виконав місію оази науки та освіти, засобу перенесення ваги з лекцій на семінари, яку йому відводили його засновники.

Проблеми виходу ІФК з кризового стану був покликаний вирішувати його завідувач у 1907-1911 рр., випускник ІФФ ІНУ 1904 р., учень Є. Щепкіна, один з провідників українського національного руху в Одесі, Іван Михайлович Бондаренко (1873-1911) (іл. 1). Сучасник згадував, що завжди замисленого І. Бондаренка «всегда можно было видеть погруженного в чтение книг в кабинете для чтения. Доброе, но грустное, открытое лицо, грустная улыбка, игравшая на губах, мягкое и искреннее обращение со студентами и со всеми снискало ему любовь» [31]. Специфічною рисою статусу І. Бондаренка було те, що він так і не увійшов до складу приват-доцентів ІФФ у зв'язку з «неблагонадійністю». Таким чином, вперше в історії ІФК був порушений принцип, згідно з яким закладом мав завідувати лише приват-доцент. Згідно звітів І. Бондаренка йому значною мірою вдалося відновити поступальний розвиток ІФК: на початку 1909 р. бібліотека кабінету нараховувала 1866 назв у 1978 примірниках та 3495 томах, а на початок 1911 р. – 2163 назв, придбано книги з історії російської літератури з бібліотеки покійного професора Смирнова, придбано нову книжкову дубову шафу з 7 відділеннями та контор-

ку, порівняно з 1903 р. кількість студентських замовлень збільшилася втричі [13, арк. 169-170].

Однак фінал діяльності І. Бондаренка був скандальним та трагічним. Розчарований постійним очікуванням приват-доцентства, він наклав на себе руки. Кабінет було опечатано. Новим завідувачем кабінету було тимчасово призначено випускника ІФФ, філолога, співробітника бібліотеки ІНУ, Івана Івановича Дусинського (1879–1919) (іл. 2). Таким чином, вперше заклад бібліотечного профілю очолив професіонал, що безпосередньо вплинуло на стан закладу. На відміну від Ф. Режабека, І. Дусинський дійсно нетривалий час очолював кабінет – приблизно півроку. Однак за цей час було проведено низку важливих заходів. Звірка фондів виявила брак значної кількості видань, що, напевно, накопичився за весь час існування ІФК. Частина з них, що була записана за певними особами, була повернута, але з числа інших було повернуто лише декілька завдяки щасливому випадку. З 24 вересня кабінет працював щоденно до 20 грудня. За цей час кабінет відвідали 82 студенти, вільнослухача та вільнослухачки (таким чином, вперше зустрічаємо згадку про жінок серед відвідувачів ІФК). Кабінетом користувалися далеко не всі студенти факультету. З початку осіннього семестру поступово збільшується доволі велика група постійних та старанних відвідувачів ІФК, що працювала зі значною інтенсивністю, багато з них щоденно, іноді декілька разів на день, намагаючись використати перерви між лекціями.

Восени 1911 р. було відремонтовано книжкові шафи та замки у них, завдяки чому вперше після тривалої перерви отримано можливість зачиняти шафи та зникла необхідність великих (за виразом І. Дусинського – «героїчних») зусиль під час їх відкриття. У вхідні двері встановлено міцний американський замок замість попереднього, легко доступного для будь-якого підбору ключа. Купівля книг здійснювалася через комісiонера Суворiна, Фольгантi й Руссо та пожертв. До початку 1912 р. кількість видань було збільшено до 2216. Було скасовано поєднання рахівництва по кабінету та бібліотеці, що ліквідувало плутанину [32, с. 200-201].

Ще більш віховим в історії ІФК став 1912 р. Під час засідання 8 жовтня 1912 р. ІФФ вирішив зробити посаду завідувача ІФК штатною з платнею у 900 рублів та двома преміями [33, с. 41]. Восени 1912 р. запроваджено новий порядок користування книгами: книги видавалися студентам для читання в кабінеті згідно з замовленнями, що подавалися зберігачу до 12 години дня. О 12 книги видавалися із занесенням до окремої книги їх назв та прізвищ замовників. Згідно з заявами, що подавалися після 12 години дня, замовлення виконувалися до 10 години ранку наступного дня. Після занесення до реєстру назви книги та прізвища замовника, книга весь час залишалася на особливій полиці столу зберігача, а після користування викреслювалася [33, с. 85]. Отже, система праці в ІФК набула цілком сучасного вигляду роботи в бібліотеках. Ще одним важливим нововведенням було призначення факультетом, окрім зберігача з числа приват-доцентів, посади «спостерігаючого професора», на яку було обрано Бориса Васильовича Варнеке (1874–1944). Цей відомий антикознавець, окрім цього, опікувався музеєм витончених мистецтв (принагідно зазначимо, що в сучасній історіографії не враховано ще двох завідуючих цим музеєм у другій половині 1910-х років: М. Л. Окунєва та О. П. Доброклонського).

Однак основний тягар завідування кабінетом безумовно припав на плечі обраного, а 15 листопада затвердженого попечителем, нині забутого філолога Федора Георгійовича Александрова (іл. 3), який, як і І. Бондаренко, на той момент

не був приват-доцентом. Він народився 5 серпня 1886 р. в Бессарабії у родині особистого почесного громадянина. У 1912 р. закінчив ІФФ ІНУ з дипломом першого ступеня. За пропозицією професора Б. Ляпунова його твір «О языке жития Кодрата по старославянскому списку Супрасльской рукописи» був нагороджений золотою медаллю [15]. Його залишили при ІФФ на кафедрі порівняльного мовознавства для підготовки до професорського звання під керівництвом професора О. Томсона, який відзначав у відгуку старанність та любов Ф. Александрова до вивчення мов. У червні 1917 р. Ф. Александрова обрали приват-доцентом кафедри порівняльного мовознавства. 29 квітня 1918 р. він був обраний молодшим асистентом з тим, аби виконувати обов'язки ІФК без винагороди. У жовтні 1919 р. Ф. Александров продовжував виконувати обов'язки зберігача ІФК, читаючи в університеті курс порівняльної граматики індоевропейських мов та про Гомера. Окрім університету він викладав на ОВЖК, де у 1918 р. виконував обов'язки секретаря історико-філологічного факультету.

Система роботи ІФК за часів останнього завідуючого залишалася незмінною порівняно з 1912 р. Кабінет працював щоденно з 10 ранку до 2 години дня. До 1916 р. було придбано близько півтисячі нових книг та періодичних видань. Привертає увагу дуже маленька кількість надходжень з всесвітньої історії. Загалом же переважало надходження філологічних видань. Дещо зросла частка дарів, здебільшого від професорсько-викладацького складу. Так, у 1912 р. було подаровано 41 книгу (В. Лазурський – 10, В. Мочульський – 6, по декілька Б. Варнеке, О. Клітін, С. Вілінський, О. Ристенко, П. Казанський, Б. Ляпунов, В. Істрин, окрім них – Карський, Відеман, Григорович, Кубалов, Н. Іванов, Ушакова). У 1913 р. професори подарували 27 книг (В. Мочульський – 4, С. Пападімітріу та Б. Варнеке – 3, О. Ристенко та Є. Трифільєв – по 2; С. Вілінський та Б. Ляпунов – по 1). Окрім них одне видання до ІФК презентував кримський вчений О. Бертсьє-Делагард. Дарували й установи: Одеське бібліографічне товариство при ІНУ – 7 (напевно, переважали «Известия» цього товариства); студенти – 3. У 1915 р. від Б. Варнеке надійшло 5 томів, Г. Бельченко – 1, Академії наук – 14 томів, Одеського бібліографічного товариства при ІНУ – 3, студентів – 5. Отже, новим явищем в історії ІФК було дарування видань студентами.

У 1913 р. учень В. Істріна О. Ристенко пішов стопами свого вчителя, провівши практичні заняття з історії російської літератури в ІФК. У звіті він зазначав: «в виду недостатка свободных помещений в библиотеке Университета, с одной стороны, и затруднительности контроля во время занятий студентов рукописями с другой, – рукописи по соглашению с библиотекарем университета из университетской библиотеки препровождались в ИФК, где занятия студентов, благодаря заботливости хранителя кабинета Александрова, всячески облегчались» [34, с. 109].

У 1918 р. мовознавець Б. Ляпунов клопотав перед ІФФ про влаштування при ІФФ семінарію слов'янської філології з відведенням приміщення для бібліотеки в одній з аудиторій на Преображенській вулиці. Він зазначав, що таку думку вже висловлював М. Попруженко, який пропонував розмістити в аудиторії бібліотеки Кочубинського та Ристенко, придбані університетом. Таким чином, маємо відлуння тенденції до більшої спеціалізації ІФК, задекларованої у 1901 р. передусім мовознавцями [16, арк. 53-54].

У 1910-х рр. досвід ІФК мав тенденцію до поширення в «жіночому університеті», ОВЖК, де з часу заснування (1906 р.) також велика увага приділялась влаштуванню власної бібліотеки. Натхненником спеціалізації бібліотечної справи на

ОВЖК виступив відомий професор, спеціаліст з всесвітньої історії Є. Щепкін, який на той час, на відміну від більшості колег, викладав лише на курсах. Власне, у записці директору курсів у жовтні 1911 р. Є. Щепкін прямо пов'язав цю обставину зі своєю ініціативою створити особливий історичний кабінет на допомогу практичним заняттям, за прикладом Західної Європи. Він наголошував, що позаяк не має можливості впливати на поповнення університетської бібліотеки, не може сприяти забезпеченню курсисток необхідними посібниками з вивчення історії західноєвропейського середньовіччя. У разі неможливості заснування кабінету він просив асигнувати по 100 руб. щороку на закупівлю літератури, яка стане зародком історичного кабінету [17, арк. 8-9].

У березні 1912 р. Є. Щепкін клопотав про організацію кабінету загальної історії або особливої бібліотеки при історичному семінарії для практичних занять. За його задумом, на встановлення двох шаф з посібниками з середньовічної історії мало бути витрачено від 400 до 1200 руб. Однак, розуміючи фінансові складнощі ОВЖК, він пропонував аби Господарчий комітет щороку впродовж 4 років асигнував по 300 руб. на семінарську бібліотеку з середньовічної історії [18, арк. 3].

Однак у звіті за 1914 р. Господарчий комітет зазначав, що у звітному році він відмовився від асигнування 300 рублів на кабінет середньовічної історії [19, арк. 11]. Напевно ця сума асигнувалася у 1913 р. З інших актових матеріалів випливає, що ідея Є. Щепкіна про заснування повноцінного кабінету на ОВЖК так і не реалізувалася. Зазначимо, що на Київських ВЖК ситуація була значно кращою: тут історико-філологічний семінарий мав власне бібліотечне зібрання і купував для своєї бібліотеки всі новинки. Приміщення було розраховано на одночасну роботу 100 осіб [25, с. 119].

Втім, для 1920 р. це вже не мало значення, адже НУ та ОВЖК разом зі своїми навчально-допоміжними закладами та бібліотеками цілком реформувалися в нових радянських умовах. Історія ІФК в 1920-х рр. пов'язана з функціонуванням наступника ІФФ ІНУ – Одеського інституту народної освіти (ОІНО). У 1924-1925 р. ОІНО мав також літературний, історичний та археологічний музеї. ІФК та історичний семінарий з приміщеннями були включені до структури ОІНО восени 1921 р. 22 листопада 1921 р. на основі бібліотек кримського «вигнання» І. Линниченка та покійного Є. Щепкіна було створено історичний кабінет, який тимчасово був у розпорядженні головної бібліотеки вищої школи Одеси. Він передавався на баланс ОІНО під назвою «Історичний кабінет імені товариша Щепкіна» та мав обслуговувати студентів ОІНО та Археологічного інституту. До штату кабінету входили завідувач і зберігач [27, с. 112, 120]. Для пришвидшення завершення організації історичного кабінету тимчасово, не більше ніж на 2 місяці, запрошувались 2 технічних співробітники [20, арк. 448].

Однак у 1921-1922 рр. посада завідувача ІФК значилася вакантною. Головного претендента на цю посаду Ф. Александрова у 1922 році було вислано за кордон на одному з «філософських пароплавів». Принаймні до другої половини 1940-х рр. він викладав у Болгарії, входив до кола спілкування колишніх одеситів К. Флоровської, П. Біциллі, О. Мулюкіна.

Історія ІФК на ОІНО до 1927 р. є досить туманною. У березні 1927 р. провідний одеський історик М. Слабченко у розмові з О. Томсоном згадав, що історичний кабінет закривали вже чотири рази [30, с. 264]. У листах до І. Линниченка першої половини 1920-х рр. він теж висловлював великий жаль з приводу закриття або «розгрому» історичного кабінету, розглядаючи це як посягання на зародки його

наукової школи [1, арк. 2, 5]. Напевно, саме М. Слабченко у першій половині 1920-х рр. очолював історичний кабінет. Натомість філологічна складова кабінету вже була виведена з-під відома істориків і цілковито передана філологам, чим, власне, закріплювалася ще дореволюційна тенденція.

23 лютого 1927 р. у доповідній записці М. Слабченко висловився за заснування на громадознавчому відділі ОІНО кабінету політекономії, водночас зазначивши, що «конче потрібно поновлення історичного кабінету (він вже готовий, тільки не функціонує) і історико-літературного». Платню завідуючому він вважав зайвою, адже «завідування кабінетом є безпосередній обов'язок керівника штатного викладача, а не є додатковим заробітком» [21, арк. 1]. 11 березня 1927 р. на засіданні Правління ОІНО було вирішено заснувати історичний та літературно-лінгвістичний (таким чином, пропозиція М. Слабченка була звужена до суто філологічного спрямування) кабінети на громадознавчому відділі на чолі з М. Слабченком та П. Потаповим.

Перед закладами висувалися вже ширші завдання в дусі часу. Вони мали виконувати місію «масової організації», де студенти і аспіранти (нагадаємо, що в ІФК стипендіати розглядалися лише як виключення) могли б опрацьовувати окремі проблеми, готуватись до лекцій. Окрім цього, кабінети мали бути допоміжною установою під час лекцій та допомагати науковим колективам студентів (гурткам та семінарам підвищеного типу). Якщо перше з цих завдань відповідало традиції, то друге значно розширювало її, адже імперська влада загалом підозріло ставилася до студентських гуртків. Кабінети мали перебувати в тісному зв'язку з бібліотекою вищої школи та Публічною. Це положення формалізувало і без того вже міцну традицію, хоча з огляду на залучення до цього процесу ще й Публічної бібліотеки, знову ж таки розширювала її. Історичний кабінет мав розміщуватися в кімнаті історичного архіву. В організаційну комісію, що мала завершити справу до кінця навчального року, включили від правління Р. Волкова, від бібліотеки – Крімера. Головою комісії було призначено голову громадознавчого відділу К. Добролюбського. Привертає увагу, що з відведених на організацію кабінетів на громадознавчому відділі 2350 руб., соціально-економічному кабінету асигнувалося 1500 і лише по 200 – для історичного та літературно-лінгвістичного [21].

Ентузіазм М. Слабченка щодо справи розбудови історичного кабінету зафіксований у його щоденнику березня 1927 року. Так, він зазначав, що «ректор обіцяв зараз же видати 200 карбованців на історичний кабінет, коли я візьмусь за керування ним. Я згодився, розуміється». 31 березня він занотовував: «Дістав в ІНО асигновку на покриття боргу за забрані в ДВУ книги до історичного кабінету. Мені треба 92 карбованці з копійками, а надано лише 50 карбованців» [30, 255-256, 273].

Однак вже на початку жовтня 1928 р. на засіданні факультетської комісії розглядалась справа про вакансію на завідування історичним кабінетом у зв'язку з відмовою завідувача М. Слабченка. У 1928-1929 рр. завідувача обрано не було. У 1929–1930 навчальному році історичним кабінетом завідував К. Добролюбський. Бібліотекою історичного кабінету користувалися студенти, викладачі та аспіранти секції харківської науково-дослідної кафедри історії української культури при ОІНО. У 1929 р. Правління ОІНО оголосило про організацію кабінету історичного матеріалізму на чолі з Л. О. Піпером (потім філософсько-історичний кабінет). Впродовж цих перипетій відчувалася низька якість обладнання, виникали проблеми з закупівлею книг [27, с. 121]. Таким чином, у 1920-х рр. рівень функціонування кабінетів у системі підготовки істориків та філологів суттєво поступався дорадян-

ському. З ліквідацією ОІНО в 1930 р. традиція ІФК, на нашу думку, перейшла в більш латентну фазу свого розвитку.

Отже, ІФК мав важливе значення для увиразнення процесу спеціалізації та розгортання самостійної і практичної наукової роботи студентів ІНУ наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. З іншого боку, існування ІФК сприяло закономірній співпраці між представниками споріднених гуманітарних дисциплін: філологами, істориками та правознавцями. Історія ІФК містить важливі дані, що доповнюють біографії низки приват-доцентів ІНУ, засвідчуючи не тільки рівень їх сумлінності та здібностей, але й загалом успішність запровадження інституту приват-доцентури в університетах Російської імперії. Найкращим свідченням успішності проекту ІФК, який в умовах кращого фінансування, вочевидь, був би ще більш вдалим, є тенденція до поширення досвіду роботи цього закладу на ОВЖК. Систему ІФК не ліквідувала й радянська влада, якій однак не вдалося налагодити його повноцінну роботу. На заваді стали передусім складні стосунки між професорами, які, зрештою, радянська влада сама й провокувала. Традиції ІФК неважко розгледіти й сьогодні в діяльності історичних та філологічних факультетів, адже їх кафедри неможливо уявити без власної бібліотечної колекції, якою часто користуються викладачі та студенти [23]. Таким чином, маємо приклад глибокої історичної традиції, що, витримавши складне випробування часом, непомітно вкорінилася в сучасність.

Список використаних джерел та літератури

1. Державний архів Автономної республіки Крим. – Ф. 538. – Оп. 1. – Спр. 82.
2. Державний архів Одеської області (ДАОО). – Ф. 45. – Оп. 4. – Спр. 2548.
3. ДАОО. – Ф. 45. – Оп. 4. – Спр. 2606.
4. ДАОО. – Ф. 42. – Оп. 35. – Спр. 371.
5. ДАОО. – Ф. 45. – Оп. 4. – Спр. 2549.
6. ДАОО. – Ф. 45. – Оп. 11. – Спр. 3.
7. ДАОО. – Ф. 45. – Оп. 4. – Спр. 2605.
8. ДАОО. – Ф. 45. – Оп. 11. – Спр. 12 (1901).
9. ДАОО. – Ф. 45. – Оп. 11. – Спр. 12 (1902).
10. ДАОО. – Ф. 45. – Оп. 11. – Спр. 5 (1903).
11. ДАОО. – Ф. 45. – Оп. 12. – Спр. 137.
12. ДАОО. – Ф. 45. – Оп. 11. – Спр. 5.
13. ДАОО. – Ф. 45. – Оп. 11. – Спр. 15.
14. ДАОО. – Ф. 45. – Оп. 4. – Спр. 2658.
15. ДАОО. – Ф. 45. – Оп. 4. – Спр. 1084.
16. ДАОО. – Ф. 45. – Оп. 4. – Спр. 2051.
17. ДАОО. – Ф. 334. – Оп. 3. – Спр. 7678.
18. ДАОО. – Ф. 334. – Оп. 5. – Спр. 14.
19. ДАОО. – Ф. 334. – Оп. 3. – Спр. 7657.
20. ДАОО. – Ф. Р-1395. – Оп. 1. – Спр. 4.
21. ДАОО. – Ф. Р-1593. – Оп. 1. – Спр. 614.
22. Отдел рукописей Российской национальной библиотеки. – Ф. 1035. – Оп. 1. – Спр. 42.
23. Гаврилів Б. М. Кабінет історії України в навчальному закладі : методичні рекомендації / Б. М. Гаврилів, В. В. Грабовецький // Український історичний журнал. – 1992. – Вип. 4. – С. 45-64.
24. Гордієнко Д. Професор Франц В'ячеславович Режабек : біоісторіографічний нарис / Д. Гордієнко // Ніжинська старовина. – Ніжин, 2006. – Вип. 2 (5). – С. 3-14.
25. Кобченко К. А. «Жіночий університет Святої Ольги» : історія Київських вищих жіночих курсів / К. А. Кобченко. – К., 2007. – 271 с.

26. *Левченко В.* З історії Новоросійського університету : «Музей изящных искусств» / В. В. Левченко, Г. С. Левченко // Південний захід. Одесика : історико-красназничий науковий альманах. – Одеса, 2010. – Вип. 10. – С. 56-67.
27. *Левченко В. В.* Історія Одеського інституту народної освіти (1920-1930) : позитивний досвід невдалого експерименту / В. В. Левченко. – Одеса, 2010. – 428 с.
28. *Линниченко И. А.* Наши кураторы / И. А. Линниченко // Линниченко И. А. Наше учебное дело. Мысли и факты. – Одесса, [б. г.]. – 84 с.
29. *Маркевич А. И.* Двадцатипятилетие Императорского Новороссийского университета : историческая записка и академические списки / А. И. Маркевич. – Одесса, 1890. – 734, ХС с.
30. Михайло Слабченко в епістолярній та мемуарній спадщині (1882-1952) / упоряд. В. Заруба. – Дніпропетровськ, 2004. – 348 с.
31. Одесский листок. – 1911. – 21 августа.
32. Отчет о состоянии и деятельности Императорского Новороссийского университета за 1911 год. – Одесса, 1912. – 325 с.
33. Отчет о состоянии и деятельности Императорского Новороссийского университета за 1912 год. – Одесса, 1913. – 325 с.
34. Отчет о состоянии и деятельности Императорского Новороссийского университета за 1913 год. – Одесса, 1914. – 405 с.
35. Отчет о состоянии и деятельности Императорского Новороссийского университета за 1915 год. – Одесса, 1916. – 405 с.

Надійшла 10.11.2011

А. Е. Музычко,

кандидат исторических наук,

доцент кафедры истории Украины

Одесского национального университета имени И. И. Мечникова

ул. Щепкина, 12, г. Одесса, 65082, Украина

**ИСТОРИКО-ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ КАБИНЕТЫ В СТРУКТУРЕ
ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ В ОДЕССЕ В КОНЦЕ XIX – ПЕРВОЙ
ТРЕТИ XX ВВ.**

Резюме

Целью данной статьи является исследование функционирования кабинетов в структуре высшего исторического и филологического образования в Одессе в конце XIX – 20-х годах XX века. Сделан вывод о значительной роли этих учреждений в системе подготовки студентов и работы преподавателей в Новороссийском университете, что дало основания для менее успешных попыток применения этого опыта в других высших учебных заведениях Одессы: Высших женских курсах и Институте народного образования.

Ключевые слова: историко-филологический кабинет, Одесса, Новороссийский университет.

O. E. Muzychko,

PhD, assistant professor

Department of history of Ukraine

The Odessa I. I. Mechnikov National University

**HISTORICAL-PHILOLOGICAL CABINETS IN THE SYSTEM
OF HIGHER EDUCATION IN ODESA
AT THE END OF 19th CENTURY – 1920s**

Summary

The article is aimed at the research of functioning of cabinets in the structure of higher historical and philological education in Odesa at the end of 19th century – 20s of 20th century. The author came to the conclusion about a considerable contribution of these establishments to the system of preparation of students as well as the activities of teaching stuff in the Novorosiysky university which formed the ground for less successful attempts to apply this experience in other higher educational establishments of Odesa, such as Higher women's courses and Institute of public education.

Key words: historical-philological cabinet, Odesa, Novorosiysky University.

Ілюстрації

Іл. 1. Іван Михайлович Бондаренко

Іл. 2. Іван Іванович Дусинський

Л. 3. Федір Георгійович Александров

БІБЛІОТЕЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ: ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 027.7:004.738.5

М. А. Подрезова,

директор Научной библиотеки

Одесского национального университета имени И. И. Мечникова

ул. Преображенская, 24, г. Одесса, 65082, Украина

ИНФОРМАЦИОННО-АНАЛИТИЧЕСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ СОВРЕМЕННОЙ БИБЛИОТЕКИ

В статье дается характеристика современной библиотеки как субъекта мирового электронного информационного пространства. Рассматривается работа Научной библиотеки ОНУ имени И. И. Мечникова как поставщика информационно-аналитических услуг. Особое внимание уделяется информационным ресурсам, созданным Научной библиотекой.

Ключевые слова: информационное пространство, информационно-аналитический библиотечный продукт, Научная библиотека, база данных, информационно-коммуникативные технологии, научно-издательская деятельность, Интернет-ресурсы

Пользование Интернетом постепенно превратилось в неотъемлемую характеристику библиотечного сервиса. Количество читателей, которые приходят в библиотеку ради Интернет-ресурсов, растет быстрее, чем количество посетителей в читальных залах, а мировая сеть превращается в инструмент разрешения таких библиотечных проблем как: недостаточность объемов комплектования (в сети быстро появляются и еще быстрее пополняются такие источники информации, как файлообменники, Интернет-библиотеки); дефицит площадей для сохранения фондов (емкость Интернета не имеет ограничений); отсутствие необходимого источника информации для одного читателя из-за занятости его другим читателем (единица информации Интернета в режиме онлайн открыта для неограниченного количества пользователей); отсутствие в сети комплекса проблем, связанных с сохранением фондов.

Зарубежные библиотеки уже давно учитывают эти преимущества и активно осваивают такое важное направление, как введение в электронный информационный поток печатных изданий.

Рассмотрим Интернет-информацию как источник формирования современного библиотечного информационно-аналитического продукта.

При наличии Интернета, глобальных компьютерных сетей библиотека становится необходимой для аналитической обработки информации. Возможности использования Интернета в отечественных библиотеках по большей части пока еще рассматриваются в пределах традиционно сформированной библиотечно-библиографической практики.

В информационной отрасли развиваются возможности для расширения деятельности современных библиотек. Растет спрос на информацию, ориентированную на решение конкретных заданий, на тематический отбор информации из разных источников с последующим ее анализом и аналитической обработкой. Интернет как виртуальное пространство дает возможность внедрять новые формы организа-

ции труда. Библиотеки, иницирующие новые виды информации, создают в сети веб-сайты, веб-порталы.

При этом библиотеки, используя ресурсы Интернета, развивают новые функции, которые им раньше не были присущи. К ним относится организация специальных служб по созданию собственных информационно-аналитических продуктов по технологии «информация на базе информации». Такая служба информационно-аналитического обеспечения была создана в Научной библиотеке Одесского национального университета имени И. И. Мечникова.

Эта служба осуществляет оперативную подготовку материалов на базе Интернета по определенной тематике; подбор лаконичной информации за определенный период времени или по определенной теме; готовит информационные и аналитические обзоры, справочно-информационные, обзорные материалы, осуществляет справочно-библиографический поиск в сетях Интернета.

Кроме этого, в процессе подготовки информационно-аналитических продуктов, особенно узкопрофильных, важным источником в работе Службы информационно-аналитического обеспечения остается информация на бумажных носителях, которая ценится как более точная, логично структурированная и, что очень важно, изготовленная в соответствии с многовековыми традициями фиксации информации.

Необходимо подчеркнуть, что Интернет дает возможность расширить географию использования источников информации, ускорить обработку и использование больших объемов оперативных материалов и повысить качество библиотечной информационно-аналитической продукции.

В сохранении необходимого уровня оперативности значительную помощь оказывает работа с информацией официальных сайтов центральных и региональных органов власти. В частности, это сайты Президента Украины, Верховной Рады, Кабинета Министров, областных госадминистраций и др. На страницах этих Интернет-ресурсов размещаются текущие новости, аналитические материалы, нормативно-правовая база.

Важным сегментом Интернета являются электронные библиотеки, представляющие упорядоченные коллекции разнообразных электронных документов, оснащенные средствами навигации и поиска. В электронных библиотеках представлено значительное количество информации. Уже сейчас мы широко используем для информационной работы базу данных адресов электронных библиотек украинского сегмента Интернета:

- **Украинская книга - бесплатная электронная библиотека.** Тексты в формате PDF, доступны для скачивания. <http://ukrkniga.org.ua>
- **Электронная библиотека бесплатных книг.** Тексты предоставлены в форматах PDF и DJVU, доступны для скачивания. <http://kodges.org.ua>
- **Первая электронная библиотека учебников.** Тексты предоставлены для чтения и копирования. <http://pidruchniki.com.ua>
- **Электронная библиотека LIB.COM.UA.** Представлены в основном русскоязычные книги, тексты доступны для чтения и скачивания. <http://www.lib.com.ua>
- **Электронная библиотека BIGLIB.** Представлены в основном русскоязычные книги, тексты доступны для чтения и скачивания. <http://biglib.com.ua>
- **Библиотека украинской литературы.** Тексты доступны для чтения и копирования. <http://www.ukrlib.com.ua>

- **Экономическая библиотека онлайн.** Представлены книги украинских и российских издательств, доступны для скачивания. <http://www.elobook.com/index.php>
- **Электронная библиотека юридической литературы.** Тексты доступны для чтения и копирования. <http://pravoznavec.com.ua>

Для удовлетворения потребностей пользователей в полных текстах, а также для экономии времени при поиске нужной информации, сотрудниками НБ ОНУ проанализированы и отобраны из сети Интернет особенно информативные и содержательные сайты. Таким образом была сформирована БД «Интернет ресурсы», которая содержит ссылки на внешние ресурсы мировой сети. База разделена на блоки, которые соответствуют определенным наукам: астрономия, биология, география и геология, искусство, история, медицина, педагогика, право, филология, философия, химия, экономика. Список постоянно обновляется: в связи с возрастающим и изменяющимся спросом, появлением новых ресурсов Интернет добавляются новые ссылки, а также удаляются ссылки на действующие сайты.

В процессе использования этого сегмента Интернета следует учитывать, что электронные библиотеки можно разделить на две основные категории: бесплатные (открытые) электронные коллекции текстов и коммерческие полнотекстовые базы данных.

Комплектование открытых электронных библиотек происходит посредством копирования текстов с других сайтов, сканирования, передачи текстов непосредственно из издательства или от автора. Для бесплатных электронных библиотек характерным может быть невысокое качество организации, невысокая эффективность системы навигации и поиска, грамматические ошибки в текстах и т. п. Однако недостатки часто компенсируются большими объемами и бесплатными условиями использования.

В сети информационных продуктов для профессиональной деятельности наибольший интерес представляют полнотекстовые базы данных, в которых представлены периодические издания. Получение доступа к ним для традиционных библиотек в значительной мере изменяет подходы к информационной работе в целом.

Бесплатные электронные библиотеки периодических изданий

- Сайт Национальной библиотеки Вернадского: <http://www.nbuv.gov.ua/portal/>
Представлена полнотекстовая научная периодика Украины (журналы и сборники научных трудов).
- Научная электронная библиотека периодических изданий НАН: <http://dspace.nbuv.gov.ua:8080/dspace/>
Библиотека Украины открытого доступа предлагает бесплатный доступ к научной информации в Интернете по различным наукам. Тексты представлены в формате Pdf и доступны для скачивания.
- Бесплатные полнотекстовые журналы по химии: <http://www.abc.chemistry.bsu.by>
- Репозиторий ОНУ – это цифровые коллекции изданий ОНУ. Назначения репозитариев – обеспечение открытого доступа к научным исследованиям учебного заведения.
- Базы данных бесплатных электронных журналов НБ ОНУ: Springer – 500 ед.; Blackwell Publishing – 330 ед.

Платные электронные библиотеки периодических изданий

- Press Point платная электронная библиотека периодических изданий (Б/ф) Украины. Каталог насчитывает 17 тематических рубрик и более 70 разделов, разработана удобная навигация и поиск.

Научная библиотека ОНУ в своем арсенале услуг, предоставляемых пользователям, имеет и подписные базы данных: EAST VIEW (издания по общественным и гуманитарным наукам), Ebsco (издания в основном по естественным наукам), IOP science (онлайновые версии журналов по точным наукам), Электронная база данных диссертаций РГБ, Рубрикон (крупнейший энциклопедический ресурс Интернета), Journal of Applied Physics online (полные тексты статей из журнала).

В источниковой базе Интернет по оперативности выделяются Интернет-СМИ. Посредством Интернет-СМИ информация быстрее поступает к массовой аудитории. Пользователь имеет возможность получить информацию не только из определенного Интернет-издания, но и из поисковых систем, где ретранслируются его новости, например, МЕТА, Яндекс и др.

Важная черта сетевых изданий – их интерактивность. Обратная связь с читателем проявляется в возможности немедленно отозваться на любую публикацию, разместить статью по резонансной проблеме, которая превращает Интернет-СМИ в ценный источник информации. Роль сотрудника информационной службы при подготовке информационно-аналитического продукта заключается в том, чтобы в потоке данных найти надежную, точную информацию и с ее помощью объективно осветить важнейшие события.

Значительное влияние на информационно-аналитическую деятельность библиотек имеют также такие элементы мировой информационной сети, как поисковые системы. На сегодняшний день особо информативными являются следующие **украинские поисковые системы:**

- **Ау!** Украинский поисковый сервер – <http://www.ay.com.ua/>
Поисковый сервер, выполняющий поиск по украинским ресурсам Интернет, состоит из поискового сервера и портала. Также предоставляется точный прогноз погоды по Украине.
- **Мета** – <http://meta-ukraine.com>
Полнотекстовый поиск по серверам Украины и зарубежным украинским серверам с учетом морфологии. Финансовые и компьютерные новости, погода, маркетинговые исследования украинского Интернета.
- **Старт Украина - поиск** – <http://www.startua.com>
Украинская поисковая система. Каталог украинских ресурсов.
- **TopPING** – <http://www.topping.od.ua>
Украинская поисковая система, поисковая машина и каталог. Простая и расширенная форма поиска. Ведется рейтинг сайтов и количество их посещений.
- **UAnet - поиск по Украине** – <http://www.uanet.com.ua/search/>
Поисковая система по украинским сайтам.
- **UAport** – <http://uaport.net>
Поисковая система украинских веб-ресурсов на одноименном портале.

Украинские поисковые системы дают возможность регулярно получать сведения о новых ресурсах Интернет по определенной теме, являются фундаментом для систем отдаленного библиографического информирования. Однако, следует учитывать, что информационно-поисковые системы (ИПС), которые в настоящее

время существуют, не могут удовлетворить запросы пользователей в полной мере. Ни одна глобальная ИПС не охватывает более чем 16% общего количества страниц всемирной сети. Подавляющее большинство современных ИПС выполняют поиск по ключевым словам.

Информационно-коммуникационные технологии

Научные библиотеки имеют многолетний опыт по внедрению информационно-коммуникационных технологий и накопления ресурсной базы библиотечной веб-среды. Компьютерный парк НБ ОНУ насчитывает 115 единиц персональных компьютеров. Библиотека имеет аппаратную инфраструктуру оцифровки и долговременного хранения электронных информационных ресурсов (книжные сканеры и оптические накопители). Цифровая телекоммуникационная инфраструктура Научной библиотеки включает выделенный оптоволоконный Интернет-канал, который связывает ее с коммуникационным высокоскоростным центром ОНУ, и резервный цифровой радиоканал. Поддерживает работу библиотеки телекоммуникационный центр университета.

Интернет-технологии, используемые в Научной библиотеке

Веб-сайт – это электронная служба, которая предусматривает свою выделенную станцию (узел) в Интернете и состоит из сборника цифровых документов. Веб-сайт является средством реализации внешней коммуникационной политики, формирования имиджа, рекламирования тех услуг, которые продуцируются. Через него библиотека может заявить о себе как о деловом партнере. Сегодня веб-сайты становятся неотъемлемой частью современной библиотеки, презентуют ее образ в информационном пространстве.

Веб-сайт библиотеки обеспечивает пользователям навигацию по ресурсам Интернета благодаря системе ссылок на внутренние и внешние ресурсы. Он постоянно обновляется и ориентирует читателей в поисковых средствах Украины и мира. Рассмотрим основные информационные страницы сайта Научной библиотеки.

Научно-издательская деятельность

Одним из видов информационно-аналитического продукта есть новая модель научно-издательской деятельности, когда главные специалисты библиотеки являются не только авторами, но и редакторами, корректорами и дизайнерами издания. Большинство научных библиотек реализуют издательские проекты в сотрудничестве с издательствами своих вузов. Это самый распространенный, хотя и не единственный, тип сотрудничества «новой издательской модели».

Таким образом, руководителям университетов следует задуматься, насколько полезными для их вузов могут быть инвестиции в библиотечно-издательскую службу.

Издательская деятельность Научной библиотеки ОНУ имени И. И. Мечникова непосредственно связана с научно-информационной работой и воспроизводит ее результаты. 2010 год был юбилейным для университета – 145 лет со дня основания. Именно поэтому тематика научных исследований НБ по большей части была связана с историей университета.

Научной работой в той или иной мере в НБ занимаются все главные специалисты, квалифицированные штатные сотрудники с большим опытом работы в библиотеке и знанием ее фондов. Однако, традиционно сложилось, что научные исследования

являются приоритетом деятельности двух подразделов – Информационно-библиографического отдела и Отдела редких книг и рукописей, сотрудники которых совмещают в своей работе библиотечно-библиографическую практику с историко-краеведческими исследованиями фондов.

В 2010 г. в НБ были основаны две новые серии: «Развитие науки в Одесском (Новороссийском) университете» и «Книжные коллекции Научной библиотеки Одесского (Новороссийского) университета».

В рамках первой из названных серий были изданы:

I. Монографии:

«Вклад физиков Одесского (Новороссийского) университета в развитие науки в Одессе, 1920-1933» (авт.-сост.: М. А. Подрезова, В. В. Самодурова, Е. С. Мурашко). На базе большого фактического материала, архивных документов и воспоминаний участников событий раскрыта роль профессоров, сотрудников и выпускников физико-математического факультета Новороссийского университета в деятельности ряда научных заведений и высших учебных заведений, которые возникли в Одессе во время образовательных реформ в Украине в 20-30 годы XX ст.

«Научное наследие Н. Н. Ланге в университетской библиотеке» (авт.-сост.: В. И. Подшивалкина, Р. Н. Свинаренко, Е. В. Полевщикова и др.). В книге рассмотрены разные аспекты многогранной деятельности Н. Н. Ланге – психолога, философа и деятеля образования. Книга содержит документы из личного архива Н. Н. Ланге, который хранится в Научной библиотеке ОНУ, а также неопубликованные ранее труды ученого. Составной частью монографии является биобиблиографический указатель трудов Н. Н. Ланге.

Сотрудники библиотеки принимали участие в подготовке монографии **«Науки про Землю в Одеському (Новоросійському) університеті»** (Є. А. Черкез, Я. М. Біланчин, Є. Н. Красеха та ін.). Были подготовлены материалы к главе «Хроніка геолого-географічного факультету за роки Одеського національного (державного) університету».

II. Справочные издания:

1. Энциклопедические словари: **«Выпускники Одеського (Новоросійського) університету: енциклопедичний словник. Вип. 2»** (упоряд.: В. П. Пружина, В. В. Самодурова, В. С. Єлпатьєвська). Во второй том энциклопедического словаря (вып. 1 был издан в 2005 г.) вошло свыше 400 коротких биографических статей о трудовой деятельности, основных этапах научной и творческой жизни выпускников университета.

2. Информационные издания: **«Одеський національний університет імені І. І. Мечникова на сторінках центральної, регіональної та університетської преси 2000-2010 рр.: інформаційне видання** (упоряд.: С. О. Мерзлякова, О. В. Суровцева). В книгу вошли статьи, обзоры, интервью, отчеты о достижениях университета, его повседневной жизни, проблемах и переживаниях, которые печатались в периодической прессе в течение последних 10 лет.

Увидело свет издание **«Співробітники Одеського національного університету імені І. І. Мечникова — лауреати державних нагород України: інформаційне видання»** (авт.-упоряд.: А. П. Бахчиванжи, В. П. Пружина). В издании представлены лучшие специалисты университета, достижения которых признаны государством и стали образцом для наследования. В сборник вошли лауреаты

государственных наград за годы независимости Украины (1991-2010 гг.) и лауреаты государственных премий (с 1933 г.).

За последние годы налажено плодотворное академическое сотрудничество Научной библиотеки с университетскими кафедрами факультетов. Достаточно удачным оказался эксперимент подготовки общих научных изданий.

Новаторским стало издание **«Лауреаты Нобелевской премии по литературе, 1901-2010: информационное издание. Мировое наследие нобелевских лауреатов по литературе: биобиблиографический указатель»** (авт. и сост. В. М. Романец, сост.: Н. В. Мусиенко, Т. М. Шершун). Издание является оригинальной работой, которая не имеет отечественных аналогов. В данную работу включены новые материалы, которые не вошли в предыдущие отечественные издания по теме «Лауреаты Нобелевской премии». Это общий проект факультета РГФ и Научной библиотеки. В биобиблиографическом указателе «Мировое наследие нобелевских лауреатов по литературе» представлено богатство фондов Научной библиотеки, отображена художественная, учебно-методическая и периодическая литература за значительный период.

3. Библиографические указатели: Совместным проектом стало издание **«Розвиток православ'я на півдні України, кінець XVIII — початок XX ст. (на матеріалах Херсонської губернії та Південної Бессарабії): бібліографічний покажчик»** (авт.-упоряд.: В. В. Самодурова, Н. М. Діанова, В. С. Кочмар). Это работа исторического факультета и Научной библиотеки. Указатель включает 3000 сведений об источниках и литературе по данной тематике, которые представлены архивными документами и опубликованными материалами.

III. Книжные коллекции:

В серии «Книжные коллекции Научной библиотеки Одесского (Новороссийского) университета» было опубликовано издание **«У скарбниці Наукової бібліотеки: каталог виставки особистої колекції професора Валентина Андрійовича Сминтини»** (упоряд.: М. О. Подрезова, Т. М. Шершун). В каталоге выставки представлены естественные, социальные (общественные) и гуманитарные науки. Издание содержит библиографическое описание представленных на выставке изданий и аннотаций к ним.

В рамках этой же серии вышло издание **«Книжные собрания семьи Воронцовых в библиотеке Одесского (Новороссийского) университета: каталог выставки»**.

IV. Сборники:

Подготовлен и напечатан сборник **«Стародруки і рідкісні видання в університетській бібліотеці: матеріали Міжнародних книгознавчих читань (м. Одеса, 14-16 верес. 2009): збірник статей»** (упоряд.: О. В. Полевщикова, В. В. Самодурова, О. В. Суровцева). Он посвящен актуальным проблемам современного библиотекведения и исторического книговедения, проблемам сохранения рукописной и печатной книги.

V. Периодические издания

В 2010 г. вышел очередной выпуск издания Научной библиотеки **«Вісник Одеського національного університету. Т. 15, вип. 21. Серія: Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство»**, где большое внимание уделено би-

блиографическим штудиям, старопечатным и редким изданиям в библиотечных и архивных фондах. Ряд статей посвящен разнообразным коллекциям и известным коллекционерам, а также современным технологиям в библиотечном деле.

В 2010 г. подготовлено 24 статьи, которые были напечатаны в научных сборниках и периодических изданиях, в том числе 2 – за пределами Украины.

Сотрудниками Научной библиотеки ОНУ проводится большая исследовательская, поисковая, аналитическая и методическая работа, результатом которой является создание новых баз данных.

- **БД «Ученые ОНУ»**

База данных содержит индивидуальные веб-страницы ученых, где максимально представлена информация о них и их научной деятельности: это публикации, патенты, диссертации и т. д. С целью повышения уровня информационно-просветительного обеспечения учебного процесса представлен перечень лекционных курсов профессоров вуза, которые со временем пополняют электронную библиотеку сайта. Страницы также содержат личные сведения об ученом, его наградах, премиях, прилагается фото ученого и контактная информация. Сведения о профессорах размещены по факультетам. Материал постоянно обновляется и дополняется.

- **БД «Гуманизация образования и патриотическое воспитание студенческой молодежи»**

Для реализации Государственной национальной доктрины развития образования и подготовки высококвалифицированных специалистов, для формирования украинской интеллигенции, социально-активной, с высоким уровнем национального самосознания и патриотизма, гуманистической моралью, духовностью, базирующейся на достоянии украинской и мировой культуры, в базе представлена литература по темам. Каждый раздел базы данных содержит актуальную литературу, соответствующей тематики, которая хранится в фондах Научной библиотеки.

«Нормативно-правовая база» предлагает перечень нормативно-правовых документов, касающихся жизни современной молодежи. Это законодательные документы, которые регламентируют учебную, трудовую деятельность и их досуг, а также предоставление социальной помощи молодежи, охраны их жизни и здоровья.

Раздел **«Педагогика высшей школы»** посвящен проблемам современной системы образования, таким как организация модульной формы обучения и дистанционное образование. Такие формы являются новым шагом в системе обучения и имеют ряд преимуществ по сравнению с традиционными формами. Также уделяется внимание проблемам реализации положений Болонского процесса в Украине.

С литературой на актуальные темы воспитания молодежи и ее социально-психологической поддержки можно ознакомиться в соответствующих разделах базы: **«Воспитание студенческой молодежи»** и **«Социально-психологическая поддержка молодежи»**.

С целью формирования национального сознания молодого гражданина в эту базу вошла литература на очень животрепещущую тему для нашего общества – Голодомор 1932-1933 гг. в Украине. Этот раздел несет большую содержательную нагрузку, а также различные источники информации. Всего в этом разделе 337 библиографических описаний.

Немаловажными для современного общества являются экономические вопросы относительно молодежи, а также проблемы, связанные с воспитанием здоровой

нации. Литература на такие важные темы находится в разделах *«Экономические проблемы молодежи»* и *«Здоровье молодежи – забота государства»*.

Отдельное место среди разделов занимает *«Эстетическое воспитание: художественная литература»*. Коллектив Научной библиотеки ОНУ один из первых создал содержательную библиографию художественных произведений, которые имеют название *«100 великих книг: антология гуманитарной мысли»*. В этом разделе содержится перечень художественной литературы, которая входит в учебные программы факультетов Одесского национального университета имени И. И. Мечникова. Безусловно, указанные источники способствуют эстетическому воспитанию молодежи и направлены на общую гуманизацию учебного процесса в вузах Украины.

База данных *«Гуманизация образования и патриотическое воспитание студенческой молодежи»*, которая была разработана в 2008 г. и насчитывает более 700 библиографических записей, способствует подготовке высококвалифицированных специалистов и формированию социально-активной украинской интеллигенции с высокой духовностью.

• **БД «Книжные памятники, старопечатные издания и архивы»**

Инкунабулы, редкие и рукописные издания книг составляют золотой фонд любой библиотеки. Поэтому неудивительно, что в первую очередь библиографы и библиотекари стремятся раскрыть для пользователей эту часть фонда.

Это каталоги коллекций рукописей, редких книг, отечественной библиографической литературы, зарубежных периодических и справочно-библиографических изданий. Наша библиотека имеет особые именные коллекции книг, изоматериалов, переданных бывшими владельцами, наследниками, или собрания, сформированные самой библиотекой. Библиотека гордится ими и составляет каталоги таких коллекций.

Администрации библиотек, имеющих в своем составе фонды редких и ценных изданий и рукописей, сталкиваются с противоречием между необходимостью обеспечить сохранность таких документов и их доступность для читателя. Апробированный способ разрешения этого противоречия – создание электронных копий документов. Мы представляем новый информационный продукт, который включает электронный каталог и полнотекстовые копии редких и ценных изданий, а также полное научное описание в программе Codex (Картинки Codex).

В настоящее время на сайте НБ ОНУ выставлены тексты 60 оцифрованных изданий в разделе *«Книжные памятники»* в рубриках *«Старопечатные издания»*, *«Украиника»*, *«Одессика»*. Среди них – полнотекстовые версии таких ценных изданий, как *«Указ французского короля Карла IX»*, знаменитого печатника Роберта Этьена и *«Указ и Закон Совета города Фрайбурга»*.

Каждая библиотека самостоятельно устанавливает приоритеты, определяя критерии отбора объектов для оцифровки, среди которых обязательными являются: 1) уникальность или ценность документа; 2) физическое состояние; 3) читательский спрос. Учитывая все эти три составляющие, сотрудниками библиотеки и производится отбор изданий для оцифровки и дальнейшего размещения полнотекстовых копий на сайте библиотеки.

В качестве примера издания, избранного для оцифровки, назовем *«Нижне-сербский сборник псалмов и Катехизис»* А. Моллера (Бауцен, 1574). Экземпляр этого издательского конволюта из нашей библиотеки является настоящим «уником», поскольку в считавшемся в литературе единственном сохранившемся

экземпляре (Центральная библиотека сорбских исследований в Бауцене) отсутствует «Церковный календарь». Наличие этой части издания в нашем экземпляре побудило к подготовке электронной копии документа и, после того как она была представлена на сайте библиотеки в соответствующем разделе, сотрудники немедленно получили благодарный отклик от немецких исследователей.

К числу изданий, пользующихся повышенным спросом у наших читателей, принадлежит фундаментальное исследование «Одесса. 1794-1894». Полнотекстовая копия книги размещена в разделе «Одессика».

Составляющей фондов многих библиотек являются архивные документы. В электронных ресурсах на сайте библиотеки в разделе «Архивы» представлены описи, находящихся в составе библиотечного собрания архивов профессоров и сотрудников Новороссийского (Одесского) университета: выдающегося отечественного психолога, философа и педагога, профессора Новороссийского университета Н. Н. Ланге (1858–1921) (492 позиции); известных одесских библиофилов-краеведов В. С. Фельдмана (1915–2008) и О. Ю. Ноткиной (1923–2007) (217 позиций). Здесь же частично представлены полнотекстовые версии материалов архива Н. Н. Ланге, впервые введенные в научный оборот.

Главная цель этой работы – создать комплексную электронную структуру базы данных библиографических записей с полным научным описанием полнотекстовых копий редких и ценных изданий и записей изображения и заполнить эту структуру информацией из фондов Отдела редких книг и рукописей библиотеки. По сути, речь идет о подготовке нового информационного продукта. Работа по созданию этой системы уже начата. В этой деятельности необходима единая модель, чтобы избежать дублирования работы, необходимы единая методика, изучение наиболее успешного практического опыта. С этой целью было бы полезно не только проведение мастер-классов, но и подготовка справочных и методических пособий для библиотек, предпринимающих проекты оцифровки, где были бы предложены практические указания по планированию цифровых проектов, отбору материала, обработке оригиналов, созданию метаданных и т. д.

- **БД «Наши герои»**

Одним из приоритетных направлений деятельности Научной библиотеки является духовно-патриотическое воспитание студентов. К 65-ой годовщине Победы в Великой Отечественной войне был разработан проект «Великая Победа», который нашел свое отражение в созданной БД «Наши герои», где освещаются героический и трудовой подвиг сотрудников университета во время ВОВ. Цель создания данной БД – рассказать о жизни нашего университета во время войны и обозначить имена сотрудников, которые за храбрость и мужество были отмечены государственными наградами. Информация предоставляется в виде коротких биографических справок. На сайте представлено около 60 персоналий.

- **Виртуальная выставка как виртуальное библиографическое пособие**

С развитием Интернета библиотеки получили и новую категорию пользователей – виртуальных. В последние годы для их обслуживания появились новые услуги: поиск в электронных каталогах, выставленных на сайтах библиотек, виртуальное справочно-библиографическое обслуживание, виртуальные выставки и т. п.

Какие особенности организации виртуальных выставок, представленных на сайтах украинских библиотек, как определить их место в системе электронных информационных ресурсов?

Самый распространенный способ представления информации о документе на виртуальных выставках: библиографическое описание, аннотация, фото обложки документа.

Иногда виртуальные выставки называют «иллюстрированными каталогами выставок», хотя они скорее напоминают обзор (много справочной информации по теме выставки, которая перемежается иллюстрациями, фотографиями обложек и библиографическими описаниями книг, хотя в тексте не указывается, что информация взята именно из них; дальше, как дополнение, библиографический список документов, представленных на выставке).

Еще одной специфической чертой выставок является их ограниченность во времени. Они служат, в первую очередь, для пробуждения интереса, непроизвольного внимания. Поэтому необходимо систематически обновлять экспозиции. Если виртуальные выставки находятся на сайтах длительное время, они начинают выполнять функции ретроспективных библиографических пособий. Некоторые библиотеки создают архив виртуальных выставок.

Если традиционные книжные выставки рассматриваются как предметные библиографические пособия, то виртуальные книжные выставки, представленные на сайтах библиотек, – это электронные иллюстрированные и аннотированные (преимущественно) библиографические пособия.

Сотрудниками Научной библиотеки были подготовлены следующие виртуальные выставки, представленные на сайте:

- **Конституція України: уроки минулого та реалії сьогодення;**
- **Споконвіку було Слово: до Дня української писемності та мови;**
- **Одеське вікно у Всесвіт: до 140-річчя Астрономічної обсерваторії ОНУ імені І. І. Мечникова;**
- **Доки серця наші б'ються - пам'ятаймо!: до дня визволення Одеси 10 квітня 1944 р.;**
- **Земний уклін тобі, солдате!: до Дня Великої Перемоги;**
- **Чорнобиль - трагедія та подвиг;**
- **Зелінський Микола Дмитрович (1861-1953 рр.);**
- **Філософія в Одесі;**
- **"Ніхто не забутий, ніщо не забуде...": до 65-річчя героїчної Перемоги у Великій Вітчизняній війні;**
- **"Горьким словом моим посмеюся": до 200-річчя від дня народження М. В. Гоголя;**
- **Скарби єврейського народу в фондах Наукової бібліотеки Одеського національного університету імені І. І. Мечникова;**
- **Вчені-психологи Одеського (Новоросійського) університету;**
- **Візантологія в Новоросійському університеті та у фондах НБ ОНУ.**

Сегодня, благодаря государственной политике Украины в информационной отрасли, большое количество украинских библиотек становятся субъектом мирового электронного информационного пространства.

При помощи современных электронных технологий библиотеки меняют привычную схему работы по оказанию однотипных услуг на схему адресной качественной услуги для конкретных категорий читателей, а информационные услуги – на информационно-аналитические.

Надійшла 5.11.2011

М. О. Подрєзова,

директор Наукової бібліотеки

Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

вул. Преображенська, 24, м. Одеса, 65082, Україна

ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ СУЧАСНОЇ БІБЛІОТЕКИ

Резюме

У статті надається характеристика сучасної бібліотеки як суб'єкта світового електронного інформаційного простору. Розглядається робота Наукової бібліотеки ОНУ імені І. І. Мечникова як постачальника інформаційно-аналітичних послуг. Особлива увага приділяється інформаційним ресурсам, створеним Науковою бібліотекою.

Ключові слова: інформаційний простір, інформаційно-аналітичний бібліотечний продукт, Наукова бібліотека, база даних, інформаційно-комунікативні технології, науково-видавнича діяльність, Інтернет-ресурси.

M. A. Podrezova,

Director of the Scientific Library

Of the Odessa I. I. Mechnikov National University

24, Preobragenskaya St., Odessa, 65082, Ukraine

INFORMATION AND ANALYTICAL ACTIVITIES OF MODERN LIBRARY

Summary

The article is devoted to the description of the modern Library as the subject of electronic information space. This article examines the work of the Scientific Library of Odessa I. I. Mechnikov National University as a provider of information and analytical services. Particular attention is paid to information resources created by the Scientific Library.

Key words: information space, information and analytical library product, Scientific Library, database, information-communicative technologies, research and publishing activities, Internet-resources.

УДК 378.4(477):025.4.036:004.4

Т. М. Костирко,

кандидат наук з соціальних комунікацій,

директор Наукової бібліотеки

Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова

просп. Героїв Сталінграда, 9, м. Миколаїв, 54025, Україна

УНІВЕРСИТЕТИ УКРАЇНИ: ПРИЄДНАННЯ ДО РУХУ ВІДКРИТОГО ДОСТУПУ

У статті увага зосереджена на проблемах публічного доступу до наукової інформації. Розглядаються два способи вирішення цього питання: публікація в журналах відкритого доступу та самоархівування, тобто розміщення автором роботи в спеціальних репозитаріях. Надається характеристика та цілі репозитаріїв. Особлива роль у вирішенні питань забезпечення доступу до світової наукової інформації на сьогодні відведена інноваційному проекту ElibUkr — «Електронна бібліотека України: створення Центрів знань в університетах України».

Ключові слова: відкритий доступ, репозитарій, проект ElibUkr — «Електронна бібліотека України», наукова інформація.

Вільний безкоштовний публічний доступ до наукової інформації — важлива складова наукових досліджень у сучасному глобальному світі, запорука для подальшого розвитку науки, освіти та суспільства, інтеграції світової академічної спільноти. Університетські бібліотеки України за своєю місією теж є важливими ланками підтримки науки, освіти та сприяння академічному розвитку і суспільному поступу. Зважаючи на рекомендації Асоціації Європейських університетів щодо відкритого доступу (2008 р.), відповідні рекомендації міжнародних асоціацій IFLA, SPARC, LIBER, EiFL, Національний університет кораблебудування підтримував ініціативу відкритого доступу до знань через створення відкритого електронного архіву (інституційного репозитарію) та відкритого електронного журналу «Вісник НУК».

Як відомо, вартість передплати провідних наукових журналів протягом кількох останніх десятиліть зростала швидше, ніж індекс інфляції, в той час як схожої закономірності в обсягах фінансування бібліотек не простежувалось. Одна з причин такого зростання — фактично монопольне становище провідних журналів у своїх галузях. Іншою причиною стали процеси консолідації ринку наукових публікацій та зосередження більшості відомих наукових журналів у руках невеликої кількості комерційних видавництв.

Одним зі способів вирішення цих проблем став відкритий доступ (open access) — розміщення наукових робіт в Інтернеті з можливістю вільного і безкоштовного доступу до них. При цьому у відкритому доступі можна розміщувати не тільки вже опубліковані роботи, а й ті, що прийняті чи тільки надіслані в журнали (препринти). Звичайно, це не замінює публікацію робіт у науково визнаних виданнях, однак допомагає поширити нові результати досліджень практично одразу після їх отримання і оформлення, в той же час закріплюючи пріоритет автора. Одним із перших і найвідоміших на сьогодні прикладів журналів відкритого доступу є

arXiv – архів електронних препринтів наукових праць із математики, фізики, комп’ютерних наук, біології та статистики. ArXiv запущено в 1991 році в Лос-Аламоській національній лабораторії (США), а в 2011 році він подолав позначку в 600 тис. розміщених статей.

На сьогодні в світі видається близько 25 тис. реферованих журналів, які публікують біля 2,5 млн. статей щороку. Зрозуміло, що через обмеженість бюджету наукові бібліотеки передплачують тільки невелику частину журналів, які видаються у відповідних галузях. Ця проблема поглиблюється вже згаданою стійкою тенденцією до зростання вартості передплати журналів. Внаслідок цього значна частина потенційного впливу, який могла справити та чи інша опублікована стаття на наукову думку, фактично втрачається, що не вигідно ні науково-освітнім закладам, ні науковцям.

Можна виділити три мети, які переслідують світові університети при прийнятті рішень щодо обов’язкового розміщення результатів їх наукової діяльності у відкритому доступі:

- Для збільшення відомості, використання та впливу наукових результатів ВНЗ.
- Для вимірювання впливу дослідницьких результатів окремих авторів і підрозділів та їх порівняння.
- Для демонстрації якості та впливу наукових результатів ВНЗ.

Протягом останніх років прийнята значна кількість заяв та закликів до відкритого доступу, в яких часто викладаються його переваги для різних категорій учасників науково-освітнього процесу. Три заяви, що відіграли і продовжують відігравати важливу роль у формулюванні принципів відкритого доступу та стимулюванні його розвитку, – Будапештська (2002), Бетездинська (2003) та Берлінська (2003).

Відкритий доступ може реалізовуватись одним із двох способів: публікацією в журналах відкритого доступу (журналах, що не стягують оплати за ознайомлення зі всіма чи частиною статей) та самоархівуванням (самостійним розміщенням автором роботи в спеціальних репозитаріях). Перший спосіб ще називають «золотим шляхом» до вільного доступу, другий – «зеленим шляхом».

За останні роки кількість журналів відкритого доступу в світі стрімко зростає і на даний час перевищує 14% від їх загального обсягу. Окремі з них є провідними у своїх наукових областях. Так, за даними компанії Thomson Reuters, журнал *Journal of Medical Internet Research* є одним зі світових лідерів серед журналів, присвячених медичній інформації.

Роль журналів відкритого доступу у світовій науці загалом, хоч і постійно зростає, на даний час не є визначальною. Саме тому важливим є “зелений шлях” відкритого доступу – самоархівування авторами робіт, що публікуються в традиційних журналах.

Автори можуть самоархівувати свої наукові роботи в галузевих, інституційних чи інших репозитаріях – спеціальних сайтах, покликаних забезпечити тривале гарантоване збереження цих робіт та вільний доступ до них.

Репозитарії можуть бути:

- інституційними (належати одній установі: університету, інституту, лабораторії, організації). Таких сьогодні найбільше – 1596 з майже 2000 у світі. Серед відомих прикладів – знаменитий Массачусетський технологічний інсти-

тут (DSpace@MIT), архіви від Університету Каліфорнії, Max Planck Society або найпрестижнішого в світі Гарварду;

- тематичними (охоплювати галузь знань чи окремі дисципліни). Таких у світі – 221. Наприклад, вже згадувані ArXiv, CiteSeer, RePEc, Smithsonian NASA ADS, SSRN, PubMed Central (PMC) – це унікальний приклад, адже за вимогою Національного інституту здоров'я США всі результати досліджень, фінансовані інститутом, повинні бути обов'язково розміщені в цьому архіві (нині тут зберігається 2 058 812 публікацій). Подібний проект є в Сполученому Королівстві (UK PMC) і Канаді (PMC Canada);

- урядовими (належати державним структурам для зберігання та організації доступу до урядових документів) – 45;

- агрегаційними чи міжінституційними (належати консорціуму університетів, наприклад, вітчизняний проект ELibUkrOA). Таких у світі – 81.

Найчастіше репозитарії асоціюються з університетами (науковими інституціями), а їх зміст – з науковими та навчальними документами (статтями, передусім дисертаціями). Але є репозитарії, які виконують інші функції (соціальні, меморіальні, інформаційні).

Деякі репозитарії обмежуються лише одним типом документів, наприклад, лише дисертації та тези; деякі – «будують» кілька репозитаріїв для різних груп документів. Але більшість з них містять різнопланові за природою документи. Слід зазначити, що репозитарії, як правило, містять повні тексти документів, а не резюме чи анотації, і у більшості випадків – це завершені (а не проміжні) роботи. Основними «постачальниками» змісту репозитаріїв є, звичайно, вчені-дослідники. Але серед них можуть бути і викладачі, студенти, експерти чи рецензенти, представники університетських адміністрацій чи фондів, бібліотекарі.

Відкритий доступ абсолютно сумісний з авторським правом. Репозитарії не виконують видавничої функції, а отже не «забирають» авторські права, лише право на збереження та організацію доступу. Автор добровільно погоджується розмістити власну роботу для збереження та доступу. Автори мають право архівувати свої неопубліковані матеріали без будь-яких дозволів.

Отже, станом на 2011 р. у світі нараховується вже понад 2000 відкритих архівів, за даними Директорії репозитаріїв відкритого доступу, із більш ніж 25 млн одиниць інформації: статті, препринти, магістерські та докторські дисертації, навчальні матеріали, архівні та музейні об'єкти тощо.

Найбільше репозитаріїв функціонує у європейських країнах (45,6 %), далі йде Північна Америка (23,9 %). Кожен п'ятий репозитарій світу знаходиться в США (395), у Сполученому Королівстві їх 189, у Німеччині – 145, в Японії – 133, в Іспанії – 71, в Австралії – 64. Україна нараховує нині 28 репозитаріїв, в основному це університетські чи інститутські. Наші сусіди, для прикладу, Польща – 45, Росія – 12, Угорщина – 11, Білорусія – 1. З огляду на те, що перші репозитарії в Україні (Міжнародного фонду «Відродження», Львівського національного університету ім. І. Франка, Інституту біології південних морів, Києво-Могилянської Академії, Харківської академії муніципального господарства та ін.) з'явилися лише 4-5 років тому, а більшість – за останні 1-2 роки, прогрес очевидний. До того ж, репозитарії поступово, але впевнено підвищують рейтинги наших інституцій на світовій «академічній арені». Зокрема, за січневим 2011 р. рейтингом (оцінюється обсяг та якість репозитарію, зовнішні посилання тощо) від Cyber-metrics Lab Іспанської дослідницької ради (CSIC) серед 1184 репозитаріїв світу, наші здобули досить

гарні результати (у першій колонці таблиці вказане місце репозитарію у світовому рейтингу):

406 Харківська національна академія муніципального господарства

421 Житомирський національний університет

630 Інститут біології південних морів НАН України

642 Харківський національний університет ім. В. Каразіна

726 Інститут програмних систем НАН України

758 Національний університет «Києво-Могилянська академія»

882 Тернопільський технічний університет ім. І. Пулюя

1066 Одеський національний університет ім. І. Мечникова

Переважає кількість депозитів у глобальній світовій «репозитарній бібліотеці» є, звичайно, англомовними. Далі йдуть – іспанська, німецька, японська, французька мови. У наших вітчизняних архівах домінують україномовні документи. Тут важливо вимагати від автора розмістити хоча б анотацію та ключові слова англійською, щоб індексувати працю в міжнародних пошуковиках.

| Архив | Кол-во
матеріалів | Используемое
ПО |
|--|----------------------|--------------------|
| Vernadsky National Library of Ukraine | 24472 | DSpace |
| Electronic Institutional Repository of Sumy State University | 16577 | DSpace |
| KNAME Digital Repository | 15914 | Eprint |
| Lviv Polytechnic National University Institutional Repository | 9043 | DSpace |
| Ukraine Institutional Repository of Electronic Ukrainian Academy of Banking of the National Bank | 6045 | DSpace |
| Electronic Archive V.N. Karazin | 3909 | DSpace |
| eSevNTUIR | 3270 | DSpace |
| Centre for the Anthropos | 2747 | DSpace |
| Electronic archive of Ternopil State Ivan Puluj Technical University | 1024 | DSpace |
| CEEMaR (Central and Eastern European Marine Repository) | 954 | DSpace |
| Electronic Kyiv-Mohyla Academy Institutional Repository | 821 | DSpace |
| Electronic Library of Ukraine Open Archive (ELibUkr-OA) | 777 | DSpace |
| Electronic Archive of Donetsk National Technical University | 760 | DSpace |
| Електронні документи НТУУ «КПІ» | 691 | DSpace |
| Institute of Biology of the Southern Seas | 661 | DSpace |
| Zhytomyr State University Library | 641 | Eprint |
| Institute of Software Systems National Academy of Sciences of Ukraine | 575 | Eprint |
| Electronic Archive of Kharkov National University of Radioelectronics | 97 | DSpace |
| Academic Research Repository at the ChNU | 73 | DSpace |

Як видно з таблиці, більшість українських репозитаріїв використовують в якості ПЗ D-space, яке є вільним програмним забезпеченням. Цей факт зіграв вирішальну роль у виборі платформи для організації в Національному університеті кораблебудування імені адмірала Макарова електронного архіву E-archive NUOS. Можливість обговорити з колегами виникаючі проблеми і поділитися досвідом їх рішення – це визначальна перевага впровадження відкритого ПЗ за умови наявності широкого поля позитивних прикладів. Так само важливою гідністю D-space є сумісність з будь-яким браузером для клієнтської частини: користувач при самоархівуванні використовує звичний для себе інтернет-браузер.

Рішенням Науково-методичної ради НУК від 19.09.2011 р. протокол № 5 було ухвалено підписання Декларації про приєднання нашого університету до проекту «Електронна бібліотека України: створення Центрів знань в університетах України».

ElibUkr – інноваційний проект, що об'єднує бібліотеки вищих навчальних закладів, національні та академічні бібліотеки, інші організації України. Проект передбачає передплату ліцензованих інформаційних продуктів – електронних журналів, електронних книг, баз даних – найважливішого ядра світових інформаційних ресурсів, що покривають усі галузі знань (наука, техніка, медицина, соціальні та гуманітарні науки).

Мета проекту – забезпечити доступ до світової наукової інформації, створити власні електронні академічні ресурси, а також інтегрувати українську науку та бібліотечну справу у світову наукову комунікацію.

Основа проекту – єдиний потужний портал, який спрямовує користувачів до всіх типів електронної інформації. Студенти, викладачі і науковці отримують вільний доступ до всіх ресурсів проекту.

Реалізація проекту дасть можливість забезпечувати, підтримувати та вдосконалювати інформаційну базу, необхідну для навчальної та науково-дослідницької роботи українських учених і фахівців та відповідні механізми обміну інформацією з метою інтеграції українських науковців до міжнародної світової академічної спільноти. Ініціатором проекту є Києво-Могилянська Фундація Америки, неприбуткова доброчинна організація, метою якої є сприяння розвитку вищої освіти в Україні. Проект підтримано Регіональною Місією Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) в Україні.

На першому етапі (2009 р.) проект створювався на базі трьох університетів України: Національного університету Києво-Могилянська академія, Харківського національного університету ім. В. Каразіна, Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича за підтримки Центру Технологій та Інноваційного Менеджменту Нортвестерн, Університету в США та Всеукраїнської Асоціації «Інформатіо-Консорціум».

Зараз до проекту приєдналися 15 університетів.

Необхідною складовою проекту є створення Центру знань в кожному університеті та, відповідно, створення соціальної наукової мережі Центрів Знань в Україні в цілому. Створення такої мережі ще не має аналогів в Україні. Центри знань гарантують підтримку проекту у наступному:

- використанні наукових електронних ресурсів у навчальному процесі та наукових дослідженнях, що проводяться в університеті;
- забезпеченні можливості вільного доступу до інформаційних ресурсів проекту для студентів, викладачів та науковців;

- забезпеченні можливості вільного розміщення публікацій викладачів, співробітників та студентів університету через власний електронний інституційний репозитарій та/чи створені електронні журнали відкритого доступу;
- забезпеченні можливостей для вільного електронного спілкування учених та викладачів.

Переваги участі в проєкті:

1. Організаційна підтримка

- Можливість одночасно для всіх учасників проєкту придбати спеціалізовані продукти і програмне забезпечення для доступу до електронних ресурсів;
- Централізована організація робіт зі встановлення та обслуговування програмного забезпечення.

2. Сприяння розвитку університетів та бібліотек

- Інформаційна підтримка розвитку науки та освіти в Україні;
- Розвиток співпраці між університетами, науковцями та іншими інституціями, які представляють економічні, культурні та інші сфери суспільної діяльності;
- Проведення тренінгів та наукових конференцій;
- Заохочення розвитку власних електронних інституційних репозитаріїв: вільне розміщення публікацій викладачів, співробітників та студентів університету;
- Доступ до наукових публікацій через мультиуніверситетський архів ElibUkrOA;
- Заохочення використання українських та світових наукових електронних ресурсів у навчальному процесі та наукових дослідженнях, що проводяться в університеті.

3. Економія коштів

- Зниження вартості передплати баз даних через спільні закупівлі;
- Заощадження коштів за рахунок централізованого управління передплатами;
- Досягнення домовленості із провідними провайдерами про спеціальні ціни для України.

Таким чином, підтримуючи відкритий доступ до знань, ми закликаємо університетські бібліотеки Миколаєва: популяризувати відкритий доступ до інформації серед університетської громади, факультетів та окремих дослідників. Ініціювати створення та розвиток інституційних репозитаріїв як джерела забезпечення вільного доступу до наукових матеріалів університету та сприяння підвищенню престижу університету; забезпечення архівування та збереження наукових публікацій, гарантію їх незмінності.

Список використаної літератури

1. *Воропаєва В. Я.* Сравнительный анализ использования открытого и коммерческого ПО в библиотеке ДонНТУ [Електронний ресурс] / В. Я. Воропаєва, Н. А. Ткаченко, А. Ю. Клочко // 8-а Міжнар. наук.-практ. конф. «Informatio-2011: Інформаційні ресурси : створення, використання, доступ» : матеріали

- конф., (4-8 жовт. 2011 р.). – Електрон. дан. – Севастополь, 2011. – 1 електрон. оптич. диск (CD). – Назва з екрана.
2. *Шкодзінський О. К.* Що таке “відкритий доступ”? Рух європейських університетів за відкритий доступ [Електронний ресурс] : метод. вказівки : матеріали семінарів відкр. доступу. Семінар 1 / О. К. Шкодзінський, Г. Я. Онисько, С. О. Костишин. – Т. : ТДТУ, 2009. – Режим доступу : <http://dspace.tstu.edu.ua/bitstream/123456789/224/1/Seminar%201.%20What%20is%20Open%20Access.pdf>.
3. *Ярошенко Т.* Зелений шлях відкритого доступу. Репозитарії та їх роль у науковій комунікації : перші двадцять років [Текст] / Т. Ярошенко // *Бібл. вісн.* – 2011. – № 5. – С. 3-10.

Надійшла 5.12.2011

Т. Н. Костирко,

кандидат наук по социальным коммуникациям,

директор Научной библиотеки

Национального университета кораблестроения имени адмирала Макарова

просп. Героев Сталинграда, 9, г. Николаев, 54025, Украина

УНИВЕРСИТЕТЫ УКРАИНЫ: ПРИСОЕДИНЕНИЕ К ДВИЖЕНИЮ ОТКРЫТОГО ДОСТУПА

Резюме

В статье внимание сосредоточено на проблемах публичного доступа к научной информации. Рассматриваются два способа решения этого вопроса: публикация в журналах открытого доступа и самоархивирование, т. е. размещение автором работы в специальных репозитариях. Приводится характеристика и цели репозитариев. Особенную роль в решении вопросов обеспечения доступа к мировой информации на сегодня отведена инновационному проекту ElibUkr – «Электронная библиотека Украины: создание Цетров знаний в университетах Украины».

Ключевые слова: открытый доступ, репозитарий, проект ElibUkr – «Электронная библиотека Украины».

T. N. Kostyrko,

PhD on social communications,

Director of the Scientific Library

Of the Admiral Makarov National University of Shipbuilding,

9, Heroes of Stalingrad Ave., Nikolaev, 54025, Ukraine

UNIVERSITIES OF UKRAINE: JOINING OPEN ACCESS MOVEMENT

Summary

The article treats the problems of public access to scientific information. Two solutions of the problem are considered: publication in magazines of open access and self-archiving, that is placing the work in the special repositories by the author. Description and purpose of repositories are given. The innovative project ElibUkr – “Electronic Library of Ukraine: the creation of knowledge centers in the universities in Ukraine” is nowadays of special importance providing the access to global information.

Key words: open access, repository, ElibUkr project – “Electronic Library of Ukraine”.

УДК 025.7/.9:378.4

С. В. Ларенкова,

вчений секретар Наукової бібліотеки

Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова

просп. Героїв Сталінграда, 9, м. Миколаїв, 54025, Україна

ЗБЕРЕЖЕННЯ ФОНДІВ: ЗАГАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ (З ДОСВІДУ РОБОТИ БІБЛІОТЕК)

Стаття присвячена актуальному питанню для кожної бібліотеки – збереженню бібліотечних фондів. Надається характеристика комплексу заходів щодо збереження фондів, до якого входять: роз'яснювальна робота з користувачами, технологічні процеси, режим збереження, боротьба з заборгованістю, система безпеки, контроль за обліком, перевірка бібліотечного фонду тощо.

Ключові слова: збереження фонду, бібліотечний фонд, читальська заборгованість, система безпеки, реставрація, облік надходжень, інвентаризація.

Фонди бібліотек – унікальна частина будь-якої загальнонаціональної культурної спадщини, найцінніше джерело та інформаційний ресурс. Бібліотечний світ України представлений близько 45 000 книгозбірень із безцінними колекціями, близько 70 000 фахівців бібліотечної справи.

Незважаючи на повсякденні труднощі, здійснюється перехід бібліотек на новітні інформаційні технології, що значно розширює їхні можливості.

Питання збереження бібліотечного фонду завжди були на порядку денному як багатогранна проблема та доленосна функція бібліотек. Так, цінні практичні поради щодо збереження бібліотечного фонду можна запозичити в підручниках таких відомих бібліотекознавців як Л. В. Хавкіна, Ю. В. Григор'єв, Ю. М. Столяров, В. Г. Дригайло, Л. Дубровіна.

Збереження фондів бібліотеки – це безперервний процес, який починається з моменту надходження документів і триває протягом усього періоду їх використання та зберігання. Тобто, збереження фондів – це цілий комплекс заходів, а саме:

- Нормативно-правові документи
- Технологічні процеси
 - Моделювання
 - Комплектування
 - Облік
 - Обробка
 - Розміщення
- Режим збереження
 - Світовий
 - Температурний
 - Біофактори
- Санітарний захист
 - Профілактичні заходи
 - Санітарні дні
 - Контроль за станом

Бібліотеки виконують одну з найважливіших соціальних функцій – надають користувачам вільний і безкоштовний доступ до фондів та інформаційних ресурсів. Для бібліотек вищу характерним є те, що вони повинні забезпечити інформаційну підтримку навчального, наукового і виховного процесів вищих навчальних закладів, яка полягає в організації бібліотечного фонду відповідного до його профілю та інформаційних потреб усіх категорій користувачів.

Питанням збереження бібліотечного фонду опікується кожний колектив бібліотеки. Адміністрація бібліотеки піклується про належний рівень організації фонду, розробляє нормативно-технологічну документацію, розподіляє ступінь відповідальності співробітників за збереження фонду. Тобто, керівництво будь-якої бібліотеки є головною ланкою в організації роботи щодо збереження бібліотечного фонду.

В планах роботи та звітах кожної бібліотеки робота по збереженню фондів відображається в спеціальному розділі “Робота по зберіганню бібліотечного фонду”, крім того, обов’язковим є складання “Перспективного плану перевірки бібліотечного фонду”.

Досвід роботи бібліотек дає змогу зробити висновок про те, що конкретні умови обслуговування користувачів на абонементних та в читальних залах, їх зобов’язання та відповідальність викладені в Положеннях про бібліотеку та в Правилах користування бібліотекою. Витяг з Правил користування розміщені в кожному структурному підрозділі – на абонементі, в читальному залі, кафедрі видачі кожної бібліотеки. Бібліотечні працівники ведуть роз’яснювальну роботу серед користувачів бібліотеки.

В бібліотеках вищу особлива увага приділяється першокурсникам. Слід відзначити, що в багатьох бібліотеках проводяться лекції з “Основ інформаційної культури” для студентів I курсів, на яких, крім Правил користування бібліотекою, знайомства з її можливостями, ресурсами, ставиться акцент на дбайливе відношення до книжкового фонду, надається інформація про відповідальність за втрату або пошкодження книг. Робота проводиться кожний рік на початку нового навчального року.

В деяких бібліотеках під час групової видачі підручників кожному студенту дається “Пам’ятка першокурсника”, де оговорені всі моменти стосовно зберігання літератури. Ця інформація також виставлена на сайтах бібліотек.

Актуальним питанням збереження бібліотечного фонду є проблема боротьби з читацькою заборгованістю. Узагальнюючи досвід роботи в даному напрямку, слід зазначити такі моменти. В багатьох бібліотеках вишив в обхідному листі є позначка “Бібліотека”, тому при вибутті студентів або звільненні працівників, вони обов’язково повинні мати підпис структурних підрозділів бібліотеки. До бібліотек в обов’язковому порядку передаються накази про звільнення працівників або відрахування студентів.

Набагато складніший контроль за студентами-іноземцями. Хочу відзначити досвід роботи деяких бібліотек. В багатьох – списки на них звіряють декілька разів на рік, проводять роботу в координації з деканатами, органами студентського самоврядування, міжнародним відділом.

Майже всі бібліотеки напередодні Всеукраїнського дня бібліотек, деякі і напередодні Днів студентів (в жовтні та листопаді), проводять акції – прощення. На окремому стелажі читач-боржник залишає книгу. Зараз я не буду зупинятись на деталях.

Проблемою для багатьох вузів залишається питання щодо ліквідації читацької заборгованості серед користувачів-працівників університету. Методи постійного нагадування про борги не завжди результативні. Ця проблема залишається на порядку денному.

Багато з бібліотек вишів пишається своїм фондом рідкісних та цінних видань. І знову ж таки, саме їх зберігання стає для багатьох проблемою, оскільки не завжди є можливість вчасно їх реставрувати, витримувати належний температурний режим, а такий спосіб як консервування можуть дозволити собі далеко не всі бібліотеки. Так, наприклад, в Бібліотеці Російської академії наук (С.-Петербург) працює науково-дослідницький відділ консервації та реставрації бібліотечних фондів, спеціалісти-мікробіологи якого займаються питанням збереження фондів цієї бібліотеки. В республіці Казахстан в Центральній науковій бібліотеці, де зберігаються рідкісні документи, ведеться цілеспрямована робота зі збереження рідкісних видань, працює спеціальна Комісія по збереженню бібліотечного фонду, на основі цієї комісії було створено Науково-дослідний центр консервації і реставрації бібліотечного фонду. Подібний Центр реставрації та консервації створено й в Національній бібліотеці України ім. Вернадського. Однак, в більшості бібліотек питання зберігання фондів, в тому числі і рідкісних, вирішується тільки на рівні самої бібліотеки.

Сьогодні, коли інформаційно-комунікаційні технології запроваджено в кожній бібліотеці вишу, стає питання використання їх для збереження культурної спадщини. Питання щодо використання технологій при збереженні фонду буде висвітлено іншим доповідачем, тому я не буду зупинятись на цьому.

Запорукою надійного збереження бібліотечного фонду є своєчасний облік надходжень та контроль за їх місцезнаходженням. Слід відзначити, що практично всі бібліотеки вишу ведуть електронний облік нових надходжень літератури, періодичних видань, електронні книги сумарного, інвентарного та безінвентарного обліку. Таким чином, процеси надходження, обліку, перерозподілу літератури автоматизовані у багатьох бібліотеках.

Контрольна функція зі збереження бібліотечного фонду покладається на процес інвентаризації, який проходить згідно плану перевірки бібліотечного фонду.

Досвід роботи бібліотек показує, що в окремих бібліотеках проводяться вибіркові перевірки фонду, перевірки фонду з ініціативи адміністрації, а також при зміні співробітника.

Важливу роль в роботі зі збереження фондів бібліотек відіграє організація системи безпеки. Слід відзначити, що сьогодні в деяких бібліотеках використовують і сучасні технічні засоби – камери спостереження, електронні системи несанкціонованого виносу книг, проводиться електронна перевірка фонду, автоматична аерозольна система пожежогасіння. На жаль, інженерно-технічне забезпечення багатьох бібліотек бажає кращого.

Єдине, чим забезпечені більшість бібліотек – це вогнегасник. Та чи всі можуть ним користуватись?

Таким чином, питання “Організація системи безпеки” для багатьох, як то кажуть, “что-то из области фантастики”.

Підсумовуючи викладену інформацію, можна сказати, що комплекс по збереженню інформаційних ресурсів можна визначити так:

- Нормативно-правові та регламентуючі документи;
- Роз’яснювальна робота серед користувачів бібліотеки;

- Боротьба з читацькою заборгованістю;
- Контроль за обліком та списанням;
- Перевірки бібліотечного фонду (суцільні, вибіркові);
- Використання інформаційно-комунікаційних технологій;
- Забезпечення системи безпеки.

Але не один з перелічених напрямків комплексу не зможе бути ефективним, якщо байдужим буде бібліотечний працівник. В бібліотеках ВНЗ такі майже відсутні.

Питання зберігання бібліотечних фондів залишається актуальним протягом багатьох століть – скільки існує книга, стільки існує проблема її збереження для нащадків.

Аналізуючи досвід наших колег з питань збереження бібліотечних фондів, можна зробити висновок, що проблема їх збереження з об'єктивних причин далека від розв'язки, а саме: високий рівень забруднення атмосферного повітря, що спричиняє масове старіння документів, перехід на потоковий метод виготовлення паперу, що зменшує термін його зберігання, переведення змісту паперових документів на інші носії інформації, що призводить до підвищення інтенсивності їх використання, погіршення умов зберігання фондів (особливо маловикористовуваної частини) через постійне зростання обсягу документів, втрати бібліотечних фондів через відсутність надійних систем захисту від аварійних та надзвичайних ситуацій.

Список використаної літератури

1. Білоус Н. Деякі питання теорії та практики збереження документних ресурсів [Текст] / Н. Білоус // Вісн. Книжк. палати. – 2010. – № 1. – С. 28-32.
2. Столяров Ю. Н. Как сохранить библиотечный фонд : секреты старого книгохранителя [Текст] : учеб.-метод. пособие / Ю. Н. Столяров. – 2-е изд., дораб. и доп. – М., 2001. – 256 с.
3. Кравчук Н. Політика зберігання фондів наукової бібліотеки як засіб якісного інформаційного забезпечення науки та освіти [Текст] / Н. Кравчук // Бібл. форум України. – 2011. – № 1. – С. 26-28.
4. Столяров Ю. Н. Производные принципы функционирования библиотечного фонда [Текст] / Ю. Н. Столяров // Науч. и техн. б-ки. – 2011. – № 4. – С. 30-47.
5. Медведева Н. Г. Методы и средства борьбы с биоповреждениями книжных фондов (из опыта Библиотеки РАН) [Електронний ресурс] / Н. Г. Медведева, И. П. Никитина, Н. В. Апанасевич. – Россия, СПб. – Режим доступа : <http://www.rusmedserv.com/mycology/html/medv.htm>
6. Садыкова Р.Б. Основные задачи сохранности редких изданий ЦНБ МОН РК [Електронний ресурс] / Р. Б. Садыкова ; Науч. б-ка КазНУ им. аль-Фараби. – Режим доступа : <http://lib.kaznu.kz/Books/bk024/61.htm>

Надійшла 5.12.2011

С. В. Ларенкова,

ученый секретарь Научной библиотеки
Национального университета кораблестроения имени адмирала Макарова
просп. Героев Сталинграда, 9, г. Николаев, 54025, Украина

СОХРАННОСТЬ ФОНДОВ: ОБЩИЕ ТЕНДЕНЦИИ ДЕЯЛЬНОСТИ (ИЗ ОПЫТА РАБОТЫ БИБЛИОТЕК)

Резюме

Статья посвящена актуальному вопросу для каждой библиотеки – сохранности библиотечных фондов. Дается характеристика комплексу мероприятий, направленных на сохранение фондов, в который входят: разъяснительная работа с читателями, технологические процессы, режим хранения, система безопасности, контроль за учетом, проверка библиотечного фонда и т. д.

Ключевые слова: сохранность фонда, библиотечный фонд, читательская задолженность, система безопасности, реставрация, учет поступлений, инвентаризация.

S. V. Larenkova,

academic Secretary of the Scientific Library
Of the Admiral Makarov National University of Shipbuilding,
9, Heroes of Stalingrad Ave., Nikolaev, 54025, Ukraine

LIBRARY HOLDINGS PRESERVATION: GENERAL TRENDS OF ACTIVITIES (FROM THE EXPERIENCE OF LIBRARIES)

Summary

The article is devoted to the problem which is urgent for any library – stacks preservation. A complex of measures including explanatory work to readers, technology processes, the storage mode, safety system, registration control, checking the library stacks, etc. is characterized.

Key words: holdings preservation, library holdings, reader's debts, safety system, registration, acquisitions recording, inventory.

УДК 025.7/.9

Т. С. Мигунова,

заместитель директора Научной библиотеки

Национального университета кораблестроения имени адмирала Макарова

просп. Героев Сталинграда, 9, г. Николаев, 54025, Украина

СОХРАННОСТЬ ДОСТОЯНИЯ ЧЕЛОВЕЧЕСТВА: МИФ ИЛИ РЕАЛЬНОСТЬ? (ИЗ ОПЫТА РАБОТЫ БИБЛИОТЕК)

В статье рассматривается проблема сохранения фондов библиотек, которая делится на два направления: физическая защита, а также сохранение и восстановление фондов. Перечисляются и даются характеристики отдельным методам по сохранению фондов библиотек. Особое внимание уделяется современным информационным технологиям.

Ключевые слова: сохранность библиотечных фондов, восстановление фондов, микрофильмирование, оцифровка, консервация, ксерокопирование.

На протяжении многих столетий одним из приоритетных направлений деятельности библиотек было и остается сегодня формирование библиотечных фондов, обеспечение их сохранности. Когда-то известный американский социолог Джордж Шира сравнил формирование фонда с составлением букета:

Каждый цветок неповторим,

Но в то же время

Его красота усиливается

Ароматом и красотой других цветов.

Формируя информационные ресурсы библиотеки, специалисты стараются, чтобы каждый новый ресурс был своеобразным дополнением предыдущего, а конечным результатом – удовлетворение многогранных интересов читателей.

Вместе с тем, любой документ необходимо не только рационально использовать, но и сохранить.

Каковы же технологии, которые используют в третьем тысячелетии для сохранности библиотечных фондов, и каковы реальности этой работы?

Прежде чем говорить о технологиях сохранности библиотечных фондов, рассмотрим, что же означает сам термин «Сохранность библиотечных фондов». В современном библиотековедении используют определение, данное известным ученым Ю. И. Столяровым.

Сохранность библиотечных фондов означает целостность и неизменность физического состояния документов, их содержание в специально оборудованных помещениях в условиях оптимального физико-химического и биологического режима, соблюдение правил их выдачи и приема, а также обеспечение их охраны.

Проблему сохранения библиотечных фондов можно разделить на два направления:

Первое – это обеспечение непосредственно физической защиты фондов, т. е. охрана, оборудование помещений сигнализацией, установление определенного пропускного режима и т. д.

Второе – сохранение и восстановление фонда.

Понятно, что обеспечение сохранности фондов библиотек – это комплексная программа, реализующаяся на разных структурных уровнях – от государственного до локального. Перечень документов, которыми предусмотрены мероприятия по сохранности фондов на государственном уровне:

- «Про бібліотеки та бібліотечну справу» (2000 р.);
- «Про інформацію» (1998 р.);
- «Про Національну програму інформатизації» (1998 р.);
- Програма ЮНЕСКО «Пам'ять світу» (1999 р.);
- «Документна пам'ять України» (1999 р.);
- Програма збереження бібліотечних та архівних фондів на 2000-2005 р.р. (1999 р.);
- «Про охорону майна культурної спадщини» (2000 р.);
- Державна цільова національна культурна програма створення єдиної інформаційно-бібліотечної системи «Бібліотека ХХІ» (2010 р.).

На локальному рівні – практически каждая библиотека составляет планы, предусматривает работу по сохранности ее фондов.

Основными причинами повреждения фондов признано:

- естественное старение (старение основы документа, блекнут рисунки и шрифт);
- температурный режим и влажность воздуха;
- свет;
- пыль;
- биологические повреждения;
- износ;
- вандализм;
- аварийные ситуации.

Сегодня сеть библиотек Украины составляет более 40 тыс. библиотек. Их фонды – это тот фундамент, на котором стоит их многогранная деятельность. По данным ЮНЕСКО в крупнейших научных библиотеках мира под угрозой разрушения находится 35-40 % фондов, в США – 20 %, в России – 40 %, в Украине – 30-45%.

Каковы же пути спасения печатных изданий? По совокупным данным их перечень не так уж и многообразен:

- классический – реставрационные работы;
- различные консервационные способы обработки документов;
- современный – микрофильмирование, микрофиша, ксерокопирование, оцифровка.

По мнению специалистов, каждый из перечисленных методов не совершенен, рассмотрим плюсы и минусы всех технологий.

1. Классический:

Реставрация книг – это способ, который не требует больших финансовых затрат и практически может использоваться как в библиотеке с многомиллионным фондом, так и с небольшой экзemplярностью.

К реставрации книг могут привлекаться и активные читатели, если эта работа связана с реставрацией общедоступного фонда.

Если же говорить о сохранности редких и ценных книг, то проблема состоит в том, что готовят специалистов-реставраторов единицы профессиональных учи-

лищ, профессионалы-реставраторы, работающие в больших национальных библиотеках – в полном смысле на вес золота!

- Специальное оборудование имеется только в крупных научных библиотеках;
- Настоящая реставрация книги – это процесс длительный и трудоемкий.

2. Различные консервационные способы обработки литературы.

Одна из основных технологий в аспекте консервации – нейтрализация избыточной кислотности. По мнению специалистов в области разработки технологий сохранности книжных фондов, она не может решить всех проблем, характерных для разрушающихся коллекций.

Во-вторых, финансовые возможности (да и площади хранилищ) держателей книг зачастую не позволяют производить эти работы повсеместно.

3. Современный.

В последние десятилетия XX века прозвучало немало громких слов о недолговечности бумаги. Вызвано это было тем, что стремительно стали развиваться информационно-коммуникационные технологии, которые активно внедрялись в библиотечную жизнь, затрагивая различные аспекты ее деятельности и изменяя привычные догмы.

Вместе с тем, нельзя забывать о том, что библиотеки имеют более чем 500-летний опыт работы в создании, передаче и хранении информации на бумаге; 60-летний – хранения информации в микрофильмах, а с помощью информационно-коммуникационных технологий – 2-3 десятилетия.

Современными технологиями для сохранности фондов признаны – микрофильмирование, оцифровка, ксерокопирование.

Микрофильмирование занимает свою важную нишу в программах сохранения информации на небумажных носителях, если целью копирования является обеспечение долговременной сохранности информации, которую цифровые технологии сегодня гарантировать не могут. Обобщенное мнение специалистов в данной технологии подтверждает и зав. отделом старинных книг и редких изданий Национальной библиотеки Украины им. Вернадского Галина Ковальчук, которая считает, что страховыми копиями ценных и редких книг являются микрофильмы, а не современные лазерные диски. Прекрасным примером микрофильмирования является Национальная и университетская библиотека Финляндии, занимающаяся страховым микрофильмированием своих фондов с конца 50-х годов XX ст. В настоящее время обслуживание в них читателей микрофильмами преобладает над обслуживанием традиционными изданиями.

Но так ли оно хорошо?

В этом аспекте интересно мнение Ольги Ивановны Перминовой – зав. научно-исследовательским центром консервации документов Российской Государственной библиотеки, которая свои исследования изложила в докладе «Сохранность и доступность. Миф или реальность», представленном в 2010 г. на IX Международной научно-практической конференции «Электронный век культуры»: «Среди копирующих технологий микрокопирование в настоящее время занимает твердые позиции. Аккуратно пакуемый, удобно хранимый и легко контролируемый, микрофильм появился, казалось бы, для того, чтобы стать идеальным средством для сохранности информации». Но так ли это? Во-первых, существует масса предписаний для долговечности микрофильмов, которые не всегда выполняются ввиду тех

или иных объективных или субъективных условий; во-вторых, вопрос о качестве микрофильма полярен профессионализму того, кто его создает; в-третьих, не все тексты поддаются микрофильмированию.

Микрофиша – так же одна из технологий, которая используется в работе по сохранности. Микрофиша – это документ, в виде микроформы на прозрачной пленке. Их размер 6 x 12 или 7,5 x 12 см. Стоят они сравнительно недорого, а для хранения не нужно много места. В то же время, для их изготовления нужно необходимое оборудование и специальное помещение, а так же специальные аппараты.

С каждым годом библиотечные технологии становятся все совершеннее, техника – все фантастичнее. На фоне компьютеризации, интернетизации, цифровых технологий, многие отдают предпочтение созданию электронных документов.

Оцифровка информации на печатных носителях и формирование фондов электронных документов становится ведущей в мировой практике. Так, в отдельных университетских библиотеках США 50-60 % от общего фонда составляют электронные ресурсы, 95 % журналов имеют электронные варианты.

Технология оцифровки и проблемы, связанные с ее внедрением, рассматриваются на многих международных конференциях:

- ежегодная конференция в Крыму;
- Россия – Электронный век культуры;
- Ассоциацией INFORMATIO консорциум;
- ИФЛА.

Вопросы, которые обсуждаются, связаны с такими проблемами как:

- оценка и контроль качества сканирования;
- нормативно-технические и технологические аспекты создания электронных копий;
- нормы и правила сканирования и т.д.

Специалисты считают, что в среде использования и обеспечения доступности информации альтернативы электронному документу не существует!

В то же время возникает животрепещущий вопрос о сроке службы оптических дисков. Дело в том, что в зависимости от условий хранения и эксплуатации, их срок хранения равен от 3 до 100 лет (данные результатов профессиональных исследований).

Международной организацией по стандартизации разработан стандарт ISO 18927:2002 (Е) «Носители информации – Системы записываемых компакт-дисков – Методика оценки срока службы, базирующаяся на эффектах воздействия температуры и относительной влажности». Именно он позволяет оценить долговечность хранения компакт-дисков. Согласно этому стандарту температурный режим должен быть не ниже +4 ° и не выше +20° и влажности 20-50 %.

В то же время специалисты в области информационно-коммуникационных технологий отождествляют процесс сохранности электронной информации с ее периодической перезаписью. Таким образом, сохранность на электронных носителях не достигла совершенства.

Так какая же технология по обеспечению сохранности документов является главенствующей?

Единого мнения на сей счет не существует. Специалисты считают, что выбор направления работы по сохранности фондов каждая библиотека делает с учетом

своей специфики, учитывая положительные и отрицательные стороны каждой из технологий.

Роль библиотек в сохранении исторической памяти человечества, зафиксированных на документных носителях, приобретает сегодня особое социокультурное значение. Современный технический прогресс делает реальной возможность усовершенствования и улучшения приемов хранения информации. При этом мнение специалистов в области технологий по сохранности фондов едино – сохранение должно быть созидательным, ибо любые вмешательства не проходят бесследно.

Список использованной литературы

1. *Васильченко М.* Бібліотечна справа : методологічні основи / М. Васильченко // Бібл. форум України. – 2011. – № 1. – С. 2-8.
2. *Добрусина С.* Обеспечение сохранности документов в век цифровых технологий / С. Добрусина // Бібл. вісн. – 2008. – № 3. – С. 11-15.
3. *Калтерев А. И.* Модернизация как способ выживания / А. И. Калтерев // Библиотековедение. – 2010. – № 6. – С. 22-26.
4. *Перминова О. И.* Сохранность и доступность. Миф или реальность? (Из опыта работы НИЦКД РГБ) / О. И. Перминова // Библиотековедение. – 2010. – № 6. – С. 37-41.
5. *Рогова П.* Стан і перспективи збереження фонду в добу цифрових технологій у Державній науково-педагогічній бібліотеці України імені В. О. Сухомлинського / П. Рогова, Н. Мацібора // Вісн. Книжк. палати. – 2009. – № 11. – С. 18-21.
6. *Столяров Ю. И.* Библиотечный фонд : учебник / Ю. И. Столяров. – М. : Кн. палата, 1991.
7. *Ярошенко Т.* Колекція ресурсів вільного доступу – складова сучасного бібліотечного фонду / Т. Ярошенко // Бібл. форум України. – 2011. – № 1. – С. 49-51.

Надійшла 5.12.2011

Т. С. Мігунова,

заступник директора Наукової бібліотеки

Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова

просп. Героїв Сталінграда, 9, м. Миколаїв, 54025, Україна

ЗБЕРЕЖЕННЯ НАДБАННЯ ЛЮДСТВА: МІФ ЧИ РЕАЛЬНІСТЬ? (З ДОСВІДУ РОБОТИ БІБЛІОТЕК)

Резюме

У статті розглядається проблема збереження фондів бібліотек, яка поділяється на два напрямки: фізичний захист, а також збереження та відновлення фондів. Називаються та надаються характеристики певним методам зі збереження фондів бібліотек. Особлива увага приділяється сучасним інформаційним технологіям.

Ключові слова: збереження бібліотечних фондів, відновлення фондів, мікрофільмування, оцифровування, консервація, ксерокопіювання.

T. S. Migunova,

Deputy Director of the Scientific Library

Of the Admiral Makarov National University of Shipbuilding,

9, Heroes of Stalingrad Ave., Nikolaev, 54025, Ukraine

THE INTEGRITY OF THE HUMAN HERITAGE: MYTH OR REALITY? (FROM THE EXPERIENCE OF LIBRARIES)

Summary

The article deals with the problem of the library holdings preservation in two main aspects: physical protection as well as preservation and restoration. Certain methods are characterized. Special attention is given to modern informational technologies.

Key words: library holdings preservation, library holdings restoration, microfilming, digitizing, conservation, photocopying.

РЕЦЕНЗІЇ

УДК 94(477.7):281.9“18/19”

Л. Г. Білоусова,

кандидат історичних наук,
заступник директора Державного архіву Одеської області
вул. Жуковського, 18, м. Одеса, 65026, Україна;

С. А. Желясков,

заступник начальника відділу інформації
Державного архіву Одеської області
вул. Жуковського, 18, м. Одеса, 65026, Україна

СВЯТИНІ ПРАВОСЛАВНОЇ ДУХОВНОСТІ

Розвиток православ'я на півдні України кінець XVIII – початок XX ст. (на матеріалах Херсонської губернії та Південної Бессарабії) : бібліографічний покажчик / авт.-упоряд. : В. В. Самодурова, Н. М. Діанова, В. С. Кочмар ; наук. ред. та авт. вступ. ст. Н. М. Діанова ; відп. ред. М. О. Подрезова. — Одеса : Астропринт, 2010. — 440 с.

Вихід з друку бібліографічного покажчика «Розвиток православ'я на Півдні України кінець XVIII – початок XX ст.» стало помітним явищем у вітчизняному науковому середовищі. Тема даного наукового видання є актуальною і цікавою. Історія формування та всебічного розвитку православної церкви на землях Південної України у зазначений період належить до недостатньо розроблених і складних тем. Наукова новизна роботи полягає у залученні величезного пласту архівних і опублікованих джерел і літератури, які дозволяють висвітлити дану проблему.

Бібліографічний покажчик включає близько 4000 позицій частково анотованих записів про джерела та літературу з даної тематики: матеріали державних архівів України та Росії, довідкові видання, книги, збірники, статті із каталогів та карток провідних бібліотек Одеси, Києва та Санкт-Петербурга. Джерела представлені архівними матеріалами Державного архіву Одеської області, Санкт-Петербурзької філії архіву Російської Академії Наук та Російського державного історичного архіву. Частину документів складають опубліковані матеріали, які зберігаються в фондах Наукової бібліотеки Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

Видання логічно структуроване: починається передмовою від упорядників і статтею доцента історичного факультету ОНУ імені І. І. Мечникова Н. М. Діанової «Формування та розвиток Херсонської єпархії (кінець XVIII – початок XX ст.)», включає вісім розділів власне покажчика, іменний та географічний покажчики, картографічний та ілюстративний матеріал.

Розділ 1 «Загальна історіографія проблеми» включає перелік архівних документів, документів вищих органів влади стосовно православної церкви, загальні роботи та довідкову літературу за темою дослідження. Архівні документи представлені такими цінними фондами Державного архіву Одеської області, які є базовими для даного довідника, як «Херсонська духовна консисторія» (ф. 37), «Управління Новоросійського і Бессарабського генерал-губернатора» (ф. 1), «Балтське духовне правління» (ф. 726). Особливо цінним для користувача є укладений упорядниками хронологічний перелік Указів Св. Синоду та формулярних

відомостей про церкви і духовенство, а також звіти про стан Херсонської єпархії з матеріалів Російського державного історичного архіву. У перелік загальних праць включені як дорадянські, так і сучасні публікації за даною тематикою.

Розділ 2 «Херсонська Єпархія» структурований за такими темами як «Формування і розвиток», «Херсонська духовна консисторія», «Духовенство», «Монастирі», «Афонські подвір'я», «Храми та церковні споруди» та «Релігійна благодійність». Така детальна систематизація дозволила представити джерела і літературу у всій повноті та за різними аспектами. Поряд з солідними науковими виданнями, упорядники звернули особливу увагу на краєзнавчу літературу, газетні статті.

Розділ 3 «Кишинівська єпархія» включає літературу про формування і розвиток єпархії, духовенство, монастирі, церкви та причт Південної Бессарабії. Вельми корисними для дослідників є матеріали про видатних особистостей, таких як архієпископи Гавриїл (Банулеско-Бодоні Григорій), Димитрій (Сулима Данило), Антоній (Шокотов Олексій), Павло (Лебедев Петро), Сергій (Ляпидевський-Каркадиновський Микола), Миколай (Неводчиков Микола), Серафим (Чичагов Леонід), а також вікаріїв єпархії.

Розділ 4 «Освіта в духовних навчальних закладах» містить літературу та джерела про недільні та церковно-парафіяльні школи, духовні училища, семінарії. Широко представлені публікації дорадянського періоду у «Херсонских епархиальных ведомостях», аналогічному виданні Кишинівської єпархії, а також у місцевій пресі, присвячені діяльності Одеського та Єлисаветградського духовних училищ, Одеського єпархіального жіночого училища, Херсонської (з 1871 р. – Одеської) та Кишинівської духовної семінарії. Дано перелік праць єпископа Порфирія (Успенського), професора Г. І. Попруженка, протоієрея М. Ф. Чемени. З огляду на те, що ця тема в українській історіографії є малодослідженою, цінність опублікованих матеріалів не викликає сумніву.

Тему розділу 5 «Релігійна освіта в світських закладах» розкрито на прикладі двох учбових закладів – Рішельєвського ліцею та Новоросійського університету. Включено як загальні роботи, так і літературу про кафедри богослов'я, церковної історії та церковного законодавства. Матеріал систематизовано за працями викладачів кафедр та матеріалами про їхню діяльність. Представлені такі персоналії як М. К. Павловський, О. М. Кудрявцев, В. М. Войтковський, М. Х. Красносельцев, О. П. Доброклонський, О. С. Павлов, О. І. Алмазов. Зазначені у покажчику джерела дають можливість реконструювати історію ліцейської, потім університетської церкви, освяченої в ім'я св. Олександра Невського, яка відігравала важливу роль в духовному житті навчального закладу.

У розділі 6 «Релігійні товариства» представлено цінну інформацію щодо діяльності церковних братств, зокрема, Одеського Свято-Андріївського і Покрово-Богородицького, також релігійно-просвітницьких товариств – Касперівської громади сестер Червоного Хреста, Товариства дам духовного звання, Стурдзівської громади сердобольних сестер. Публікації про Одеський відділ Православного Палестинського товариства, Одеський єпархіальний комітет Херсонського православного місіонерського товариства, Кишинівський єпархіальний комітет православного місіонерського товариства, місіонерів Ф. Воловея, М. Кальнева є цінними джерелами з історії подвижницької діяльності православного духовенства.

Окремими розділами покажчика є література і джерела про старообрядців, їх культ, громади, церкви і монастирі, а також про боротьбу православної церкви з протестантськими течіями – штундистами, баптистами та іншими.

Складовою частиною наукового видання є додаткові показчики, які орієнтують читачів у його змісті та структурі. Іменний показчик містить алфавітний перелік особистих імен, що згадуються у статті та в бібліографічних записях, а географічний – відображає всі географічні назви, які містяться у виданні. В додатках представлено карти території Херсонської єпархії, портрети представників вищої православної ієрархії та зображення церковних споруд.

На наш погляд, упорядникам вдалося об'єктивно представити літературу і джерела за заявленою темою, на базі якої можна висвітлити урядову політику, спрямовану на становлення та розвиток південноукраїнських єпархій, показати складні процеси взаємозв'язків з іншими конфесіями, які мали місце в південному регіоні.

Досить своєрідним і вдалим є об'єднання в дослідженні Херсонської губернії та Південної Бессарабії, що дало можливість визначити загальні тенденції та особливості у розвитку православ'я в різних регіонах сучасної Південної України.

У роботі значна увага відведена персоналіям – представникам вищого православного духовенства. Акцентовано увагу на літературу про здобутки духовенства в просвітницькій, науковій, культурній та духовній сферах життя регіону, розбудову величезної кількості церковних храмів, монастирів в межах Херсонської та Кишинівської єпархій.

Значно доповнюють роботу додатки, які містять географічні карти, портрети архієреїв церкви, зображення церковних споруд та інші цінні матеріали.

Разом з тим, варто звернути увагу авторів-упорядників на деякі зауваження. Доцільно було б включити відомості, що стосуються розвитку православ'я на території сучасної Одеської області, до складу якої входить частина колишньої Подільської губернії.

Деякі розділи показчика не відрізняються повнотою відомостей. Так, бібліографія розділу «Свято-Троїцька (Грецька) церква (засн. 1808 р.)» (с. 199-200) значно виграла б від посилань на унікальне науково-довідкове видання Державного архіву Одеської області, що виходило з друку протягом 2000 – 2008 років – 6-томний довідник «Греки Одессы. Именной указатель прихожан Одесской Свято-Троицкой церкви. 1799-1920». На жаль, повз увагу упорядників пройшло і видання самої церкви про свою історію і сучасний стан.

З огляду на те, що у Державному архіві Одеської області зберігаються метричні книги Грецької Троїцької церкви з 1799 р., викликає сумнів і зазначена у назві розділу дата заснування церкви – 1808 р. (вірогідно, малася на увазі дата відкриття нової будівлі церкви).

Варто було б включити роботу І. І. Ніточко «Освіта: Документи. Факти. Спогади: Березівський район» (Одеса, 2009). В ній міститься інформація й про церковно-парафіяльні школи на території Березівського району (с. 10-26).

Ряд неточностей зустрічається в анотаціях до ілюстрацій. Так, у додатку 7 «Храми Херсонської єпархії. Церкви і причт м. Одеси» архієрейська церква названа «Христовою», тоді як вона мала назву – «Хрестова» (рос. – Крестовая); зображення Архангело-Михайлівської церкви подано без примітки «проект», через що складається враження, що зазначена церква такою і була насправді; дано два зображення Всіхсвятської церкви, одне з яких чомусь атрибутоване як «часовня» (укр. – каплиця); відомостей про причт, зазначених у заголовку, взагалі не подається.

Попри всі зауваження, представлена робота є оригінальним історичним дослідженням, яке має значне науково-практичне значення і, безперечно, є новим словом в історичній науці.

УДК 378.4(477.74):070«2000/2010»

И. С. Гребцова,

доктор исторических наук,
профессор кафедры новой и новейшей истории
Одесского национального университета имени И. И. Мечникова
вул. Єлисаветинська, 12, Одеса, 65082, Україна

**ЦЕННОЕ ИЗДАНИЕ КОМПЛЕКСА ИСТОЧНИКОВ ПО
СОВРЕМЕННОЙ ИСТОРИИ ОДЕССКОГО НАЦИОНАЛЬНОГО
УНИВЕРСИТЕТА ИМЕНИ И. И. МЕЧНИКОВА**

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова на сторінках центральної, регіональної та університетської преси, 2000-2010 рр. : інформаційне видання / авт.-упоряд. : С. О. Мерзлякова, О. В. Суровцева ; наук. ред. В. А. Сминтина ; відп. ред. М. О. Подрезова ; ОНУ ім. І. І. Мечникова. — Одеса : Астропринт, 2010. — 904 с.

К 145-летию юбилею Одесского национального университета коллектив Научной библиотеки ОНУ подготовил ряд ярких и содержательных работ. Среди них мое внимание как историка особо привлекло информационное издание «Одеський національний університет імені І. І. Мечникова на сторінках центральної, регіональної та університетської преси. 2000-2010 рр.», которое, по своей сути, является публикацией собранного воедино за указанный период обширного массива источников. Периодическая печать – источник важный и многогранный. Формы, в которых систематизирована отраженная на страницах периодики информация, существенно различаются. В прессе публикуются как тексты, созданные в рамках ее собственных жанров (статьи, очерки, корреспонденции, рецензии), так и иные разнообразные виды источников (законодательные документы, литературные произведения, статистические материалы и др.). В связи с этим каждый экземпляр периодического издания представляет собой органическое единство целого ряда разных по происхождению текстов-источников, что обусловило особенность печати – полифонизм, существенно увеличивающий ее значение как исторического источника.

Авторы рецензируемого сборника провели фундаментальную работу по поиску и выявлению на страницах центральных и местных изданий материалов о научной жизни, трудовых буднях, успехах и проблемах коллектива преподавателей, сотрудников, студентов одного из старейших в Украине высших учебных заведений – Одесского национального университета имени И. И. Мечникова. Архитектоника сборника четкая и логичная. Предисловие составителей играет роль своего рода путеводителя по изданию, что существенно облегчает работу читателей с вошедшими в него материалами. В основу разделов сборника авторы положили один из наиболее распространенных вариантов классификации прессы – территориальный признак. Сборник состоит из трех разделов, в которые в хронологической последовательности включены полные тексты газетных статей, опубликованных в первом десятилетии XXI ст. в центральных, региональных и университетских органах печати.

В первом разделе содержатся выявленные составителями в центральной прессе Украины материалы, в которых в той или иной форме нашли отражение события недавней истории Одесского национального университета. Авторы с учетом видо-вого разнообразия опубликованных в прессе материалов исследовали комплекты центральных газет «Голос України», «Урядовий кур'єр», «Освіта України», издаваемых органами законодательной и исполнительной власти страны, проанализировали всеукраинский общественно-политический еженедельник «Освіта» и международный общественно-политический еженедельник «Зеркало недели», выявив на их страницах массив документов и ценных статей. В первый раздел включен комплекс указов и распоряжений Президента, постановлений Верховного Совета и Кабинета Министров Украины, опубликованных в газетах «Голос України» и «Урядовий кур'єр». Среди этих документальных материалов можно особо отметить указы Президента о присвоении в 2000 г. Одесскому университету имени И. И. Мечникова статуса национального; присуждении в 2002 г. Государственной премии Украины в области науки и техники декану исторического факультета, доктору исторических наук, профессору В. Н. Станко; о награждении в 2004 г. орденом «За заслуги III степени» ректора университета, доктора физико-математических наук, академика В. А. Смынтыны; о присвоении в 2007 г. звания «Заслуженный деятель науки и техники» доктору биологических наук, профессору В. Н. Тоцкому и др. Собственно газетные жанры – статьи, заметки, корреспонденции, касающиеся Одесского университета, для этого раздела выявлены авторами преимущественно в изданиях «Освіта України», «Освіта» и «Зеркало недели». Вошедшие в первый раздел сборника газетные материалы отражают различные стороны университетской жизни.

Во второй раздел включены материалы, опубликованные в областной и городской прессе: газете Одесского областного совета «Одесские известия», газете городского совета «Одесский вестник» и прибавлении к ней «Думська площа», общественно-политической газете «Вечерняя Одесса», общественно-политической газете «Чорноморські новини», а также независимой газете «Юг». Естественно, что в местной прессе количество информационных и аналитических статей об одном из самых авторитетных высших учебных заведений региона существенно увеличилось. Достижениям Одесского университета посвящены статьи «Одесский национальный университет им. И. И. Мечникова – в украинском рейтинге» (2002), «ОНУ им. И. И. Мечникова подписал Великую хартию университетов» (2003), «ОНУ – лучший университет в Украине» (2006). Тесная связь университета с учебными заведениями города раскрыта в статье «Одесского вестника» под названием «Школа–колледж–университет – вместе вот уже пять лет», в заметке «Одесских известий» – «Еще школьник, но уже студент» (2001). Неоднократно в прессе публиковались содержательные интервью ректора ОНУ академика В. А. Смынтыны, в которых отмечены успехи и обозначены болевые точки в развитии высшего образования в стране в целом и непосредственно в Одесском университете.

В региональной прессе в течение последних десяти лет были опубликованы многочисленные статьи о достижениях университета в области естественных и гуманитарных наук. В частности, развитию астрономии были посвящены публикации «В объективе – звездный мир» (2001), «Что там во вселенной?» (2002), «Астрономия работает на будущее» (2003), а также статьи по истории этой науки: «Первый астрофизик» (2000), памяти работавшего в Новороссийском уни-

верситете известного астронома А. Кононовича и другие. Подготовка в рамках университета студентов-химиков подробно рассматривалась в 2000 г. в интервью журналистки газеты «Одесский вестник» Т. Орбатовой с деканом химического факультета В. И. Никитиным; в «Одесских известиях» была помещена информация о проходившем в Одессе в сентябре 2001 г. симпозиуме украинских и польских химиков.

В ряде материалов региональной прессы анализируется нынешнее состояние математики, физики, истории, философии, филологии, биологии, геологии, психологии в Одесском национальном университете, раскрыт вклад в развитие этих наук видных ученых, в разное время работавших в его стенах, освещены успехи студентов естественных и гуманитарных факультетов на международных и республиканских студенческих конкурсах, олимпиадах, конференциях. Огромный массив публикаций повествует об эффективном сотрудничестве ОНУ с известными университетскими центрами Европы, Азии и Америки.

В третий раздел вошли материалы университетской газеты «Одеський університет», редакция которой с 2000 г. выполняет обязанности пресс-центра этого высшего учебного заведения. Вполне естественно, что данный раздел является самым обширным в сборнике. Он по объему превосходит первый и второй разделы вместе взятые. Ведь газета давно стала летописью университетской жизни. В третьем разделе помещены систематически публиковавшиеся в университетском органе печати ежегодные отчеты ректора. Видное место в разделе занимают статьи по истории университета, его преподавательском составе от основания Новороссийского университета до настоящего времени. Заметный пласт публикаций составляют статьи о праздновании юбилеев Одесского университета, Научной библиотеки ОНУ, университетских музеев, ботанического сада, дней факультетов.

В заключительном разделе предстают перед читателем в динамике все, в том числе заметные лишь изнутри события, которые год за годом фиксировала газета «Одеський університет». Университетское издание постоянно помещало материалы о посещении ОНУ отечественными и зарубежными учеными и государственными деятелями, информацию о проведении на различных факультетах конференций, симпозиумов, выставок, поздравления юбилярам-преподавателям, студентам – именным стипендиатам и победителям всевозможных конкурсов. Газета в исследуемый период систематически информировала читателей о спортивных достижениях студентов, успехах университетской команды КВН, вышедшей в 2009 г. в финал высшей украинской лиги, и т. д. Все эти материалы, вошедшие в третий раздел сборника, являются ценным источником для изучения современной истории ОНУ.

Авторы подготовили и поместили в конце сборника алфавитный указатель газет и именной указатель, что полностью соответствует библиографическим требованиям к оформлению такого рода изданий и повышает его научную значимость. Безусловным достоинством этого сборника является то, что обширный массив источников теперь станет доступным не только для узкого круга специалистов, имеющих возможность работать с периодикой, но и для всех, кто хотел бы познакомиться с научной жизнью и традициями Одесского университета.

Хочется верить, что рецензируемое издание не станет завершением, а положит начало работе коллектива Научной библиотеки ОНУ над публикацией материалов прессы. Особенно актуально, на наш взгляд, подготовить сборник, содержащий статьи и документы по истории университета на базе прессы XIX ст., тем более что

ее сохранность с каждым годом вызывает все большие опасения. Замысел составителей сборника понятен и вполне оправдан. Они ставили своей целью зафиксировать информацию об университете за период, когда он получил статус национального. В то же время Одесский национальный университет является преемником императорского Новороссийского университета с его классическими университетскими традициями, которые необходимо исследовать поэтапно, начиная от истоков. Надеемся, что банальное отсутствие финансирования не станет преградой на пути решения этой важной задачи.

В целом же публикация такого фундаментального сборника материалов периодической печати является достойным вкладом сотрудников библиотеки в изучение истории университета и позволяет исследователям очертить круг проблем, которые в настоящее время требуют к себе серьезного внимания. Выход издания «Одеський національний університет імені І. І. Мечникова на сторінках центральної, регіональної та університетської преси. 2000-2010 рр.», безумовно, должен стимулировать подготовку новых научных трудов по истории университета.

УДК 06.068Нобель:82“1901/2010”

В. А. Кухаренко,

доктор филологических наук,
профессор кафедры лексикологии и стилистики английского языка
Одесского национального университета имени И. И. Мечникова,
Французский б-р, 24/26, г. Одесса, 65058, Украина

И МЫ НЕ ЛЫКОМ ШИТЫ!¹

Лауреаты Нобелевской премии по литературе, 1901-2010: информационно-справочное издание. Мировое наследие нобелевских лауреатов по литературе: биобиблиографический указатель / авт. и сост. Валентина Михайловна Романец ; сост. : Наталья Витальевна Мусиенко, Татьяна Михайловна Шершун ; науч. ред. Лидия Николаевна Голубенко ; отв. ред. Марина Алексеевна Подрезова ; библиогр. ред. : Елена Сергеевна Мурашко, Валентина Павловна Пружина ; Одес. нац. ун-т им. И. И. Мечникова, Фак. РГФ, Науч. б-ка. — Одесса : Астропринт, 2010. — 399 с.

Родители, учителя, люди того размытого возраста, который принято обозначать «преклонным», бьют тревогу: дети совсем не читают – книге грозит катастрофа. Контингент читателей – людей, читающих не то и не потому, что «надо по программе», а для собственного удовольствия и удовлетворения своей любознательности, – действительно неуклонно падает. При этом, как это ни удивительно, так же неукоснительно растет количество наград, вручаемых за лучшее произведение многочисленным авторам, производящим эти самые книги, которые потом так мало читают. Действительно, например, у нас в Украине есть премии городские, региональные, государственные – это по территориальной принадлежности. У нас есть премии за лучший роман, рассказ, сборник стихов, сценарий, пьесу – это по жанровой. У нас есть премии «Клубу сімейного дозвілля», «Асоціації видавців», «BBC в Україні», «Аматорів книги» – это по корпоративной. Ежегодно только в одной нашей стране вспыхивают звезды десятка лучших литераторов года, получивших высокое признание своих литературных успехов в одной из названных и не названных номинаций.

Эта ситуация характерна практически для всех стран Европы, Азии и Америки: человек, публикующийся 5-10 лет, обязательно обрастает титулами лауреата такого-то журнала/клуба/общества/организации/корпорации. И каждый регионально/корпоративно титулованный автор естественно стремится к главному призу своей страны, а в идеале, о котором даже страшно мечтать, – к Нобелевской премии по литературе.

За какие заслуги ее дают? Кто попадает в заветный список номинантов? Есть ли какие-то объективные критерии для выдвижения кандидата? Например, на сколько языков переведен? В каких странах, кроме собственной, издан? Отражен ли в международной критике? Одним словом, коль скоро Нобелевская премия – это не просто главная, это единственная международная премия по литературе, по-видимому, и должна она присуждать писателю/поэту/драматургу за его/ее вклад как в свою

¹ Статья впервые была напечатана в сборнике «Записки з романо-германської філології» (2011, вип. 26, с. 305-310).

национальную литературу, так и в мировой литературный процесс, отражающий состояние и развитие нашей культуры.

Поскольку список критериев отбора не опубликован, интервью с членам жюри тоже нам недоступны, единственный способ попытаться найти ответ на наши вопросы – это сравнить итоги выбора Нобелевского комитета по литературе за возможно более длительный период времени, а лучше – за все время существования этой мощной организации.

Еще несколько недель назад эта мысль казалась абсолютно утопической: даже знаменитый *Google* представляет каждого лауреата по отдельному запросу в исполнении разных авторов, в статьях разного объема, ориентированных на пользователя «вообще». Говорить же об отечественных источниках информации, освещающих весь период существования Премии (110 лет), с исчерпывающими сведениями о жизни и творчестве каждого лауреата, с переводом заголовков всех его/ее произведений – это уж совсем из области фантастики.

Однако ..., однако, марафон по составлению компендиума «Лауреаты Нобелевской премии по литературе, 1901-2010» успешно завершен! Любовно изданный солидный том (400 страниц), с фотографиями всех авторов, с золотым тиснением заголовка, с подзаголовком «Информационно-справочное издание» и гордым логотипом нашего Университета, нашего факультета и нашей Научной библиотеки, вышел в свет в ноябре 2010.

Прежде, чем начать рассказ о содержании книги, я бы хотела поздравить всех, кто принимал участие в создании этого первого в Украине и СНГ ценнейшего указателя – руководителя проекта и научного редактора, декана факультета РГФ профессора Л. Н. Голубенко, директора Научной библиотеки научного редактора издания М. А. Подрезову, библиографов Н. В. Мусиенко и Т. М. Шершун, библиографических редакторов Е. С. Мурашко, В. П. Пружину, рецензентов проф. В. И. Силантьеву и проф. О. С. Цокур и, наконец, главного «воплотителя мечты в жизнь», т. е. главного исполнителя многомесячного нелегкого труда – нашу коллегу Валентину Михайловну Романец.

Мы привыкли говорить, «первый блин комом». Однако, рецензируемый первый блин оказался очень удачным произведением¹. Как явствует из заглавия, Указатель представляет собой полный список Нобелевских лауреатов по литературе с момента первого присуждения премии (1901) по сегодняшний день. Каждому автору посвящены 3-4 страницы текста убористым шрифтом, в которых отмечены основные вехи жизненной и творческой биографии лауреата, предваряемые его/ее портретом. Как все издания подобного жанра, рецензируемый Указатель снабжен алфавитным и хронологическим списками всех лауреатов. В отличие от жанрового стандарта, В. М. Романец снабдила книгу двумя статьями – об Альфреде Нобеле и его завещании, приведя и полный текст последнего, (который, думаю, видели немногие), а также очень интересным предисловием, где указала, вопервых, реальные возможности практического использования этой своеобразной энциклопедии, и, во-вторых, поделилась своими сомнениями (которые полностью разделяю и я) в объективности и политической незаангажированности членов Шведской академии, присуждающей премию.

¹ Обнаруженные мною незначительные огрехи носят сугубо технический характер и никак не влияют на общую абсолютно положительную оценку издания: так, из хронологической таблицы лауреатов (см. с. 27) выпали У. Черчилль (1953), Э. Хемингуэй (1954) и Х. Лакнесс (1955); в алфавитном указателе (с. 399) не повезло двум поэтам – их пропечатали со строчной буквы; в некоторые иностранные заголовки вкрались опечатки (напр. с. 309).

Большой помощью в работе филологов всех рангов является и исчерпывающий Библиографический указатель, отражающий наличие произведений прославленных авторов и литературы о них в нашей Научной библиотеке, составленный вышеназванными библиографами, как они сами пишут «с соблюдением принципов историзма, научности, художественной значимости» материалов (с. 349), собранных, систематизированных и обобщенных в удобной для пользователя форме – в алфавитном порядке внутри каждой персоналии, с указанием места, года и издателя (журнальные публикации включительно), а также – что чрезвычайно ценно для всех пользователей НБ ОНУ – шифрами каждого издания. Обратившись к этой полусотне страниц (с. 350-397) петитом, я испытывала гордость: как много замечательных книг хранится в нашей библиотеке. Конечно, жаль, что есть не всё, что было бы желательно, но собственное представление о каждом лауреате из того, что представлено и доступно для чтения уже сегодня, безусловно, можно составить.

А в любом чтении важно именно *собственное* мнение о прочитанном, и здесь следует еще раз отметить заслуги В. М. Романец, которая в каждой персоналии ограничилась объективной данностью: именами, датами, заголовками, цитированием самих авторов или известных критиков. О своих собственных суждениях-сомнениях она лишь кратко упомянула в Предисловии (с. 10-12). Я их разделяю и вернусь к ним позже.

А сейчас – немного арифметики и количественных обобщений. Награждение, продолжающееся 110 лет (1901-2010), должно было бы дать соответствующее число лауреатов. Однако, в годы начала/конца первой мировой войны (1914, 1918) и самые тяжкие годы второй (1940-1943), а также в 1935 г. Шведская академия молчала. При этом четырежды одну премию вручали двум победителям – из одной страны (1917 – Дания: романист и драматург К. А. Гьеллеруп и романист Х. Понтопидан; 1974 – Швеция: прозаик Э. Йонсон и поэт и романист Х. Мартинсон); представлявшие сходные направления в своем творчестве (1904: романтики французский поэт Ф. Мистраль и испанский драматург Х. Эчергай) или разрабатывавшие одну тематику (1966: израильский писатель Й. Агнон и еврейская писательница, поэтесса и драматург, писавшая на немецком языке и жившая в Швеции Н. Закс).

Таким образом, к концу 2010 г. в мире насчитывается 107 лауреатов Нобелевской премии в области литературы. Из них 11 – чуть больше 10% – женщины. Пишущих на английском языке – 24, на французском – 13, на немецком – 11, на испанском – 10, на итальянском – 6, т. е. на наиболее распространенных европейских языках писали и пишут 65, т. е. 60% всех лауреатов, ареал проживания которых охватывает все континенты. Большинство лауреатов (около двух третей) награждены за прозу, «чистых» поэтов, не занимающихся и прозой/драматургией – 18. В литературную премию попали и философы (1908 – Р. Эйкен, Германия; 1927 – А. Бергсон, Франция; Б. Рассел – 1950, Великобритания) и немецкий историк Т. Моммзен, в пользу которого в 1902 г. состоялось решение Шведской академии, не проголосовавшей в этом же году за Л. Н. Толстого. Представляется, что этим выбором уважаемая Академия продемонстрировала уязвимость своих позиций уже на заре Нобелевских награждений. Действительно, всегда ли критерии отбора объективны? Всегда ли они определяются талантом претендента и его ролью в развитии мирового литературного процесса (ведь премия-то международная!)? Или в финальном решении участвуют соображения, весьма косвенно относящиеся к Литературе, но продиктованные вездесущей политкорректностью – чтобы «всем

сестрам по серьгам»? Или «проучить» политического/религиозного/идеологического противника? Или, наоборот, приветить изгоя? Например, в 1938 г. премию получила Перл Бак, представительница США, писавшая в основном о крестьянстве Китая, где она прожила значительную часть своей жизни сначала с родителями-миссионерами, а потом с мужем, там работавшим. Плодовитая писательница прожила долгую жизнь (1892-1973) и оставила более 80 томов прозы, мало или совсем не известной даже на ее родине. В то же время в конце 20-х – 30-е годы достигли высокого мастерства, признания читателей и критиков ее соотечественники Фитцджеральд, Дос Пассос, Хэмингуэй, из которых только последний получил премию, да и то – через 16 лет после Перл Бак, в 1954 г. Неоднократно выдвигались, но только на склоне лет удостоились Нобелевской награды Надин Гордимер, Дорис Лессинг, Жозе Сарамах, Вальтер Льюис. Продолжая эту тему, можно процитировать некоторые благодарственные Нобелевские речи, в которых награжденные выражают не только свою признательность академии и радость по поводу своего успеха, но и указывают на то, что их недавние предшественники и/или современники более достойны этой высокой чести. Например, испанский поэт Хуан Хименес (1956) в качестве Первого и Лучшего назвал не себя, а Федерико Гарсиа Лорку. Через три десятилетия (1987) это же сделал Иосиф Бродский, русскоязычный поэт с американским гражданством. Полной мерой испытав давление диктатуры пролетариата и эмигрировав из СССР в США в начале 70-х гг., он с высокой трибуны заявил, что его не покидает чувство смущения перед теми, которые, по его мнению, более заслуживают Международного признания, но были обойдены высоким жюри – такие, например, как Роберт Фрост, Осип Мандельштам, Анна Ахматова.

Неслучайно, несомненное наличие политической составляющей в решении Академии (пусть и по разным личным/внутренним причинам) заставило сначала Б. Л. Пастернака (1958), а потом Ж.-П. Сартра (1964) отказаться от присужденной премии.

В отличие от причин, лежащих в основаниях определения лауреатов в точных и естественных науках, причин, выражаемых цифрами, фактами, теоретическими и экспериментальными данными, подтвержденными мировым научным сообществом, в назначении Главных литераторов мира всегда задействован субъективный фактор – политическая/религиозная/идеологическая/национальная ориентация каждого члена Академии, его/ее литературные пристрастия и художественный вкус, т. е. комплекс причин, иногда приводящих к некоторым сбоям в работе высокочтимого жюри, о чем чрезвычайно деликатно упомянула В. М. Романец в своем Предисловии.

В число объективных факторов, затрудняющих выбор лауреата по литературе, следует отнести наличие переводов автора на языки, доступные для его оценки за пределами его этнического сообщества. Например, при награждении Премией греческого поэта Георгоса Сефериса (1963) академиком пришлось проделать серьезную исследовательскую работу, ибо лауреат писал на разговорном греческом языке (*демотике*), в отличие от принятой в Греции практики использования в поэзии более высокой *кафаревусы*. Сеферис, по сути дела, ввел «глас народа» в язык художественной литературы. И разобраться в сложной ситуации членам жюри помогали специалисты-языковеды.

Трудности возникают и при появлении в ряду номинантов тех авторов, ареал действия языков которых незначителен, как это имело место, например, при рассмотрении кандидатуры боснийца Иво Андрига (1961), писавшего на сербо-

хорватском языке или финна Ф. Э. Силлампя (1939), или великого Рабиндраната Тагора (1913), сочинявшего стихи на торжественном западном варианте бенгали, доступном незначительной части населения огромного Индостана. Иными словами, не только обогащение человечества художественными открытиями Главных представителей мировой литературы, но и поверхностное знакомство с их одним-двумя произведениями без качественного перевода на многие языки невозможно. Это именно то, что препятствует ознакомлению зарубежных читателей с достижениями нашей литературы. Литература государства Украина, по историческим меркам, переживает младенческий возраст. И тем не менее, у нас есть авторы, которые могут очень достойно представить страну. Назовем только троих Лину Костенко, Оксану Забужко, Марию Матиос.

Переводчики РГФ, вы еще моложе, чем наша литература, но именно вы должны показать миру, чем она живет и на что она способна. Пусть вас вдохновит работа ваших предшественников, которые помогли нам познакомиться с лучшими образцами литературы всех стран и народов, отмеченными Главной литературной наградой мира и приведенными в книге, которая теперь доступна всем, интересующимся художественным словом.

Заключая рассмотрение Информационно-справочного издания, которым одарили нас В. М. Романец и сотрудники нашей Научной библиотеки, мне бы хотелось поблагодарить всех, в разной степени и в разных качествах причастных к появлению на свет этого ценного, крайне необходимого источника информации и пожелать им дальнейших успехов.

Наукове видання

**ВІСНИК
ОДЕСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ**

**Серія:
Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство**

Науковий журнал
Виходить 2 рази на рік

Серія заснована у жовтні 2007 р.

Том 16, випуск 1/2 (5/6) 2011

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації:
серія КВ № 14854-3825 Р від 08.10.2007 р.

Українською, російською та англійською мовами

Затверджено до друку
вченою радою Одеського національного університету
імені І. І. Мечникова.
Протокол № 4 від 20 грудня 2011 р.

Верстка *В.Г. Вітвицька*

Здано в роботу 16.02.2012 р. Підписано до друку 17.04.2012 р. Формат 70×108/16.
Папір офсетний. Гарнітура Newton. Друк цифровий. Ум. друк. арк. 27,68.
Тираж 180 прим. Зам. № 422.

**Видавництво
«Одеський національний університет»**

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи серія ДК № 4215 від 22.11.2011 р.
65082, м. Одеса, вул. Єлісаветинська, 12, Україна
Тел.: (048) 723 28 39